

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*До 50-річчя
Тернопільського національного
економічного університету*

АУДИТ

*За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора Пушкаря Михайла Семеновича*

Навчальний посібник

**Тернопіль
TNEU
2014**

УДК 657.6.
ББК 65.053.
А 93

А 93 Аудит: навчальний посібник./ За ред. д.е.н., проф. Пушкаря М.С. -
Тернопіль: Карт-бланш., 2014. – 275 с.

*Рекомендовано до друку з присвоєнням грифу
«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
навчального посібника «Аудит»
за науковою редакцією д-ра екон. наук, проф. М.С. Пушкаря.
Протокол засідання вченої ради ТНЕУ № 8 від 30.05.2014 року.*

Рецензенти:

Гуцайлюк Зіновій Володимирович – д.е.н., проф. кафедри обліку у виробничій сфері Тернопільського національного економічного університету;

Сопко Василь Васильович – д.е.н., проф. кафедри підприємницької діяльності Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана;

Петренко Світлана Миколаївна – д.е.н., проф. кафедри бухгалтерського обліку Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського.

Метою посібника є доповнення до недостатньо висвітлених у навчальній літературі теоретичних основ нового матеріалу (розділи 1 – 4), який посилює наукову концепцію аудиту та розкриває актуальні напрями практичної діяльності аудиторів (розділ 5,6), що враховують нові тенденції у розвитку науки про аудит в новій економіці знань.

Викладений у посібнику матеріал може бути корисним для викладачів, студентів і практиків.

За стиль та достовірність поданих матеріалів несуть відповідальність їх автори

ISBN 978-966-7952-67-9

© колектив авторів, 2014
© видавн. Карт-бланш, 2014

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Теорія аудиту	6
1.1. Сутність аудиту і його роль у суспільстві	6
1.2. Парадигма та концепція аудиту	17
1.3. Методологічні та концептуальні основи контрольної діяльності.....	28
1.4. Варіанти здійснення процесу аудіювання	40
Питання для самоконтролю до розділу 1	51
Розділ 2. Нормативно-правова регламентація аудиторської діяльності	52
2.1. Нормативно-правове регулювання аудиторської діяльності в Україні	52
2.2. Стандарти аудиту.....	61
2.3. Етичні норми поведінки аудитора	81
2.4. Сфера компетенції аудиторів та аудиторських фірм	88
2.5. Діагностика якості аудиторської діяльності.....	95
Питання для самоконтролю для розділу 2.....	102
Розділ 3. Визначення умов діяльності бізнесу	103
3.1. Мета, принципи, функції і завдання аудиту.....	103
3.2. Дослідження систем обліку та внутрішнього контролю	106
3.3. Ризики в аудиті та їх мінімізація.....	115
3.4. Шахрайство та помилки в аудиті.....	122
Питання для самоконтролю до розділу 3	131
Розділ 4. Збір та обробка аудиторських доказів	132
4.1. Система аудиторських доказів	132
4.2. Робоча документація процесу аудіювання	139
4.3. Узагальнення результатів аудиту.....	146
4.4. Повідомлення інформації з питань аудиту найвищому управлінському персоналу.....	152
Питання для самоконтролю до розділу 4	153

Розділ 5. Напрями аудиторської діяльності.....	154
5.1. Аудит фінансової звітності	154
5.2. Аудит прогнозової фінансової інформації.....	171
5.3. Аудит маркетингової діяльності	179
5.4. Аудит охорони навколишнього середовища.....	185
Питання для самоконтролю до розділу 5.....	195
Розділ 6. Внутрішній аудит діяльності підприємства	
6.1. Внутрішній аудит як складова системи управління	195
6.2. Внутрішній аудит ефективності бізнес-процесів	215
6.3. Розробка антикризових заходів та боротьба з шахрайством	221
Питання для самоконтролю до розділу 6.....	241
Список літератури	242
Додатки	245

ПЕРЕДМОВА

Розвиток суспільства здійснюється на основі досягнень науки і техніки. На жаль, ми живемо в епоху, коли наука і техніка випереджують можливості людей сприймати, а тим більш, реалізувати на практиці досягнення науково-технічного прогресу. Особливо помітна ця закономірність у суспільних науках, зокрема, в економічній сфері, яка міцно поки що тримається на застарілих концепціях.

Перехід від індустріальної економічної формації до постіндустріальної характеризується такими зрушеннями в економіках країнах світу, яких не знала вся попередня історія цивілізації. Створені передумови для розвитку інформаційної індустрії на основі комп'ютерної техніки, біотехнології, нанотехнології, штучного інтелекту, які викликають революційні зміни у веденні бізнесу та управління, але не використовуються у вітчизняній економіці через традиційні методи, інерцію мислення, привички, звичаї та прихильність до випробуваних у минулому стереотипів поведінки людей, що гальмує динамічний поступ країни та консервує відсталість.

Певне місце серед економічних наук належить аудиту, який знаходиться у стадії становлення та поступово набирає ознак сформованого знання про діагностування економічного здоров'я бізнесу. Відхід від старого канонічного вчення про підтвердження достовірності чи недостовірності фінансової звітності та перехід до аналізу фінансового стану підприємства, визначення рівня ефективності фінансово-господарської діяльності й управлінської команди може дати значно більше користі для бізнесу. Крім цього, аудит за змістом набуде нових інтелектуальних якостей, оскільки з простого формалізованого засобу підтвердження у звітності даних про фінансову діяльність перетвориться в засіб творчого аналізу господарської діяльності та консультацій з приводу того, як потрібно діяти на перспективу, щоб уникнути загроз існування бізнесу.

Книга підготовлена до друку силами професорсько-викладацького складу кафедри аудиту, ревізії та контролінгу Тернопільського національного економічного університету, по можливості, з погляду оновлення науки про аудит з акцентом на нові тенденції в теорії та практиці аудиторської діяльності.

Окремі пункти книги написані такими авторами:

Пушкарем М. С., д.е.н., проф. – вступ і розділ І;

Будник Л. А., к.е.н., доц. – п. 2.4, п. 3.3;

Голяш І. Д., к.е.н., доц. – п. 5.2, п. 5.3, п. 5.4;

Данилюк І. В., к.е.н., доц. – п. 3.2, п. 4.1;

Щирбою І.М., Романів С.Р., к.е.н., доц. – п. 2.1;

Саченко С. І., к.е.н., доц. – п. 2.3, п. 2.5, п. 3.4, п. 4.2, п. 4.4;

Семанюк В.З., к.е.н., доц. – розділ 6;

Серединською В.М., к.е.н., доц. – п. 4.3;

Рожелюк В. М., к.е.н, доц.– п. 3.1;

Шашкевичем О.Л., – к.е.н.доц. – п. 5.1;

Лучком М. Р., д.е. н., проф., Щирбою М. Т., к.е.н., доц. – п. 2.2 і додатки 1,2, 3, 4.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ АУДИТУ

1.1. Сутність аудиту і його роль у суспільстві

Пізнання сутності служить відправним моментом для розуміння науки про аудиторську діяльність і тому потрібно застерегти читача від прямолінійного уявлення відносно тих «теоретизувань» авторів багатьох навчальних книг, які ґрунтуються на висловлюваннях авторитетів і вимогах недосконалих навчальних програм з курсу «Аудит».

Справа полягає в тому, що такі програми переважно не пов'язані з наукознавством і міркування авторів навчальної літератури обмежуються їхнім досвідом та суб'єктивними міркуваннями про структуру теорії у мисленні того чи іншого автора. З плином часу антинаукові погляди на теорію науки стають стереотипом й бездумно кочують з одного літературного джерела в інше. Для подолання цього недоліку, який примітивізує статус науки і дезорієнтує практикуючих аудиторів у сприйнятті теорії, як непотрібного елемента у їхній повсякденній і, до певної міри, рутинній роботі.

Байдужість до абстрактних понять науки з боку науковців, а тим більш практиків, і надання переваг утилітарному знанню в аудиті, знецінює процес пізнання, викликає примітивізм при поясненні складних процесів в економічній сфері та підміну теорії голим емпіризмом. Можливо це є закономірним явищем у спільноті бухгалтерів й аудиторів, оскільки вони не схильні до філософського осмислення буття бізнесу в складному і швидкозмінному середовищі. Проте, більш-менш освічена людина розуміє, що ті окремі фрагменти теорії (об'єкти, суб'єкти, класифікації, методи перевірки тощо), які наводять в літературі з аудиту, не пов'язані у цілісну систему і не розкривають взаємозв'язків між її елементами, через що така теорія нічого не дає для практики.

Що стосується процесу формування справжньої теорії, то лише поодинокі науковці у монографіях дають пропозиції стосовно її розробки, а тому, поки що, прийдеться очікувати на появу автора, який узагальнить існуючий матеріал і створить шедевр з теорії аудиту.

Сутність науки можна досягнути лише на основі теорії пізнання – розділу філософії, що заперечує схоластику і акцентує увагу на органічному поєднанні теоретичних та емпіричних методів досліджень зводячи елементи науки в цілісну систему, яка пояснює феномен аудиту. Наукове знання безперервно оновлюється через переінтерпретацію відомого в науці з врахуванням міждисциплінарного синтезу, при цьому треба врахувати, що «Центральною проблемою інтеграції наук і синтезу знання є проблема співвідношення наук. Інтеграція передбачає встановлення і посилення

взаємозв'язків між науками»¹. На жаль, ці основоположні принципи пізнання до цього часу не стали загальноприйнятими у середовищі аудиторів.

Середовище аудиту, як і середовище бухгалтерів, надзвичайно консервативне і не визнає ніяких революцій у науці, але революційні зрушення необхідні, оскільки без теорії неможливий розвиток аудиту, який повинен виробити систему понять, принципів, концепцій, законів, розуміння вченими мінливості світу і сутності тих об'єктів, які вони досліджують. Структурні теорії можна зрозуміти лише за умови прагнення вчених усвідомити та сформулювати закономірності, що лежать в основі наукового пізнання, а студентів – удосконалити існуючу практику аудиту користуючись положеннями розвинутої теорії.

Важливу роль у науковій діяльності відіграє гносеологія – теорія пізнання, що є розділом філософії, який вивчає природу пізнання, закономірності людської пізнавальної діяльності (можливості, здібності, засоби і форми мислення, відчуття, уявлення, судження, логіка науковців тощо) та відношення пізнання до об'єктивної реальності.

Аудит, як наука, ґрунтується, скоріш за все, на агностицизмі (заперечення можливості достовірного пізнання сутності), ніж на гносеології, оскільки зосереджує увагу на таких сторонах діяльності, як:

- знання про явище, яке пізнається за допомогою органів відчуття (зору, слуху та інших);
- знання зводять до стандартів (звичок, пристосування, специфічних дій практичного характеру);
- діяльності розсудку (порівняння даних, зустрічна перевірка даних);
- енергії органів відчуття (виконання певних дій – інвентаризація, перегляд документів);
- символи (перевірки даних за допомогою алгоритмів);
- відношень між людьми (субординація, відповідальність);
- вияснення правдоподібності, а не істинності (формальний характер перевірок).

Аудит, як явище, спрямований на пізнання того, чим займався аудитор у практичному сенсі в минулому, що ґрунтується на набутому досвіді. Передбачається, що аудитор має достатній обсяг знань для аудиту будь-якого об'єкту перевірки на основі практичного досвіду, що пов'язують з емпіризмом, але наука вимагає іншого – пізнати сутність об'єкту, яку визначає не лише набір емпіричних фактів, а, в першу чергу, мислення людини. Тут важливі не конкретні особливості об'єктів аудиту, які пізнають за допомогою органів відчуття людини, а те загальне, що властиве для масової кількості споріднених об'єктів.

¹ Філософія: навч. Посібник /Л.К. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П.Андрущенко та ін. За ред. І.Ф. Надольного. – 3-тє вид. стех. –К.: Вікар, 2002.- с.468

Сутність аудиту вимагає відповіді на такі питання, як:

- чому виникла необхідність науки про аудит?
- що є предметом науки?
- межі аудиторської науки і діяльності аудитора;
- структура науки про аудит (мета, закони, концепції, парадигма, категорії, поняття, ідеї, гіпотези, доведення, методи, взаємодія з іншими науками тощо);
- цінність результатів аудиту для підприємства;
- перспективи, протиріччя, проблеми аудиту;
- удосконалення процесу аудиту на основі теоретичних узагальнень;
- інші питання (кадри, оплата праці, атестація, компетентність та ін.).

Такі питання розкривають сутність аудиту та його структуру на тому чи іншому етапі розвитку науки. Теорія не описує практичні дії аудитора, а дає загальну картину науки, як сукупність взаємопов'язаних тверджень щодо взаємодії окремих елементів і системи аудиту в цілому.

Уявлення про аудит, як цілісну систему, являє собою значний крок в науковому пізнанні внаслідок упорядкування того аморфного утворення, що було характерним на початковій стадії виникнення науки¹ і зберігається до цього часу.

Система (від грец. *systema* – означає деяке ціле, що складається з частин) – означає порядок розташування частин, які знаходяться у певному зв'язку, виражає сукупність принципів, що служать основою будь-якого вчення, форму утворення, структуру, модель тощо

Система має мету, методи виділення елементів та зв'язку між ними й доведення їх істинності, вхід і вихід в оточуюче середовище.

Через входи і виходи система взаємодіє з іншими системами обмінюючись з ними енергією, матеріальними компонентами та інформацією. Входом в систему аудиту служать дані, які надходять від системи обліку, а на виході – інформація, що характеризує відхилення чи їх відсутність у функціонуванні облікової системи. Зрозуміло, що система обліку не може діагностувати (тестувати) саму себе на якість функціонування (генерування інформації для менеджменту підприємства і зовнішніх користувачів), оскільки для цього потрібна інша система, яка спеціально сконструйована з метою стеження за системою обліку.

Отже, сутність аудиту полягає у відстеженні поведінки системи обліку щодо отримання інформації для управлінської системи. Мета аудиту – оцінка того, наскільки інформаційна система генерує необхідний обсяг і якість інформаційних ресурсів у відповідності до потреб суспільства і системи управління кожного підприємства зокрема.

¹ Аудит Монтгомери / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О'Рейлли, М.Б. Хирш; [пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова]. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.

Мету можна диференціювати на окремі цілі, що деталізують процес законності і порядку збору даних та їх трансформацію в інформаційні ресурси, і характеризують ресурси, економічні процеси, види діяльності, витрати, доходи, капітал, зобов'язання, фінансові результати господарської діяльності окремих підприємств, об'єднань, міністерств, регіонів та держави в цілому.

Підтримання законності й порядку в суспільстві з приводу фінансових пропорцій у виробництві, обміні та споживанні обмежених факторів виробництва є об'єктивною закономірністю функціонування держави з часів давніх цивілізацій до наших днів.

Фінансові пропорції відстежує штучно створена система обліку, яка генерує інформацію. Функція отримання інформації про діяльність кожного підприємства окремо і держави в цілому настільки важлива, що враховуючи схильність людини до помилок (навмисних, з метою збагачення, чи ненавмисних через недостатню кваліфікацію кадрів), стає необхідністю йти на економічні жертви – створення суспільного інституту аудиторів, які виступають у ролі адвокатів, що дають гарантію заінтересованим користувачам інформації про те, що наведені економічні показники фінансової та не фінансової звітності відображені правильно і їм можна довіряти.

Аудитори сприяють зменшенню ризику державних органів, фізичних і юридичних осіб бути обманутими різними групами не добросовісних клієнтів при використанні інформації для ділового спілкування між собою і з державою з приводу сплати податків.

Історично склалося так, що в центрі уваги аудиту стала лише одна з підсистем облікової системи – фінансовий облік, що відображає, не найкращим чином, фінансовий стан підприємства (не найкращим у тому сенсі, що замір фінансового стану здійснюють за допомогою методів аналізу балансу, який фіксує лише залишки на дату його складання за окремими рахунками чи субрахунками). Доцільно поміняти таку практику і визначити фінансовий стан на основі оборотів за рахунками, що краще характеризує динаміку змін в активах, капіталі та зобов'язаннях, але, на жаль, усталені методи отримання інформації та її аналізу залишаються без змін десятиліттями, якщо не століттями. Сила привички і стереотипи мислення зводять нанівець пропозиції вчених щодо поліпшення системи обліку і аудиту. «Страшно подумати, скільки нових ідей знаходиться у вже зібраній інформації, організованій зараз одним-єдиним способом, в той час, коли існує безліч можливостей організувати її набагато краще»¹. Аудитори (практики й науковці) надто захопилися стандартами, які сковують мислення, що призводить до шаблонного мислення. «Об'єкт науки наповнений ретельно працюючими вченими, які надміру володіють умінням логічно

¹ Едвард де Боно. Рождение новой идеи. О нешаблонном мышлении / пер. с англ. / Под общей ред. и с послесл. доктора психолог. наук, проф. О. К. Тихомирова – М.: Прогресс, 1976. - с. 21.

мислити, великою сумлінністю в роботі, і проте вони назавжди позбавлені здатності висувати нові ідеї»¹ Це означає, що для таких учених поняття творчості не відоме, а пізнання не виходить за межі органів відчуття.

Творче, нешаблонне мислення пов'язує зі світом абстракції. Якщо відчуттєве пізнання відображає конкретні предмети в їх наочності, то абстрактне пізнання відображає предмет взагалі (так, конкретний будинок можна побачити в оточенні інших, визначити поверховість, колір, кількість під'їздів, вікна, двері тощо, а абстрактний будинок означає приміщення для проживання людей). Абстракція відбувається за допомогою мислення з використанням аналізу й синтезу. На абстрактному рівні важливого значення набуває мова (терміни, поняття, логіка), коли предмети об'єднують у класи, групи за певними ознаками подібності.

Мова виконує різні функції: спілкування людей в усній і письмовій формі; комунікації з приводу обміну інформацією; утворення понять; передача знань; формування уявлень про навколишній світ та ін.

Особливу роль мова виконує у науковій сфері, оскільки буденне мислення людини відбувається на підсвідомому рівні за значенням тих чи інших слів, а в науці необхідні точні терміни для позначення абстракцій, понять та їх тлумачення. Зовнішні ознаки предметів передаються через органи відчуття і вони первинні. Такі ознаки в мові зафіксовані та використовуються людьми на практиці, вони несуть інформацію про явища природи, суспільства і мислення, а для розуміння внутрішніх, головних сторін явищ необхідне мислення, яке формує наукові абстракції. Коли ми досліджуємо мову конкретної науки, то вимагаємо кожне слово розшифрувати в його понятті.

Поняття означає термін, що фіксує суттєві (значимі) характеристики певного класу предметів. З поняттям тісно пов'язані судження й умовиводи.

Судження розкривається в реченнях, що пов'язують між собою поняття таким чином, що хід мислення людини збігається у суттєвих моментах з процесами реальності.

Судження зводиться до висловлювань про предмети, явища і процеси, які полягають у твердженні чи запереченні чого-небудь про будь-що. Судження породжується процесом мислення. З допомогою судження поняття отримує розвиток, коли різні поняття певним чином пов'язують між собою.

Умовивід охоплює сукупність речень (суджень), пов'язаних між собою законами логічного виведення двома методами:

дедуктивним (від загального до часткового).

Ці методи застосовують залежно від мислення людини та об'єкта дослідження. Так, в обліку використовують метод індукції, що викликано послідовністю подій у господарській діяльності – фіксація фактів у

¹ Едвард де Боно. Рождение новой идеи. О нешаблонном мышлении / пер. с англ.. /Под общей ред.. и с послесл. доктора психолог. наук, проф. ..О .К. Тихомирова-М.: Прогресс, 1976. - с. 20

документах, оцінка фактів, групування однотипних документів з відображеними в них фактами, визначення проводок, записи в реєстри обліку, головну книгу і форми звітності.

В аудиті роботу виконують у зворотному напрямі, хоча за окремими об'єктами може бути використаний індуктивний метод. Переважання в аудиті дедуктивного методу обумовлено обмеженим часом на виконання роботи. В той час, коли працівники бухгалтерії виконують роботу систематично, із дня в день протягом року, аудитор в надзвичайно короткий термін (кілька днів) повинен дати висновок про законність і правдивість наведеної інформації у фінансових звітах (підтвердити правильність ведення обліку).

Наведений порядок застосування індукції та дедукції свідчить про необхідність врахування в дослідженнях сутності аудиту творчого потенціалу дослідника, застосовувати ті чи інші методи пізнання виходячи з реальних можливостей науки і запитів практики, але це не означає, що практика є в центрі науки. Практика може бути не досконалою і теорія мусить знайти шляхи її поліпшення. Зв'язок практики і теорії набагато складніший, ніж здається, оскільки його можна зрозуміти на основі діалектики. Розвиток практики і науки не може бути синхронним в силу дії багатьох факторів (роль держави; відповідність умов діяльності підприємства об'єктивним вимогам управління; встановлення регламентів організації аудиту; нормативне поле; кваліфікація; компетентність кадрів; закони функціонування підприємства; традиції; стереотипи мислення; світоглядні позиції; психологія персоналу тощо). На окремих етапах розвитку економіки на перший план може виходити практика, а на інших – теорія. Зараз Україна увійшла в такий етап розвитку, коли минулий досвід практиків у сфері аудиту не повністю відповідає потребам суспільства. Практично у всіх економічних науках виникає необхідність посилення теоретичної складової (розробка теорії обліку і контролю, в тому числі й аудиту), без якої розвиток практики при переході до економіки знань в постіндустріальному суспільстві неможливий.

Проблему створення теорії обліку й аудиту потрібно вирішувати одночасно, оскільки система обліку на підприємстві є загальним і основним об'єктом пізнання аудиту, що передбачає узгодження теорії аудиту з теорією обліку.

Відсутність розвинутої теорії аудиту можна пояснити нехтуванням науковцями теорією пізнання, превалюванням чисто емпіричних методів досліджень над теоретичними. Що це дійсно відповідає такому висновку читач може пересвідчитись переглянувши зміст підручників і посібників з аудиту, в яких або взагалі немає розділу, присвяченого теорії, або якщо є, то це, скоріш за все, набір не пов'язаних між собою випадково названого мінімуму наукових елементів, які займають скромну частку тексту книги.

Що стосується аудиту, то в Україні немає жодного підручника чи посібника з назвою “теорія аудиту”, що негативно позначається на підготовці

фахівців з контрольної діяльності, оскільки «Наука розробляє теорії не простим кількісним ростом буденних знань, отриманих емпіричним шляхом, а створює поняття про які ніхто раніше не чув, часто протирічиві і не збагненні для профана»¹.

Елементи наукового пізнання необхідні для з'ясування у повній мірі сутності аудиту. Незважаючи на значну кількість навчальної і наукової літератури з аудиту, його сутність залишається скритою від практики. Без творчої уяви, яку пов'язують із введенням в теорію науки нових понять, нових гіпотез чи винайдення нових методів, нових ідей тощо, створення ефективного механізму пізнання реальності є марною справою. Творча уява служить дієвим способом конструювання теорії з допомогою якої з'являються на світ нові мисленнєві об'єкти.

Причинами ігнорування економістами теорії, у високому значенні цього слова, є психологічні особливості співтовариства вчених, серед яких за їх творчими здібностями виділяють²:

- критиків – руйнівників (особи, які знаходять недоліки в чужих роботах, але неспроможних замінити застаріле і відживше чим-небудь новим і кращим);
- практики (особи, які здатні використовувати існуючі теорії та методи вирішення конкретних проблем пізнавального і практичного характеру);
- розробники (критики-творці, здатні удосконалювати існуючі засоби із застосуванням одного і того ж генерального напрямку);
- творці (особи, що створюють нові проблеми, нові теорії, нові методи і навіть нові шляхи мислення)

Серед вказаних типів учених особи з творчою уявою становлять меншість. Хоча в науці знаходиться місце кожному з цих типів дослідників, але науковий прогрес залежить від творців, ось чому так ціниється творчість!

Важливість теорії пояснюється і тим, що будь-які спостереження не можуть отримати певного сенсу поки вони не набудуть теоретичної інтерпретації: «Вчені, які використовують різні схеми, будуть досліджувати різні світи, і хоча їхні ізольовані твердження можуть інколи видаватися зовнішньо схожими, тотожними, в дійсності сенс цих тверджень у межах різних систем відліку ні в якому разі не будуть однаковими»³. Здавалося би, інтерпретація спостережень у такому разі не дає однозначного тлумачення тих чи інших явищ і процесів і тому не ясно, що потрібно додавати до існуючої теорії.

Насправді, через опублікування результатів дослідження, науковці виносять на розсуд наукового співтовариства свої спостереження, оцінку

¹ Бунге М. Интуиция и наука / Марио Бунге; пер. с англ. Е. И. Пальского. - М.: Прогресс, 1967.- с.119

² Там само, с.120

³ Малкей М. Наука и социология знания/ пер. с англ. [А.Л. Великовича](#); послесл. Б.Г.Юрина. – М.: Прогресс, 1983. – с.68.

яким інші дослідники дають також через публікації в матеріалах наукових конференцій, журналів, монографій та обговорюють у дискусіях. У науці постійно відбуваються складні діалектичні процеси: виникають протиріччя, заперечення, підтвердження, переінтерпретація наукових знань, висунення нових ідей, гіпотез, проблем, доповнення до переліку старих теорій та висунення нових з їх більш-менш обґрунтованим базисом, уведенням в теорію нових понять, категорій, відкриття закономірностей тощо. Між критиками-руйнівниками, практиками, практиками-творцями і творцями ведеться інтелектуальна боротьба, що викликана психологічними особливостями людей, їхнім досвідом, стилем мислення, соціальним середовищем, ерудицією та іншими властивостями особи, але примирення ідей знаходить своє місце лише в набутих знаннях через освіту. Там, де закінчується освіта (те відоме, що передається на основі здобутків минулої стадії розвитку науки), починається подальший розвиток науки, а набуті нові знання в науці знайдуть в подальшому свою реалізацію на практиці через новий етап в освіті.

Наукові праці можна реалізувати у різний спосіб – упроводити в практичну діяльність; сприяти розвитку людини; підвищити культуру особи і виробництва; зміцнити обороноздатність країни; вирішити проблеми екології; поглибити теорію пізнання та інші.

Для вияснення ролі науки в суспільстві необхідно з'ясувати насамперед, що означає суспільство. Одне із тлумачень слова «суспільство» означає систему взаємопов'язаних підсистем економічних, політичних, ідеологічних, правових, моральних, релігійних, філософських, наукових, культурно-естетичних відносин, зв'язків та взаємодій між людьми, які різняться за соціально-політичними та етнічними ознаками в конкретних історичних умовах¹. Суспільне життя означає спільне життя людей (осіб, груп, класів), між якими існують зв'язки з приводу виробництва, споживання та обміну товарами.

Зв'язки між людьми створюють суспільні відносини, а діяльність на основі мови осмислюється для встановлення контактів з приводу формування й розвитку суспільства (утворюються зв'язки, відносини і взаємодія, обмін знаннями, організується виробництво, споживання тощо).

Елементи суспільного життя можна показати на рис. 1.1.²

З точки зору функціонування суспільства важливим моментом виступає поділ життя людей на двох взаємопов'язаних рівнях:

- приватне життя особи (індивідуальне життя кожної людини);
- суспільне життя (спільна діяльність людей у різних процесах життєдіяльності; відносини між людьми, зв'язки, взаємодія; об'єднання людей в соціальні інститути з метою досягнення певних інтересів і

¹ Діденко В. Ф. Людина і світ: навч. посіб. / В. Ф. Діденко, Л. В. Діденко, В. І. Кондрашова-Діденко. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа, 2001. – с.140

² Там само, с.142

цілей; участь у виробництві, споживанні, розподілі матеріальних благ; духовний розвиток та ін.).

Аудит, як соціальний інститут, пов'язаний з частиною суспільного життя, з його матеріальною основою, що охоплює процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання, а також продуктивні сили та виробничі відносини; з технологічними укладами; технікою; наукою; інфраструктурою; фінансовою й інвестиційною діяльністю та іншими елементами.

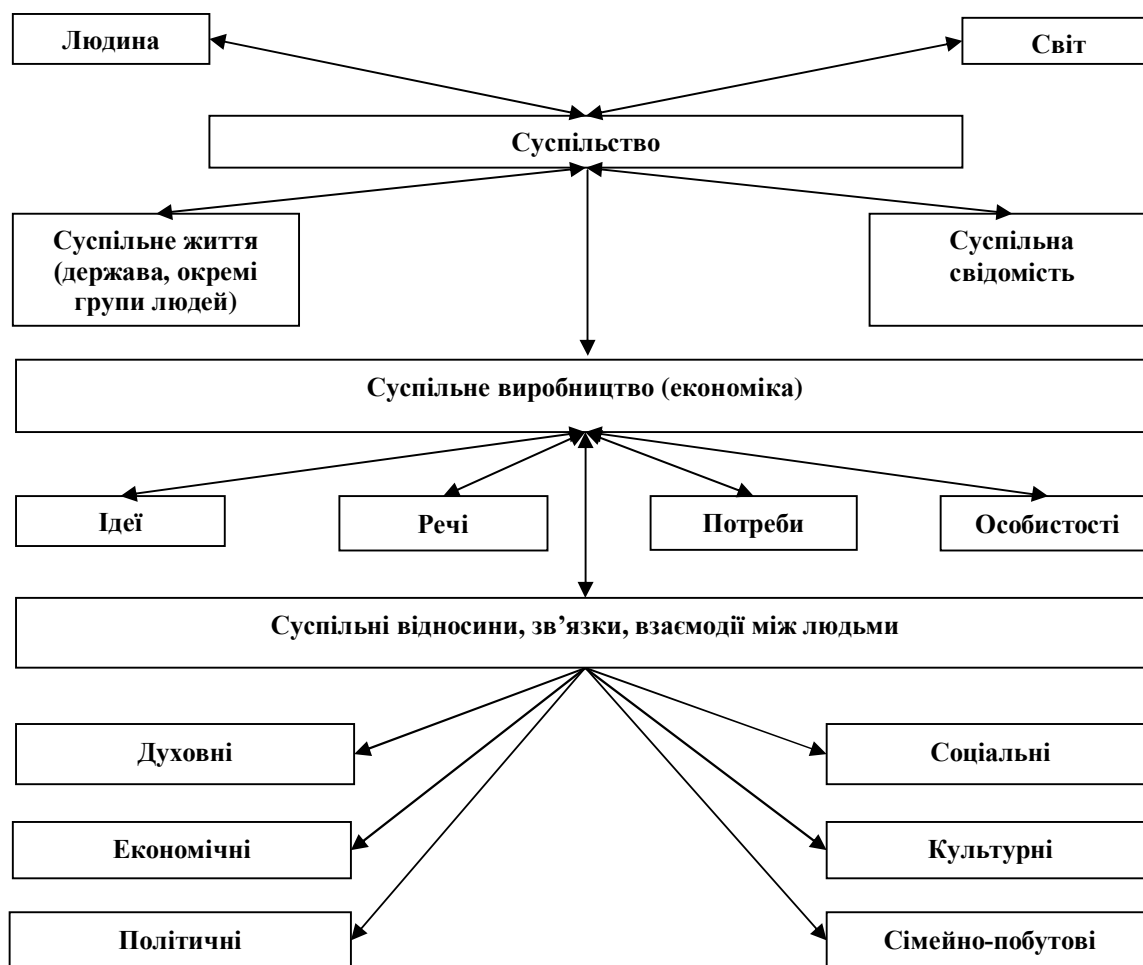

Рис. 1.1. Структура суспільства, виробничих і суспільних відносин

У центрі економічної системи знаходяться люди і виробництво, а все інше є похідним у функціонуванні суспільства. Економіка та економічні відносини у суспільстві вимагають постійного й всеохоплюючого контролю, оскільки фактори виробництва дефіцитні й дорогі, а окремі природні ресурси з часом вичерпуються і не відтворюються. Виникає об'єктивна необхідність визначити ліміт витрачання ресурсів й отримувати економічну інформацію про господарську діяльність кожного підприємства для цілей контролю і виявлення диспропорцій у виробництві, розподілі та споживанні ресурсів.

Одним з видів такого контролю і створено аудит, який задовольняє потреби суспільства, а потреба відображає об'єктивну властивість суб'єктів

мати нужду і відповідно потребувати внутрішніх і зовнішніх умов для свого нормального функціонування й розвитку. Нужду трактують як відчуття чогось такого, що необхідне для життєдіяльності й розвитку особи, підприємства чи суспільства. Так, контроль є складовою загального циклу управління, який притаманний кожному менеджеру вищого, середнього та нижчого ієрархічного рівня і він породжує науку про контроль, так само, як процес планування – науку про планування, організація – науку про організацію і мотивація – науку про кадровий менеджмент.

Контроль в управлінні вимагає відповідної інформації про фактичне виконання наказу, інструкції, планових показників, розпоряджень, прогнозів тощо. Інформацію готує спеціально створена служба інформаційного менеджменту (за традицією – бухгалтерія, за новою термінологією – інформаційний центр, інформаційно-аналітична служба, відділ внутрішнього аудиту, служба інформаційного сервісу та ін.).

Управління без інформації неможливо собі уявити, тому що контроль обов'язково порівнює бажані економічні показники (план, прогноз, бюджет, кошторис) з фактичним виконанням і знаходить відхилення, аналізує їх і здійснює коригування діяльності виконавців. Звідси випливають такі стадії контрольного процесу:

- розробка норм і нормативів (стандартів) на матеріали, часу і розцінок на оплату праці, нормативів споживання енергоносіїв та ін.;
- вимірювання фактичного споживання факторів виробництва;
- знаходження відхилень від норм витрат та аналіз причин і винних осіб;
- вказівки виконавцям щодо коригування діяльності.

Виходячи із зазначених етапів контролю абсолютно безпідставним є дискусії про те, чи потрібно організувати нормативний метод обліку витрат на виробництво. Якщо немає норм і відповідно нормативних витрат, то втрачається сенс економічної роботи взагалі, оскільки контроль до моменту узагальнення витрат на виробництво за місяць чи квартал неможливо здійснити. Проблема нормативного обліку настільки важлива, що значною мірою, марнотратну економіку України можна пояснити ігноруванням з боку бізнесу проблеми нормування витрат та відсутністю цілеспрямованої інформації про витрати матеріалів у речово-натуральному та вартісному вираженні. Більшість підприємств не нормують витрат на виробництво, не коригують норми внаслідок впровадження нової техніки, технологій та інновацій, не аналізують собівартість продукції ні в ретро, ні в перспективному аспекті. Поза контролем залишається стратегія розвитку фінансової та господарської діяльності підприємства.

Так, швейцарський економіст і наш етнічний земляк Б.Гаврилишин, член Римського клубу зазначає: «У світі промисловості існує певна інерція (мова йде про Україну – М.П.). Достатньо уявити велике машинобудівне підприємство: йому відразу потрібні нові технології, треба нові заводи і тоді

це надто серйозна революція, бо треба думати перспективою на 4-5 років, тоді, як усі думають перспективою квартального прибутку¹.

Нормативи потрібно розробляти не на квартал, а, принаймні, на рік, періодично вносячи в них зміни, тоді можна говорити про належний рівень контролю, але для цього неодмінно потрібний нормативний метод обліку, а слідом за ним – аналіз, аудит і коригування норм витрачання ресурсів менеджерами.

Слід мати на увазі й те, що наступний контроль малоефективний, оскільки фінансовий облік дає інформацію із запізненням – така його природа, а нормативний метод здійснюється у поточному режимі за годину, день, тиждень, декаду, що вимагає розробки моделі управлінського обліку на кожному підприємстві.

Хоча за законом про облік і передбачено факультативне ведення такого обліку, але в більшості управлінський апарат і обліковці та аудитори не усвідомили важливості інформації, яку дає цей вид обліку.

Контроль у суспільстві, в тому числі й аудиті, як його складової, здійснюється за певними законами:

- відповідності системи контролю підприємства й держави потребам управління та розробки системи обліку залежно від масштабів бізнесу і складності системи управління. Це означає, що моделі обліку й аудиту повинні враховувати потреби малого, середнього і великого бізнесу та менеджерів нижчого, середнього й вищого ієрархічного рівнів;
- узгодження планових і фактичних показників господарської діяльності підприємства в просторово-часовому вимірах. Це означає необхідність складання планів, бюджетів і кошторисів у розрізі структурних підрозділів підприємства за короткі періоди часу, що передбачає організацію управлінського обліку;
- регулювання діяльності на основі норм і нормативів витрат ресурсів та виявлення відхилень для потреб управління бізнес-процесами на операційному рівні менеджменту. Цей закон передбачає ведення нормативного методу обліку витрат;
- залежності обліку контрольної діяльності від складності внутрішнього і зовнішнього середовища, в якому функціонує бізнес. Цей закон вимагає створення системи обліку, яка складається з фінансової, управлінської та стратегічної підсистем і на цій основі організації системи контролю на великих підприємствах та окремих, необхідних для бізнесу контрольних служб на середніх і малих підприємствах.

Дотримання чи недотримання законів контролю залежить від якості системи менеджменту, яку визначає лідер і реалізовує його команда. Якість є синтезом знань і компетенцій апарату управління, тому в її формуванні

¹ Ситуація в Україні нині найгірша з 1980 року / Вікторія Сьюмар [для Української правди в рамках ініціативи «Чесно»] // У кожен дім – 2012. – №28 (923) – 21 липня 2002 р.

головну роль відіграє безперервність освіти та впровадження результатів науково-технічного прогресу в практику. Без підвищення рівня якості менеджерів (а сучасний їх рівень надзвичайно низький і за нашими оцінками не менше 80% їх чисельності є професійно непридатними) сподіватися на прискорений розвиток економіки України не приходиться.

Аудит може сприяти досягненню успіхів у бізнесі, якщо зусилля аудиторів спрямувати не лише на підтвердження достовірності показників фінансової звітності (це надто примітивне розуміння статусу науки про аудит), а на діагностування економічного здоров'я бізнесу. Діагностику можна за аналогією порівняти з вищою математикою, а підтвердження показників звітності – з арифметикою, а тому аудит необхідно інтелектуально піднести з рівня арифметики до рівня математики.

Недооцінка ролі аудиту в діагностуванні економічної діяльності та його, поки що низький інтелектуальний рівень, можуть нанести колосальної шкоди суспільству не стільки через не виявлення обману і шахрайств у бізнесі, скільки через відставання від розвинутих країн світу в методології вітчизняного аудиту, яка зосереджена, майже виключно, на формальному підтвердженні показників фінансової звітності.

Потрібно зосереджувати увагу аудиторів на дослідженні ефективності використання економічного потенціалу і допомозі підприємствам домогтися кращої організації управління бізнесом з метою усунення чи скорочення розриву в ефективності ведення бізнесу між найбільш розвинутими країнами світу та Україною.

1.2. Парадигма та концепція аудиту

Процес пізнання надзвичайно складний, а його еволюція до певної міри є наслідком появи нових наукових понять, які спочатку не визнавалися, оскільки їх вважали незбагненними, абсурдними, божевільними (згадаємо історію Д. Бруно, Г. Галілея, Н. Коперніка та ін.), а згодом вони ставали основою перегляду раніше створених теорій.

«Плідність і чарівність наукового дослідження визначається якраз безперервним вигадуванням гіпотез і дослідженням логічних висновків із них»¹. Гіпотези перевіряються за допомогою логіки і якими би вони нам не видавалися, для виконання наукового дослідження необхідно опрацювати всі твердження, які мають сенс в даному контексті. Можна аргіогі стверджувати, що аудит, як фактична наука, оволоділа лише приблизними істинами і те, що ми знаємо, може виявитися цілковито помилковим, а тому догмат непогрішності для набутих знань у цій науці потрібно відкинути.

Для розвитку аудиту науковцям потрібно засвоїти ту істину, що в епоху постмодернізму, яка фактично співпадає з отриманням Україною

¹ Бунге М. Интуиция и наука / Марио Бунге; пер. с англ. Е. И. Пальского. – М.: Прогресс, 1967. – 187 с.

незалежності, змінюється відношення до самого процесу мислення. Якщо у минулому вчені шукали єдино правильних і незмінних універсальних знань, то в епоху філософії постмодерну, що розвивається в останні 50 років, – цінними визнають ідеї плюралізму, що призводить до терпимості стосовно різноманіття в науці різних напрямів у пізнанні, свободи та творчого духу. Відбувається своєрідна революція в мисленні людей.

Постмодерн розглядають як конституцію радикальної плюральності, а постмодернізм, як його концепцію. Зміст знання «... можна передати цілковито по різному залежно від способу бачення, а інший спосіб бачення, своєю чергою, «висвітлює аж ніяк не менше за попередній – він є тільки іншим»¹. Постмодерн виступає за різноманіття і проти єдиного, проти монополії та вириває зловживання своїми правами, він робить вибір на користь плюральності способів життя, форм дії, типів мислення та соціальних концепцій». Зміна індустріального виробництва на постмодерне суспільство послуг і постмодерної активності, економічна переорієнтація від глобальних концептів на стратегії диверсифікації, структурні зміни комунікації через нові технології, новий науковий інтерес до не детерміністських процесів, до структур самоорганізації, до хаосу і до актуального виміру, філософське розтавання із суворим раціоналізмом і сцієнтизмом та перехід до множинності конкуруючих парадигм – усе це є процесами, які демонструють важливі зрушення порівняно з позицією модерну². В умовах постмодерну розвиток науки мислиться як раціоналістичне диференціювання бачення перспектив у складному та широкому діапазоні з врахуванням взаємозалежності та взаємопроникнення наук, що вимагає діалектичного мислення, бачити рух, зміни, протиріччя, багатоаспектність проявів реальних взаємодій між речами, явищами та процесами.

Ідеал науки – не ціле і не зіставлений і ним фрагмент цілого, а плюральність (різноманітність); перспективи розвиненого суспільства полягають не в інтеграції, а в розбіжності різноманітних життєвих проектів і форм поведінки³, а концепт плюральності дає можливість зрозуміти, що у випадку, коли сумнівною видається основна успадкована орієнтація науки, проголошується альтернативною і новим шляхом спасіння те, що перебувало осторонь, а це стимулює творчий потенціал науковців з приводу створення нових альтернатив. Постмодернізм сприяє творчому пошуку, висуненню нових гіпотез, ідей, концепцій, теорій.

Постмодернізм вимагає від вчених відмовитися від догматичних вчень минулих епох і поглибити наші знання про світ. Поглиблення теоретичного базису науки відбувається постійно, хоча на окремих історичних етапах

¹ Вельш В. Наш постмодерний модерн. / Пер. з нім. А.Л. Богачова, М.Д. Култаєвої, Л.А. Ситніченко. – К.: Альтерпрес, 2004. – 328 с.

² Там само, с. 24

³ Там само, с. 75

нерівномірно, іноді еволюційно, а іноді революційним стрибкоподібним чином. Зокрема, такий стрибок у розвитку практично всіх наук стався у другій половині ХХ ст. і посилюється на початок ХХІ ст., що обумовлено активним застосуванням нових методів пізнання – кібернетичним, системним, філософським, соціологічним, інформаційним, парадигмальним та іншими.

Серед цих методів досить продуктивним виявився парадигмальний, який разом з історичним розкриває закономірності формування й розвитку будь-якої науки.

Термін парадигма (грец. *paradiegma* – приклад, взірець.) був уведений в науковий оборот Т. Куном. У передомові до роботи «Структура наукових революцій» (1962 р.) він зазначав, що «Під парадигмами я розумію визнані наукові досягнення, які протягом визначеного часу дають науковому співтовариству модель виокремлення проблем та їх рішень».¹ На розвиток парадигми впливають такі фактори як науково-технічний прогрес, соціальні, економічні та інтелектуальні ресурси науки. З одного боку, формоутворюючою складовою парадигми, яку поділяє наукове співтовариство, є уявлення про образ науки окремих його членів у даний час і тому вони завжди особисті і історично обумовлені, що робить їх випадковими і довільними, а з іншого – наукове співтовариство вимагає від особи дотримання певної системи знань про наукові дослідження, які формуються через систему освіти.

Вчення про парадигму закладається у процесі навчання, коли студентів готують до професійної діяльності через розробку навчальних планів і програм навчальних дисциплін.

Такі плани і програми ставлять за мету «описати дослідження як вперту і настійливу спробу нав'язати природі речей, явищ чи процесів концептуальні рамки, які дала професійна освіта»².

Нормальна наука розвивається на основі пануючої в даний час парадигми на утвердження якої більшість науковців присвячують свої дослідження ґрунтуючись на припущенні, що наукове співтовариство знає властивості оточуючого світу і тим самим часто пригнічує фундаментальні інновації через побоювання руйнування основ цієї науки.

Розроблений інструментарій для мети дослідження нормальної науки з плином часу виявляється нездатним функціонувати таким же чином, як і раніше, що вказує на аномалії пануючої парадигми. Незважаючи на всі намагання узгодити такі аномалії з моделлю професійної освіти, нормальна наука збивається з протореного шляху. «І коли це відбувається – тобто коли спеціаліст не може більше уникнути аномалій, що руйнують існуючу традицію наукової парадигми, - починаються нетрадиційні дослідження, які, врешті-решт, приводять всю дану галузь науки до нової системи приписів

¹ Кун Т. Структура научных революций / пер. с англ. И.З.Налетова. – М.: АСТ, 2009. – с. 12

² Там само, с. 24

щодо нового базису науки для практики наукового дослідження»¹, що свідчить про наукову революцію та руйнує традицію.

У галузях економічної науки революції відбуваються не так, як в природничих, оскільки їх сутність залежить від глибини змін у суспільних відносинах людей з приводу процесів виробництва, споживання та обміну в суспільстві, досягнення науки і техніки, потребами людей тощо. На розвиток економічних наук та зміну їх парадигми впливають не стільки базові фундаментальні сутності окремих наук, скільки науково-технічний прогрес та досягнення природничих, технічних і гуманітарних наук. Поступове нагромадження знань у цих науках, рано чи пізно, призводить до революції в економічних науках під впливом нових знань про світ, переоцінку значення традиційних процедур, зміну понять про сутність науки до яких звикли науковці, внесення видозмін у теоретичну схему з допомогою якої вивчали аспекти реального світу. Нові теорії якісно видозмінюють світогляд вченого в тій мірі, в якій він кількісно і свідомо збагачує його, що зобов'язує постійно вивчати нові концепції, ідеї, теорії, інтерпретації науки.

Ознайомлення з новими значеннями в галузі конкретної науки відбувається за двох умов:²

- оригінальності та безпрецедентності наукової праці, яка зацікавлює прихильників конкуруючого напрямку наукових досліджень;
- відкритості для нових поколінь учених з тим, щоби вони могли знайти для себе невирішені проблеми будь-якого виду.

Досягнення в науці, які ґрунтуються на цих двох характеристиках, дають змогу називати їх парадигмами. Вчені, наукова діяльність яких ґрунтується на використанні однакових парадигм, однакових правил і стандартів дослідження, створюють видимість узгодження своїх дій для розвитку нормальної науки, наступність у традиції того чи іншого напрямку досліджень.

У цьому контексті досить повчальним є висловлювання Т. Куна щодо формування наукових знань у допарадигмальний період: «За відсутності парадигми або того, що приблизно може виконувати її роль, усі факти, які могли би, за всієї ймовірності, мати якесь відношення до розвитку даної науки, видаються однаково доречними. В результаті початкове нагромадження фактів є діяльністю, що значно в більшій мірі зазнає випадковостей, ніж діяльність, яка стає звичною в ході наступного розвитку науки. Більш того, якщо немає причини для пошуку якоїсь особливої форми більш спеціальної інформації, то нагромадження фактів у цей період звичайно обмежується даними, які завжди знаходяться на поверхні. В результаті цього процесу утворюється деякий фонд фактів, частина з яких доступна простому спостереженню й експерименту, а інші є більш

¹ Кун Т. Структура научных революций / пер. с англ. И.З.Налетова. – М.: АСТ, 2009. – с. 25

² Там само с. 30-31

екзотеричними і запозичуються з таких вже раніше існуючих галузей практичної діяльності, як медицина, складання календарів чи металургія. Оскільки ці практичні галузі є легко доступним джерелом фактів, які не можуть бути виявлені поверховим спостереженням, техніка відіграла життєво важливу роль у виникненні нових наук»¹. Наведена цитата проливає світло на виникнення таких наук, як облік та контроль. Дійсно, факти господарської діяльності, їх фіксування на матеріальних носіях і техніка записів (не важливо на папірусі, глині чи на іншому матеріалі) були покладені в основу цих наук, але такий метод пізнання дає плутану картину, навіть сумнівною видається спроба називати літературу з цих галузей знання науковою.

Не можливо інтерпретувати облік чи контроль, якщо немає хоча би в неявній формі переплетення теоретичних і методологічних передумов, принципів, які передбачають відбір, оцінку і критику фактів. Якщо така основа є в явній формі у відборі фактів, то в цьому сенсі ми маємо дещо більше, ніж просто факти, оскільки ця основа може бути підкріплена із зовні з допомогою буденної філософії, іншої науки чи установок особистого характеру або загальноісторичного методу. Допарадигмальні школи (давньоєгипетська, шумерська, мікенська, давньогрецька, давньоримська, середньовічна) в силу своїх переконань і упереджень робили акцент на деяких особливих сторонах досить обширного за обсягом, але бідною за змістом інформацією.² Це свідчить, що навіть у середні віки науки про облік не існувало, а знання ґрунтувалися на окремих не пов'язаних між собою фактах, що описували вплив господарської діяльності на зміну майнового стану особи за певний період. Збору фактів не передувала теорія, хоча економіка держав не могла функціонувати без інформації цілеспрямованого характеру.

У зв'язку з цим спірним є виділення парадигми обліку і контролю у давніх цивілізаціях, які наведено у дисертації Малькової Т.М.³:

- парадигма функціональності (сукупність професійного інструментарію, що сприяє функціональності облікової інформації);
- парадигма формалізованості (складається із формалізованих документів і методології. До методології віднесено спосіб запису на рахунках обліку – інвентарний, прибутково-видатковий і контокорентний);
- парадигма організації (спільна дія функціональності та формалізованості);
- парадигма суверенітету (регулює співвідношення професійної відповідальності та професійної незалежності облікового співтовариства у сфері методології обліку);

¹ Кун Т. Структура научних революцій / пер. с англ. И.З.Налетова. – М.: АСТ, 2009. – с. 37-38

² Там само, с. 39-40

³ Малькова Т.М. Исторический анализ методологии бухгалтерского учета. Дис. ... докт. экон. наук: 08.00.12 / Малькова Т.Н. - С.-Пб.: 1998. - с.204-251

- парадигма історичної наступності (стереотипи обліку з точки зору методології носили національний характер).

Як видно з наведених Т. М. Мальковою ознак парадигм обліку, вона розкриває цілісне утворення, яким є парадигма, на її складові, що характеризують окремі аспекти образу обліку, а це протирічить вченням філософів про цей феномен. Облік є цілісним утворенням і відривати одну їх його сторін від інших неправомірно, оскільки нею виділено не парадигми, а функції обліку, і то в сучасному розумінні, а не в епоху прадавніх цивілізацій. Таке грубе спотворення процесу пізнання в його історичному аспекті характерне для метафізичного способу мислення, яке концентрує увагу на незмінних елементах пізнання і нав'язуванні минулому знанню сучасних ознак в результаті чого виходить такий образ науки, що залишається стереотипним від зародження і довічно. Такий стиль мислення не є науковим та історично обумовленим і, крім цього, не прояснює складний процес формування науки протягом останніх 6-7 тисяч років, а дискредитує його. Автор показує незнання в галузі філософії (онтології, гносеології, аксіології, методології науки та її категорійного апарату), зокрема не обізнана із сутністю парадигми, хоча вживає це слово довільно і неправильно, що дискредитує її як вчену особу.

Дисертація Т. М. Малькової не прояснила поняття парадигми, а навпаки, заплутала його так, що нанесла шкоди всім, хто без ознайомлення із спеціальною філософською літературою, приймає на віру матеріал дисертації.

Цей приклад показує, що навіть доктори наук із обліку та контролю розмірковують на теми, що стосуються їхньої спеціальності, але попередньо не вивчають ні проблеми науки, ні філософії, ні соціології, ні інших наук, без яких їхні досягнення просто знецінюються і свідчать про низький рівень ерудиції, а їх невірні висновки і пропозиції непридатні для практичного використання. Ототожнення процесу складання різнорідних фактів на матеріальних носіях, з так званим «бухгалтерським» обліком, абсолютно викривляє розуміння сутності обліку, який зародився в Єгипті, Шумері та інших державах стародавнього світу, оскільки про записи, та ще й у книги, не може бути й мови до появи технології виготовлення паперу, то чому примітивній системі фіксування фактів за відсутності хронологічної й одночасно, систематичної реєстрації їх у книгах, давати назву «бухгалтерського» обліку не зрозуміло. Оскільки такий стиль мислення не можна назвати логічним, то й не може бути логічної науки про облік у стародавніх державах. Назва системи ведення обліку в стародавньому світі вимагає особливого терміну і ні в якому разі не можна давати їй назви «бухгалтерського» обліку, якою стали послуговуватися і то лише в німецькомовних країнах, тобто локально, а не універсально. Отже, професійна репутація вченого, не зважаючи на його статус у науці, може не лише підвищитись а й понизитись через недбалість і нелогічність мислення.

Видається, що переважна частина науковців не любить ні філософію, ні теорію пізнання, ні логіку в історичних дослідженнях з проблем обліку, а звідси й низький рівень науковості праць, в яких викладають інструментарій обробки зібраних фактів за стандартними процедурами та стандартним набором економічних показників, якими оперує чи без яких обходиться на практиці апарат управління. Одним словом, сумна картина з теоретичним базисом облікових, аналітичних і контрольних дисциплін, через ігнорування принципів і загальнонаукових методів дослідження.

Так, О. Ю. Редько зазначає, що «Аудит лише продукував косметичні зміни в порядку і форматі надання професійних послуг залишаючись незмінним у своїй філософії. Філософія аудиту – це система професійних знань про істину в сфері економічної інформації, що динамічно розвивається. При цьому під сферою економічної діяльності ми розуміємо системи продукування, реєстрації та синтезування (агрегації) даних на будь-яких носіях, цілеспрямовано генерованих для прийняття управлінських економічних рішень. Головне філософське питання аудиту – відношення професійного мислення до інформації про економічне буття».¹

Парадигми ідентифікують з філософським осмисленням структури наукових теорій в той час, коли науковці в нормальній науці не ставлять собі за мету створення нових теорій, до того ж вони не терпимі до ствердження таких теорій іншими,² що відбиває реальний стан речей в науковій діяльності. З розподілу науковців за типами відношення їх до творчості видно, що творці становлять меншість (за нашими оцінками 5-7%), що підтверджується тематикою дисертаційних досліджень і кількістю публікацій теоретичного змісту.

Чому це відбувається? Відповідь на це дає Т. Кун: «Нормальна наука не ставить за мету знаходження нового факту чи теорії, і успіх у нормальному науковому дослідженні полягає зовсім не в цьому. Тим не менш нові явища, про існування яких ніхто не підозрював, знову і знову відкриваються науковими дослідженнями, а радикально нові теорії знову і знову винаходяться вченими»³. Нові фундаментальні факти і теорії ведуть до зміни парадигми. Все починається з усвідомлення вченими аномалій (неможливість пояснення нових фактів у межах старої парадигми, наростання кількості таких фактів, застосування нових методів досліджень дають кращі результати, поява критичної маси ідей та ін.). Нові явища вимагають попереднього усвідомлення їхнього значення для теорії чи практики, що в подальшому призводить до поступового чи миттєвого визнання аномалій в науці, а потім до зміни парадигмальних категорій і процедур, які зустрічають опір з боку прихильників нормальної науки. Подолання опору здійснюється шляхом переконання опонентів з допомогою аргументів щодо наявності

¹ Редько О. Ю. Аудит в посттоталитарном обществе. Философский аспект / А. Ю. Редько – Киев, 2011 – с. 9

² Кун Т. Структура научных революций / пер. с англ. И.З.Налетова. – М.: АСТ, 2009. – с. 19

³ Там же, с. 88

«білих плям» у теорії науки, протиріч, неточності у формулюваннях понять, категорій, необхідності доповнення методів пізнання тощо.

Т. Кун наводить три типи явищ, які може охопити створювана нова теорія¹:

- явищ, які можуть бути добре пояснені з точки зору існуючої парадигми;
- явищ, природа яких указана існуючими парадигмами, але їхні деталі можна зрозуміти після подальшої розробки теорії. Такі явища передбачають розробку існуючої парадигми, а не створення нової;
- явища, що призводять до усвідомлення аномалій, які не можна пояснити існуючою парадигмою, що вимагає створення нової теорії.

Парадигми відрізняються не лише змістом і структурою, а й особливостями науки, яка їх породила. Вони визначають методи, проблемні ситуації та стандарти їх вирішення, які прийняті науковим співтовариством у даний час. Зміна сприйняття нової парадигми вимагає переформулювання основ науки. Зміна теорії науки та її проблем вимагає нових понять і категорій, зв'язків між елементами науки, які дійсно відображають науковість, а не метафізичні спекуляції. Наукові революції відкидають традиції нормальної науки, оскільки нові елементи теорії не сумісні з традицією, що існувала до цього часу.

Революції, що змінюють нормальні наукові традиції, вимагають від наукового співтовариства сприйняття оточуючого світу по-новому, оскільки набутий досвід стає гальмом у науковому пізнанні, що вимагає революційних змін у мисленні вченого. Проте, «нова наукова істина прокладає дорогу до тріумфу не завдяки переконанню опонентів і спонуканню їх бачити світ у новому світлі, скоріше тому, що її опоненти рано чи пізно помирають і виростає нове покоління, яке звикло до неї»². Джерелом опору є переконання, що стара парадигма може вирішити всі проблеми, що природу можна втиснути у ті межі, які визначені парадигмою.

Зрозуміло, що у моменти революцій «... таке переконання здається тупим і нікчемним, як в дійсності іноді й виявляється»³.

Парадигма дозволяє дивитися на науку не із середини неї самої, а з позиції «зверху» і ставить питання: чому дану галузь називають наукою? Які критерії відрізняють науку від мистецтва чи ремесла? Що означає термін «наука»? Чи є людина «вченим» і що відрізняє її від «невченого»? Чому аудит не просувався вперед таким методом, як економічна теорія? Які зміни в інших науках впливають на зміну парадигми обліку й аудиту? та багато інших. На основі відповідей на ці питання можна розкрити заплутані зв'язки між уявленнями різних науковців про науку, прогрес, перспективи розвитку. Тільки вивчення різноманіття поглядів на ці категорії дасть можливість вияснити сутність науки, а не дотримання одного разу і назавжди визначення

¹ Кун Т. Структура научных революций / пер. с англ. И.З.Налетова. – М.: АСТ, 2009. – с. 151

² Там же, с. 226

³ Там само, с. 226

дефініції, наведеній у минулій парадигмі та припису студентам неухильного його відтворення та закріплення у набутих знаннях.

У науці важливим є дотримання неписаних правил, одним з яких можна назвати правило автономії – заборона звертатися до голів уряду або широких мас народу з питань науки, як арбітрів у цій сфері. Єдиним арбітром повинно бути наукове співтовариство. Разом з тим, професійна самовпевненість повинна доповнюватись принципом скептицизму, який підриває нормальну науку вказуючи на недосконалість знань минулого і висуває аргументи на користь розробки нової парадигми.

Опір змінам можна подолати у випадку, коли новий кандидат в учені буде вирішувати якусь спірну й усвідомлену проблему (новими методами, відкривати нові причинно-наслідкові зв'язки, досліджувати нові об'єкти), в принципі зберігати окремі елементи старої парадигми, якщо вона здатна вирішувати нові проблеми. На основі цього здійснюється відбір парадигм через конфлікти всередині наукового співтовариства, коли старе поступається місцем новому мисленню і пошуку істини, яка проявляється у відповідності наших знань реальній дійсності. Таку відповідність можна виявити у практичному застосуванні набутих у науці знань.

Отже, як видно з наведеного тексту, поняття «парадигми» складне і на вербальному рівні сприймається важко через його абстрактний характер.

Ми зробимо спробу показати структуру цього абстрактного утворення на основі візуалізації (рис. 1.2.), де відображена внутрішня будова парадигми, яка синтезує знання набуті у минулому (зовнішнє і внутрішнє оточення та його вплив на теорію облікових, аналітичних та контрольних наук).

На рисунку 1.2. показано, що парадигма обліку, контролю й аудиту надзвичайно складне утворення, яке формується протягом тривалого періоду (тисячі, сотні або десятки років (залежно від історичних епох). На формування парадигми впливає розвиток цілого комплексу наук загальноцивілізаційного характеру – філософія, соціологія, історія, системологія, тектологія, логіка, методологія пізнання та інші.

На характер парадигми наук суспільного циклу, до яких належить облік, контроль, аналіз аудит, впливає зовнішнє і внутрішнє оточення, в якому функціонує бізнес. Зміни у зовнішньому і внутрішньому оточенні справляють з плином часу настільки глибокі переконання у діяльності підприємств, що їх не може не помічати наукове співтовариство, яке через підготовку науковців нового покоління створює новий образ науки. Науковці спільними зусиллями розробляють нові теорії обліку, аналізу і контролю, які втілюють у життя за допомогою оновлення системи освіти й науки.

Між внутрішнім та зовнішнім оточенням, яке справляє вплив на зміст і структуру науки існує взаємодія і вплив одного на інше.

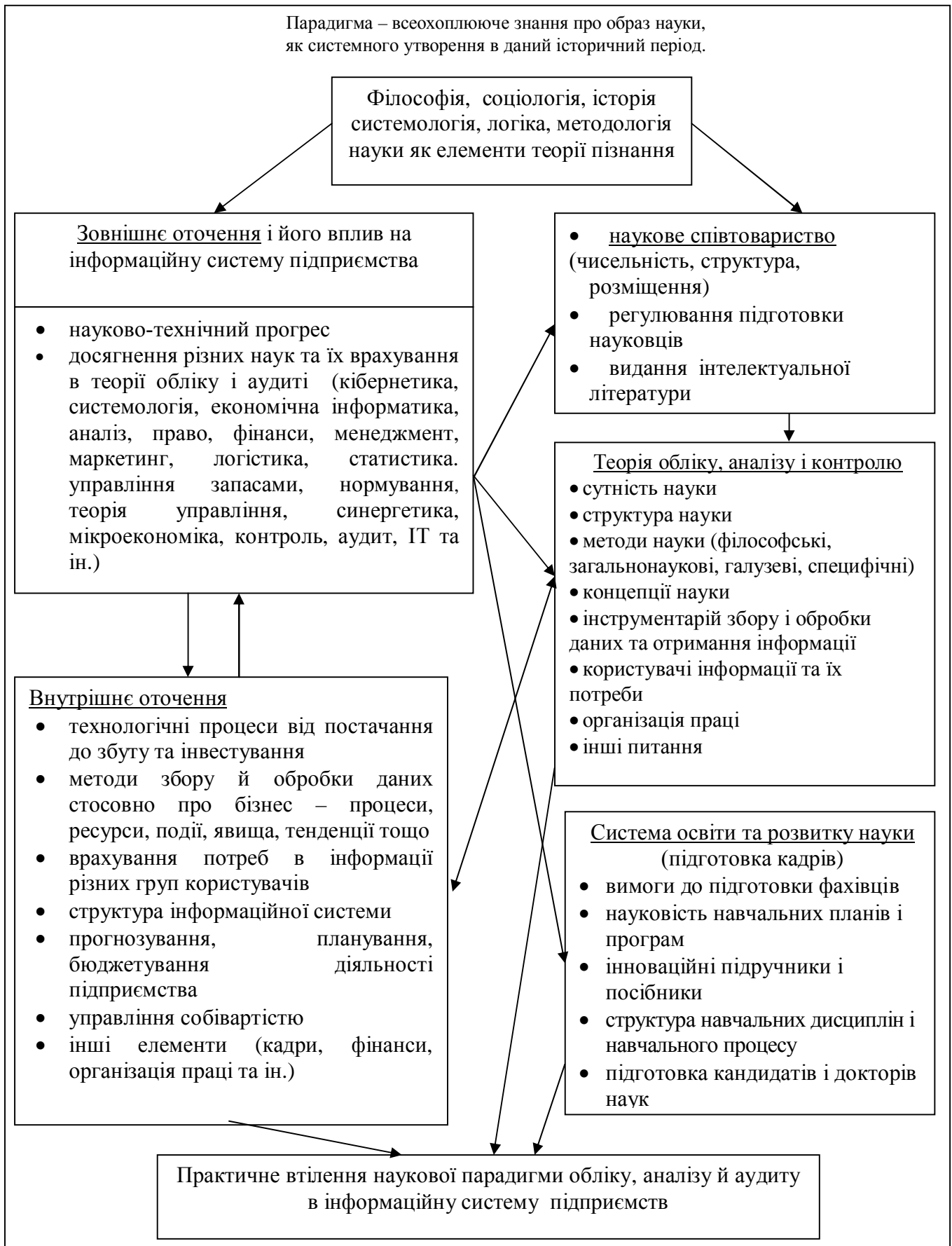

Рис. 1.2. Візуальний образ (парадигма) науки про облік та аудит

Філософія і соціологія визначають структуру наукового співтовариства і показують необхідність посилення цієї складової на спосіб мислення науковців, а через теорію науки посилення вимог до наукового рівня підготовки спеціалістів.

Принциповим елементом образу науки є врахування зовнішнього оточення, яке докорінно помінялося з отриманням Україною незалежності. В існуючій парадигмі обліку, яка знайшла своє втілення в теорії, так званого, «бухгалтерського» обліку, елементи зовнішнього оточення не відображені, що вже, само по собі, свідчить про передумови зміни парадигми, але це не усвідомлено до кінця науковим співтовариством.

Також змінюється внутрішнє оточення науки про облік, що в існуючій теорії також не враховано. Видно безліч протиріч між теорією облікових і контрольних наук та вимогами зовнішнього і внутрішнього оточення. Таке протиріччя перешкоджає практичному втіленню нової парадигми у свідомість науковців і практикуючих спеціалістів.

Наукове співтовариство захопилося існуючою парадигмою, що відображає етап розвитку нормальної науки, хоча з 1991 року відбулася справжня революція у суспільному ладі (перехід від соціалізму до капіталізму), що неодмінно свідчить про кризу старої парадигми (соціалістичної) та народження нової, оскільки стара не може вирішити проблеми обліку й аудиту і вимагає не косметичного ремонту, а кардинального оновлення. Через надмірну консервативність науковців і старий стереотип розуміння (скоріше нерозуміння) проблем обліку й аудиту (до речі, якого не існувало раніше і тому аудиторі знаходяться у допарадигмальному періоді формування своєї науки та вимушені запозичити модель аудиту розвинутих країн світу), наукове співтовариство виявилось не підготовленим до створення парадигми, яка би відповідала об'єктивній реальності.

Проф. О. Ю. Редько зазначає, що суспільне буття визначає потребу в аудиті, а слідом за нею йде аудиторська свідомість. Попит з боку суспільства породжує аудит. Якщо попиту немає, то і бізнес не довіряє аудиторам. В основі свідомості бізнесу лежить недовіра і небажання платити за роботу аудиторам.

«Сумніви у безкористі, чесності й професіоналізмі найманого менеджмента; недовіра до ведення обліку і даних звітності; сумніви в партнерах по бізнесу; недовіра до інвесторів і об'єктів фінансування та ін. Небажання платити всі податки; небажання правдиво розкривати інформацію про бізнес; небажання ділитися прибутками тощо».¹ Зрозуміло, що ці причини породжені суб'єктивними міркуваннями бізнесменів, але для цього є об'єктивні причини, які криються у сфері бізнес-середовища та професійної діяльності аудиторів: неупорядкованість економічних відносин у

¹ Редько О. Ю. Аудит в посттоталитарном обществе. Философский аспект / А. Ю. Редько– Киев, 2011.– с. 9.

законодавстві, правовий нігілізм, деструктивні процеси у суспільному житті, намагання поєднати елементи соціалізму й капіталізму, відставання системи освіти від потреб оновленої економіки та ін. Не останню роль у цьому нігілізмі відіграє й відставання у сфері пізнання закономірностей перехідного періоду, який затягнувся на два десятиліття, та інерція мислення, ігнорування вимог постмодернізму, байдужість науковців до проблеми теорії науки та практики.

І, нарешті, система освіти перебуває в якомусь дивному стані – на словах проголошується, що українська нація дуже освічена, а насправді, вона за формою намагається бути європейською, а за змістом – залишається радянською. Ми говоримо лише за облікову й аудиторську науку. В той час, коли природничі й технічні науки демонструють немислимі досягнення, облік і аудит мало чим відрізняється від тих шаблонів, які були характерні для ХІХ чи ХVІІІ століть. Сама назва науки про облік відганяє нафтаїном, не говорячи вже про зміст її теорії, «жорстке ядро» якої складається лише з восьми елементів (документи, інвентаризація, рахунки, подвійний запис, оцінка, калькуляція, баланс і звітність) і цей убогий інструментарій для обробки фактів і декларують окремі науковці. В такому «ядрі» знаходять відображення факти минулого, що фіксує фінансовий облік, а священним обов'язком аудитора задекларована перевірка за кілька днів того, що так ретельно відображав облік протягом цілого року. У цій теорії не знайшлося місця іншим видам обліку, до речі більш актуальним, ніж фінансовий, - управлінському і стратегічному, без яких в ринковому середовищі не можливо вижити бізнесу. Справа полягає не в тому яким чином обробити дані, якими процедурами користуватися та яку звітність готувати, а в тих об'єктивних вимогах менеджменту, що висувають управлінці до обсягу, термінів, змісту інформації. Для управління інформація настільки важлива, як хліб для людей, без неї неможливо раціонально управляти. Ось чому розробка парадигми науки про облік чи аудит стає не лише академічною проблемою, а й практичною. Парадигма дозволяє орієнтуватися в науці та практиці щодо напряму, в якому слід рухатися щоб ефективно вирішувати питання інформаційного характеру.

1.3. Методологічні та концептуальні основи контрольної діяльності

Розуміння людиною явищ, процесів, речей та їх взаємодії є процесом соціально-психологічного освоєння дійсності з метою використання його для прагматичних цілей (отримання матеріальних благ, енергії, продуктів харчування, комфортних умов життя тощо).

Людина, як продукт суспільного устрою, є суб'єктом соціальних відносин та свідомої діяльності по відношенню до реального світу. Вивченням окремих сторін буття людини та узагальненням знань про нього

займається такий інститут, як наука, що являє собою спеціалізований вид діяльності, спрямований на системно організований процес отримання знань про світ, його закони, тенденції розвитку та використання набутих знань для практики.

Серед численних наук (кількість яких близько 8000) виділяють науки з розвинутою теорією; з теорією, яка поглиблюється з часом і науки з нерозвинутою теорією. До останньої групи можна віднести більшість економічних наук, в тому числі й облік, контроль, ревізію, аудит та інші. Низький науковий статус дисциплін облікового циклу обумовлений історично, що цілком закономірно, оскільки дослідники, у переважній більшості, не послуговувалися і до цього часу не послуговуються з належною свідомістю теорією пізнання. Свої дослідження науковці здійснюють без застосування рефлексії методологічного аналізу пізнання, застосування найновіших методів пізнавальної діяльності та визначення структури методологічного апарату.

Статус (від лат. status – стан, становище) облікових та контрольних наук відображає рівень визнання його в суспільстві, економічній системі держави та бізнесі, як цінності, яка дає гарантії відносно ділових стосунків між фірмами про те, що вони виконуються належним чином у відповідності до правил ведення обліку фактів господарської діяльності. Статус контролю, ревізії та аудиту відображає основну функцію, роль і значення в суспільному житті, а його сутність, як науки, не розкрито тому, що науковці акцентують увагу на практичному аспекті, в той час, коли тоді як визначити їх науковий базис можна лише через загальнофілософські методи пізнання.

Про контроль і його складову – аудит, як науку, можна отримати уявлення за допомогою дедуктивної ієрархії, що ґрунтується на апріорних (лат. argiōri – первинний) істинах, для чого використовують діалектику, яка у відповідності до принципу історизму (чим було явище, чим воно стало і як буде розвиватися надалі) може пояснити історію виникнення і розвитку науки, тобто як із незнання з'являється знання, яке з часом набуває статусу науки, а наука, в свою чергу, має функцію передбачення майбутнього.

Аудит сформовано в той історичний період, коли товарно-грошові відносини набувають поширення і стають основою розвитку продуктивних сил і суспільних відносин, що в найбільшій мірі характерно для капіталістичної формації. Це не означає, що не могли в зародку існувати окремі несистематизовані в єдине ціле елементи аудиту в ранніх цивілізаціях, навпаки, контроль за виконавцями існував як атрибут держави, якщо ситуація вимагала цього, зокрема, він став необхідним у державних господарствах, при сплаті податків, будівництві храмів, іригаційних споруд, веденні військових операцій тощо. Проте, аудит носив вибірковий та епізодичний характер, який здійснювався без усталеної методики виходячи із суб'єктивних інтересів тих чи інших осіб. Разом з цим потрібно підкреслити, що лише діяльнісний характер досліджень стану тих об'єктів, які підлягали аудиту в ті давні часи, дав поштовх для подальшого нагромадження знань на

основі практики. Саме практика стала одним з принципів появи елементів науки на абстрактному рівні, що характеризує вихідний принцип формування контуру (образу) майбутнього розвитку науки, всередині якої відбувається конкретизація (елементи, відношення, зв'язки) змісту і завдань, форм і методів, структури і функцій знання тощо.

Діяльнісний підхід пов'язує з концепцією емпіризму, який, в свою чергу, спирається на практику, узагальнення окремих фактів практичної діяльності, раціональну інтуїцію, як форми сприймання інтелектуальних істин. Цей підхід докорінно відрізняється від споглядального підходу як дзеркального відображення картини світу.

Пізнавальна діяльність і формування наукових знань може відбуватися в різних формах:

- асиміляція наявної інформації про предмет науки при якій зростає обсяг знань без суттєвого перегляду теоретичних умов;
- зміна наявних вихідних концепцій, понять, проблем науки, що поглиблює теоретичну базу науки.

Друга форма пізнавальної діяльності носить назву зміни «парадигми», тобто того взірця, шаблону, кліше, який характеризує науку в моменти її революції, а творцями революції стають науковці внаслідок творчих можливостей їх пізнавальної діяльності.

Діяльнісний підхід повинен бути засобом конструктивного вирішення структури теорії аудиту. Аналіз проблем теорії та їх пояснення, свідоме відношення до проектно-конструктивного пізнання може дати новий матеріал для теорії, а не проста констатація відомої інформації, яка, на жаль в аудиті до цього часу залишається аморфним утворенням без належного узагальнення.

Слід застерегти від спрощеного розуміння діяльності науковця, який виступає активною силою по відношенню до об'єкта дослідження, а об'єкт уявляють у якості пасивного елемента пізнання. Діалектика вчить, що зміни відбуваються не лише в арсеналі пізнавальних засобів науковця, а й в об'єкті дослідження, а тому в науці потрібно бачити взаємозв'язок між об'єктивно – суб'єктивними відношеннями. Видозміни в об'єкті вимагають від суб'єкта уточнення вихідних принципів, норм, засобів, програм дослідження.

Сучасна економічна наука досить широко використовує системний метод дослідження. Система означає упорядковану множину елементів між якими існують зв'язки і взаємодія, що утворюють ціле, яке у свою чергу взаємодіє із зовнішнім середовищем через входи і виходи із системи.

У філософському сенсі будь-які економічні системи штучно створюються людьми для вирішення практичних завдань. Штучні системи поділяють на технологічні та духовні. До технологічних відносять виробничі, енергетичні, транспортні, організаційні, фінансові, інформаційні та інші, а до духовних – система наук, філософські, релігійні, політичні, правові, мистецькі тощо.

Загальна теорія систем нараховує вісім рівнів, кожний з яких характеризує стан і поведінку систем в тому чи іншому аспекті¹:

- лінгвістичному (символьному, за допомогою мови та понять науки);
- теоретико-множинному (виділення у системі окремих підсистем);
- абстрактно-логічному (виділення систем та їх властивостей з допомогою інтелекту людини);
- топологічному (класифікація систем та вивчення особливостей їх функціонування);
- логіко-математичному (математичне вираження поведінки систем);
- теоретико-інформаційному (властивості систем генерувати інформацію);
- динамічному (зміна структури, функцій, елементів систем);
- евристичному (відкриття властивостей систем на підсвідомому рівні на основі минулого досвіду).

Теоретичним базисом систем виступає кібернетика (грец. *kibernetice* – мистецтво управління) – наука про найбільш загальні закономірності отримання даних та їх трансформування в інформацію, а також управління в системах. Сутність кібернетики полягає в обміні інформацією за допомогою зворотного зв'язку між системами, якими управляють і які управляють. Кібернетика має прямий вплив на системотехніку, аналіз систем і системні моделі в економічних науках. Без застосування кібернетичного підходу неможливо досліджувати становлення і розвиток аудиту як науки, оскільки теорія також є системою, яка призначена для організації практичних дій та їх усвідомлення в процесі здійснення аудиту тих процесів, що відбулися в господарській діяльності підприємства.

Кібернетика, теорія систем (наука системологія), моделювання та інші сучасні методи дослідження суттєво доповнюють арсенал методології досліджень у будь-яких науках. Методологічні основи часто трактують представники економічних наук в досить спрощеному варіанті, коли зводять цю складну категорію до простого набору окремих методів. Методологією називають вчення про методи (від грец. *methodos* – дослідження + *logos* – вчення, слово), систему найзагальніших положень і методів, які лежать в основі науки або сукупність теоретичних та емпіричних досліджень. Таке розуміння методології є метафізичним, в ньому відсутній науковий підхід до теорії пізнання, що генетично пов'язано з емпіричним етапом розвитку науки. Проте, емпіричний рівень досліджень показує зв'язок з практичною діяльністю, а теоретичний рівень – з теорією пізнання. Методологія являє собою теорію наукового пізнання і є частиною філософії, яку називають гносеологією.

Значення гносеології полягає в тому, що вона тотожна поняттю теорії пізнання, яка вивчає взаємовідношення суб'єкта і об'єкта в процесі

¹ Могилевский В.Д. Методология систем: вербальный подход/Отдел. экон. РАН; науч. – ред. совет изд-ва «Экономика». – М.: ОАО «Издательство» Экономика», 1999. – С. 19. (системные проблемы России).

пізнавальної діяльності, відношення знання до дійсності, критерії достовірності та істинності знань, можливості пізнання світу.

До проблематики гносеології (теорії пізнання) відносять:

- співвідношення змісту і форми;
- співвідношення свідомості та матерії;
- співвідношення матеріального та ідеального;
- співвідношення суттєвого і логічного;
- проблема відображення речей, явищ і процесів;
- критерії достовірності знань;
- форми пізнання;
- інші питання функціонування пізнавального апарату людини з точки зору загальнофілософських підходів.

Процес пізнання людини залежить від законів суспільного розвитку і обумовлений практикою процесу відображення та відтворення в людському мисленні реальної дійсності. Метою пізнання є досягнення абсолютної істини про оточуючий світ. Знання, набуті людиною, використовують у практичній діяльності, тому їй справедливим є твердження, що критерієм істини виступає практика. Звичайно, коли говорять про істину, то акцент роблять на слові «практика», що гіпертрофує її роль у пізнанні, але сама по собі практика відображає лише результат використання набутих раніше знань і не може слугувати базою для отримання нових знань. Враховуючи потенційні можливості мислення людини, які є найвищим продуктом організованої матерії – мозку, здатного через органи відчуття відображати реальні об'єкти, наука здатна за допомогою понять, суджень, гіпотез, концепцій, теорій активно впливати на освоєння світу з постійно зростаючою глибиною. Мозок людини розвивається не лише, як фізіологічний апарат мислення, а й під впливом суспільного розвитку та наукового освоєння оточуючого світу.

Функції мозку пов'язані з можливістю аналізу і синтезу, абстрагування, висування гіпотез, розробки теорій, висування і вирішення завдань за допомогою понять, категорій, умовиводів, доведень тощо. Властивість мозку людини полягає не лише у відображенні елементів реального світу за допомогою органів відчуття і переробленні даних у наукові знання, а й можливості пізнавати те, що недоступне для безпосереднього сприйняття, зокрема створювати віртуальний світ.

Зрозуміло, що наука не може розвиватися без наукового апарату, який надзвичайно складний, а тому без його упорядкування дослідження науковців у багатьох випадках знецінюються через термінологічну плутанину. У зв'язку з цим важливою проблемою стає створення термінологічної системи форм організації наукового знання. З цієї проблеми опублікована стаття В.Рача, О.Россошанської та О.Медведевої у журналі

«Науковий світ»¹, в якій наведено сутнісно-явищну пірамідальну модель термінологічної системи, де виділено три рівні організації наукового пізнання.

Перший рівень методологічний – розкриває об'єкт дослідження у двох аспектах: як явище, в якому вивчають перспективу (альтернативи майбутньої парадигми), парадигму (стійке бачення, як система філософських світоглядних положень досліджуваного явища, що визначає вибір проблем, напрямів наукового пошуку, методи та інструменти пізнання для розв'язання визначених проблем), теорію (система теоретичних положень, які у межах парадигми формалізують сутнісні (мисленні) закономірності об'єктів реальної дійсності), методологію (у межах теорії розкриває філософські та світоглядні положення на основі принципів, методів та інструментарію пізнавальної, освітньої й прагматичної діяльності шляхом узагальнення фактів, тенденцій, закономірностей і законів, що описують явища об'єктивного світу), і як сутність (вивчає терміни, поняття, дефініції, аксіоми, теореми, гіпотези і концепції).

Другий рівень – методовизначальний, який деталізує положення першого рівня пізнання через використання різних методів пізнання (емпіричних методів, правил, протиріч, які характеризують об'єкт дослідження як явище) та формулювання тенденцій, закономірностей, умовиводів при розгляді об'єкта як сутності.

Третій рівень методичний описує об'єкт, як явище, з використанням класифікацій та моделей функціонування, а як сутність – розкриває зв'язки, відношення між елементами об'єкта, взаємодію тощо. Отже, критерії науковості потрібно наводити не в хаотичному стані елементів в об'єктах, а в упорядкуванні та їхніх взаємозв'язках.

Як явище (зовнішні ознаки, які вивчають за допомогою органів відчуття) об'єкти дослідження вимагають такої термінології як перспектива, парадигма, методологія, теорія, метод, правило, протиріччя, модель, класифікації. Як сутність (мисленне узагальнення змісту, основи, єдності властивостей і відношень) – термін, поняття, дефініція, аксіома, теорема, гіпотеза, концепція, закон, закономірність, зв'язки та відношення між об'єктами.

Такий підхід до наукового пошуку досить раціональний, оскільки полегшує взаєморозуміння між науковцями різних спеціальностей та сприяє взаємозв'язкам окремих наук та їхньому взаємозбагаченню.

Мислення людини здійснюється в різних формах, які відображаються у теорії пізнання за допомогою таких процесів, як:

- відчуття через органи людини безпосередньо (зір, слух, запах, смак, дотик);
- сприйняття (вплив реального світу на органи відчуття);

¹ Рач В., Россошанська О., Медведева О. Побудова термінологічної системи форм організації наукового пізнання // Науковий світ. – 2011. – № 4. – С. 13–16

- уява (цілісний образ предмета через органи відчуття);
- вивчення факторів (явища дійсності – події, дані, явища, процеси в їх розвитку, взаємодії, переходах, відношеннях, вимірах тощо);
- вимірювання (визначення характеристик – довжини, маси, обсягу та ін.);
- спостереження за фактами (система моніторингу, обліку, контролю, ревізії, аудиту та ін.);
- фіксування змін (наслідок руху і взаємодії між об'єктами пізнання, порушення стійкості).

Процес пізнання спрямовується мисленням людини на практичне перетворення природи і суспільства, а тому практична діяльність та пізнання розвиваються як два взаємообумовлені і взаємодоповнюючі моменти освоєння світу. У цьому процесі відчуття людини хоча й відіграють роль первинної ланки пізнання речей, явищ, процесів, але на найнижчому рівні, що дозволяє пізнати об'єкти реальності, як явище, для якого органи відчуття дають безпосередню інформацію про розмір, колір, масу, геометрію, твердість та інші характеристики. Але цього недостатньо для орієнтації у реальному світі, тому процес пізнання поглиблюється за допомогою мислення людини.

Мислення дозволяє розкрити сутність, дати уяву про те, що являють самі по собі ті чи інші речі, явища і процеси, в чому їх відмінність від інших подібних об'єктів, які зміни в їх характеристиках відбуваються в різних обставинах, як вони відносяться до нашої свідомості і мислення, як їх існування залежить від сутності та інші глибинні питання буття. Якщо явище означає зовнішні характеристики об'єктів, то сутність захована глибоко під ними і розкривається поступово по мірі розвитку процесу пізнання людиною відношень між об'єктами. Сутність пізнають через абстрактні поняття на основі свідомості та мислення через створення теорії того об'єкта, який підлягає дослідженню, також вказує на шлях пізнання від чуттєвого до раціонального рівня з формулюванням етапів його розвитку.

Процес пізнання переходить від зовнішньої констатації та описування явища до його пояснення (розкриття причин і основ), що становить сутність спостережуваних фактів. Сутність може бути розкрита тоді, коли стають відомими причини виникнення і розвитку об'єкта, створена аналогова модель функціонування і зрозуміло практичне застосування його корисних властивостей.

Досить продуктивним методом освоєння дійсності (буття) людини є моделювання, яке пов'язує з відтворенням характеристик об'єкта за допомогою створення моделі чи мисленого об'єкта, який заміняє оригінал, але виділяє в його копії окремі найсуттєвіші сторони, елементи, зв'язки, відношення, кількісні та якісні ознаки тощо.

Моделювання відіграє роль основного методу дослідження в тому випадку, коли вивчення властивостей об'єкта безпосередньо неможливе, дороге чи вимагає багато часу і коштів.

Моделювання передбачає подібність копії з оригіналом об'єкта за такими характеристиками як: фізичні параметри, функції, математичне вираження поведінки, графічне зображення та ін.

Моделювання покладено в основу кібернетики, яка пов'язана з процесом переробки даних в інформацію. Кібернетика вивчає макро і мікро системи: якщо вивчають систему внутрішня конструкція якої невідома, а відомі лише параметри інформації на вході і виході (інформація, що надходить у систему та реакція на неї), то це означає вивчення об'єкта на макрорівні, а якщо відома внутрішня конструкція системи управління та її елементи, взаємозв'язки, алгоритми – то на макрорівні¹.

Крім моделювання кібернетика опирається також на системні дослідження, в яких центральним поняттям є об'єкт, взаємодія і середовище²:

- об'єкт – стійке у часі й обмежене у просторі утворення, що знаходиться у відносинах з іншими об'єктами, як єдине ціле чи елемент системи;
- взаємодія – концептуально безперервний процес взаємообумовлених зв'язків між елементами системи та середовища із системою, що свідчить про трансформацію параметрів об'єкта і середовища внаслідок руху та змін матеріального світу;
- середовище – множина об'єктів, зв'язків, відношень між ними, які впливають на систему та її елементи.

Система передбачає також наявність суб'єкта, який організовує систематичне спостереження за поведінкою елементів системи у її функціонуванні й розвитку та підтриманні робочого стану з метою досягнення тієї мети, яку визначено для неї.

Будь-яка система для свого існування вимагає певних зовнішніх умов, що робить її відкритою, і, в той же час, стійкою, оскільки її розвиток спрямовується закладеною в ній програмою самозбереження. Чим ширша така програма й чим вона рухливіша, тим більше у неї можливостей відшукувати необхідні умови для існування і відтворення зовнішніх умов. Якщо коло умов для самозбереження і відтворення системи широке і різноманітне, то вихідна програма створює лише передумови подальшої орієнтованої діяльності. Вихідна програма функціонування системи дає лише відправні контури, загальні передумови поведінки, в межах яких можливе вирішення таких завдань, які виникають на основі створення образу наявної ситуації щодо ідеального плану дій. Отже, вихідна лінія прогресу щодо форм активності науковця полягає у зростанні можливостей поведінки (мова йде про інтелектуальну свободу та розширення об'єктів дослідження), а не обмеження набором жорстко заданих автоматично виконуваних алгоритмів.

Для контролю це означає необхідність дослідження теорії й практики функціонування різноманітних об'єктів, розширення форм і методів контролю, визначення факторів впливу на них, узагальнення вихідного матеріалу для

¹ Философский словарь / Под. ред. М.М. Розенталя, изд. 3-е. – М.: Политиздат, 1972. – С. 252

² Старіш О.Г. Системологія. Підручник. – К.: ЦНЛ, 2005. – С. 50–51.

розробки теорії науки, запозичення методів дослідження з інших наукових дисциплін. Потрібна широка взаємодія системи з оточуючим середовищем¹.

Активність дослідника полягає в постійному перегляді й уточненні програми наукового пошуку, як способу прориву вузьких меж пристосування до звичних норм і правил. Така поведінка ґрунтується не на довільних припущеннях суб'єкта щодо функціонування об'єкта, а є об'єктивною закономірністю розвитку науки. Здатність людини піднятися над будь-якою ситуацією дозволяє побачити її у відношенні до інших ситуацій, розглянути її в найширшому сенсі буття, вказує на активність і відношення до дійсності, оволодіння діалектичним методом пізнання. Процес пізнання носить культурно-історичний характер, а це означає, що поведінка науковця минулого часу базувалася на жорстких нормах і схемах, а тепер вона поступається вільному вибору форм і методів дослідження. Лейтмотивом пізнання нашого часу є поведінка, у відповідності до якої не існує будь – яких принципових заперечень і меж видозмін досліджень, що об'єктивно вимагають удосконалення і розвитку з урахуванням нових умов і нових завдань².

Потрібно також врахувати, що фіксація діяльності у вигляді різного роду наук, позбавлених врахування в них особливостей того чи іншого соціально-історичного процесу, перетворюється на «окультурену поведінку» внаслідок реалізації певної парадигми, а подальший розвиток культури і соціально-економічних умов не впливають на структуру знань, оскільки цей вплив видається незначним та екстраординарним.

Насправді зміни в культурі та соціально-економічних умовах, а також їх практичний досвід призводять до наукових революцій, оскільки стара парадигма не може адекватно відображати теорію науки в змінених умовах діяльності суспільства. Виникає сумнів у справедливості існуючої парадигми і формування нової.

Наука відрізняється від практичної діяльності тим, що на основі концепцій, понять, категорій філософії вона здатна творити «ідеальний», умоглядний світ, що відрізняється від привичного «земного» світу, який на відміну від ідеального, виступає в буденній свідомості. Але ці два світи знаходяться в діалектичній єдності, коли емпіричні дані трансформуються в теоретичні конструкції (закони, закономірності, тенденції, поняття, категорії), а теоретичні конструкції проходять перевірку в практичній діяльності. При невідповідності теорії практичній діяльності чи практики науковій теорії потрібні дослідження, які би давали можливість уточнити факти емпіричного знання та обґрунтованість їх в теоретичному аспекті на основі використання додаткових методів пізнання.

Обов'язковими методами емпіричного дослідження виступають класифікації, упорядкування явищ і процесів, вивчення динаміки і структури фактів за допомогою схем, що являють собою способи організації знань про

¹ Швырев В.С. Научное знание как деятельность. – М.: Политиздат, 1984. – С. 70–72.

² Там само, С. 79

них. Наукові методи вимагають узагальнення емпіричних досліджень на основі висування нових ідей, гіпотез, вирішення проблем новими методами, розробки концепцій тощо.

Філософське осмислення розвитку контролю та органічне поєднання теоретичних й емпіричних методів його пізнання дозволить розробити теоретичний базис контрольних наук. Проте, потрібно врахувати, що об'єкт контролю – господарський облік також вимагає розробки теоретичного базису на основі теорії пізнання.

Конструктивно-теоретичний рівень пізнання стирає межу, усуває розрив між «ідеальним» і «реальним» світом, що дозволяє вибудовувати схеми наукової емпірії розглядаючи об'єкти у постійних змінах, різних ситуаціях, перетворюючи їх елементи і зв'язки між ними, уводячи різні опосередковані та проміжні фактори тощо. Сучасний стиль мислення науковця передбачає взаємодію концептуально-теоретичних конструкцій науки з дослідними даними і постійний рух об'єктів дослідження в прогресивному чи регресивному напрямі. Динаміка взаємовідносин між теоретичним і практичним рівнями діяльності призводить до розвитку теорії пізнання та поглиблення знань у сфері практичної діяльності, при чому наука може створювати деяку схему можливої предметності за допомогою творчої уяви і реалізації її на практиці.

У зв'язку із змінами у системі обліку підлягають уточненню концептуальні основи аудиту в частині теоретичної бази, організаційної структури та методології дослідження господарської діяльності підприємства.

Теоретична база науки про аудит вимагає розробки образу науки через модель, яка може вплинути на практичну діяльність і визначати її корисність для бізнесу, що передбачає розкриття сутності аудиту, структури та аксіології (цінності) для економіки країни та підприємств, а через його образ можна сформулювати мету, завдання, методи дослідження тощо.

На сучасному етапі розвитку економіки мета аудиту потребує уточнення, оскільки вона полягає не лише в підтвердженні правильності складання фінансової звітності (це одне із завдань до того ж не основне), а в сприянні бізнесу в організації структури внутрішнього контролю, який би гарантував ефективну роботу персоналу підприємства на всіх етапах технологічного процесу виробництва й управління ним. Мета визначає завдання аудиту та тих користувачів інформації, яким подають рекомендації щодо удосконалення контролю за діяльністю підприємства.

Для теорії аудиту важливо сформулювати закони, принципи, регулятори (методи), технологію, організацію, розширення методів аудиту (рис.1.3).

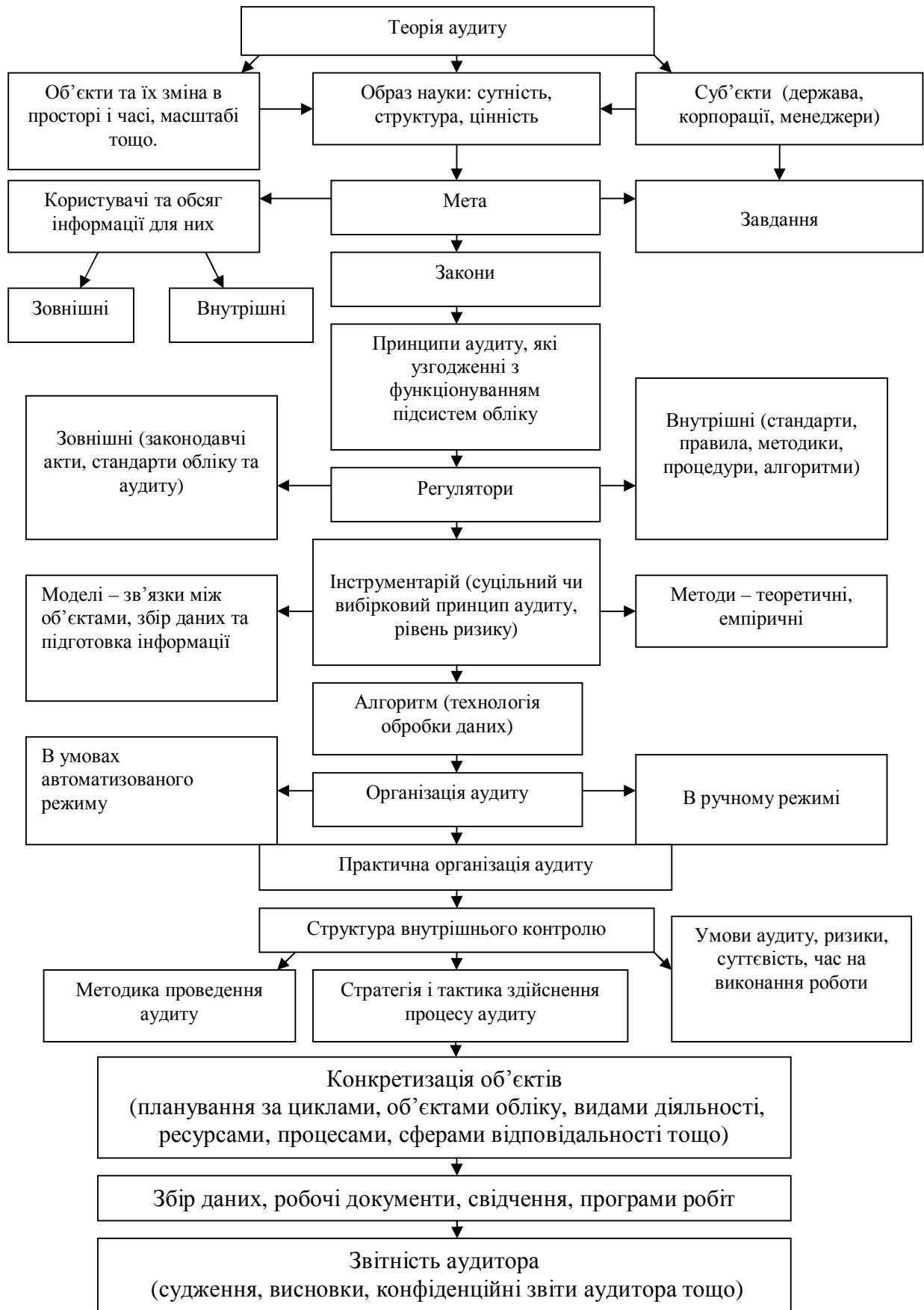

Рис. 1. 3. Концептуальні основи аудиту (розробка М.С. Пушкаря)

На рис. 1.3. показано зв'язок між теорією і практичною діяльністю аудиторів. Теорія висвітлює шлях пізнання об'єкта дослідження, показує ті елементи і зв'язки між ними, що визначають глибинну сутність цієї науки. Сутність аудиту полягає не стільки у відстеженні явищ і процесів господарської діяльності та уявленні про бізнес клієнта за допомогою органів відчуття (зору, слуху та ін.) та засвідчення правильності складання звітних форм, скільки в його визнаній цінності як суспільного інституту держави, що сприяє зростанню довіри з боку інвесторів до бізнесу завдяки посередництву третьої сторони – аудитора, який виступає гарантом, що висловлює своє судження у письмовій формі щодо надійності фінансового стану клієнта. Аудит, як наука, формує інформаційне поле економіки, позбавлене обману і шахрайства у сфері бізнесу і фінансів, тому він надалі буде виконувати свою позитивну роль обслуговуючи інтереси інвесторів, державних органів та суспільства в цілому.

Мета аудиту полягає в отриманні різноманітної інформації для користувачів, але в нашій країні ця мета гіпертрофована через її регламентацію державою в односторонньому спрямуванні – підтвердженні правильності показників фінансової звітності, в той час, коли ринковому середовищі потрібно посилити функцію сприяння створенню раціональної системи внутрішнього контролю на підприємстві. Від мети залежить сукупність актуальних завдань науки і практики, проте, в аудиті, як і в обліку, науковці не розрізняють ці завдання, що гальмує розвиток як теорії, так і практики.

До цього часу ведуться дискусії з приводу принципів функціонування аудиту і шукають їх абстрагуючись від принципів обліку. Логічно припустити, що такі принципи повинні бути узгоджені з принципами обліку, який виступає у широкому тлумаченні як центральний синтезований об'єкт аудиту.

Якщо аудит – наука, а не мистецтво, то настав час здійснити аналіз її сучасної парадигми та відкрити закони, що управляють розвитком цієї наукової галузі знань.

Аналіз літературних джерел (монографій, підручників, посібників, наукових статей і тез наукових конференцій) свідчить про відсутність концептуальних основ, які би систематизовано охоплювали проблематику цієї науки.

Автор здійснив спробу окреслити концептуальну систему аудиту та хоча би наближено до істини висвітлити цю проблему і запропонувати одну із можливих версій її вирішення сподіваючись на активне обговорення у середовищі фахівців щодо створення теорії аудиту, що дасть поштовх для подальших наукових досліджень, які поглиблять рівень науковості існуючої сфери аудиторської діяльності.

1.4. Варіанти здійснення процесу аудіювання

Можна прийняти як аксіому твердження відносно того, що аудитор більш кваліфікований і виконує роботу більш ефективно, коли знає теорію та концепцію, оскільки він розуміє сутність і логіку застосування методів, враховує умови, організацію праці, ситуацію з можливими відхиленнями в роботі підприємства, об'єктах аудиту. Теорія дає форму систематизованих знань про цілісне уявлення щодо закономірностей і сутності об'єкта.

Практична діяльність аудитора зосереджується на використанні теоретичних знань для оцінки конкретного об'єкта щодо отримання вимог суспільства, юриспруденції та функцій менеджерів. У зв'язку з цим аудитори повинні знати мету і завдання науки, що робить виконувану роботу осмисленою, продуктивною та ефективною. На жаль, серед вітчизняних аудиторів укоренилася практика керуватися у своїх діях лише стандартами, наукова цілісність яких досить сумнівна. Аудитори розуміють стандарти як інструкцію, що регламентує кожний крок, а не загальні поради щодо організації й методики аудиту. Таке розуміння стандартів пов'язано з інерцією мислення *homo soveticus*, коли в соціалістичному суспільстві економічну роботу регламентували в централізованому порядку через розробку інструкцій на всі випадки життя і суворо перевіряли їх дотримання. Казенно-бюрократичний метод організації і методики аудиту суперечить ринковому середовищу, яке досить динамічне, постійно змінюване, адаптоване до реальних ситуацій на ринку.

Зміст аудиту в ринковій економіці розкрито в «Положенні про основні концепції аудиту», яке опубліковано в 1973 р. Комітетом з основних концепцій аудиту Американської асоціації бухгалтерів: «Аудитом називається систематичний процес об'єктивного збору й оцінки свідчень про економічні дії і події з метою визначення відповідності цих тверджень установленим критеріям і подання результатів перевірки заінтересованим користувачам».¹ В даному контексті систематичний процес означає не постійний, а пов'язаний із системою в її науковому значенні.

Твердження відносно дій і подій передбачає вираження судження про стан фінансової та іншої звітності в цілому, аудиту на відповідність і аудиту показників роботи.

Дотримання встановлених правил передбачає використання в якості критерія цих правил загальноприйнятих стандартів та обраної облікової політики підприємства. Якщо аудит показників не охоплено стандартами, то критерій відповідності визначається аудитором і клієнтом.

Об'єктивність при зборі та оцінці тверджень ґрунтується на документах та реєстрах, а також отриманні опитувань, спостережень, фактичного огляду,

¹ Аудит Монтгомери / Ф.Л.Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. Рейлли, М.Б. Хирш; Пер. с англ. под. ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997.– с. 19-22

переписки з клієнтами – замовниками. Оцінка означає неупередженість аудитора при зборі даних та зважений підхід до формування судження.

Висновки про результати перевірки подають не лише у стандартизованому форматі, а й довільної форми для конфіденційного користування адміністраторам.

Досить навчальною є історія розвитку аудиту та його змісту в Англії та США¹:

Таблиця 1.1

Моделі аудиту

Англія	США
<p>Зародження XII-XIIIст.</p> <p>Англійська модель аудиту – «рахівничий аудит» - ¾ бюджету часу аудитор витрачав на підрахунки і складання бухгалтерських книг.</p> <p>Відсутність стандартів.</p>	<p>До початку ХХ ст. застосовували англійську модель, а потім запровадили «Тестовий аудит»:</p> <ul style="list-style-type: none"> • тестування подій; • збір свідчень про діяльність фірми у партнерів; • достовірність оцінки активів, капіталу і зобов'язань; • не акцептували увагу на канцелярській точності; • аудит звіту про фінансові результати; • стандартизація аудиту з 1939 р.

Наведене порівняння англійської та американської моделі аудиту дає можливість ідентифікувати українську з англійською. У більшості випадків наші аудиторі перевіряють рахунки обліку, правильність кореспонденції рахунків, записи в регістри і витрачають на це більшу частину бюджету часу фірми на проведення такого аудиту. Це старомодно і не ефективно, бо користь від такої роботи для клієнта наближається до нуля.

Незважаючи на використання міжнародних стандартів з аудиту, в умовах національної економіки вони вироджуються у щось інше, ніж передбачалося. Очевидно, такі стандарти трансформуються в конкретно історичних умовах розвитку суспільства у варіанти здійснення процесу аудіювання, що мають національне забарвлення. Історично в Україні контроль здійснювався через ревізію, що передбачала тотальну перевірку даних обліку, за єдиною методологією. У ринковому середовищі об'єктивно необхідним видом контролю стає аудит, оскільки держава, принаймні декларативно, не втручається в оперативну діяльність підприємств і, крім

¹ Аудит Монтгомери / Ф.Л.Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. Рейлли, М.Б. Хирш; Пер. с англ. под. ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997.– с. 22-25

податків, не контролює економічну діяльність, що стало передумовою запровадження інституту аудиторів. Через відсутність досвіду аудит ототожнювали з ревізією і тому методика аудиту фактично збігається з ревізією (одні й ті ж об'єкти обліку, ті ж самі методи перевірки, те ж саме мислення в категоріях обліку, а не економіки підприємства, дріб'язковість з'ясування записів у синтетичному й аналітичному обліку, ретельність вивчення документів та ін.), що принципово невірно. Відмінність між ревізією і аудитом полягає не лише в часі на перевірку – на ревізію відводять місяць, а на аудит – кілька днів, а й у методах дослідження – аудит вимагає вибіркової, а ревізія – суцільної перевірки, аудит передбачає ризик не виявлення помилок і суттєвості, а ревізія обов'язковості знаходження найменших неточностей в обліку, аудит може використовувати різні варіанти здійснення перевірки, а ревізія – дотримуватися інструкцій, законодавчих актів, розпоряджень керівника ревізійного органу.

Практично єдиним варіантом процесу аудиту, який традиційно використовують вітчизняні фахівці, є повне ототожнення об'єктів обліку з об'єктами аудиту і тому перевіряють у певній послідовності факти господарської діяльності в розрізі окремих рахунків і субрахунків:

- касову наявність;
- рахунки в банках (за окремими рахунками, у вітчизняній та іноземній валютах, інші кошти, еквіваленти грошових коштів);
- фінансові вкладення;
- основні засоби (повторюють в аудиті те саме, що й в обліку: рух засобів, документи, амортизація, ремонти, оренда, аналіз ефективності використання тощо);
- нематеріальні активи (повторюють те саме, що й в обліку); збереження і рух запасів (надходження, витрачання, оцінка, синтетичний і аналітичний облік, контроль за витрачанням);
- розрахунки з постачальниками, дебіторами і кредиторами;
- розрахунки з оплати праці, за страхуванням і забезпеченням;
- витрати на виробництво;
- рух готової продукції та її реалізація;
- фінансові результати;
- капітал та його зміни;
- звітність.

Такий варіант виділення об'єктів аудиту подібний до англійського, який використовували до початку ХХ ст. і визнали неефективними, витратними і застарілими за своєю методологією та результативністю.

Більш раціональним варіантом є аудит за окремими темами:

- аудит ресурсів (грошових, виробничих запасів, технічних засобів, використання персоналу та його оплати);
- аудит процесів аудиторської діяльності (постачання, виробництво, збут та інвестування);

- витрати (операційної, іншої операційної, фінансової та інвестиційної діяльності);
- доходи (в такому ж розрізі, як і витрати);
- фінансові результати;
- капітал;
- зобов'язання;
- звітність.

Систематизація зібраних даних за окремими напрямками господарської діяльності дозволяє узагальнити дані та оцінити з точки зору їх впливу на загальні результати. Аудит ресурсів (фінансовий облік I) показує наскільки успішно використовуються фактори виробництва, які у процесах господарської діяльності споживаються у певних пропорціях, що дозволяє виявити ефективність організації цих процесів і знайти «вузькі місця», що негативно відображаються на фінансових результатах (фінансовий облік II).

Особливо цінний матеріал в аудиторській діяльності можна одержати при аналізі доходів і витрат у розрізі окремих видів діяльності. Як правило, найбільш проблемними питаннями обліку і відповідно й аудиту є витрати і доходи. У цих економічних категоріях сходяться інтереси (іноді протилежні) з боку адміністрації фірми, податкових органів, соціальних служб, акціонерів та інших користувачів інформації. Порівняння витрат і доходів дає уяву про фінансовий результат, який досить часто викривляють маніпулюючи витратами.

Інший важливий об'єкт аудиту – зобов'язання, які відображають стан і динаміку дебіторської і кредиторської заборгованості.

Перший варіант процесу аудіювання може бути використаний на малих підприємствах з обмеженою номенклатурою рахунків і субрахунків та незначним обсягом документації, хоча ніяких переваг перед другим варіантом він не має.

Другий варіант характерний для середніх підприємств. Слід застерегти аудиторів стосовно вибору варіанту аудіювання про неможливість застосування одного шаблонного підходу до перевірок, оскільки масштаб підприємства і обсяг документації визначають, в основному, той чи інший варіант.

Так, для великих підприємств ні перший, ні другий варіант аудіювання в принципі не підходить враховуючи те, що в них за місяць може бути десятки і сотні тисяч документів, які обробляють десятки, сотні, а іноді й тисячі обліковців. До того ж бухгалтерія може бути не лише централізованою, а й децентралізованою.

У таких випадках потрібно обирати третій варіант аудіювання – за циклами, які наведені в «Аудиті Монтгомері», та «Аудиті» Дж. Робертсона.¹ Програма аудиту за циклами передбачає аудіювання в такому розрізі:

¹ Аудит Монтгомери / Ф.Л.Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О'Рейлли, М.Б. Хирш; Пер. с англ. под. ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542с.; Робертсон Дж. Аудит / Перев. с. англ.-М.: КРМС, Аудиторская фирма «Контакт», 1993.-496с.

Таблиця 1.2

Цикли аудиту господарської діяльності

Цикл аудиту за Монтгомері	Цикл аудиту за Дж. Робертсоном
1. Отримання доходів 2. Закупівля товарів і послуг 3. Процес виробництва, собівартості реалізованої продукції і залишків матеріальних запасів 4. Касової готівки, майна і устаткування 5. Інвестицій, попередніх виплат і нарахувань, податку на прибутки, дебіторів і капіталу	1. Отримання доходів 2. Придбання і витрачання (замовлення на поставку товарів, послуг, отримання, кредиторська заборгованість, оплата рахунків) 3. Виробничий цикл (планування і контроль виробництва, планування і контроль матеріальних запасів, облік витрат на матеріали, накладних витрат, праці, визначення собівартості реалізованих товарів) 4. Фінансово-інвестиційний цикл

Основна увага в аудиті циклів спрямовується не на формальну перевірку рахунків обліку, а на якість системи обліку та контроль і процедури підтвердження ефективності.

Цикли дозволяють ув'язати окремі розрізнені факти, які відображені в оборотах рахунків, в один ланцюг і виявити причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами. Такий варіант більш логічний та інтелектуально обґрунтований з економічної точки зору, ніж чисто формальна перевірка сальдо і оборотів по рахунках. Між собою ці підходи співвідносяться як зміст до форми, як економічна уява про діяльність підприємства на високому або практичному рівні до процедури і техніки запису без належного осмислення. Цикли дозволяють структурувати зібрані факти, що вказують на тенденції в розвитку окремих сфер економічної діяльності фірми, показують яким чином ті чи інші часткові рішення персоналу впливають на фінансовий результат. Вибір варіанту аудіювання залежить від мети, яку ставить перед собою аудитор і складності об'єкта перевірки – малого, середнього чи великого підприємства. За рівнем складності моделі аудиту поділяють на такі:

- підтверджуючий аудит (традиційний і найменш інтелектуальний, позбавлений творчості);
- системно-орієнтований (спрямований на дослідження системи внутрішнього контролю, визначення ефективності роботи підприємства за окремими циклами господарської діяльності);
- аудит ефективності бізнесу (виявлення впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на прийняття рішень управлінським

персоналом, ефективності управління фінансами, контроль операцій і стратегії розвитку).

Наведені моделі показують в якому напрямі необхідно вивчати об'єкт дослідження з метою підвищення цінності отриманих результатів для бізнесу. Підтверджуючий аудит, спрямований у минуле і його дані для бізнесу нічого цінного не дають. Інша справа, коли використовують системно-орієнтовану модель, яка дає поради щодо удосконалення окремих сторін господарської діяльності, що в майбутньому може принести користь підприємству.

Аудит ефективності роботи бізнесу, не відкидаючи вимог підтверджуючого аудиту, центр уваги змінює в сторону якості роботи виконавців, пошук нових можливостей для розвитку бізнесу на перспективу. Основним завданням аудиту стає висловлення аудитором судження про те, чи буде існувати фірма на найближчу перспективу і що потрібно зробити менеджерам для попереджень банкрутства. Ця модель аудиту вимагає від аудиторів ерудиції в різних галузях знань, уміння синтезувати досліджувані факти, робити висновки не лише про формальне дослідження економічних показників фінансової звітності, а й про загальноекономічну ситуацію в країні, регіоні, галузях економіки, вміння прогнозувати, дати консультації з проблем розробки систем управлінського й стратегічного обліку. В цьому напрямі буде розвиватися аудит, як наука, що вимагає підготовки фахівців нового покоління. У межах навчальних планів підготовки бухгалтерів проблему посиленої підготовки аудиторів, які можуть діагностувати здоров'я підприємства і дати рекомендації для бізнесу щодо удосконалення фінансово-господарської діяльності, неможливо, оскільки ліміту часу на окремі дисципліни в навчальних планах знайти не вдається. Аудиторів, як і менеджерів потрібно готувати за окремим навчальним планом з новим креативним наповненням дисциплін, які моделюють знання фахівців, здатних впливати на економіку підприємств через механізм адаптації інформаційної системи до потреб постіндустріального суспільства (інформаційної економіки, економіки знань).

Такий висновок підтверджується тим, що до аудиту висуваються нові вимоги. Так, після фінансових скандалів у сфері бізнесу США на початку ХХ ст. (справа Enron, WorldCom та ін.) у 2002р. був прийнятий закон Сарбейнса-Окслі (Sarbanes-Oxley Act-SOX), який спрямований на захист інвесторів через попередження ризиків. Цей закон вимагає посилення внутрішнього контролю, організації бізнес-процесів, у тому числі ведення управлінського обліку і бюджетування. Act-SOX відноситься до законодавства, спрямованого на регламентацію роботи фінансових служб, прозорості банківських операцій і незалежність контролерів¹.

¹ Act- SOX [Електронний ресурс] – Режим доступу: process.siteedit.ru/page/55

Так, стаття 2 розділу III вимагає від виконавчих і фінансових директорів включати свої звіти, а також дані управлінського обліку й бюджетування, у протоколи ревізії для засвідчення правильності інформації в цих протоколах з метою покладання відповідальності за наведену інформацію.

Стаття 4 розділу IV вимагає від усіх акціонерних товариств включати «внутрішні» звіти у їхню щорічну звітність. Така система покладає відповідальність керівництва за виконання процедур внутрішнього контролю, управлінського обліку і бюджетування з боку керівництва компаній, а підрозділ внутрішнього аудиту повинен давати оцінку роботи керівництва, яку дають у щорічному звіті компанії у відповідності до прийнятих стандартів. Компанії зобов'язані створювати відділи внутрішнього контролю, оцінювати їх недосконалість, визначати шляхи перевірки їхньої ефективності.

Стаття 9 розділу IV передбачає строки підготовки звітності (у тому числі даних управлінського обліку, бюджетування і фінансового планування), а також наведення у ній інформації про зміни в бізнесі за певним списком пунктів про окремі події.

Закон Act-SOX включає такі розділи:

- I. Рада з контролю за аудитом і звітністю публічних компаній
- II. Незалежність аудитора
- III. Відповідальність компаній
- IV. Додаткові вимоги до розкриття фінансової інформації
- V. Конфлікт інтересів аналітиків
- VI. Ресурси і повноваження Комісії з цінних паперів і бірж США
- VII. Дослідження і звіти
- VIII. Кримінальна відповідальність за шахрайство
- IX. Посилення покарань за злочини посадових осіб
- X. Податкові декларації компаній
- XI. Корпоративне шахрайство і відповідальність

Наскільки посилено вимоги до аудиту видно зі статті 4 розділу IV, яким передбачено, що кожна компанія повинна подавати в Комісію з цінних паперів щорічну фінансову звітність включивши в неї заяву про стан системи внутрішнього контролю, в якій:

- вказано на відповідальність керівництва компанії зі створення, і підтримки системи внутрішнього контролю (СВК) і формування фінансової звітності;
- оцінка ефективності СВК з формування фінансової звітності на кінець останнього фінансового року;
- кожна аудиторська фірма, яка формує аудиторський висновок для компанії зобов'язана перевіряти звіт про достовірність висновку про ефективність СВК, яку зробило керівництво компанії. Перевірку

здійснюють за стандартами спеціалізованої організації, а така перевірка не може бути предметом окремого аудиту;

Стаття 2 розділу III передбачає додаткове подання компанією до кожного звітного періоду заяву генерального і фінансового директорів про те, що:

- посадова особа ознайомлена зі змістом фінансової звітності за період;
- на основі змісту фінансової звітності посадова особа засвідчує, що звітність не містить неправдивих тверджень і не пропускає фактів, які можуть суттєво вплинути на рішення користувачів цієї інформації;
- посадова особа засвідчує, що звітність правдива у всіх суттєвих відношеннях;
- генеральний і фінансовий директори несуть відповідальність за впровадження і підтримку СВК; створили СВК з тим, щоб пересвідчитися в тому, що інформація фінансової звітності компанії та її підрозділів доведена до відома директорів відповідними посадовими особами в період підготовки фінансової звітності;
- здійснили оцінку ефективності СВК станом на дату, що передує звітності на 90 днів;
- генеральний і фінансовий директори подали аудиторам і аудиторському комітету компанії інформацію про всі існуючі недоліки, що можуть негативно вплинути на здатність компанії обліковувати і обробляти дані у процесі формування фінансової звітності та всі, суттєві чи ні, факти шахрайства до яких мають відношення керівництво чи співпрацівники компанії, які суттєво впливають на СВК та зазначити суттєві зміни в СВК чи факти, які можуть вплинути на такі зміни, після дати складання фінансової звітності, включно з планами по удосконаленню СВК.

Отже, з наведених даних можна зробити повчальну мораль: по-перше, за контроль відповідає адміністрація не номінально, а фактично; об'єктивний фінансовий стан підприємства визначає не лише фінансовий, а й управлінський облік та фінансове управління; внутрішня звітність стає таким же атрибутом управління, як і зовнішня (фінансова), внутрішній аудит стає таким же незалежним від менеджменту, як і система обліку; за організацію контролю відповідають внутрішні аудитори так само, як і керівники компаній.

Досвід США, в частині організації внутрішнього контролю, являє собою інтерес для нашої системи аудиту, оскільки контроль безпосередньо пов'язаний із системою обліку та сприяє її удосконаленню. Призиви до інтелектуалізації системи обліку не дають належного ефекту, поки керівників не заставлять через закон про інформаційну систему підприємства звернути увагу на цінний і мало використовуваний поки що фактор виробництва – інформаційні ресурси.

Процес аудіювання вимагає виділення певних етапів роботи, які розкривають розподіл робочого часу на їх виконання та логіку діяльності аудитора¹ (рис. 1.4).

¹ Додж Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита: Пер. с. англ. Предисловие С.А. Стукова.-М.: Финансы и статистика ,1992.- с. 21-23.

Виділення етапів процесу аудіювання має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки сприяє структуризації роботи аудиторів, дає можливість визначити витрати часу та кількість помічників аудитора, передбачити необхідні методи і процедури виконання робіт

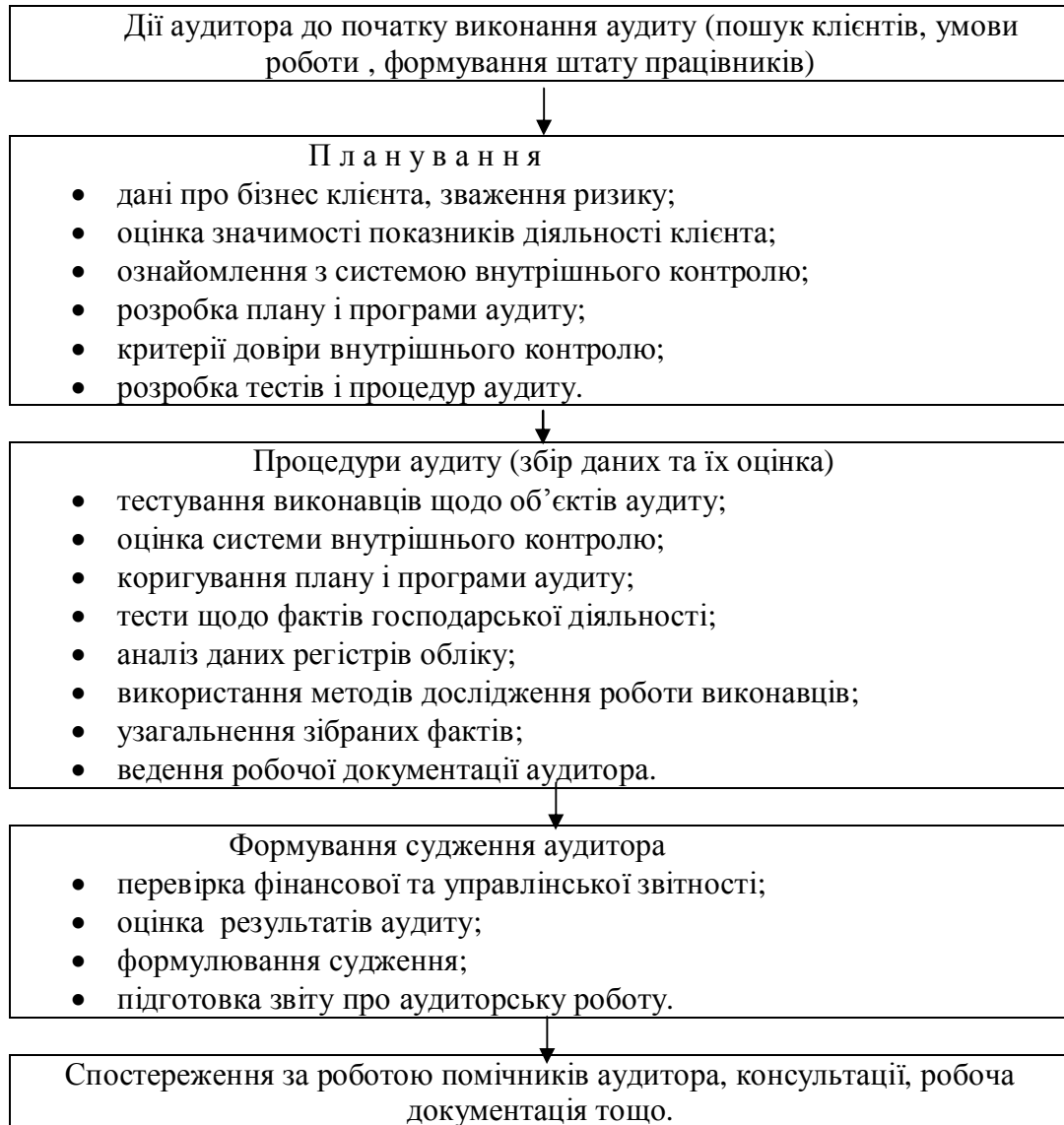

Рис. 1.4. Етапи процесу аудіювання

На рис. 1.4. показано, що процедури аудиту пов'язані з розробкою тестів і збором свідчень для виявлення невідповідності даних системи обліку фінансовій звітності, що характеризують роботу підприємства. Якщо є така невідповідність, то аудитор повинен консультуватися з працівниками адміністрації щодо тих чи інших дій управлінського персоналу нижчого, середнього і вищого рівнів.

Завершується робота складанням доповіді (звіту), як правило, адміністратору (керівнику) із зазначенням виявлених усіх випадків

невідповідностей і поради щодо їх усунення. Цей звіт складає аудитор із зазначенням його конфіденційності в одному примірнику.

Основою конфіденційного звіту є аналіз системи обліку (з письмовим викладом фактів, схем документообороту, обробки даних, анкетного обслідування, підтвердження і заперечення того, що схема функціонує у відповідності до встановленого порядку, а система контролю надійно здійснює свої функції та охоплює комплекс питань роботи облікового апарату) та достатність зібраних свідчень, отриманих від системи обліку, документації, матеріальних активів, управлінського персоналу, покупців, постачальників, дебіторів і кредиторів.

Детальний аналіз методів, процедур, техніки збору свідчень та узагальнення даних для висновків і конфіденційного звіту описується у практичній частині курсу «Аудит».

Теорія аудиту показує тільки структуру науки, а не конкретні дії аудиторів і про це необхідно пам'ятати кожному науковцю, аудитору чи студенту для того, щоб не підмінити проблематику науки повсякденними питаннями організації й методики проведення аудиту конкретного об'єкту, які розкривають на практиці аудитори залежно від галузі економіки, виду діяльності та ситуації на підприємстві.

Урахування теоретичних основ допомагає аудитору сконцентрувати увагу на найбільш проблемних і принципово важливих для економіки підприємства питаннях, що й відображає аудитор на етапі планування роботи.

Етап планування передбачає ув'язку технологічної сфери бізнесу та сфери контролю, від чого залежить застосування тих чи інших процедур аудиту й судження аудитора про рівень економічної роботи та ефективності контрольної діяльності на підприємстві (рис. 1.5).

Середовище контролю має складну структуру, яка включає такі елементи:

- організаційну структуру управління підприємством;
- принципи, форми і методи управління;
- менеджмент персоналу;
- розподіл повноважень;
- фінансовий, управлінський та стратегічний облік;
- облікову звітність для внутрішніх користувачів;
- служби контролю і принципи організації їхньої роботи;
- управлінський контроль окремих сфер діяльності (постачання, збут, інновації, ціноутворення, логістика, фінанси, маркетинг, інвестування та ін.).

Працівники служб контролю зосереджують увагу на тих видах робіт, у яких рівень ризику найбільший, тому вони постійно зобов'язані здійснювати аналіз роботи на основі різноманітної інформації в оперативному режимі.

Рис. 1.5. Вплив системи тестування на судження аудитора та його реакцію на невідповідність

Регулярні перевірки не повинні носити дріб'язкового характеру, а спрямовуватися на принципові упущення в роботі виконавців з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних обставин, які негативно вплинули на очікуваний результат.

Питання для самоконтролю до розділу 1

1. Яку роль відіграє аудит у суспільстві?
2. Що таке гносеологія?
3. Назвіть елементи наукового пізнання.
4. Що собою являє парадигма аудиту?
5. Назвіть об'єктивні і суб'єктивні причини виникнення аудиту.
6. У яких формах може відбуватися пізнавальна діяльність і формування наукових знань?
7. Назвіть рівні загальної теорії систем.
8. Що таке кібернетика та її значення для аудиту?
9. У чому полягає значення гносеології?
10. Охарактеризуйте рівні організації наукового знання.
11. Моделювання як продуктивний метод освоєння дійсності?
12. У чому полягає сутність аудиту?
13. На чому зосереджується практична діяльність аудитора?
14. Які є варіанти виділення об'єктів аудиту?
15. Які є цикли господарської діяльності?
16. Як за рівнем складності поділяються моделі аудиту?
17. Дайте характеристику етапам процесу аудіювання?
18. Сутність підтверджуючого аудиту?
19. Сутність системно-орієнтованого аудиту?
20. Сутність аудиту ефективності?
21. Як формується парадигма науки?
22. Дати характеристику складових парадигми.
23. Складові концепції науки про аудит.
24. Чи є аудит розвинутою наукою?
25. Яким чином формується судження аудитора?
26. Охарактеризуйте етапи процесу аудіювання.
27. Чим відрізняється теоретичний рівень пізнання від емпіричного.
28. У чому полягає сутність закону Сарбейнса-Оксли (SOX)?
29. Назвіть недоліки існуючої парадигми аудиту.
30. Назвіть і охарактеризуйте перспективи розвитку теорії аудиту

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Нормативно-правове регулювання аудиторської діяльності в Україні

Формування та розвиток ринкових відносин в нашій країні призвів до диференціації підприємств за різними формами власності та до зміни традиційної системи фінансового контролю в тому вигляді, в якому вона існувала при адміністративно-командній системі управління, на нову, що може захистити інтереси держави і власника. Власником (співвласником) підприємств в Україні є: громадяни-засновники, громадяни-акціонери, які взяли участь у приватизації державного майна, колективи громадян та держава.

В економічному відношенні ці власники відокремлені від своїх часток власності, що перебувають в різних підприємствах (господарських товариствах, інвестиційних компаніях, комерційних банках тощо), внаслідок чого вони не можуть володіти об'єктивною і достовірною інформацією про використання цієї власності, але для яких необхідний певний обсяг інформації про фінансовий стан підприємства, його потенціал і стабільність положення на ринку в майбутньому. Власник повинен знати, наскільки успішно та ефективно використовуються вкладені в підприємство кошти. Але не кожен, хто здійснює управління майном та коштами цих власників, зацікавлений подавати їм об'єктивну і достовірну інформацію про результати своєї діяльності. Майнові інтереси власників має захищати держава.

Практика країн з ринковою економікою показує, що захистити майнові інтереси власників може такий вид незалежного фінансового контролю, як аудит, що є одним з елементів ринкової інфраструктури. Передумовою такого контролю є взаємна зацікавленість підприємств в особі їх власників (вкладників, акціонерів тощо), держави в особі її різних органів і самого аудитора в достовірності даних фінансового обліку і звітності.

Іншою причиною необхідності впровадження аудиту в Україні було те, що в ринкових умовах господарювання фінансовий стан кожного підприємства залежить від його взаємовідносин з іншими агентами ринку, які прагнуть звести до мінімуму фінансові ризики і тому вимагають підтвердження достовірності облікової та звітної інформації про їх діяльність. Зокрема, інформація про діяльність підприємств необхідна:

- власникам для визначення стратегії розвитку бізнесу;
- інвесторам (вітчизняним та іноземним), при вкладенні своїх капіталів в інші підприємства;
- комерційним банкам, для прийняття рішення про доцільність надання кредиту;
- постачальникам, для одержання гарантії повної оплати за відвантажені товари, виконані роботи і надані послуги;
- акціонерам, для контролю за роботою адміністрації товариства;

- державним органам, для планування потреб макроекономіки і оцінки податкових надходжень до бюджету;
- іншим користувачам (профспілкам, громадським організаціям, судовим і правоохоронним органам тощо).

Для підтвердження достовірності звітності й облікової інформації виникла потреба в переорієнтуванні системи фінансового контролю, яка діяла до 1991 р., на принципово іншу, яка розвивається на основі використання міжнародного досвіду. В країнах з ринковою економікою таке підтвердження достовірності звітної і облікової інформації здійснюють аудитори, без чого неможливий цивілізований бізнес.

Без такої незалежної перевірки надто ризиковано вирішувати, вкладати чи ні кошти в певну фірму. Чим більша сума контракту, тим більше підстав, щоб звернутись до послуг аудитора.

Аудит, в сучасному його розумінні, існує понад 150 років і його історія виникнення зумовлена такими економічними обставинами:

- різними інтересами між укладачами інформації (адміністрацією, менеджерами) і користувачами (власниками акцій, кредиторами або іншими особами), що може призвести до необ'єктивності інформації;
- при прийнятті господарських рішень, в основі яких лежить необ'єктивна інформація, внаслідок чого можуть виникнути негативні економічні наслідки, перш за все збитки;
- для перевірки об'єктивності й достовірності одержаної інформації, необхідні спеціальні знання і досвід, якими не володіють користувачі інформації. Такі знання і досвід мають спеціально навчені фахівці-аудитори;
- користувачі інформації, в більшості випадків, не мають доступу для ознайомлення з показниками звітності і безпосередньої оцінки якості інформації, а тому покладаються на судження аудитора. Ці передумови призвели до виникнення незалежного фінансового контролю – аудиту.

У зв'язку з впровадженням аудиту в нашій країні важливе значення в його подальшому розвитку набули питання створення нормативно-правової бази регулювання аудиторської діяльності. Оскільки користувачами результатів аудиторської перевірки є власники бізнесу, інвестори, кредитори, постачальники тощо, а ці результати є основною для прийняття ними фінансово-господарських рішень, оскільки аудит достатньо жорстко регулюється у всіх країнах світу. Як свідчить практика зарубіжних країн, для впровадження аудиту необхідні дві групи нормативно-правових документів, які би регулювали аудиторську діяльність.

До першої групи відносять законодавчі державні акти, це перш за все закон про аудиторську діяльність.

До другої групи - стандарти (нормативи), які регулюють процес здійснення аудиту.

Разом з тим, процес нормативно-правового регулювання аудиторської діяльності в зарубіжних країнах має певні особливості. Зокрема, в даний час

можна виділити два підходи до створення нормативно-правової бази регулювання аудиторської діяльності:

- державна законодавча ініціатива і державне регулювання. Такий підхід регулювання аудиторської діяльності характерний для країн континентальної Європи і Росії. Сутність цього підходу полягає в тому, що держава розробляє і затверджує законодавчі акти і стандарти (нормативи) аудиту, здійснює реєстрацію аудиторів і аудиторських фірм, а також контроль за їх діяльністю;
- законодавча ініціатива громадських професійних організацій і регулювання спільно з державою. Його дотримуються Англія, США та деякі інші країни, тому він одержав назву англо-американський підхід. Основною особливістю є те, що процес регулювання аудиторської діяльності здійснюється з ініціативи громадських професійних організацій.

Наприклад, в США функції регулювання аудиторської діяльності здійснює Американський інститут дипломованих бухгалтерів, зокрема, він займається розробкою аудиторських стандартів, атестацією дипломованих бухгалтерів

В Україні регулювання аудиторської діяльності здійснюється у відповідності з англо-американським підходом. Так, з ініціативи Спілки аудиторів України був підготовлений і прийнятий 22.04.1993 р. Верховною Радою України Закон "Про аудиторську діяльність". Прийняття закону стало основою правового регулювання аудиторської діяльності в нашій країні. Після прийняття закону була створена Аудиторська палата України (АПУ), як незалежний самостійний орган на засадах самоврядування. АПУ здійснює сертифікацію і реєстрацію суб'єктів, що мають намір займатися аудиторською діяльністю, затверджує програми підготовки аудиторів, стандарти (нормативи) аудиту, веде Реєстр аудиторських фірм та аудиторів, які одноособово надають аудиторські послуги.

Аналіз прийнятих за останні роки нормативних документів свідчить про те, що система нормативно-правового регулювання аудиту в Україні набула багаторівневого характеру (рис. 2.1).

Як зображено на рис. 2.1, найвищим і єдиним для всіх сфер діяльності в Україні є конституційний рівень, який передбачає регулювання відносин у сфері підприємницької діяльності на основі Конституції України, що має найвищу юридичну силу.

Конституція України встановлює загальні принципи здійснення підприємницької діяльності. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Це означає, що закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і не повинні суперечити їй.

Перший рівень регулювання аудиторської діяльності – законодавчий, який включає Закон України „Про аудиторську діяльність”. У Законі наведено загальні положення (розкрито зміст таких понять як аудит, аудиторська діяльність, аудитор, аудиторська фірма, аудиторські послуги, стандарти аудиту, аудиторський висновок; передбачено випадки проведення

обов'язкового аудиту, а також обов'язки керівництва підприємств при проведенні аудиту); визначено (порядок сертифікації аудиторів і ведення Реєстру аудиторських фірм та аудиторів; повноваження, порядок створення та діяльність АПУ, а також повноваження Голови АПУ; порядок проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг; права, обов'язки та відповідальність аудиторів і аудиторських фірм); прикінцеві положення.

Рис. 2.1. Система нормативно-правового регулювання аудиту в Україні

Разом з тим, в Україні склалася така ситуація, що деякі питання аудиту регулюються Цивільним і Господарським кодексами України та іншими законами, а саме: “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, “Про цінні папери та фондовий ринок”, “Про іпотечні облігації”, “Про банки і банківську діяльність”, “Про страхування” та інші.

Другий рівень регулювання аудиту в Україні – нормативний, до якого відносять Стандарти аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів, які рішенням АПУ №122/2 від 18.04.2003р. прийняті в якості Національних стандартів аудиту. Затвердження стандартів (нормативів) аудиту є виключним правом АПУ.

До документів, що регулюють аудиторську діяльність в Україні можна віднести також положення, інструкції, методичні рекомендації, програми тощо, зокрема: Положення про сертифікацію аудиторів; Положення про

постійне удосконалення професійних знань аудиторів України; Порядок ведення Реєстру аудиторських фірм та аудиторів; Положення щодо підготовки аудиторських звітів (висновків), які подають до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку при розкритті інформації емітентами та професійними учасниками фондового ринку; Програма підготовки до складання кваліфікаційного іспиту для одержання сертифіката аудитора України та інші. У зв'язку з цим, виділяють **третій методичний рівень** регулювання аудиторської діяльності в Україні. Ці документи не повинні протирічати Закону України „Про аудиторську діяльність”, Міжнародним стандартам контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, прийнятим у 2012 році.

Виділяють також **четвертий рівень - внутрішньофірмовий рівень**. Документи цього рівня формуються безпосередньо в аудиторській фірмі. До цього рівня відносять внутрішньофірмові стандарти аудиту.

Таким чином, в Україні закладені нормативно-правові основи регулювання аудиторської діяльності з врахуванням міжнародного досвіду.

Аудит є обов'язковою частиною цивілізованого функціонування ринкової економіки будь-якої країни, що зумовлює потребу його нормативно-правової основи.

Враховуючи те, що аудит є формою незалежного економічного контролю, а представники державної влади є одними з користувачів фінансової звітності та аудиторських висновків, то аудит у певній мірі регулюють державні структури.

Слід зазначити, що Україна входить до складу країн із превалюванням професійного регулювання аудиторської діяльності, тобто відповідно з англо-американським підходом, який включає:

1) нормативні акти міжнародних організацій: Кодекс етики Міжнародної федерації бухгалтерів, який є обов'язковим для всіх практикуючих аудиторів; стандарти видані Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (носять рекомендаційний характер), Четверта і Восьма директиви Ради Європи, які є обов'язковими для цих країн ;

2) Закон України “Про аудиторську діяльність” (табл.2.1);

3) господарське законодавство, яке включає нормативно-правові акти загальної сфери дії, що регулюють господарську діяльність підприємств;

4) підзаконні нормативні акти : постанови Національного банку України, розпорядження Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення Аудиторської палати України тощо;

5) внутрішні стандарти аудиторської діяльності, які розробляють аудиторські фірми на основі міжнародних аудиторських стандартів та практики аудиту.

З юридичної точки зору ці нормативні акти поділяють на дві групи:

1) закони - нормативні акти, прийняті вищим органом державної влади, які регулюють найважливіші відносини в економічній сфері;

2) підзаконні нормативні акти, які включають нормативні документи компетентних органів (АПУ, САУ тощо).

На міжнародному рівні аудиторська діяльність регулюється Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ), яка оприлюднює Міжнародні стандарти аудиту (МСА) та нотатки про аудит і супутні послуги з метою встановлення єдиної аудиторської практики у світовому масштабі.

МСА містять основні принципи та процедури, необхідні для застосування в ході проведення аудиту та надання супутніх послуг. В редакції видання 2012 р. МСА трактуються як Міжнародні стандарти контролю якості аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг.

В умовах інтеграції України у світове співтовариство визначальну роль відіграють Міжнародні стандарти аудиту (МСА). Під стандартами аудиту розуміють правила, які допомагають аудитору визначити масштаб процедур та методик їх проведення, які є критерієм оцінки результатів аудиту. Стандарти - це директивні документи, які за своїм значенням прирівнюються до законів у частині регулювання аудиторської діяльності. Якщо в ході проведення аудиту виникають відхилення від вимог стандартів аудиту, то аудитор повинен дати пояснення про їх причини.

Стандартами аудиту встановлено єдині вимоги до порядку оформлення та проведення оцінки достовірності даних, підготовки і встановлення кваліфікації аудиторів, регламентації надання окремих супутніх аудиту послуг і складання висновків за результатами аудиторської перевірки. Значення аудиторських стандартів проявляється у тому, що вони:

- усувають необхідність контролю з боку держави;
- гарантують високу якість аудиту;
- сприяють розумінню користувачами процесу аудиторської перевірки;
- допомагають аудитору вести переговори із клієнтами;
- встановлюють взаємозв'язок між окремими елементами аудиторського процесу та ін.

Закон – основний регулятор – створює не тільки правила гри, але й ідентифікує позиції всіх учасників підприємницької діяльності.

Згідно з вітчизняним законодавством регулятивним органом аудиторської діяльності в Україні є Аудиторська палата України (АПУ) - незалежна неприбуткова організація (юридична особа), яка діє на підставі Закону України “Про аудиторську діяльність” та власного Статуту.

До повноважень і обов'язків АПУ належать:

- 1) затвердження стандартів аудиту;
- 2) затвердження програм підготовки аудиторів та, за погодженням з Національним банком України, програм підготовки аудиторів, які здійснюватимуть аудит банків;
- 3) здійснення сертифікації осіб, які мають намір займатися аудиторською діяльністю;
- 4) ведення Реєстру суб'єктів аудиторської діяльності;

5) здійснення контролю за дотриманням аудиторськими фірмами та аудиторами вимог Закону України “Про аудиторську діяльність”, стандартів аудиту, норм професійної етики аудиторів;

6) здійснення заходів з дотримання незалежності аудиторів при проведенні ними аудиторських перевірок та організації контролю за якістю аудиторських послуг;

7) регулювання взаємовідносин між аудиторами (аудиторськими фірмами) в процесі здійснення аудиторської діяльності та у разі необхідності застосування до них стягнення;

8) здійснення інших повноважень, передбачених Законом України “Про аудиторську діяльність” та Статутом Аудиторської палати України.

Таблиця 2.1

**Структура Закону України
“Про аудиторську діяльність”**

Розділи	Відповідні статті
Розділ I. Загальні положення	Стаття 1. Сфера дії Закону. Стаття 2. Законодавство про аудиторську діяльність. Стаття 3. Аудиторська діяльність. Стаття 4. Аудитор. Стаття 5. Аудиторська фірма. Стаття 6. Стандарти аудиту. Стаття 7. Аудиторський висновок та інші офіційні документи. Стаття 8. Обов'язкове проведення аудиту. Стаття 9. Обов'язки суб'єктів господарювання при проведенні аудиту.
Розділ II. Сертифікація аудиторів і Реєстр аудиторських фірм та аудиторів	Стаття 10. Сертифікація аудиторів. Стаття 11. Реєстр аудиторських фірм та аудиторів.
Розділ III. Аудиторська палата України	Стаття 12. Повноваження Аудиторської палати України. Стаття 13. Створення Аудиторської палати України. Стаття 14. Діяльність Аудиторської палати України. Стаття 15. Голова Аудиторської палати України.
Розділ IV. Порядок проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг	Стаття 16. Загальні умови проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг. Стаття 17. Підстави для проведення аудиту та надання інших аудиторських послуг.

Продовження таблиці 2.1.

Розділ V. Права та обов'язки аудиторів та аудиторських фірм	Стаття 18. Права аудиторів та аудиторських фірм. Стаття 19. Обов'язки аудиторів та аудиторських фірм. Стаття 20. Спеціальні вимоги.
Розділ VI. Відповідальність аудиторів та аудиторських фірм	Стаття 21. Цивільно-правова відповідальність аудиторів та аудиторських фірм. Стаття 22. Інші види відповідальності аудиторів та аудиторських фірм.
Розділ VII. Прикінцеві положення	-

Дотримуючись вимог Закону України “Про аудиторську діяльність” та інших законів, аудитори України мають право об'єднуватися у громадські організації, які сприяють підвищенню професійного рівня аудиторів, захищають соціальні та професійні права аудиторів, вносять пропозиції щодо подальшого вдосконалення аудиторської діяльності, виконують інші повноваження, передбачені їх статутами та положеннями.

Аудитори України об'єдналися в професійну громадську організацію - Спілку аудиторів України (САУ), яка має фіксоване індивідуальне членство в особі окремих аудиторів або їх колективів. САУ надано право відкривати місцеві осередки.

Важливе значення для розвитку аудиторської діяльності має сертифікація аудиторів. В Україні сертифікація аудиторів здійснюється Аудиторською палатою України. Умови та порядок сертифікації регламентуються Положенням про сертифікацію аудиторів.

Це Положення розроблено відповідно до Закону України “Про аудиторську діяльність”, стандартів аудиту і Статуту АПУ, яким встановлено єдині умови та порядок сертифікації аудиторів України.

Порядок ведення Реєстру аудиторських фірм та аудиторів розроблений відповідно до Господарського кодексу України, Закону України “Про аудиторську діяльність” та інших нормативно-правових актів, які регламентують відносини, що виникають у сфері здійснення аудиторської діяльності.

Реєстр аудиторських фірм та аудиторів становить базу даних, що містить інформацію про аудиторські фірми та аудиторів, які займаються аудиторською діяльністю індивідуально як фізичні особи – підприємці.

Свідоцтво про включення до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів – документ установленого АПУ зразка, що підтверджує факт включення аудиторської фірми (аудитора) до Реєстру, а також право аудиторської фірми на здійснення аудиту.

У відповідності до Закону України “Про аудиторську діяльність” і Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг Аудиторською палатою затверджено Положення з національної практики аудиту “Особливості узгодження умов завдання з обов'язкового аудиту та укладання договору про проведення обов'язкового аудиту з врахуванням вимог національного законодавства”.

Метою цього Положення (набрало чинності з 01.01.2014 р.) є встановлення єдиних вимог, сприяння належній практиці та надання практичної допомоги аудиторським фірмам під час укладання ними договорів про проведення аудиту.

В подальшому доцільно зупинитися на етичному регулюванні аудиторської діяльності і розглянути базові принципи професійної поведінки відповідно. Розглянемо основні судження, які зумовлені визнанням важливості етичного механізму в регулюванні аудиту (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Основні судження, які зумовлені визнанням важливості етичного механізму в регулюванні аудиту

Зазначимо, що можливості етичного регулювання аудиторської діяльності реальні, проте їх дієвість аудиторам необхідно доводити щоразу при оформленні договору на проведення аудиту, і виконанні зобов'язань перед клієнтами.

2.2. Стандарти аудиту

Процеси глобалізації світової економіки, всебічне поглиблення міжнародних відносин, виникнення та розвиток транснаціональних корпорацій, холдингових компаній, промислово-фінансових груп тощо, обумовили необхідність стандартизації не тільки фінансового обліку та звітності на міжнародному рівні, але і аудиту. Іншою причиною необхідності стандартизації аудиту у міжнародному масштабі був швидкий ріст монополізму у сфері аудиту і консультаційних послуг. Вже сьогодні, переважна більшість цього ринку припадає на чотири великі аудиторські фірми, а саме: „PricewaterhouseCoopers (PwC)”; „Deloitte Touche Tohmatsu Limited”; „Ernst & Young” та „KPMG”. Це авторитетні у всьому світі монополісти. Кожна з названих аудиторських фірм має велику кількість філіалів в різних країнах світу, в тому числі в Україні. Безумовно, що ці аудиторські фірми застосовують Міжнародні стандарти аудиту у всіх своїх філіях, адаптуючи їх до законодавчих актів і особливостей розвитку економіки країни, в яких знаходяться філіали. Таким чином, розвиток процесів економічної інтеграції країн, створення транснаціональних корпорацій тощо та швидкий ріст монополізму у сфері аудиту і консультаційних послуг обумовили необхідність стандартизації аудиту на міжнародному рівні.

Стандарт (англ. - означає норму, зразок, еталон, модель), що приймає за вихідні дані для порівняння з ними інших подібних об'єктів. Стандарт аудиту являє собою документ, який включає комплекс документально оформлених аудиторських процедур щодо організації і методики проведення аудиту (аудиторської перевірки). Стандартизація аудиту здійснюється Міжнародними стандартами аудиту (МСА), які утворюють цілісну постійно вдосконалювану систему аудиту, що містять основні принципи і процедури, а також відповідні рекомендації для розробки національних стандартів.

Застосування на практиці МСА дають можливість аудитору визначити масштаби, строки, методику проведення аудиту, а також критерії оцінки його результатів. Стандарти аудиту необхідні тому, що вони дають можливість підтримувати аудиторську діяльність на відповідному рівні і вимагають від аудиторів підвищувати свої знання і кваліфікацію.

Значення стандартів полягає в тому, що вони:

- дають однозначне трактування понять, які використовуються в аудиторській діяльності;
- визначають методологічні засади проведення аудиту;
- створюють умови для підвищення якості аудиторської перевірки;
- сприяють впровадженню в аудиторську практику нових наукових досягнень;
- допомагають користувачам фінансової звітності зрозуміти суть і методи аудиторської перевірки;

- обґрунтовують зв'язок окремих елементів аудиторського процесу;
- створюють достатній громадський (суспільний) імідж професії;
- усувають необхідність контролю з сторони держави;
- допомагають аудитору вести переговори із замовником (клієнтом);
- дають можливість здійснювати контроль за якістю роботи аудиторів;
- сприяють раціоналізації праці аудиторів;
- дають можливість порівнювати результати роботи окремих аудиторів.

Історія виникнення МСА починається з 70-х років ХХ ст. після того, як 07.10.1977 р. в м. Мюнхені на 9-му Міжнародному конгресі бухгалтерів була створена Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ), до якої входять 159 членів та асоційованих організацій зі 124 країн світу, що представляють приблизно 2,5 млн. професійних практикуючих бухгалтерів, які працюють у промисловості, торгівлі, державному секторі та в освіті.

Основною метою МФБ є служіння інтересам суспільства, вдосконалення бухгалтерської професії, розвиток сильної міжнародної економіки за допомогою впровадження та додержання високоякісних професійних стандартів, міжнародного зближення національних стандартів та висловлювання з питань, що викликають широкий суспільний інтерес, де професійні знання бухгалтерів найбільш вагомі.

МФБ здійснює керівництво професійними бухгалтерами на міжнародному рівні у служінні інтересам суспільства шляхом:

- розробки, розвитку та підтримання на високому якісному рівні міжнародних професійних стандартів та Кодексу етики;
- активної підтримки зближення національних професійних стандартів, особливо стандартів з аудиту, надання впевненості, етики, освіти та фінансової звітності;
- постійного покращення якості аудиту та управління фінансами;
- підтримки цінностей бухгалтерської професії для сприяння постійного притоку осіб з високими моральними якостями;
- підтримання відповідності вимогам організації;
- допомоги країнам, що розвиваються та переходять до ринкової економіки, у створенні та підтриманні професії, відданої наданню високоякісних послуг, а також служіння інтересам суспільства у співробітництві з регіональними бухгалтерськими та іншими організаціями;
- підвищення довіри до якості та достовірності фінансової звітності;
- заохочення надання високоякісної фінансової та нефінансової інформації про результати діяльності економічного суб'єкта (організації);
- сприяння надання високоякісних послуг професійними бухгалтерами у всьому світі;

- пояснення важливості дотримання Кодексу етики професійних бухгалтерів професіоналами, де б вони не працювали - в промисловості, торгівлі, державному секторі, неприбуткових організаціях, освіті тощо.

МФБ є головним представником міжнародної професії, що висловлюється з багатьох питань фінансово-господарської діяльності підприємств, які викликають суспільний інтерес, особливо тих, де знання професійних бухгалтерів є важливими, а також з нормативних питань, що стосуються складання фінансової звітності та аудиту. Це досягається частково співробітництвом з численними організаціями, що покладаються на діяльність професійних бухгалтерів або зацікавлених осіб в цій діяльності.

МФБ керують Рада та Правління. До складу Правління входить по одному представнику з кожної організації-члена МФБ. Відповідальність за розробку політики МФБ, здійснення контролю за діяльністю її Рад і Комітетів несе Рада МФБ, яка становить невелику групу, в яку входять Президент і двадцять один представник з вісімнадцяти країн світу, як представники професійних бухгалтерів, так і члени МФБ. Головний офіс МФБ розташований в Нью-Йорку, де працюють професійні бухгалтери та інші професіонали з різних країн. До складу МФБ входять окремі ради, комітети і групи, які розробляють нормативні документи.

Рада з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ) розробляє Міжнародні стандарти контролю якості (МСКЯ), Міжнародні стандарти аудиту (МСА), Нотатки з міжнародної практики аудиту (НМПА), Міжнародні стандарти завдань з огляду (МСЗО), Міжнародні стандарти завдань з надання впевненості (МСЗНП) і Міжнародні стандарти супутніх послуг (МССП).

Основними завданнями Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (РМСБО) є:

- розробка в інтересах громадськості єдиної системи зрозумілих і прийнятних міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ)*, які вимагають якісної, прозорої та зіставної інформації у фінансових звітах загального призначення та іншої фінансової звітності.¹
- сприяння поширенню та застосуванню стандартів обліку в усіх країнах світу;
- активна співпраця з національними організаціями, які займаються розробкою стандартів обліку з метою усунення розбіжностей між національними та МСФЗ шляхом оптимального вирішення питань організації та методики обліку і звітності.

Рада з міжнародних стандартів етики розробила Кодекс етики професійних бухгалтерів, який встановлює вимоги стосовно поведінки фахівців та встановлює фундаментальні принципи професійної етики (чесність, об'єктивність, професійна компетентність, конфіденційність і професійна поведінка).

*Термін „Міжнародні стандарти фінансової звітності” охоплює стандарти фінансової звітності, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та положення Постійного комітету з тлумачень

Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для державного сектору (МСБОДС) зосереджена на розробці стандартів фінансової звітності для використання суб'єктами господарювання державного сектору в усьому світі. Вона розробила вичерпні основні МСБОДС, що встановлюють вимоги до фінансової звітності державних органів та інших організацій в державному секторі. МСБОДС являють собою найкращу міжнародну практику з фінансової звітності суб'єктів господарювання державного сектору.

Рада з міжнародних стандартів бухгалтерської освіти (МСБО) розробляє стандарти освіти, встановлюючи базовий підхід до професійної освіти професії бухгалтерів-професіоналів. МСБО розробляє також інші рекомендації, які допомагають організаціям-членам та викладачам бухгалтерського обліку впроваджувати та досягати передової практики бухгалтерської освіти.

Комітет професійних бухгалтерів у бізнесі (КПББ) МФБ надає рекомендації, щоб допомогти організаціям-членам у вирішенні широкого кола професійних питань, заохочує та підтримує високу якість роботи професійних бухгалтерів у бізнесі та намагається досягти поінформованості та розуміння суспільством їх роботи.

Комітет малих та середніх фірм (КМСФ) МФБ розробляє документи з питань загальної важливості та вносить свій внесок до розробки міжнародних стандартів, співпрацюючи з Радами МФБ, які встановлюють стандарти. Комітет також досліджує шляхи, якими МФБ та її організації члени можуть відповісти на потреби бухгалтерів, які працюють на малих та середніх підприємствах.

Комітет МФБ для країн, що розвиваються підтримує розвиток бухгалтерської професії в усіх регіонах світу, представляючи та враховуючи інтереси країн, що розвиваються, а також надає рекомендації з розвитку бухгалтерської професії.

Консультативна група з питань відповідності здійснює нагляд за виконанням Програми відповідності організацій-членів вимогам МФБ, яка передбачає щоби члени МФБ та асоційовані члени (в основному, національні професійні інститути) демонстрували, як вони прагнуть впроваджувати, докладаючи всіх зусиль та з врахуванням національних законів нормативних документів, стандарти, що видаються МФБ та Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Крім цього Програмою передбачено розгляд того, як організації-члени виконують свої зобов'язання щодо програм сприяння якості і програм із розслідування та дисциплінарної відповідальності їх членів, викладених у Стандартних положеннях щодо зобов'язань членів (СПЗЧ).

Рада з нагляду в інтересах суспільства (РНІС) здійснює контроль за діяльністю МФБ щодо розробки стандартів у галузі аудиту та надання впевненості, етики (включаючи незалежність), організації освіти, а також за виконанням Програми відповідності організацій-членів вимогам МФБ.

Група з моніторингу (ГМ), до складу якої входять представники міжнародних регуляторних органів та подібних організацій, здійснює ознайомлення Ради з наглядом в інтересах суспільства (РНІС) з усіма визначними подіями в правовому середовищі. Вона також є засобом спілкування регуляторних органів та міжнародної бухгалтерської спільноти.

Група МФБ зі зв'язків з регуляторними органами (ГЗРО) – співпрацює з Групою моніторингу та розглядає питання законодавчого регулювання професії.

Форум фірм об'єднує аудиторські фірми, які надають аудиторські послуги в міжнародному масштабі. В цей форум входять представники 23 міжнародних аудиторських фірм. Основною метою Форуму є здійснення контролю за розробкою нового міжнародного режиму регулювання аудиту на основі нового глобального стандарту якості, який розроблено на основі існуючих МСА і Кодексу етики професійних бухгалтерів. У Форум фірм може вступити будь-яка міжнародна аудиторська фірма (компанія), яка готова дотримуватись стандартів якості і періодично проходити обов'язковий зовнішній контроль якості своєї роботи.

З метою реалізації своєї місії у сфері аудиторської діяльності Рада МФБ заснувала Комітет з міжнародної практики аудиту (КМПА) для розробки і видання від імені Ради стандартів і положень з аудиту та супутніх послуг. У квітні 2002 р. КМПА був перейменований у Раду з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ). Відповідно до «Повноважень РМСАНВ» основною метою її є служіння інтересам громадськості шляхом розробки та впровадження високоякісних стандартів аудиту і надання впевненості та допомоги у зближенні міжнародних та національних стандартів, що дозволить покращити якість та рівень практики в усьому світі та збільшити довіру суспільства до аудиторської професії на глобальному рівні. Для досягнення поставленої мети РМСАНВ здійснює:

- розробку та впровадження стандартів та нотатків з аудиту фінансової звітності, які визначаються інвесторами, аудиторами, урядами, агенціями з регулювання банківської діяльності, цінних паперів та іншими зацікавленими сторонами ;
- розробку та впровадження стандартів та положень з інших завдань з надання впевненості у фінансових та нефінансових справах;
- розробку та впровадження стандартів та положень з супутніх послуг;
- розробку та впровадження стандартів контролю якості послуг;
- впровадження інших положень з аудиту та надання впевненості з метою покращення розуміння громадськістю ролі та відповідальності професійних аудиторів.

Діяльність РМСАНВ регламентується «Повноваженнями РМСАНВ». До складу РМСАНВ входять 18 членів, з яких 10 пропонуються Радою МФБ, 5 – Форумом фірм, та 3 – від представників громадськості, які можуть бути членами організацій-членів МФБ, але не повинні бути практиками. Крім

того, участь в роботі РМСАНВ можуть приймати кілька спостерігачів без права голосу від представників агенцій, які мають зацікавленість в розробці чи впровадженні стандартів. Ці спостерігачі повинні мати технічний досвід, який би дозволив їм приймати участь в дискусіях РМСАНВ, та бути регулярно присутніми на її засіданнях. Запропоновані кандидатури, включно з Головою РМСАНВ, розглядає Комітет з призначень МФБ. Робота членів РМСАНВ складає три роки, при цьому кожного року відбувається ротація однієї третини складу РМСАНВ. Безперервна робота в РМСАНВ обмежується двома термінами на три роки, крім випадків, коли члена РМСАНВ призначає Голова ради на додатковий період, який не може перевищувати трьох років.

РМСАНВ розробляє такі нормативні акти:

- Міжнародні стандарти аудиту (МСА), які служать для аудиторської перевірки історичної фінансової інформації;
- Міжнародні стандарти завдань з огляду (МСЗО), які застосовують при огляді історичної фінансової інформації;
- Міжнародні стандарти завдань із надання впевненості (МСЗНВ), що застосовують під час виконання завдань із надання впевненості, крім історичної фінансової інформації;
- Міжнародні стандарти супутніх послуг (МССП), які використовують при виконанні завдань з підготовки іншої фінансової інформації та завдань з виконання погоджених процедур й інших супутніх послуг;
- Міжнародні стандарти контролю якості (МСКЯ), що застосовуються при наданні всіх послуг, на які поширюються стандарти аудиту.

Стандарти, які видані РМСАНВ, (МСА, МСЗО, МСЗНВ та МССП) мають назву Стандартів завдань.

Стандарти РМСАНВ регулюють виконання завдань з аудиту, надання впевненості та супутніх послуг у відповідності до Міжнародних стандартів. Вони не мають переважної сили над національними нормативними документами, які регулюють аудит історичної фінансової звітності або завдання з надання впевненості в іншій інформації. Якщо національні нормативні документи відрізняються або суперечать стандартам РМСАНВ в певному питанні, то завдання, яке здійснюється у відповідності до національних нормативних документів, буде автоматично вважатися таким, що не відповідає цим стандартам. Професійний бухгалтер не повинен демонструвати, що його робота відповідає стандартам РМСАНВ із завдань, якщо він не повністю виконав вимоги всіх тих стандартів, що мають відношення до конкретного завдання

Природа стандартів РМСАНВ потребує застосування професійного судження аудиторів. За певних обставин аудитор може, якщо це необхідно, відступити від основних принципів і процедур Стандартів завдань. У випадку виникнення такої ситуації аудитор повинен обґрунтувати зроблений відступ.

РМСАНВ також узагальнює практику аудиту в Нотатках з міжнародної практики аудиту (НМПА), що необхідно для надання фахівцям практичної допомоги у впровадженні МСА. У перспективі РМСАНВ передбачає розробку Положень з Міжнародної практики завдань з огляду (ПМПЗО), Положень з міжнародної практики завдань з надання впевненості (ПМПЗНВ) і Положень з міжнародної практики супутніх послуг (ПМПСП), призначених для практичної допомоги аудиторам при впровадженні МСЗО, МСЗНВ та МССП (рис. 2.3.).

Рис. 2.3. Структура стандартів, виданих Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ)

Аудитори повинні знати та користуватися Нотатками з практики, що застосовуються при виконанні окремого завдання. Аудитор, який не враховує

та не використовує рекомендації відповідного Нотатку з практики, має бути готовим пояснити, як він дотримувався основних принципів та важливих процедур викладених в інших стандартах завдань РМСАНВ, що пояснюються у відповідному Нотатку з практики.

Для розробки стандартів та Нотаток з практики РМСАНВ вивчає питання та пропозиції, що надійшли від членів ради та спирається на допомогу Консультативно-дорадчої групи РМСАНВ, розробників національних стандартів та інших спеціалістів, що дає можливість отримати широкий спектр поглядів. Після вибору і затвердження теми РМСАНВ призначає робочу групу, відповідальну за розробку Проекту Стандарту або Нотаток з практики. До складу робочої групи входять, Голова, представник РМСАНВ, а також спеціалісти, що мають відповідний досвід з питань, над якими працює робоча група, але не є членами РМСАНВ. Першочерговий обов'язок Робочої групи – розробка Стандарту або Нотаток з практики. Робоча група розробляє документ на основі досліджень та консультацій, що можуть в залежності від обставин включати: дослідження на замовлення, консультації з практиками, регулятивними агенціями та іншими зацікавленими сторонами, а також огляд професійних документів, виданих організаціями-членами МФБ та іншими організаціями. Робоча група готує на розгляд РМСАНВ проект для обговорення, що відбувається на засіданнях, відкритих для громадськості. Після затвердження РМСАНВ Проекту для обговорення Стандарту та Нотаток з практики не менш ніж 2/3 голосів (але не менше дванадцяти присутніх на засіданні членів особисто або за допомогою телекомунікаційного зв'язку або за дорученням) публікує запропонований варіант Проекту для отримання коментарів від громадськості. Незгодні думки не включають у Проект Стандарту або Нотаток з практики, але реєструють у протоколах засідань РМСАНВ. Проект оприлюднюють на сайті РМСАНВ для коментарів організаціями-членами МФБ та іншими організаціями, які використовують Стандарти та Нотатки з практики, а також для обговорення громадськістю. Особам та організаціям, для яких було оприлюднено проекти, надається не менш 90 днів для подання зауважень. Після отримання результатів обговорення і вивчення коментарів та пропозицій у проект вносять відповідні зміни. Для затвердження проекту в якості Стандарту чи Нотаток з практики необхідно позитивне голосування не менш, ніж двох третин голосів (але не менше дванадцяти присутніх на засіданні членів особисто, або за допомогою онлайн-ного комунікаційного зв'язку або за дорученням), після чого він видається як кінцевий Стандарт або Нотаток з практики. Якщо РМСАНВ вважає суттєвими зміни, внесені після обговорення, то вона може прийняти рішення щодо повторного обговорення документу. РМСАНВ вказує дату вступу в дію Стандарту, а також встановлює дату, з якої аудиторі повинні користуватися відповідними Нотатками з практики.

Перелік та зміст Стандартів, Нотаток з практики та інших документів випущених РМСАНВ наведено в додатку 2.

Аудиторські стандарти, які підготовлені РМСАНВ, базуються на таких принципах:

- аудит повинен здійснюватися особою, яка має відповідну професійну підготовку і досвід роботи;
- по всіх питаннях роботи аудитор повинен дотримуватися об'єктивності, конфіденційності і незалежності його суджень;
- до початку аудиторської перевірки аудитор повинен скласти відповідний план її проведення, добросовісно та кваліфіковано виконувати свої зобов'язання перед клієнтом і тим самим забезпечити належний контроль за роботою, яка виконується підлеглими співробітниками під час аудиту;
- аудитору, необхідно мати достатню уяву про систему внутрішнього контролю клієнта, щоб спланувати свою роботу, визначити характер і обсяг аудиторських процедур, строки виконання окремих етапів і перевірки в цілому;
- під час аудиторської перевірки аудитор, використовуючи методи опитування, спостереження, аналізу тощо, нагромаджує вичерпні докази для складання аудиторського висновку (звіту) про достовірність фінансової звітності;
- в аудиторському висновку (звіті) повинно бути вказано чи відповідає перевірена фінансова звітність встановленим нормам і правилам обліку;
- в аудиторському висновку (звіті) відображаються обставини, які призвели до змін в обліковій політиці клієнта порівняно з попереднім обліковим періодом;
- інформація, яка міститься у фінансовій звітності, вважається достовірною, якщо інше не вказано в аудиторському висновку (звіті);
- аудиторський висновок (звіт) повинен містити думку аудитора про достовірність фінансової звітності або опис причин, через які аудиторський висновок (звіт) не може бути складено. У всіх випадках, коли робота аудитора зв'язана з перевіркою фінансової звітності, аудиторський висновок (звіт) повинен містити опис характеру аудиторської перевірки і ступеня відповідальності аудитора.

Міжнародні стандарти мають таку структуру:

- вступ (де відображені мета і завдання стандарту, а також овизначення важливих термінів, які використані в стандарті);
- розділи, які розкривають змістовну частину стандарту (предмет аудиту, принципи, методи та процедури та ін.);
- дата набрання чинності;
- додатки.
- Стандарти, що стосуються аудиторської діяльності можна поділити на:
 - міжнародні стандарти;
 - національні стандарти цієї чи іншої країни;
 - внутрішньофірмові стандарти (стандарти аудиторських фірм).

Міжнародні стандарти аудиту тісно зв'язані між собою і складають єдину систему. Застосування одного з них веде до використання інших стандартів аудиту.

Міжнародні стандарти аудиту застосовують у випадках здійснення незалежного аудиту достовірності показників фінансової звітності. Однак МСА не мають переважної сили над національними, за виключенням аудиторських висновків (звітів) фондових бірж, акції яких котируються на відповідних фондових ринках. У деяких найбільш розвинутих країнах, які мають свої національні стандарти аудиту. (США, Великобританія, Канада та ін.) МСА приймаються лише до уваги. Інші країни, такі як Австралія, Бразилія, Індія, Голландія, Росія тощо, МСА використовують в якості основи для розробки національних стандартів аудиту. Такі країни, як Кіпр, Малайзія, Нігерія, Фіджі, Шрі-Ланка, Україна та ін. безпосередньо використовують МСА в якості національних.

Застосовувати МСА в якості національних можуть тільки ці країни, які є членами Міжнародної федерації бухгалтерів. Деякі регіональні організації прийняли відповідні рішення щодо застосування і визнання Міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики. Зокрема, Комісія Європейського Союзу (ЄС) прийняла рішення про те, що починаючи з 2005 року країни-члени ЄС при проведенні обов'язкового аудиту повинні застосовувати Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики, розроблених РМСАНВ Міжнародної федерації бухгалтерів.

У зв'язку з впровадженням аудиту в нашій країні важливого значення набули питання розробки національних стандартів (нормативів) аудиту. Формування національних стандартів (нормативів) – процес досить складний і тривалий. В країнах з розвинутою ринковою економікою, де аудит існує більш як 150 років не має кінцевого варіанту абсолютно бездоганних аудиторських стандартів, тим більше в нашій країні, де аудит перебуває на стадії становлення. Безперечно для швидкого й ефективного розвитку аудиту в Україні необхідно максимально використати нагромаджений зарубіжний досвід. Вивчення зарубіжного досвіду, показало, що в більшості країн світу національні стандарти (нормативи) ґрунтуються на МСА. У зв'язку з тим, можливі два варіанти формування національних стандартів (нормативів) аудиту: перший, шляхом використання МСА для розробки національних стандартів (нормативів) аудиту з врахуванням особливостей економіки країни; другий, шляхом застосування МСА в якості національних. Для нашої країни був прийнятий перший варіант, тому що в склад МСА входять такі, які можуть бути схвалені і прийняті з незначними змінами і такі, які не прийняті у зв'язку з відсутністю відповідних умов (перехідний період до ринкових відносин та національні облікові традиції). Багатоцільове призначення, новизна і складність вирішення поставлених завдань обумовили необхідність поетапної розробки та впровадження національних стандартів (нормативів).

На першому етапі була визначена концепція розробки національних стандартів (нормативів) аудиту (було вивчено зарубіжний досвід з питань методології розробки національних стандартів (нормативів) аудиту та визначено їх склад).

На другому етапі була здійснена розробка найбільш важливих Тимчасових нормативів аудиту, зокрема: № 1 „Мета та завдання проведення аудиту”; № 2

„Договір на проведення аудиту”; № 3 „Основні принципи, які регулюють аудит”; № 4 „Планування аудиту”; № 8 „Аудиторські свідчення”; № 12 „Документальне оформлення аудиту”; № 13 „Аудиторський висновок”. Затверджені нормативи (стандарти) аудиту, дали можливість в деякій мірі уніфікувати діючу практику аудиту. Оскільки вони не в повній мірі задовольняли вимоги аудиторських фірм і аудиторів, Аудиторською палатою України було прийнято рішення про розробку національних стандартів (нормативів) аудиту і Кодексу професійної етики аудиторів України. При розробці національних стандартів (нормативів) аудиту виходили з таких вимог:

- відповідність діючому законодавству країни;
- чітке визначення переліку питань і понять, які підлягають регулюванню;
- єдина структура стандартів (нормативів) аудиту, тобто вони повинні включати такі частини, як: вступ, основний зміст і практичну спрямованість;
- кожен стандарт (норматив) повинен бути коротким і лаконічним, але з достатньою повнотою описувати вимоги до регулювання об'єкту нормативу (стандарту);
- єдина стилістика викладення змісту нормативу (стандарту) та ін.

В 1998 р. Аудиторською палатою України було прийнято рішення (протокол № 73 від 18.12.1998 р.) про затвердження Національних нормативів аудиту і Кодексу професійної етики аудиторів України, які вступили в дію з 1.01.1999 року. У тексті цих нормативів було використано термінологію стандартів аудиту Міжнародної федерації бухгалтерів. Крім цього у передмові до Національних нормативів аудиту та Кодексу професійної етики аудиторів України було посилення на те, що при тлумаченні окремих їх положень необхідно надавати переважне право законодавству та нормативно-правовим актам України. Право тлумачення окремих положень Національних нормативів аудиту та Кодексу професійної етики аудиторів України належало Аудиторській палаті України. Перелік Національних нормативів за групами наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

**Перелік національних нормативів аудиту,
затверджених рішенням АПУ № 73 від 18.12.1998р.**

Номер нормативу	Назва нормативу
01-02	Вступний матеріал
01	Вимоги національних нормативів аудиту
02	Основні вимоги до аудиту
03-08	Відповідальність
03	Мета та загальні принципи аудиту фінансової звітності
04	Договір на проведення аудиту
05	Контроль якості аудиторських послуг
06	Документальне оформлення аудиторської перевірки
07	Помилки та шахрайство

Продовження таблиці 2.2.

08	Перевірка дотримання підприємствами вимог законодавчих та нормативно-правових актів України
09-11	Планування
09	Планування аудиту
10	Знання бізнесу клієнта
11	Суттєвість та її взаємозв'язок з ризиком аудиторської перевірки
12-13	Внутрішній контроль
12	Оцінка системи внутрішнього контролю підприємства та ризику, пов'язаного з ефективністю її функціонування
13	Аудит в умовах електронної обробки даних
14-22	Аудиторські докази
14	Аудиторські докази
15	Ставлення аудитора до початкових залишків по рахунках обліку підприємства під час першої аудиторської перевірки
16	Аналітичні операції
17	Вибіркова перевірка
18	Аудит облікових оцінок
19	Споріднені сторони
20	Події, які мають суттєвий вплив на аудиторський звіт і відбуваються після дати укладання фінансової звітності підприємства та аудиторського висновку
21	Концепція діючого підприємства
22	Інформація, яка надається аудитору керівником підприємства
23-25	Використання роботи інших фахівців
23	Використання результатів роботи іншого аудитора
24	Врахування роботи спеціалістів внутрішнього аудиту
25	Залучення експертів
26-27	Аудиторські висновки та звіти
26	Аудиторський висновок
27	Інша інформація в документах, які стосуються перевіреної аудитором фінансової звітності підприємства
28-29	Окремі вимоги до аудиторських висновків та звітів
28	Аудиторські висновки спеціального призначення
29	Оцінка перспективної фінансової інформації
30-32	Нормативи, які регулюють спеціальні умови проведення аудиту
30	Використання комп'ютерів в аудиті
31	Вплив системи електронної обробки даних на оцінку систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю
32	Оцінки власного ризику і ризику невідповідності внутрішнього контролю, їх вплив на незалежні процедури аудиторської перевірки

Одночасно був оприлюднений Кодекс професійної етики аудиторів України, який включав в себе такі розділи, як: основні засади етики аудитора; об'єктивність; вирішення етичних конфліктів; професійна компетентність; конфіденційність; податкова практика; закордонна діяльність; самореклама; незалежність; оплата за угодою і комісійні; несумісна з практикою аудиторів діяльність; грошові суми клієнтів; відносини з іншими аудиторами; реклама і

пропозиція послуг; керівництво з прийняття аудиторської клятви. Прийняття Національних нормативів аудиту та Кодексу професійної етики аудиторів України послужило основою для подальшого розвитку аудиту в нашій країні.

Однак в 2003 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 січня № 25 „Про затвердження заходів щодо реалізації пріоритетних напрямів розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах” були затверджені Заходи щодо реалізації пріоритетних напрямів розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах. Згідно з цими заходами на Аудиторську палату України (АПУ) і Федерацію професійних бухгалтерів і аудиторів України (ФПБАУ) було покладено запровадження в 2004-2005 роках Міжнародних стандартів аудиту. У зв’язку з цим, АПУ рішенням від 18 квітня 2003 року № 122 затвердила Стандарти аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів у якості Національних. Оскільки РМСАНВ МФБ постійно вносить зміни у стандарти аудиту, АПУ у 2004, 2006, 2007, 2010 і 2012 роках було перевидано Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики, в яких змінилася редакція стандартів, і структура Кодексу етики професійних бухгалтерів.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про аудиторську діяльність» аудитори та аудиторські фірми застосовують стандарти аудиту, які приймаються на основі Стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів. Затвердження стандартів аудиту є виключним правом Аудиторської палати України і вони обов’язкові для аудиторів, аудиторських фірм та підприємств.

У практичній аудиторській діяльності, крім стандартів зовнішнього застосовують також стандарти внутрішнього аудиту. Розрізняють два види стандартів внутрішнього аудиту: міжнародні та національні. Розробкою стандартів на міжнародному рівні займається Інститут внутрішніх аудиторів (ІВА) - міжнародна асоціація, яка створена у 1941 році, як координаційний центр для підвищення професійних знань і освіти внутрішніх аудиторів та удосконалення методології внутрішнього аудиту. У склад ІВА входять більше 180 представництв з усього світу, в яких зараз працює понад 32 тис. внутрішніх аудиторів. ІВА приймає активну участь в організації навчальних семінарів, конференцій, наукових досліджень, публікації книг та періодичних видань у сфері внутрішнього аудиту (щомісячний професійний журнал «The Internal Auditor» («Внутрішній аудитор»). З метою врегулювання практики внутрішнього аудиту у 1978 році Інститут внутрішніх аудиторів видав Кодекс етики, Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту (МСППВА) та інші положення.

Кодекс етики включає дві невід’ємні складові:

1. Принципи, що стосуються професії та практики внутрішнього аудиту (чесність, об’єктивність, конфіденційність та професійна компетентність).

2. Правила поведінки, що описують норми поведінки, очікуваної від внутрішніх аудиторів (чесність, об’єктивність, конфіденційність і професійна компетентність). Правила сприяють практичному втіленню Принципів та

виступають для внутрішніх аудиторів у якості керівництва етичної поведінки.

МСППВА уніфікують підхід до внутрішнього аудиту, який придатний для всіх суб'єктів економічної діяльності, у тому числі й комерційних банків, і спрямований на допомогу внутрішнім аудиторам всіх організацій де б вони не працювали.

Основними цілями Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту є:

- 1.Окреслити основні принципи практики внутрішнього аудиту.
- 2.Визначити основні положення для здійснення та поширення широкого спектру послуг у сфері внутрішнього аудиту.
- 3.Встановити основу для оцінки діяльності внутрішнього аудиту.
- 4.Сприяти вдосконаленню організаційних процесів та операційної діяльності усередині економічного суб'єкта. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту розкривають вимоги та принципи, які складаються з:

- положень щодо основних вимог до професійної практики внутрішнього аудиту та оцінки ефективності її здійснення, що є прийнятним для використання в різних країнах на рівні економічних суб'єктів, і окремих осіб;
- тлумачень, що роз'яснюють терміни чи концепції, які використані у положеннях.

У МСППВА використовуються терміни, що мають специфічне значення, пояснення яких наводиться в глосарії. Зокрема, в МСППВА слово «повинен» використовується для позначення безумовної вимоги, а «слід» використовується у випадках, коли відповідність очікується, але при застосуванні професійного судження допускаються відхилення, що виправдовується конкретною ситуацією.

Для розуміння та застосування МСППВА необхідно враховувати положення з відповідним тлумаченням і пояснення специфічних значень термінів з глосарію.

МСППВА складаються зі Стандартів якісних характеристик, Стандартів діяльності та Стандартів практичного застосування (рис. 2.4.). Перелік та структура МСППВА розроблених Інститутом внутрішніх аудиторів наведено у додатку 3.

Стандарти якісних характеристик описують характеристики осіб та організацій, які займаються внутрішнім аудитом. Стандарти діяльності описують сутність внутрішнього аудиту та надають критерії якості, відносно яких може оцінюватися виконання цих послуг. Стандарти якісних характеристик та Стандарти діяльності поширюються на послуги внутрішнього аудиту.

Рис. 2.4. Структура Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту

Стандарти практичного застосування доповнюють Стандарти якісних характеристик та Стандарти діяльності, які застосовують до аудиторської (А) та консультативної (К) діяльності. Аудиторські послуги передбачають об'єктивне оцінювання внутрішнім аудитором доказів для формування незалежних висновків стосовно діяльності економічного суб'єкта, відділу, процесу, системи або іншого об'єкта перевірки. Характер та обсяг аудиторського завдання визначається внутрішнім аудитором. Як правило, послуги такого характеру включають три сторони, а саме:

- 1) особу або групу осіб, безпосередньо залучених до діяльності економічного суб'єкта, відділу, процесу, системи або іншого об'єкта перевірки – власника суб'єкта господарювання ;
- 2) особу чи групу осіб, які здійснюють оцінку – внутрішнього аудитора;
- 3) особу чи групу осіб, які використовують результати оцінки – користувача.

Консультативні послуги – дорадчі за своїм характером і зазвичай виконуються у відповідь на окремий запит замовника завдання.

Консультаційні послуги, як правило, включають дві сторони, а саме: 1) особу або групу осіб, що надають консультацію – внутрішнього аудитора; 2) особу або групу осіб, що потребують та отримують консультацію-замовника завдання. При наданні консультаційних послуг внутрішньому аудитору слід дотримуватись об'єктивності та приймати на себе управлінські обов'язки.

Стандарти стосуються кожного окремого внутрішнього аудитора та відділу внутрішнього аудиту, які несуть відповідальність за дотримання МСППВА, пов'язаних з індивідуальною об'єктивністю, професійною компетентністю та належною ретельністю. Керівник відділу внутрішнього аудиту відповідає за розробку стандартів, що відповідають вимогам МСППВА. Стандарти внутрішнього аудиту розробляють з метою:

- удосконалення практики проведення внутрішнього аудиту;
- підвищення якості аналізу й оцінки системи внутрішнього контролю;
- перевірки відповідності проведення господарських операцій політиці та процедурам підприємства, а також чинному законодавству України
- інформування керівництва підприємства про появу певних проблем;
- розробка і впровадження запобіжних заходів щодо виникнення ризиків у фінансово-господарській діяльності підприємства;
- складання уніфікованих аудиторських висновків і звітів.

На базі Стандартів професійної практики внутрішнього аудиту Інституту внутрішніх аудиторів (міжнародна асоціація) в Україні були розроблені та прийняті Національні стандарти внутрішнього аудиту для банків, затверджених Постановою Правління Національного банку України від 20.07.1999 р. № 358 з наступними змінами і доповненнями (Додаток 4), а також для міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів та бюджетних установ, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (затверджених наказом Міністерства фінансів України від 04.10.2011 р. № 1247) (Додаток 5). Але на жаль в Україні не розроблені національні стандарти внутрішнього аудиту для вітчизняних підприємств. Тому необхідно розробити для служб (відділів) внутрішнього аудиту підприємств України національні стандарти внутрішнього аудиту на основі аудиторської практики і вивчення Стандартів професійної практики внутрішнього аудиту Інституту внутрішніх аудиторів (міжнародна асоціація).

Впровадження стандартів службою внутрішнього аудиту на вітчизняних підприємствах є важливою умовою удосконалення практики та підвищення якості та ефективності внутрішніх аудиторських перевірок, що сприяє фінансовій стабільності підприємства.

Міжнародні стандарти аудиту надання впевненості та етики, які прийняті АПУ в якості національних, визначають лише загальні підходи під час здійснення аудиторської перевірки (питання методології), а також основні принципи і процедури, яких повинні дотримуватися аудитори. У зв'язку з цим одним з важливих напрямків роботи аудиторської фірми є розробка і

удосконалення власних внутрішньофірмових стандартів аудиту, які визначають єдині підходи під час здійснення аудиту аудиторами даної аудиторської фірми на підприємствах і не можуть суперечити національним та міжнародним стандартам аудиту. Однак, проведені дослідження свідчать про те, що не всі аудиторські фірми України регламентують свою діяльність за допомогою внутрішньофірмових стандартів аудиту. Разом з тим незначна кількість аудиторських фірм нашої країни мають або починають розробку внутрішньофірмових стандартів аудиту. З теоретичної точки зору питання розробки внутрішньофірмових стандартів не одержало належного поширення через відсутність стандарту аудиторської діяльності (або методичних рекомендацій), який би передбачав порядок розробки та затвердження внутрішньофірмових стандартів аудиту, а також рекомендований перелік питань, які підлягають внутрішньофірмовій стандартизації. Слід відзначити, що популярність внутрішньофірмових стандартів аудиту серед аудиторських фірм має тенденцію до зростання, у зв'язку з актуальністю проблеми контролю якості аудиту, особливо на рівні аудиторських фірм.

**Внутрішньо-
фірмові
стандарти
аудиту**

Це документи, що деталізують та регламентують єдині вимоги до здійснення та документального оформлення процесу і результатів аудиту, які розроблені та затверджені аудиторською фірмою з метою підвищення якості роботи аудиторів і відповідності її вимогам міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики.

Внутрішньофірмові стандарти аудиту вирішують такі ж завдання, що й Міжнародні стандарти аудиту. Внутрішньофірмові стандарти аудиту розробляють на основі чинних законодавчих актів та нормативних документів з врахуванням вимог Міжнародних стандартів аудиту.

Наявність системи внутрішньофірмових стандартів аудиту є свідченням професіоналізму діяльності аудиторської фірми. Вони повинні містити конкретні практичні рекомендації, які дозволяють аудиторам визначати порядок своїх дій при взаємовідносинах з клієнтом, а також при плануванні, перевірці і оформленні результатів аудиту.

Роль внутрішньофірмових стандартів аудиту полягає в тому, що вони:

- сприяють дотриманню вимог законодавчих актів та нормативних документів, а також міжнародних стандартів аудиту, надання впевненості та етики;
- обґрунтовують зв'язок окремих елементів аудиторського процесу;
- знижують трудомісткість аудиторських робіт з перевірок окремих ділянок (за допомогою робочих таблиць, анкет, тестів та інших документів технічного характеру);

- підвищують рівень контролю за роботою асистентів (помічників) аудитора;
- сприяють впровадженню в аудиторську практику новітніх наукових розробок, що в сукупності дозволить підвищити суспільний престиж професії;
- підвищують якість аудиту і тим самим сприяють зниженню величини аудиторського ризику;
- регламентують діяльність аудиторів в рамках даної аудиторської фірми і створюють додаткові умови для врегулювання реальних та потенційних конфліктів між співробітниками і адміністрацією (керівництвом) аудиторської фірми, між самими аудиторами, між аудиторською фірмою і господарюючими суб'єктами (клієнтами) та іншими організаціями (контролюючими органами, громадськими організаціями тощо);
- є інструментарієм в роботі аудиторів;
- сприяють більш об'єктивній оцінці роботи аудиторів;
- допомагають виявити недобросовісних осіб або тих аудиторів, які мають невисоку кваліфікацію серед представників аудиторської професії, що дуже необхідно сьогодні у зв'язку з підвищенням відповідальності аудитора за свою роботу в непростих (неадекватних, складних) умовах господарювання;
- формують єдині базові вимоги до порядку здійснення аудиторської перевірки, до якості та надійності аудиту і створюють при їх дотриманні додатковий рівень гарантії результатів аудиторської перевірки;
- визначають і конкретизують загальний підхід аудиторської фірми до здійснення аудиту, незалежно від умов, в яких проводиться аудит;
- сприяють збільшенню обсягу виконаних аудиторських послуг.

До внутрішньофірмових стандартів аудиту відносять не тільки стандарти, а й інструкції, методичні рекомендації та інші документи обов'язкові до застосування в аудиторській фірмі, у яких відображаються внутрішні підходи до здійснення аудиторської діяльності. В сукупності вони описують комплексний підхід до організації і технології здійснення аудиту. Такі стандарти аудиту є частиною організаційно-розпорядчої документації і системи внутрішнього контролю аудиторської фірми.

Підготовка внутрішньофірмових стандартів аудиту – процес трудомісткий, і вимагає професійних знань, зокрема, узагальнення положень законодавчих органів, постанов уряду, галузевих нормативних документів і урахування практичного досвіду аудиторських фірм і набутих знань роботи аудиторів. Структура внутрішньофірмових стандартів діяльності аудиторської фірми та їх зміст є комерційною таємницею фірми.

Зміст вимог до внутрішньофірмових стандартів аудиту розкрито у рис. 2.5.

Рис. 2.5. Вимоги до внутрішньофірмових стандартів аудиту

Аудиторські фірми самостійно встановлюють перелік, терміни, порядок розробки та впровадження в практику внутрішньофірмових стандартів аудиту.

Внутрішньофірмові стандарти аудиту можуть включати:

- стандарти з загальних питань аудиту (концепція і підходи до розробки внутрішньофірмових стандартів аудиту, їх структура); внутрішня структура і організація діяльності аудиторської фірми; освіта та підготовка кадрів; права, обов'язки та відповідальність аудиторів; етика поведінки та взаємовідносини аудиторів; контроль якості виконання аудиту; посадові інструкції тощо);
- стандарти, які встановлюють порядок проведення аудиту і формування аудиторських висновків (звітів) та іншої звітної документації (форми договорів при оформленні взаємовідносин між аудиторською фірмою і клієнтом; порядок планування; порядок розрахунку рівня суттєвості та аудиторського ризику; порядок вивчення та оцінки системи внутрішнього контролю; процедур отримання аудиторських доказів; порядку залучення до роботи інших фахівців; документування аудиту; вимог до формування аудиторських висновків та іншої документації);

- спеціалізовані стандарти (специфіка діяльності окремих галузей економічної діяльності, а саме: кредитних спілок; комерційних банків; страхових та інвестиційних компаній тощо);
- стандарти супутніх послуг (положення про порядок надання консультаційних послуг, експертиз та інших видів супутніх послуг).

Внутрішньофірмові стандарти аудиту мають таку структуру:

- загальні положення (мета та необхідність розробки стандарту; визначення основних термінів і понять; посилання на міжнародні стандарти аудиту, законодавчі акти та нормативні документи, які використані при розробці стандарту; сфера застосування; опис об'єкту стандартизації; взаємозв'язок з іншими стандартами);
- зміст внутрішньофірмового стандарту аудиту (основні принципи і методики, що відображають підходи аудиторської фірми до вирішення поставлених завдань);
- додатки (залежно від змісту стандарту, які можуть містити пояснення особливі положення, порядок розрахунків, формули, робочі таблиці, комп'ютерні програми тощо).

Крім цього, стандарти повинні містити такі реквізити, як: назву і номер стандарту, дату затвердження із вказівкою органу, який його затвердив та дату набрання чинності стандарту.

Внутрішньофірмові стандарти аудиту затверджуються наказом керівника аудиторської фірми або іншим уповноваженим на це органом, передбаченим статутом (зборами засновників або трудового колективу тощо).

Позитивне вирішення питання щодо розробки внутрішньофірмових стандартів аудиту можливе за умови створення в аудиторських фірмах відділів методології та розвитку аудиту, в якому повинні працювати найбільш професійно підготовлені фахівці.

Функціонування відділу з методології та розвитку аудиту повинно здійснюватися на підставі Положення, яке затверджується наказом керівника аудиторської фірми або іншим уповноваженим на це органом.

Основними завданнями відділу з методології та розвитку аудиту повинні бути розробка внутрішньофірмових стандартів та методик аудиту з використанням новітніх наукових розробок; узагальнення і систематизація інформації з практичного досвіду аудиту; нагромадження, систематизація і аналіз діючих законодавчих актів і нормативних документів в сфері аудиту та ін.

У випадку необхідності розробку внутрішньофірмових стандартів аудиту можуть здійснювати сторонні організації по відношенню до аудиторської фірми згідно з укладеним договором у відповідності з затвердженою керівництвом аудиторської фірми програмою їх розробки. По мірі нагромадження досвіду аудиторських перевірок внутрішньофірмові стандарти аудиту повинні корегуватися з метою удосконалення роботи працівників (співробітників) аудиторських фірм.

Розробка і застосування на практиці аудиторськими фірмами внутрішньофірмових стандартів аудиту дозволить підвищити ефективність їх роботи у відповідності до Міжнародних стандартів аудиту і покращити внутрішньофірмовий контроль якості аудиту.

Отже, такий підхід до стандартизації в нашій країні сприятиме подальшому його розвитку і удосконаленню, а також дозволить підвищити якість та ефективність аудиту.

2.3. Етичні норми поведінки аудитора

Професійна етика відіграє вирішальну роль у комунікативному процесі як необхідний елемент взаємовідносин між людьми. Етика – означає специфічний моральний кодекс людей, сукупність правил поведінки соціальних груп, які дотримуються морального характеру взаємовідносин, зумовлених або пов'язаних із фінансово-господарською діяльністю, а також галузь науки, що вивчає специфіку моральних основ у спілкуванні людей у побутовій та виробничій сферах.

Професійна етика існує лише в тих видах діяльності, які носять постійний характер, мають свої традиції елементи морально-психологічного плану. Цим вимогам цілком відповідає і аудиторська діяльність.

Аудиторська етика закріплює і відображає в практичному плані високий ступінь регламентації багатьох сторін моральної діяльності аудиторів зважаючи на суспільну значимість цієї професії. Значна частина етичних положень знаходить правове закріплення в законах, нормативах та кодексах професійної етики аудитора.

Аудиторська етика, як система спеціальних знань про мораль аудитора, вивчає сферу свідомості та поведінки аудиторів, моральних відносин і закономірностей їх формування. Професійна зрілість аудитора характеризується не тільки визначеною сумою знань, вмінь і навичок, а й включає відповідний рівень морального розвитку особистості, опанування нею моральних вимог своєї професії.

На аудитора покладається відповідальність за висновок стосовно правдивості фінансової звітності перед багатьма заінтересованими сторонами: власниками, державою, акціонерами, біржами тощо. При цьому, як свідчить міжнародна практика, необхідно дотримуватися етичних і технічних норм роботи аудитора, які розроблені у багатьох країнах. Так, в США розроблено кодекс етичних норм Американського інституту бухгалтерів, а Європейським Союзом експертів з бухгалтерського обліку і фінансів рекомендовані норми професійної етики, на основі яких окремі країни створюють національні етичні норми, які відображають у стандартах про діяльність аудиторів.

Такі етичні норми аудиторів розроблені також в Україні, в основу яких покладені прийняті в міжнародній практиці етичні принципи:

- оплата праці аудитора;
- взаємовідносини з клієнтами;

- конфіденційність;
- чесність та об'єктивність;
- професійна поведінка;
- незалежність в роботі аудитора.

Особливу роль у роботі аудитора відіграє принцип незалежності, який полягає в тому, що на судження працівника аудиторської фірми ніхто не може справляти будь-якого впливу.

Висновок аудитора ґрунтується на чесному висвітленні результатів діяльності підприємства на основі фінансової звітності та ігноруванні будь-якого впливу клієнта, інвесторів, податкової служби чи інших юридичних і фізичних осіб. Це можливо тоді, коли аудитор діє чесно і об'єктивно.

Витоки професійної етики простежуються з часів рабовласницького суспільства. Так давньогрецький філософ Аристотель вважав етику за особливу галузь знання. Припускають також, що давньогрецький лікар, «батько» медицини Гіппократ розробив уперше в історії професійний кодекс у формі клятви лікаря, як вихідного пункту розвитку професійної етики. Пізніше теоретичною проблематикою професійної етики займалися І Бетман, Ш. Монтеск'є, О. Конт, Е. Дюркгейм та ін.

В кожній професії є свої моральні проблеми. Але серед інших професій вирізняється певна група таких, де вони виникають частіше та потребують особливої уваги. Професійна етика має значення, насамперед, для професій, дослідженням яких є фінансова та господарська діяльність, тобто тих представників соціальних груп, від яких очікують високих моральних вимог, що зумовлено важливістю виконуваних суспільно значимих функцій. До таких груп належать бухгалтери й аудиторів.

Завдання професійної етики щодо свого об'єкта – морально-професійних стосунків на прикладному рівні, - полягає у сприйнятті та втіленні гуманістичних принципів у специфічних умовах професійної діяльності, встановлені меж бажаного, дозволеного і неприпустимого, обґрунтуванні морально – професійного ідеалу та певного зразку, еталону, взірця поведінки, нормативного ідеалу в конкретній сфері професійної діяльності.

Аудиторська діяльність має свій етичний кодекс, оскільки особи, що займаються цією діяльністю, зацікавлені у взаємодовірі та високій якості надання послуг, незалежно від поведінки окремих представників цієї професії, які скомпрометували себе. Для аудиторів є важливим, щоб їхні клієнти довіряли якості аудиту та наданим ними послуг.

Етична проблема виникає у випадку, коли аудитору необхідно самостійно зробити вибір стосовно оцінки нестандартної ситуації. При цьому етичною поведінкою буде така, яка більш корисна та відповідає моральним нормам і принципам професійної етики. Задоволення потреби клієнтів – не є кінцевою метою аудитора, оскільки аудиторські норми і правила, насамперед, визначаються інтересами суспільства, що допомагають незалежним аудиторам показати реальний стан підприємства, який

відображено у показниках фінансової звітності, а їхні консультації з питань управління фінансовими ресурсами підприємства сприяють ефективному використанню економічного потенціалу

Послуги внутрішніх та зовнішніх аудиторів також дають упевненість апарату управління у правильному функціонуванні системи внутрішнього контролю підприємства, що, в свою чергу, посилює вірогідність достовірності фінансової інформації про роботу підприємства.

Зміст етики розкривають два аспекти:

- духовний аспект, який вказує на загальні принципи етики;
- практичний аспект, який пов'язаний з професійною діяльністю людини.

Загальні етичні принципи ґрунтуються на систематичному вивченні проблеми людського вибору між поняттями про добре і погане, якими керується людина.

Професійна етика визначає приписи щодо ідеальних форм поведінки, та конкретні правила, в яких зазначені неприпустимі форми поведінки працівників. Загальні приписи акцентують увагу на встановленні правил діяльності: вони потребують високого рівня професіоналізму. Детально розроблені правила поведінки вимагають дотримання норм і стандартів професійної діяльності, які закріплені в кодексах.

Аудиторська палата України рішенням № 73 від 18 грудня 1998р. ввела в дію Кодекс професійної етики аудиторів України, який запроваджує правила етики з надання аудиторських послуг та фундаментальні принципи і засади етики, які наведені у Кодексі етики та обов'язкові для виконання усіма аудиторами при наданні ними аудиторських послуг.

Визначальною рисою професії аудитора є визнання ним відповідальності перед українським суспільством.

Метою професії аудитора є досягнення високого фахового рівня послуг і максимальної ефективності праці, спрямованої на задоволення потреб суспільства. Для реалізації цієї мети необхідно дотримуватись чотирьох основних вимог суспільства до професії аудитора – вірогідність (потреба в користуванні достовірною інформацією) професіоналізм, якість послуг і довіра. Для досягнення мети, що стоїть перед аудитором, необхідно дотримуватись таких фундаментальних засад етики, як сумлінність, незалежність, об'єктивність, конфіденційність, компетентність, професійна поведінка, професійні норми. Аудитор, котрий успішно склав іспити в аудиторській палаті України, після одержання сертифіката, виголошує присягу, у якій він бере на себе зобов'язання суворо виконувати свої професійні обов'язки і закони України і вимагати цього від інших. Присяга адресована керівникові атестаційної комісії Аудиторської палати України і після усного її виголошення аудитор підписує її текст.

Поведінка аудитора повинна бути бездоганною у будь-який час і за будь-яких обставин. Невиконання професійних обов'язків чи відхилення від встановлених норм поведінки аудитора ставлять його сумлінність, а також

діяльність та обґрунтованість аудиту під сумнів і можуть викликати настороженість стосовно надійності та компетентності аудиторського висновку. Для збереження довіри з боку громадськості поведінка аудиторів не повинна викликати жодної підозри або сумніву. Сумлінність вимагає від аудиторів дотримання положень стандартів аудиту і принципів професійної етики, як з точки зору форми, так і сутності.

Аудиторів в процесі перевірки слід керуватися положеннями “Кодексу професійної етики аудиторів”, розробленого Міжнародною Федерацією бухгалтерів, МСА а також етичними принципами

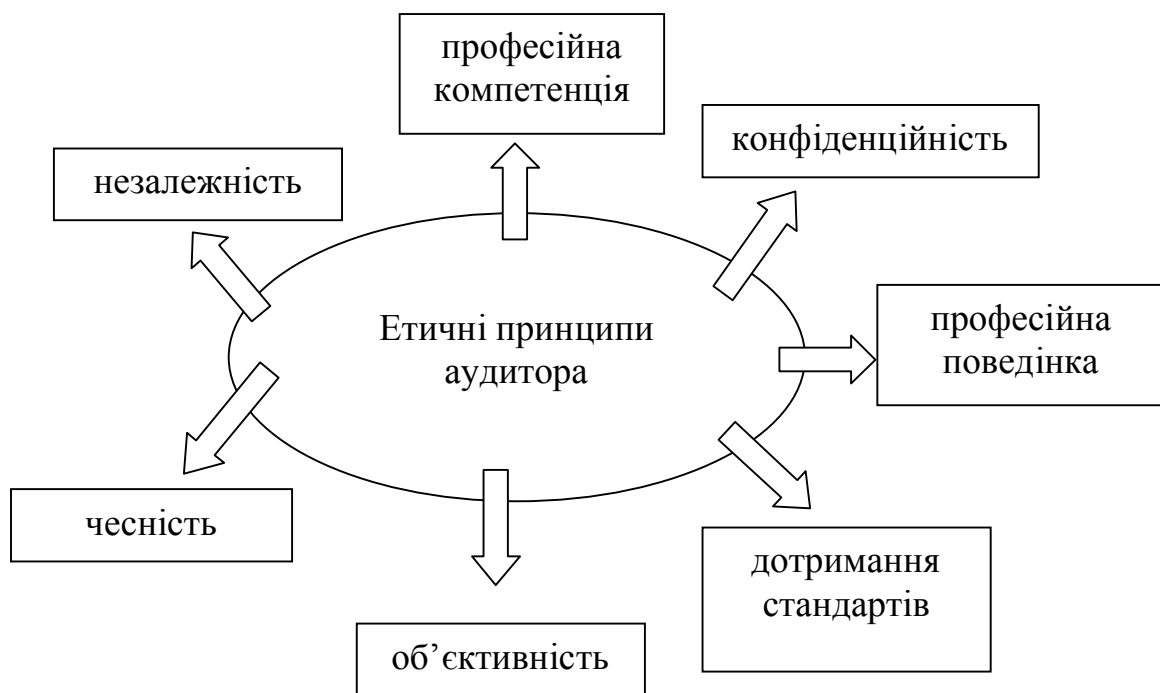

Рис.2.6. Етичні принципи

Принцип незалежності вимагає обережного ставлення до виконуваних робіт у клієнтів та уникнення порушення етики.

При виконанні завдання по складанню будь-яких видів звітності аудиторів мають бути незалежними як реально, так і формально. У чинному Кодексі етики дається тлумачення ситуацій, передбачених Законом, за яких забороняється проведення аудиторської перевірки, а також наводяться інші ситуації, за яких порушується незалежність аудитора: незаконні фінансові взаємовідносини з клієнтом; виконання в підприємствах не передбачених договором інших послуг; особисті і сімейні стосунки; оплата за угодою вартості товарів та послуг тощо.

Охарактеризуємо основні особливості вказаних ситуацій.

1. Фінансові взаємовідносини з клієнтом, наприклад:

а) при безпосередній фінансовій зацікавленості в справах клієнта;

б) через непряму фінансову зацікавленість у клієнті, наприклад, якщо аудитор є довіреною особою будь-якого довірчого фонду, розпорядником або попечителем будь-якого майна і цей фонд або майно має фінансову зацікавленість або якесь відношення до компанії клієнта;

в) через позики, видані клієнту або отримані від клієнта чи від якоїсь посадової особи, яка представляє інтереси акціонерів, що мають контрольний пакет акцій клієнта;

г) при фінансовій зацікавленості у спільному підприємстві з клієнтом або службовцем клієнта;

д) при фінансовій зацікавленості в особі, що не є клієнтом, але є інвестором клієнта або одержує інвестиції від клієнта.

2. Призначення в підприємствах.

Якщо аудитор є або був під час виконання аудиторських послуг або в період, що безпосередньо передує виконанню аудиторських послуг, членом правління, посадовою особою або працівником підприємства, то вважається, що він має (мав) зацікавленість, що позбавляє його незалежності при укладанні або підтвердженні звітності даного підприємства.

3. Надання клієнтам інших послуг.

Якщо аудитор, окрім виконання аудиторських та інших функцій з укладання звітності, робить клієнту консультаційні послуги з питань підприємницької діяльності, то він не повинен виконувати керівних функцій і приймати керівні рішення, відповідальність за які залишається за Радою директорів і керівництвом.

4. Особисті і сімейні стосунки.

Особисті і прямі сімейні стосунки з керівництвом клієнта можуть вплинути на незалежність аудитора. Необхідна гарантія того, що при виконанні службових обов'язків на аудитора не будуть впливати сімейні або особисті стосунки.

5. Оплата за угодою.

У тих випадках, коли одержання винагороди за послуги від клієнта або групи клієнтів складає значну частку загального річного прибутку аудитора або аудиторської фірми, фінансова залежність від такого клієнта або групи клієнтів може поставити під сумнів незалежність аудитора й аудиторської фірми.

6. Товари і послуги.

Одержання товарів і послуг від клієнта може розглядатися як загроза незалежності. Зайва гостинність клієнта містить у собі аналогічну загрозу.

Розкриваючи зміст етичних принципів звертають увагу на такі моменти:

Чесність та об'єктивність

Аудитор має бути чесним при виконанні своїх професійних обов'язків, що передбачає не просто чесність, а й справедливе ведення справ та правдивість.

Аудитор повинен бути справедливим і не допускати, щоб забобони, упередженість та інші фактори впливали на його об'єктивність.

Аудитор зобов'язаний робити послуги з належним рівнем турботи про клієнта; компетентно і старанно виконувати роботу; постійно підтримувати фахові знання. Необхідно мати такий рівень професійних знань, що не викликав би ніяких сумнівів у клієнта в тому, що він одержав компетентні професійні послуги з врахуванням останніх змін у законодавстві, аудиторській практиці і техніці надання аудиторських послуг.

Принцип об'єктивності змушує аудиторів бути безсторонніми в думках, чесними і незалежними у своїх діях.

Аудитор може надавати широкий спектр аудиторських та бухгалтерських послуг, при цьому він завжди зобов'язаний демонструвати свою об'єктивність, професіоналізм і неупередженість суджень.

У безлічі ситуацій необхідно виявити об'єктивність та особливу увагу слід звертати на таке:

а) аудитори можуть потрапити в обставини, за яких існує можливість тиску на їхню незалежність;

б) аудитор може виявляти упередженість у взаємостосунках із людьми;

в) під час надання аудиторських послуг керівники аудиторської фірми зобов'язані дотримуватися принципів об'єктивності службовцями аудиторської фірми, а також експертами інших підприємств, що залучаються до роботи

Професійна компетентність та належна ретельність

Професійні бухгалтери не повинні вдавати, що мають досвід чи експертні знання, якими вони насправді не володіють. Професійну компетентність можна поділити на дві різні фази:

а) досягнення професійної компетентності що передбачає наявність вищої фахової освіти, підготовки і перевірки знань відповідних навчальних дисциплін, пов'язаних з даною професією, із здачею кваліфікаційних іспитів для одержання сертифіката аудитора, а також наявність відповідного стажу роботи з переліку спеціальностей, передбачених у Законі України "Про аудиторську діяльність";

б) підтримка професійної компетентності на потрібному рівні, яка вимагає постійного поновлення знань, вивчення відповідних українських і міжнародних стандартів обліку, аудиту й інших законодавчих та інструктивних матеріалів, участі в розробці і застосуванні нормативних актів на основі постійного підвищення професійного рівня на курсах навчання і перепідготовки фахівців. Навчальні програми курсів підготовки і перепідготовки фахівців у галузі аудиторської діяльності на щорічній основі затверджуються Аудиторською палатою України.

Для гарантування якості аудиторської перевірки аудитор зобов'язаний організувати її проведення згідно з затвердженою керівником аудиторської фірми програмою. Методи і форми аудиторської перевірки, техніка її проведення повинні відповідати вимогам Закону України "Про аудиторську

діяльність” та МСА. Також аудитор зобов’язаний здійснювати діяльність, що відповідає його кваліфікаційному сертифікату.

Конфіденційність

Аудитор зобов’язаний суворо дотримуватися конфіденційності інформації стосовно справи клієнта в процесі надання професійних послуг. Це зобов’язання продовжується і після завершення договірних відносин між аудитором і клієнтом.

Аудитор завжди, скрізь і у всьому зобов’язаний дотримуватися конфіденційності, за винятком випадків, коли йому надані особливі повноваження у розкритті інформації про діяльність клієнта або є обставини, що зобов’язують аудитора розкрити інформацію (тільки у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом України).

Аудитор зобов’язаний переконатися у дотриманні конфіденційності складом аудиторської групи, що працює під його керівництвом і особами, що дають консультації і надають професійну допомогу під час аудиторських послуг.

Конфіденційність поширюється не лише на процеси розкриття інформації перед третіми особами, а й не допускає того, щоби аудитор, який одержує інформацію в процесі роботи, може використовувати її з особистою метою або навіть створювати враження (видимість) того, що він використовує її в особистих цілях або в інтересах третьої сторони..

Аудитор відповідає за несанкціоноване розголошення службової інформації та комерційної таємниці. Це правило не стосується розкриття інформації щодо виконання безпосередніх обов’язків аудитора, передбачених нормативами аудиту при обов’язковості проведення аудиторських перевірок (укладання аудиторського звіту, огляду).

Аудитор не має права без згоди клієнта розголошувати або розкривати інформацію, отриману ним у ході надання професійних послуг, а також використовувати її у своїх цілях.

Професійна поведінка

Аудитор повинен сприяти підвищенню авторитету своєї професії в суспільстві. Йому необхідно бути чесним і не здійснювати вчинків, які можуть похитнути довіру та прихильність суспільства до аудиторської професії в цілому. Найважливішою характеристикою професіонала є всебічна підтримка професії та прагнення об’єднати колег. Аудитор не може “відбивати” клієнтів у своїх колег з метою розширення своєї практики засобами, що зможуть призвести до зниження якості роботи. Також аудиторіві забороняється займатися саморекламою, яка створює хибне уявлення у клієнтів і порушує інтереси колег.

Аудиторіві слід проводити аудиторську перевірку згідно з МСА, у яких містяться основні принципи і процедури.

Аудитор повинен планувати і проводити аудиторську перевірку з професійним скептицизмом, усвідомлюючи, що можуть існувати обставини, які є причиною суттєвого викривлення у фінансових звітах.

Професійний скептицизм означає, що аудитор критично оцінює достовірність отриманих аудиторських доказів та відстежує аудиторські докази, які суперечать (чи ставлять під сумнів) достовірність документів або пояснень управлінського персоналу. Плануючи та проводячи аудиторську перевірку, аудитор не робить попередніх припущень ні про нечесність, ні про безсумнівну чесність управлінського персоналу. Відповідно, пояснення управлінського персоналу не замінюють достатні та відповідні аудиторські докази для формування обґрунтованих висновків, що їх буде покладено в основу аудиторської думки.

Відповідно до МСА виділяють поняття “обсяг аудиторської перевірки”, яке стосується процедур аудиту, необхідних для досягнення мети аудиторської перевірки і визначаються аудитором.

Згідно з МСА, аудиторська перевірка призначена надати достатню впевненість у тому, що фінансові звіти, взяті як ціле, не містять суттєвих викривлень. Поняття достатньої впевненості пов’язане з нагромадженням аудиторських доказів, потрібних аудиторіві для висновку про відсутність суттєвих викривлень у фінансових звітах, розглянутих як ціле.

Тим часом, як аудитор несе відповідальність за формування висловлення думки стосовно фінансових звітів, відповідальність за підготовку й надання фінансових звітів покладається на управлінський персонал підприємства. Аудиторська перевірка фінансової звітності не звільняє управлінський персонал від його обов’язків пояснення окремих ситуацій у роботі персоналу.

Дотримання загальнолюдських і професійних етичних норм неодмінний обов’язок кожного аудитора, керівника і співробітника аудиторської фірми.

У своїй діяльності аудитори мають дотримуватися основних принципів етики, які не тільки дозволяють створити добру репутацію аудиторській фірмі та її працівникам, а й підвищити культуру спілкування з клієнтами (гуманне ставлення до людей, чесність і правдивість, доброзичливість і чуйність, простота і скромність, дотримання службової і комерційної таємниці тощо).

2.4. Сфера компетенції аудиторів і аудиторських фірм

З середини ХХ століття аудитори суттєво розширили сферу своєї діяльності не лише з підтвердження фінансової звітності, а й перейшли до надання послуг з ведення обліку для інших фірм, почали виступати в ролі колегіального корпоративного бухгалтера і юриста, інвестиційного консультанта, довіреного керівника для своїх клієнтів. Сучасний стан економічного розвитку змусив аудиторські фірми освоїти функції із впровадження сучасних технологій з управління підприємством, ведення автоматизованого обліку, впровадження систем контролю якості та інших суміжних робіт.

Суб'єктами аудиторської діяльності України є аудитори та аудиторські фірми (рис.2.7)

Рис. 2.7. Суб'єкти проведення аудиту

Аудитори – це спеціалісти, які застосовують свої знання на практиці, тобто мають навички дослідження документів та фактів господарської діяльності, вміють виявляти недоліки та факти відхилень у діяльності підприємств і уповноважені висловлювати думку стосовно достовірності фінансової звітності.

У відповідності до Закону України "Про аудиторську діяльність". аудитором може бути фізична особа, яка має сертифікат, що визначає її кваліфікаційну придатність на заняття аудиторською діяльністю на території України .

Право на отримання сертифікату аудитора мають фізичні особи, які здобули вищу освіту (не нижче освітнього рівня спеціаліста чи магістра) документ про здобуття якої визнається в Україні, необхідні знання з питань аудиту, фінансів, економіки та господарського права, досвід практичної роботи не менше трьох років безперервного стажу на посадах ревізора, бухгалтера, юриста, фінансиста, економіста, асистента (помічника) аудитора та успішно склали кваліфікаційний іспит.

Сертифікат аудитора є офіційним документом, який засвідчує рівень професійних знань, необхідних для здійснення аудиту на території України.

Особа, яка має судимість за корисливі злочини, не може бути аудитором.

Сертифікація означає визначення кваліфікаційної придатності кандидата на здійснення аудиторської діяльності через перевірку відповідності його знань і вміння встановленим вимогам. Порядку сертифікації (рис. 2. 8). Аудитор має право займатися аудиторською діяльністю як фізична особа - підприємець або у складі аудиторської фірми.

Сертифікація аудиторів

Сертифікат аудитора - це офіційний документ, який засвідчує рівень професійних знань, необхідних для здійснення аудиту підприємств різних форм власності на території України.

здійснюється Аудиторською палатою України і регіональними відділеннями

Вимоги до кандидатів на отримання сертифікату

фізична особа, яка не має судимості за корисливі злочини

вища економічна або юридична освіта, документ про здобуття якої визнається в Україні

досвід роботи не менше трьох років підряд на посадах ревізора, бухгалтера, юриста, фінансиста, економіста, асистента (помічника) аудитора

необхідні знання з питань аудиту, фінансів, економіки та господарського права, що підтверджено складенням кваліфікаційного іспиту

Кандидати, екзаменаційні роботи другого етапу яких оцінені:

- в 60 і більше балів - здобули право на отримання сертифікату аудитора;
- в 40 - 59 балів - здобули право на повторне складання другого етапу кваліфікаційного іспиту на загальних умовах в термін до одного року;
- в 39 і менше балів - є такими, що не склали кваліфікаційний іспит, і мають право на повторне складання іспиту на загальних умовах не раніше як через рік.

Термін чинності сертифікату - п'ять років.

Подовження сертифікату

Аудитори, які працювали за фахом від 2 до 3 років або за сумісництвом не менше 3 років, щороку удосконалювали професійні знання, і щодо яких відсутні претензії

Дія сертифікату продовжується після співбесіди на п'ять років

У разі: досвіду практичної роботи за фахом (аудитором) менше ніж 2 роки; невиконання вимог щорічного удосконалення професійних знань; прострочення термінів подання документів на подовження; наявності незаперечних претензій до аудитора з боку АПУ; застосування до аудитора стягнень щодо обмеження аудиторської діяльності.

Дія сертифікату продовжується після складання іспиту

За неналежне виконання професійних обов'язків до аудитора можуть бути застосовані стягнення у вигляді зупинення дії на строк до одного року або анулювання сертифікату

Рис. 2. 8. Порядок сертифікації аудиторів

Якщо фізична особа, має статус аудитора, то вона може займатися аудиторською діяльністю лише після того, як:

- 1) зареєструється у якості суб'єкта підприємницької діяльності,
- 2) фізична особа - підприємець буде включена до Реєстру аудиторських фірм та аудиторів.

Аудиторам забороняється безпосередньо займатися іншими видами підприємницької діяльності, що не виключає їх права отримувати дивіденди від акцій та доходи від інших корпоративних прав.

Вимоги щодо отримання дозволу на заняття аудиторською діяльністю аудиторами й аудиторськими фірмами наведено на рис.2.9.

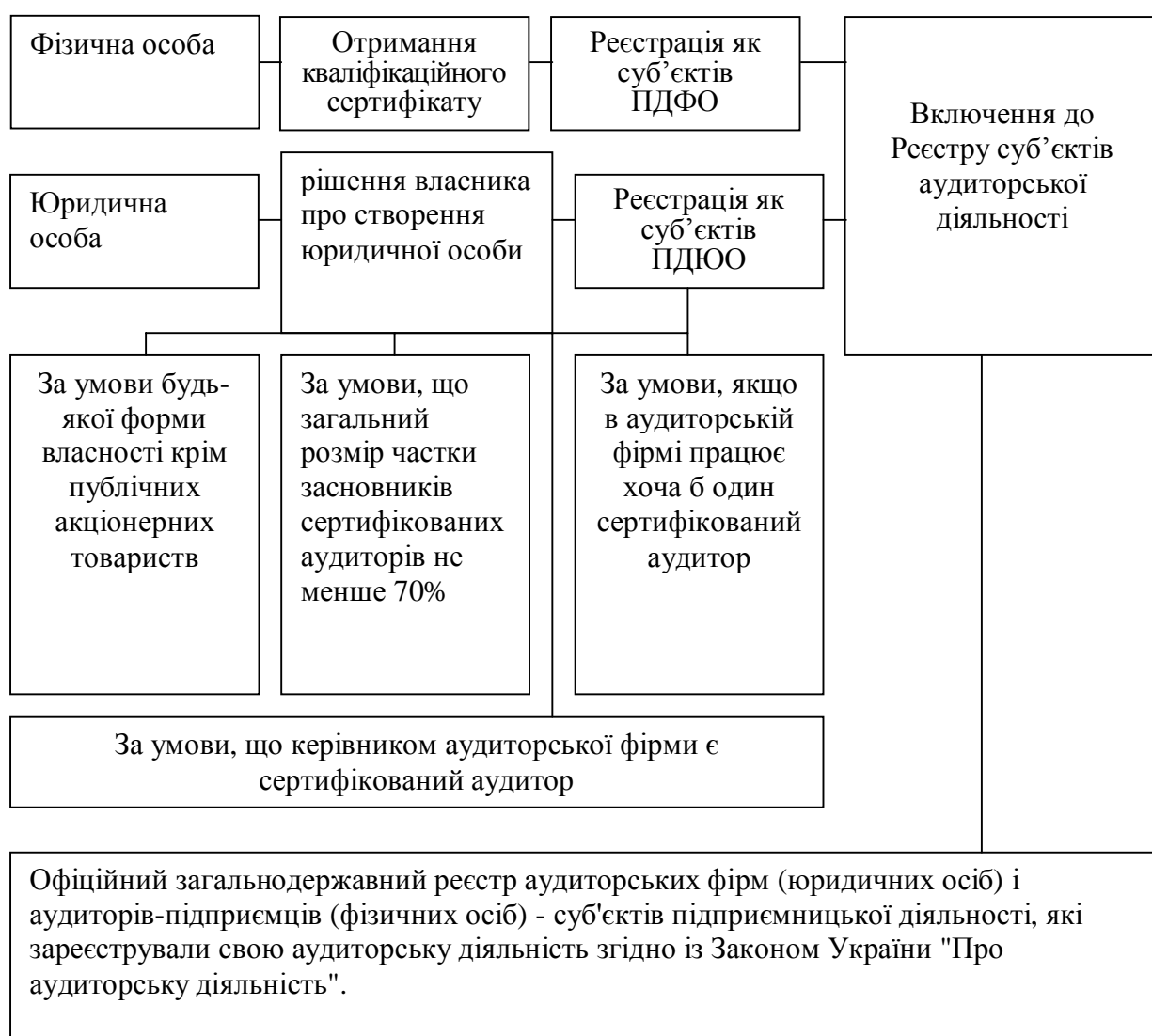

Рис. 2. 9. Вимоги щодо отримання дозволу на заняття аудиторською діяльністю

Аудиторська фірма являє собою юридичну особу, створену відповідно до законодавства з питань діяльності господарських товариств, яка має право

вести виключно аудиторську діяльність. Аудиторські фірми можуть створюватися у будь-яких організаційно-правових формах, за винятком публічних акціонерних товариств.

Створення аудиторської фірми повинно пройти ряд етапів.

По-перше засновник чи група засновників повинні прийняти рішення про створення фірми.

Реєстрація аудиторської фірми як суб'єкта підприємницької діяльності передбачає подання суб'єктом господарювання до органу державної реєстрації таких документів:

- рішення власника про створення юридичної особи;
- статуту;
- реєстраційної картки встановленого зразка, яка водночас є заявою про державну реєстрацію;
- документа, що засвідчує сплату власником внеску до статутного капіталу суб'єкта господарської діяльності в розмірі згідно з чинним законодавством;
- документа, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію.

Крім того, аудиторська фірма повинна бути внесена до офіційного загальнодержавного реєстру аудиторських фірм (юридичних осіб) і аудиторів-підприємців (фізичних осіб) - суб'єктів підприємницької діяльності, які зареєстрували свою аудиторську діяльність згідно із Законом України "Про аудиторську діяльність". За цим законом ведення Реєстру покладене на Аудиторську палату України. При включенні до Реєстру суб'єкта аудиторської діяльності видається свідоцтво встановленого Аудиторською палатою України зразка.

До Реєстру суб'єктів аудиторської діяльності записуються такі дані:

- ідентифікаційний код/номер суб'єкта аудиторської діяльності (аудиторської фірми чи аудитора-підприємця);
- дата початку аудиторської діяльності (дата отримання першої ліцензії або свідоцтва);
- назва аудиторської фірми (прізвище, ім'я, по батькові (ПІБ) для аудитора - суб'єкта підприємницької діяльності);
- адреса фактичного місця знаходження, номерів контактних телефонів, факсу, електронної пошти;
- організаційно-правова форма;
- форма власності;
- інформація про державну реєстрацію;
- інформація про засновників (для аудиторів - ПІБ, номери сертифікатів та дати їх отримання, ідентифікаційний номер, адреса; для юридичних осіб - назва, ідентифікаційний код, частка у статутному капіталі);
- ПІБ керівника аудиторської фірми, номер та дата видачі сертифіката;
- кількість працівників, у тому числі сертифікованих аудиторів;
- наявність та місце знаходження філій або представництв чи відділень дочірніх підприємств.

До реєстру аудиторських фірм, крім інформації, передбаченої пунктом 1.5 Порядку вносять також:

- дату та номер рішення АПУ про визнання аудиторської фірми такою, що пройшла перевірку системи контролю якості аудиторських послуг;
- найменування страхової компанії, що застрахувала професійну відповідальність заявника, номер та строк дії страхового полісу (або іншого документа), сума страхового покриття;
- інформація про адресу веб-сайта аудиторської фірми в мережі Інтернет;
- інформація щодо застосування до заявника стягнень з боку АПУ.

Аудиторська фірма подає пакет документів для включення до реєстру аудиторських фірм:

- заяву;
- реєстраційну картку;
- копію документа про державну реєстрацію, засвідчену в установленому законодавством порядку;
- копії установчих документів, засвідчених в установленому порядку;
- копії сертифікатів аудиторів – засновників (учасників) фірми та керівника фірми;
- витяг з наказу про призначення керівником фірми аудитора, засвідчений печаткою аудиторської фірми;
- відгук регіонального Відділення Аудиторської палати України на подані документи.

Секретаріат Аудиторської палати України в 10-ти денний термін з дати отримання документів перевіряє їх на відповідність вимогам законодавства України, готує проект рішення з цього питання і подає на затвердження Аудиторської палати України.

При розгляді документів, поданих заявником, Секретаріат за необхідності може запросити від заявника пояснення або уточнення їх окремих положень. Рішення щодо включення до Реєстру аудиторських фірм чи відмову приймається Аудиторською палатою України. Заявник вважається включеним до Реєстру з дати прийняття відповідного рішення. Після прийняття рішення про включення до Реєстру заявнику видається Свідоцтво терміном на п'ять років.

Підставою для прийняття Аудиторською палатою України рішення про відмову щодо включення заявника до Реєстру аудиторських фірм може бути:

- невідповідність поданих документів, що додаються до заяви, вимогам законодавства України;
- недостовірність інформації в документах, поданих заявником для включення до Реєстру;
- не надання всіх необхідних документів у повному обсязі;
- наявність у Реєстрі аудиторської фірми, включеної раніше до Реєстру з тотожним найменуванням.

До організаційної структури аудиторської фірми входять: сертифіковані аудитори, менеджери, юристи, бухгалтери, консультанти, спеціалісти з різних галузей економіки, які мають досвід роботи у сфері бухгалтерії, фінансування податкового обліку, аудиту та права, а також асистенти та стажисти.

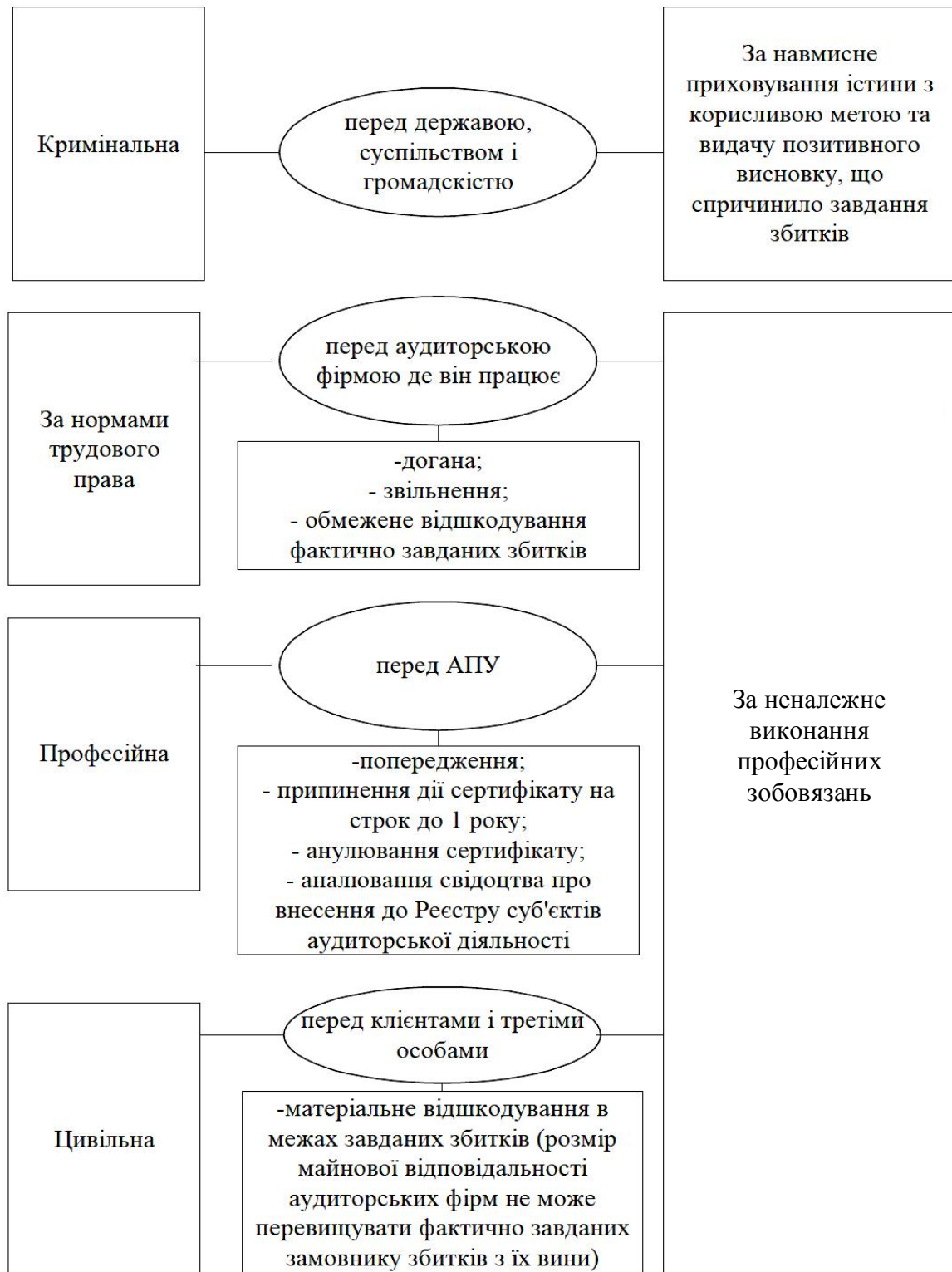

Рис. 2. 9. Відповідальність аудиторів і аудиторських фірм

Створення аудиторської фірми передбачає виконання певних обов'язків, які повинні виконуватися по відношенню до клієнтів фірми, а саме:

- належним чином проводити аудит та надавати інші аудиторські послуги;
- повідомляти власників чи уповноважених ними осіб і замовників про виявлені при проведенні аудиту недоліки у ведення обліку та складанні фінансової звітності;
- зберігати в таємниці інформацію, отриману при проведенні аудиту та виконанні інших аудиторських послуг, не розголошувати відомості, що становлять предмет комерційної таємниці, і не використовувати їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;
- відповідати перед замовником за порушення умов договору та законів;
- обмежувати свою діяльність наданням аудиторських послуг та інших видів робіт, які мають безпосереднє відношення до надання аудиторських послуг, у формі консультацій, перевірок або експертиз;
- в аудиторській діяльності дотримуватися вимог Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції" та інших нормативно-правових актів, стандартів аудиту, принципів незалежності аудитора та рішень Аудиторської палати України.

За не належне виконання роботи аудитори несуть кримінальну, цивільну і трудову відповідальність перед клієнтом, керівництвом аудиторської фірми та Аудиторською палатою(рис. 2.9).

2.5. Діагностика якості аудиторської діяльності

Аудитор зобов'язаний виконувати роботу на високому фаховому рівні дотримуючись Кодексу професійної етики аудиторів України та Міжнародних стандартів. Високий рівень роботи означає таку якість, яка не повинна бути нижче порога, передбаченого діючими нормативними актами, але це аж ніяк не заперечує можливості застосування інших методів при аудиті, якщо вони призводять до вирішення завдання з належною якістю.

Під якістю розуміють повне задоволення інформаційних потреб різних категорій користувачів за результатами аудиторської перевірки діяльності підприємства відповідно до їхніх інтересів (власника, замовника чи суспільства в цілому), що, у певній мірі, заперечує стереотипне слідування лише формальним вимогам діючих стандартів. Ось чому виникає проблема контролю якості роботи аудиторів та аудиторських фірм.

Під контролем якості аудиторських послуг розуміють систему контролю зовнішніми і внутрішніми органами управління аудитом з метою недопущення аудиторами та аудиторськими фірмами порушень чинного законодавства, аудиторської етики та інтересів замовників стосовно обсягу і необхідного різноманіття інформації про роботу колективу перевіреного підприємства.

Контроль за якістю аудиту повинен здійснювати сам суб'єкт аудиторської діяльності, Аудиторська палата України, Спілка аудиторів України та їх органи на місцях. Види контролю якості послуг подані на рис 2.10.

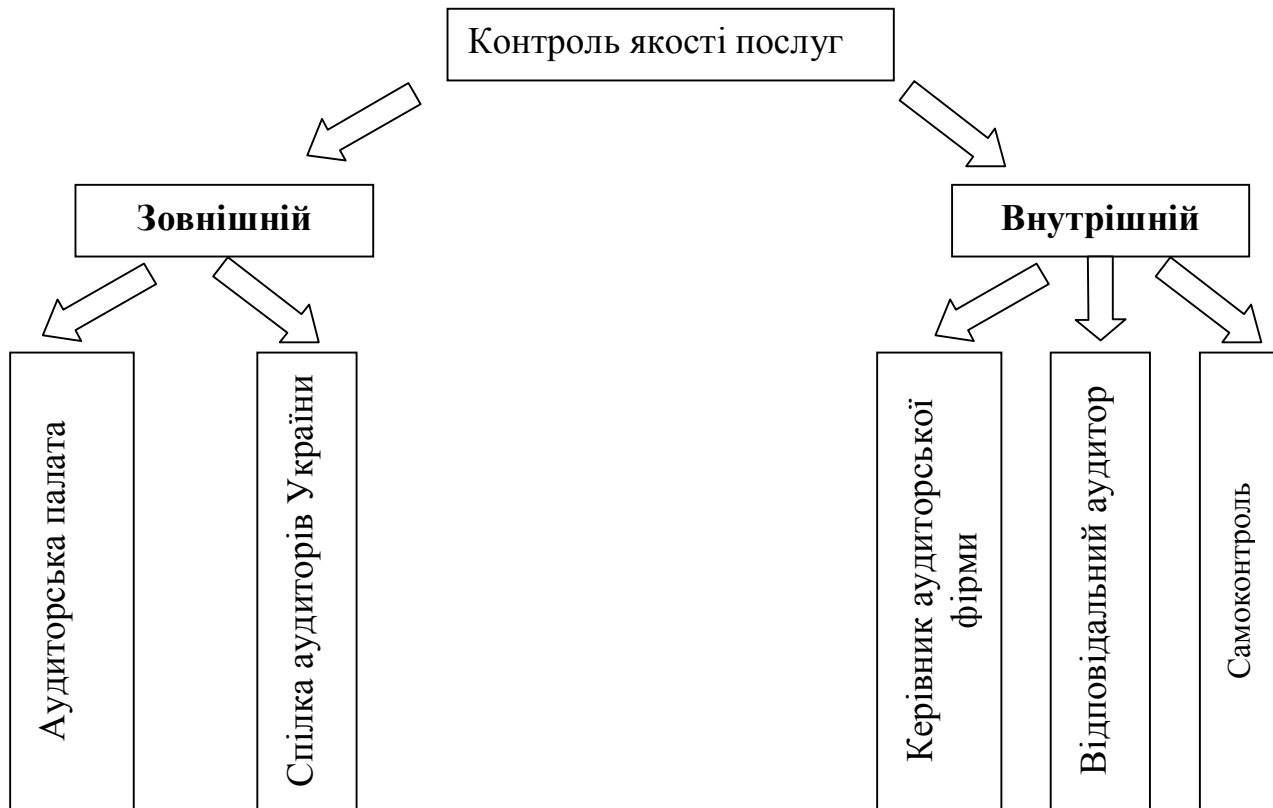

Рис. 2. 10. Види контролю якості

Аудиторській фірмі слід запровадити політику і процедури контролю якості за проведення всіх аудиторських перевірок відповідно до МСА та нормативних актів України.

Процедури контролю якості роботи аудиторської фірми залежать від багатьох факторів:

- обсягу практики фірми
- характеру надання послуг;
- організаційної структури фірми;
- географічного розташування;
- співвідношення доходів і витрат;
- кадрового складу;
- компетенції аудиторів та їх досвіду;
- інших факторів (навчання, соціальні потреби, відданість професії та ін.).

Відповідно до цього, політика та процедури окремих аудиторських фірм будуть різними. Цілі політики контролю якості, які необхідно прийняти

аудиторській фірмі, згідно з вимогами стандартів МСА 220 наведено на рис. 2.11

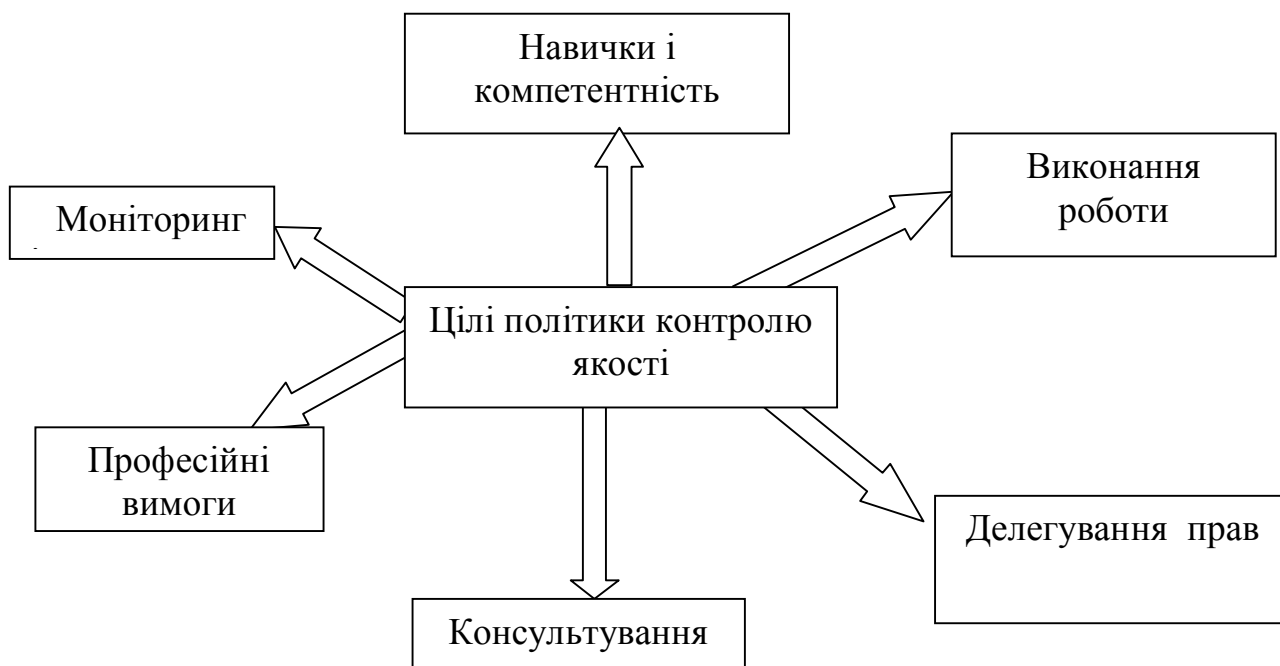

Рис. 2.11. Цілі політики контролю якості

Як зазначено на рис. 2.11, кожна аудиторська фірма повинна організувати моніторинг якості роботи аудиторів за параметрами, які характеризують навички і компетентність виконавців і за необхідності організувати навчання на фірмі своїми силами чи на різного роду курсах.

Безперечно, на якість виконуваних робіт впливає досвід особи, а також освіта і компетентність, але основним мотивом виступає психологічна установка працівника – прагнення виконати роботу найкращим способом. Для цього аудитору делегуються права самостійно проявити ініціативу в застосуванні адекватних ситуації методик роботи.

Зрозуміло, що при цьому необхідно прагнути до професійної майстерності та не виходити за межі етики й стандартів з урахуванням нештатних ситуацій та творчого їх вирішення.

Особливу відповідальність несуть аудитори за надання консультацій, оскільки вони можуть суттєво впливати на рішення адміністрації, яка в подальшому вправі звинуватити консультанта за неефективність його порад.

Консультації необхідно надавати лише на підставі укладеного договору і в письмовому вигляді.

Якість контролю визначається процедурами аудиту, тому при виконанні роботи в робочій документації потрібно детально висвітлювати весь їх комплекс по кожному об'єкту окремо. Характеристику процедур контролю якості наведено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Політика контролю якості та характеристика процедур

Цілі	Політика контролю якості	Процедури контролю якості
Професійні вимоги	Персонал повинен дотримуватись принципів незалежності, порядності, об'єктивності, конфіденційності та професійної поведінки	<p>1. Призначити співробітника (чи групу) для керівництва й розв'язання питань якості аудиту та ознайомити персонал фірми з політикою і процедурами стосовно незалежності, порядності, об'єктивності, конфіденційності та професійної поведінки:</p> <p>а) інформувати персонал про політику і процедури фірми, а також про те, що від нього очікується знання цієї інформації;</p> <p>б) наголошувати в навчальних програмах та при нагляді й перевірці аудитів на незалежному мисленні;</p> <p>в) своєчасно інформувати персонал про ті аудиторські фірми в яких не застосовується політика незалежності:</p> <ul style="list-style-type: none"> - для дотримання принципу незалежності підготувати й вести перелік клієнтів фірми та інших суб'єктів господарювання (дочірні, материнські, асоційовані та інші компанії клієнтів), до яких застосовується принцип незалежності; - зробити цей перелік доступним для персоналу (включаючи новий персонал фірми чи її підрозділу), якому він потрібен для визначення своєї незалежності; - установити процедури для повідомлення персоналу про зміни в переліку. <p>2. Стежити за дотриманням персоналом політики і процедур стосовно незалежності, порядності, об'єктивності, конфіденційності і професійної поведінки.</p>

Навички і компетентність	Фірма повинна мати персонал, який набув і зберігає професійні стандарти та компетентність, які необхідні їм для виконання своїх обов'язків з належною ретельністю	<ol style="list-style-type: none"> 1. Планувати потреби фірми у працівників усіх рівнів і встановити мету найму щодо кількості працівників на основі списку клієнтів на даний момент, очікуване зростання фірми і вихід працівників на пенсію; 2. Інформувати працівників, які займаються найманням, про кадрові потреби й цілі наймання; 3. Стежити за ефективністю програми наймання; 4. Установити кваліфікаційні вимоги й розробити рекомендації для оцінювання потенційних працівників на кожному кваліфікаційному рівні: <ol style="list-style-type: none"> а) визначити професійні досягнення і досвід, бажані для початкового рівня та для досвідчених працівників: освіта; особисті досягнення; досвід роботи; особисті інтереси; наявність сертифікату; наявність публікацій у фахових виданнях. б) одержати біографії та документи на підтвердження кваліфікації кандидатів у відповідній формі, в) оцінити кваліфікацію нових працівників, включаючи тих, які прийняті незвичайним шляхом (тих, які прийшли у фірму на керівні посади через злиття чи придбання фірми), щоб визначити чи відповідають вони вимогам і стандартам фірми. 5. Інформувати кандидатів на посади про політику та процедури фірми, які їх стосується. 6. Установити рекомендації та вимоги щодо безперервної професійної освіти й довести їх до персоналу: проводити моніторинг програм подальшої професійної освіти та установити вимоги до безперервної професійної підготовки персоналу фірми всіх рівнів. 7. Надавати персоналові інформацію про поточні зміни у професійних технічних стандартах і матеріали, що містять технічну політику та процедури фірми, а також заохочувати персонал до самостійного підвищення кваліфікації, розробити навчальні матеріали; установити кваліфікаційні характеристики необхідні для різних рівнів відповідальності у фірмі. 8. Оцінювати роботу персоналу і сповіщати про його успіх, а також призначити осіб, відповідальних за прийняття рішень про посадові підвищення.
---------------------------------	---	---

Продовження таблиці 2.3.

Доручення роботи	Аудиторську роботу треба доручати працівникам, які мають відповідну технічну підготовку і досвід, необхідний за певних обставин	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пояснити підхід фірми до доручення працівникам вирішення завдань, зокрема, планування загальних потреб фірми та її підрозділів, а також заходів, що використовуються для досягнення рівноваги між потребою в аудиторських кадрах, кваліфікацією персоналу, професійним зростанням та використанням кадрів. 2. Призначити відповідну особу (чи осіб), відповідальних за призначення персоналу на проведення аудиторських перевірок, приділяючи належну увагу міркуванням безперервності та ротації. 3. Призначення працівників та графік аудиторської перевірки треба погоджувати з аудитором.
Делегування повноважень	Треба в достатній мірі направляти роботу, здійснювати нагляд і контроль над роботою на всіх рівнях, щоби мати обґрунтовану впевненість у тому, що виконувана робота відповідає належним стандартам якості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Призначити відповідальних за планування аудиторської перевірки, описати інформацію, яку треба включити до загального плану і програми аудиту. 2. Організувати адекватний нагляд за роботою беручи до уваги підготовку, можливості й досвід призначеного персоналу; розробити рекомендації щодо форм і змісту робочих документів для допомоги у проведенні аудиторських перевірок, використовувати стандартизовані форми, контрольні переліки та анкети в належному обсязі; запровадити процедури для усунення розбіжностей у професійних судженнях серед персоналу, задіяного в аудиті. 3. Запровадити навчання на робочому місці під час проведення аудиторських перевірок.
Консультування	Завжди, коли це необхідно, консультуватися на фірмі (чи за її межами) зі спеціалістами, які мають відповідний досвід	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначити ділянки, де необхідні консультації і заохочувати персонал до отримання консультацій з інших складових або незвичних питань: <ol style="list-style-type: none"> а) інформувати персонал про політику і процедури фірми щодо консультування; б) визначити ділянки, які потребують консультування через характер і складність перевірки; 2. Призначити конкретних фахівців, котрі будуть виконувати роль авторитетних джерел знань, визначити їх повноваження щодо консультування. 3. Визначити обсяг документації з тих питань, які потребують консультування.

Прийняття та збереження клієнтів	Оцінювати потенційних клієнтів і постійно переглядати оцінку наявних клієнтів, враховувати незалежність фірми і можливість належного обслуговування клієнта, порядність управлінського персоналу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Встановити процедури для оцінювання потенційних клієнтів, а саме: <ol style="list-style-type: none"> а) отримати і переглянути наявні фінансові звіти потенційного клієнта; б) здійснити запит до третіх осіб про наявну інформацію стосовно потенційного клієнта; в) оцінити незалежність фірми і здатність обслуговувати потенційного клієнта та призначити особу для оцінювання отриманої інформації. 2. При виникненні певних подій оцінити клієнтів, щоб визначити, чи слід продовжувати стосунки.
Моніторинг	Постійно проводити моніторинг адекватності та ефективності політики і процедур контролю якості	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначити цілі, підготувати інструкції та перевірити програми, які використовують для моніторингу, розробити рекомендації щодо обсягу робіт і критерії відбору завдань для перевірки, установити періодичність і час для заходів з моніторингу, установити процедури для вирішення розбіжностей, що можуть виникати між перевіряючими і персоналом, який виконує аудит, чи управлінським персоналом. 2. Установити рівні компетенції для персоналу, який братиме участь у моніторингу, і спосіб його відбору. 3. Проводити заходи з моніторингу. 4. Здійснювати інформування управлінського персоналу відповідного рівня про фактичні результати, про проведені (чи заплановані) заходи з моніторингу та загальну перевірку системи контролю якості фірми.

Аудиторів слід застосувати ті процедури контролю якості, які є доречними для конкретної аудиторської перевірки, у контексті перевірки та процедур фірми.

Програма аудиту є важливим інструментом керування аудиторськими перевірками. У цьому допомагають також визначений бюджет часу та загальний план аудиту.

Процес перевірки аудиту може містити (зокрема, у випадку великих комплексних аудиторських перевірок) прохання до персоналу, що не бере участі в аудиторській перевірці, виконати певні додаткові процедури перед наданням аудиторського висновку. Важливою вимогою до аудитора є те, що крім професійної компетентності працівників (претендентів), необхідно врахувати вміння говорити літературною мовою, манеру одягатися, а також здатність працювати в колективі та дотримання загальних норм моралі, що в сукупності становить культуру спілкування і поведінку особи.

Питання для самоконтролю до розділу 2:

1. Якими законодавчими і нормативними документами визначені правові засади здійснення аудиту?
2. Назвіть підходи до визначення аудиторської перевірки?
3. Загальна характеристика ЗУ «Про аудиторську діяльність».
4. Який орган здійснює організаційне і методичне керівництво аудитом?
5. Яким чином формується Аудиторська Палата України?
6. Які права мають аудитори та аудиторські фірми?
7. Як отримати кваліфікаційний сертифікат?
8. Яким документом регламентується порядок сертифікації аудиторів?
9. Дайте визначення аудиторських стандартів.
10. Хто розробляє і затверджує МСА?
11. Етапи становлення стандартів в Україні.
12. Хто розробляє внутрішньофірмові стандарти аудиту?
13. У чому полягають принципи професійної етики аудитора?
14. Які ви знаєте види контролю якості?
15. Методологічні принципи аудиту, який нормативний документ їх регламентує?

РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

3.1. Мета, принципи, функції і завдання аудиту

Виникнення аудиту на межі XIX – XX ст. обумовлено кількома причинами: появою акціонерних товариств, концентрацією капіталу, зростанням масштабів виробництва, необхідністю контролю за діяльністю підприємств з боку власників, посиленням впливу науково-технічного прогресу на формування витрат і доходів, створення науки про менеджмент тощо.

Аудит поступово перетворився з практичної діяльності з перевірки правильності формування економічних показників у фінансовій звітності в науку, яка вивчає ефективність господарювання та управління економічним потенціалом підприємства і захищає інтереси власників та інвесторів від можливого спотворення результатів роботи бізнесу, який наводить обліковий персонал в інформаційних повідомлень для різних груп користувачів.

Зовнішній аудит призваний розкрити дійсний стан економіки підприємства, виявити невідповідність між офіційно оприлюдненими економічними показниками фінансової звітності та їх фактичними даними, що підтверджені записами в обліку.

Відповідно до МСА 200 та 120 концептуальна основа аудиту включає перевірку і супутні послуги щодо огляду, погоджених процедур роботи з того чи іншого об'єкту та підготовки інформації, що дає можливість сформулювати мету аудиторської перевірки, яка полягає у висловленні судження аудитора стосовно того, чи відповідають підготовлені фінансові звіти в усіх суттєвих аспектах концептуальній основі.

Мету аудиту визначають на основі концептуальних засад, які передбачають такі важливі елементи як попереднє ознайомлення з предметом аудиторської перевірки та принципів її здійснення.

Як свідчить наука і практика, принципи доцільно поділити на такі групи, що охоплюють найважливіші проблеми аудиту:

- професійна етика (включає вимоги до аудитора: незалежність, об'єктивність, професіоналізм і компетентність, цілісність, конфіденційність, доброзичливість). Недотримання етики підриває довіру клієнта до аудитора і призводить до зловживань у цій сфері;
- методи збору даних (аудиторські докази, облікова система, внутрішній контроль, матеріальність, обґрунтованість оцінки значущості аудиторських свідчень, система внутрішнього контролю, визначення критеріїв суттєвості і достовірності, дотримання методики аудиту, оцінка ризиків вибіркового даних, повне інформування клієнта, відповідальність за виконану роботу). Методи дозволяють отримати доказову базу для судження аудитора і обґрунтування звіту про аудит;

- правові основи (відповідальність за свої вчинки, відсутність привілейованості інформації, дотримання існуючих нормативних актів та обмежень при проведенні аудиту). Правові акти, безумовно мають пріоритет для ведення обліку та аудиту а зміст діяльності підприємства має пріоритет перед правовими актами, оскільки враховує специфіку та ситуації в яких відбувається економічна діяльність;
- організація роботи (передбачає такі етапи як планування, документування процесу аудиту, звітність за результатами аудиту, взаємодія аудиторів, поінформованість клієнта тощо).

Реалізація мети аудиту вимагає від аудиторів таких етапів роботи:

- збір інформації про діяльність підприємства та формування конкретних висновків і пропозицій щодо її поліпшення ;
- оцінка достовірності фінансової звітності, законності та доцільності фіксування фактів господарської діяльності в обліку, стану фінансового обліку і контролю;
- аналіз фінансово-господарської діяльності з метою визначення шляхів підвищення її економічної ефективності;
- консультування персоналу підприємства з питань організації фінансового обліку та внутрішнього контролю, правильності нарахування та сплати податків, зборів, платежів, удосконалення способів та методів управління бізнесом;
- діагностика фінансового стану підприємств у зв'язку з їх приватизацією, банкрутством, об'єднанням, злиттям, ліквідацією та ін.;
- захист фінансових інтересів клієнта перед фізичними і юридичними особами;
- організація науково-дослідної роботи у сфері обліку, контролю, менеджменту тощо;
- розробка проектів, експертних висновків та інших матеріалів, пов'язаних зі створенням нових і реорганізацією діючих підприємств на договірних засадах.

Окремі етапи конкретизують виходячи із специфіки роботи підприємства. Завдання аудиту уточнюються у договорі на проведення аудиту залежно від об'єктів перевірки. Для аудиторської фірми доцільно визначити такі завдання як мета проведення аудиту, використання засобів обробки інформації, розподіл робіт між аудиторами, отримання позитивного фінансового результату від аудиторської діяльності, який визначає економічний ефект не лише від роботи окремих аудиторів, а й аудиторської фірми в цілому.

Аудит, як один з видів господарського контролю, проводять з метою виявлення і вивчення фактичного стану справ і порівняння його з поставленими цілями щодо оцінки господарської діяльності, розробки заходів з усунення виявлених відхилень, надання практичної допомоги

апарату управління підприємства для усунення непринципових розходжень між даними перевірки та фінансовими звітами.

Проведення аудиту вимагає врахування функцій цієї науки. Функції аудиту пов'язують з певними ознаками які впливають з його сутності, змісту, соціального значення, завдань тощо. Функції господарського контролю, який включає в себе й аудит, пов'язують з напрямками науково-пізнавального та навчального призначення; розкриттям сутності та змісту теорії аудиту; визначенням соціального призначення аудиту в системі науки про господарський контроль; формуванням мети і завдань теорії аудиту, як розділу науки про господарський контроль.

Функції відіграють роль навігатора в науковій та практичній сферах стосовно того, в якому напрямі необхідно розвивати аудит і які проблеми вирішувати у своєму розвитку:

- методологічна - базується на тому загальному положенні, що методи розвиваються і входять в теорію, яка спрямована на поліпшення практики;
- інтерпретаційна – тлумачення теорії пізнання в конкретних ситуаціях господарської діяльності;
- евристична - відкриття нових закономірностей, що виникають у процесі розвитку предмета дослідження;
- прогностична - визначає тенденції розвитку явищ і процесів з врахуванням об'єктивних законів пізнання дійсності;
- констатуюча - пізнання обліково-економічних явищ, їх окремих інститутів, причинно-наслідкових зв'язків такими, якими вони є в дійсності;
- системоутворююча - підкреслює важливу роль і значення теорії аудиту в системі науки про господарський контроль, створення теорії аудиту, як певної системи знань, що розкриває його сутність як системи зі своїм входом, процесом і виходом та зв'язками з оточенням;
- практично-організаційна - орієнтує аудиторів, аудиторські фірми та інших суб'єктів щодо застосування сучасних теоретичних знань у сфері контролю, що має безпосереднє практичне значення;
- інформаційна - інформує суб'єктів бізнесу про закономірності і тенденції у розвитку фінансово-господарської сфери підприємств, певних галузей економіки країни та світу і використання набутого досвіду в підвищенні ефективності економічної діяльності;
- комунікативна - вирішує питання передачі нових знань із сфери загальнотеоретичного аудиту в практику його проведення, і навпаки.

Дотримання наведених принципів, функцій та завдань аудиту в практичній роботі аудитора сприятиме усвідомленому вибору доцільних в конкретних умовах напрямів проведення аудиту найефективнішим шляхом і дати оцінку роботи бізнесу виходячи з об'єктивних суджень аудитора стосовно ефективності ведення господарства і управління підприємством.

3.2. Дослідження системи обліку та внутрішнього контролю

Система управління не може здійснити фінансово-господарську діяльність без такого елемента, як контроль. Для належної організації контролю, важливі такі складові як інформаційна система обліку, аналізу, нагляду за технологічною схемою з боку менеджменту.

Інформацію для контролю фінансово-господарської діяльності підприємства можна поділити на дві групи: стандартну, яка регламентується стандартами фінансового обліку і нестандартну, яку готують спеціалізовані служби управлінського і стратегічного обліку на вимогу менеджерів. Оскільки стандартна інформація регламентована стандартами фінансового обліку, то звітні форми, які складають на підставі цього виду обліку носять назву фінансової звітності.

Враховуючи те, що окремі стандарти фінансового обліку допускають інваріанти оцінки активів, капіталу, зобов'язань, виникає необхідність юридичного оформлення того варіанту обробки даних обліку, який розкриває специфічні сторони функціонування господарської діяльності підприємства. Такий документ носить назву облікової політики і його роль полягає в тому, щоб узаконити обраний варіант ведення обліку й служити підставою для відображення специфічних особливостей діяльності підприємства й ознайомлення з цим документом не лише його менеджерів, а й внутрішніх перевіряючих і зовнішніх контролюючих органів місцевого і державного рівнів.

Досвід формування облікової політики на рівні фірми пов'язують із встановленням офіційних стандартів фінансового обліку в США, які були розроблені в 1929 р. Облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються для складання і подання фінансової звітності підприємства. Принципи являють собою правила, за допомогою яких оцінюють, реєструють господарські операції, а результати операцій відображають у фінансовій звітності. Законом України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” визначені такі принципи як обачність, коли бухгалтер обирає такий метод оцінки, який дозволяє уникнути заниження у фінансовій звітності витрат і зобов'язань; принцип автономності свідчить про те, що активи, капітал і зобов'язання підприємства повинні розглядатись окремо від зазначених категорій інших підприємств та майна, доходів і зобов'язань власників цього підприємства. Принцип безперервності полягає в оцінці активів і зобов'язань виходячи з умов функціонування підприємства в майбутньому. Періодичність передбачає розподіл діяльності підприємства на певні періоди з метою відображення у фінансовій звітності. Принцип послідовності вимагає дотримання підприємством обраної облікової політики протягом звітного року. Принцип повного висвітлення свідчить про те, що фінансова звітність повинна відображати фактичні та потенційні наслідки господарських операцій підприємства.

Важливим принципом є принцип нарахування і відповідності доходів та витрат, який свідчить про визначення фінансового результату звітного

періоду шляхом порівняння зазначених категорій. Не менш важливим вважається принцип превалювання сутності над формою й полягає у відображенні в обліку реальних господарських операцій. Що стосується принципу історичної собівартості – оприбуткування на баланс активів, виходячи з витрат на виробництво або придбання. Принцип єдиного грошового вимірника вимагає від керівництва підприємства ведення обліку в єдиному грошовому вимірнику, незалежно від видів валют, за якими здійснюють господарські операції.

До методів обліку відносять способи та прийоми завдяки яким господарські операції фіксуються в обліку. Що стосується процедур, організація сама розробляє процедури виходячи із загальних вимог до облікової політики (форми ведення обліку, робочий план рахунків, порядок проведення інвентаризації, технологія обробки облікової інформації, порядок ведення управлінського обліку тощо).

Положеннями стандартами фінансового обліку визначено використання методів обробки даних для практичного складання фінансової звітності на основі узагальнення теоретичного базису науки, який рекомендує вибір таких методів:

- нарахування амортизації основних засобів (П(С)БО 7);
- списання запасів при їх вибутті (П(С)БО 9);
- нарахування резерву сумнівних боргів (П(С)БО 10);
- визначення доходу від надання послуг (П(С)БО 15);
- нарахування амортизації нематеріальних активів (П(С)БО 8).

Працівники підприємства самостійно вибирають порядок здійснення фінансового обліку. Законодавство пропонує кілька його варіантів:

- штатний бухгалтер;
- бухгалтерська служба на чолі з головним бухгалтером;
- власник підприємства чи його керівник;
- централізована бухгалтерія;
- аудиторська фірма;
- приватний підприємець.

Одним з найважливіших елементів облікової політики є використання робочого плану рахунків, який має бути затверджений наказом про облікову політику підприємства (протягом року наказ залишається незмінним, за виключенням особливих обставин).

Орієнтований план аудиту системи обліку передбачає:

- визначення структури облікових служб, доцільність виділення підрозділів та розподілу обов'язків між обліковим персоналом;
- вивчення системи внутрішнього контролю з облікових питань;
- перевірку обраної облікової політики вимогам діючих нормативно - правових актів та специфіці інформаційної системи підприємства;
- перевірку незмінності або обґрунтованості змін облікової політики протягом звітного періоду;

- перевірку відповідності обліку вимогам П(С)БО.

З метою виконання плану аудиту співробітниками аудиторської фірми систематизується інформація та фіксується в робочих документах. Одним з них може бути запропонований наступний документ, де правильна відповідь може позначатись умовним знаком (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

План аудиту системи фінансового обліку

№ з/п	Перелік аудиторських процедур	Виконавець	Індекс робочого документа	Примітки
1	Вивчення структури облікових підрозділів. Вивчення розподілу обов'язків			Схема
2	Вивчення системи внутрішнього контролю з облікових питань		1.2.2.1	
3	Перевірка відповідності обраної облікової політики діючим нормативно – правовим актам		1.2.1.2	
4	Перевірка незмінності або обґрунтованості змін облікової політики протягом звітного періоду			
5	Перевірка відповідності обліку вимогам П(С)БО			Копія
6	Вивчення робочого плану рахунків			
7	Складання переліку нестандартних (нетипових) бухгалтерських записів		1.2.1.3	
8	Складання переліку помилкових бухгалтерських записів		1.2.1.3	
9	Перевірка облікових реєстрів та Головної книги на арифметичну точність			
10	Опис системи фінансового обліку та недоліків у ній			У довільній формі

У примітках фіксується посилання на документ. Якщо використовують документ, складений аудитором при перевірці інших об'єктів аудиту, вказують шифр цього документа. Якщо документ формується вперше – він додається до тесту (використані інші документи можуть бути додані у вигляді копій).

На кожному середньому чи великому підприємстві доцільно впроваджувати систему внутрішнього контролю, яка призначена для виконання поставлених перед нею завдань. Відповідно до МСА 315 внутрішній контроль – процес розроблений, запроваджений і підтримуваний тими, кого наділено найважливішими повноваженнями, управлінським персоналом, а також іншими працівниками, для забезпечення обґрунтованої впевненості в досягненні цілей суб'єкта господарювання стосовно достовірності фінансової звітності, ефективності та результативності діяльності, а також дотриманні застосованих законів і нормативних актів.

Систему внутрішнього контролю можна визначити як політику підприємства, спрямовану на попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок та відхилень від норм, які можуть з'явитися у фінансових звітах. При цьому основоположні концепції аудиту передбачають, що саме адміністрація, а не аудитор повинна встановити належну систему контролю і забезпечити її функціонування. Це відповідає загальному концептуальному підходу, згідно з яким адміністрація, а не аудитор несе відповідальність за підготовку фінансової звітності відповідно до прийнятих принципів обліку. У зв'язку з тим адміністрація підприємства повинна розробити таку систему внутрішнього контролю, яка б могла забезпечити достатню упевненість у тому, що фінансова звітність представлена об'єктивно.

Т. Мултанівска і М. Горяєва дають визначення системи внутрішнього контролю як сукупності організаційних заходів, методик й процедур, що застосовуються керівництвом економічного суб'єкта з метою раціонального та ефективного ведення фінансово – господарської діяльності, забезпечення збереження активів підприємства, виявлення, попередження, запобігання помилкам й порушенням, своєчасної підготовки достовірної фінансової звітності.

При перевірці системи внутрішнього контролю на підприємстві аудитор намагається встановити величину ризику невиявлення помилок, перелік аудиторських процедур та визначитися з обсягом аудиторської перевірки. Послідовність аудиту системи внутрішнього контролю відображена на рисунку 3.1.

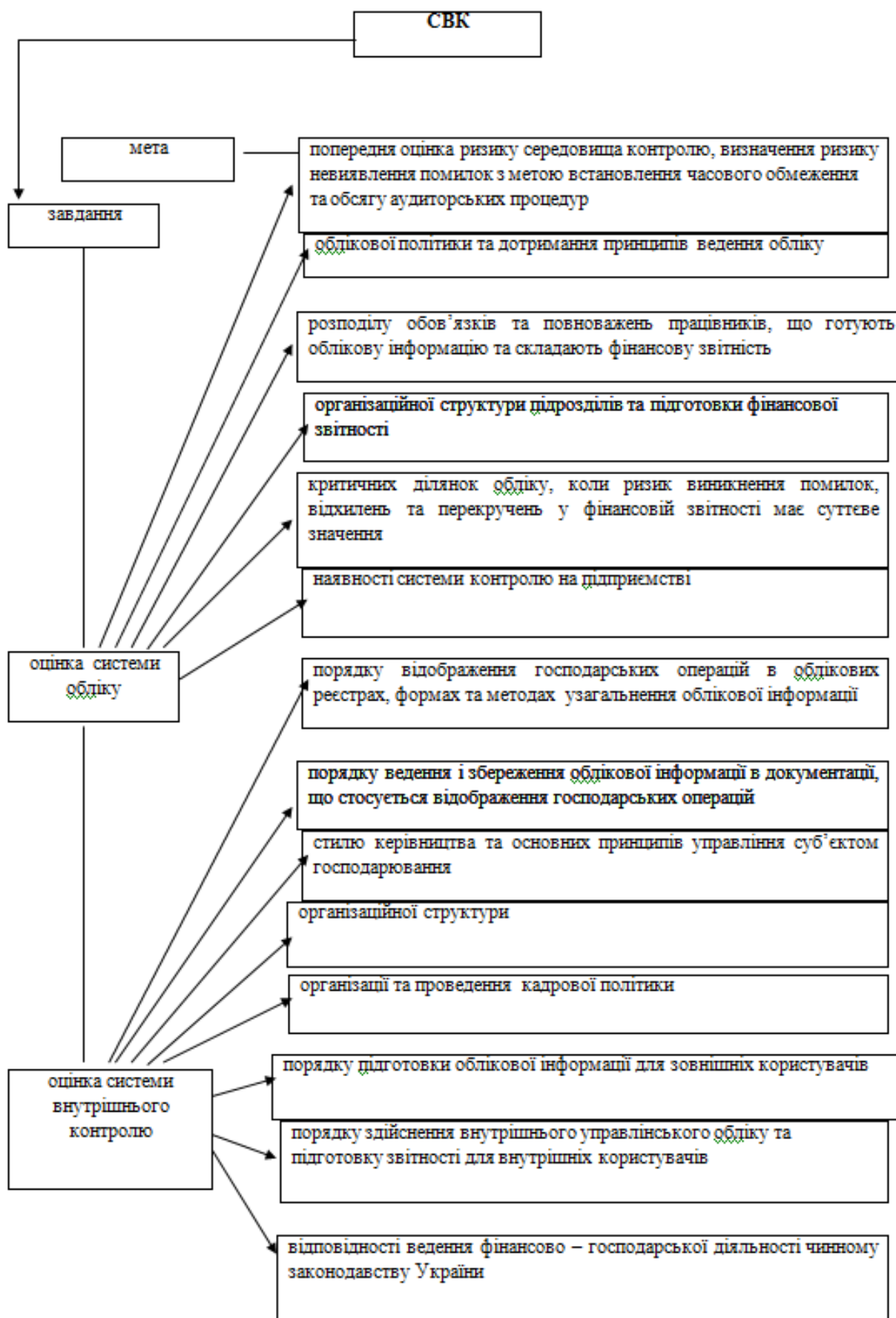

Рис. 3.1. Мета та завдання системи аудиту внутрішнього контролю

Етапи аудиту системи внутрішнього контролю та їх характеристику можна представити у вигляді таблиці.

Таблиця 3.2

Етапи аудиту системи внутрішнього контролю

Етапи	Характеристика
1. Вивчення	<ul style="list-style-type: none"> - використання інформації про систему обліку, комп'ютерного забезпечення внутрішнього аудиту й контролю, підготовлену обліково – аналітичними службами підприємства; - використання результатів роботи внутрішнього аудитора; - встановлення рівня суттєвості на основі зібраних даних; - використання аудиторського висновку, що стосується системи внутрішнього контролю й аудиту.
2. Опис	<ul style="list-style-type: none"> - джерела та характер інформації господарських операцій, що мають великий обсяг реалізації або здійснені на значну суму коштів; - господарські реєстри, оскільки вони допомагають аудиторам в оцінці рівня суттєвості.
3. Оцінка	Оцінка значущості внутрішніх перевірок у конкретних ситуаціях

Вивчення системи внутрішнього контролю включає окремі елементи: опитування персоналу; спостереження; запит попереднього аудитора; дослідження облікових реєстрів; ознайомлення з документами попереднього аудитора, ревізора, інших контролерів; вивчення вимог, що ставляться до організації СВК на підприємстві; тестування системи внутрішнього контролю.

Опис системи внутрішнього контролю представлена схемою 3.2.

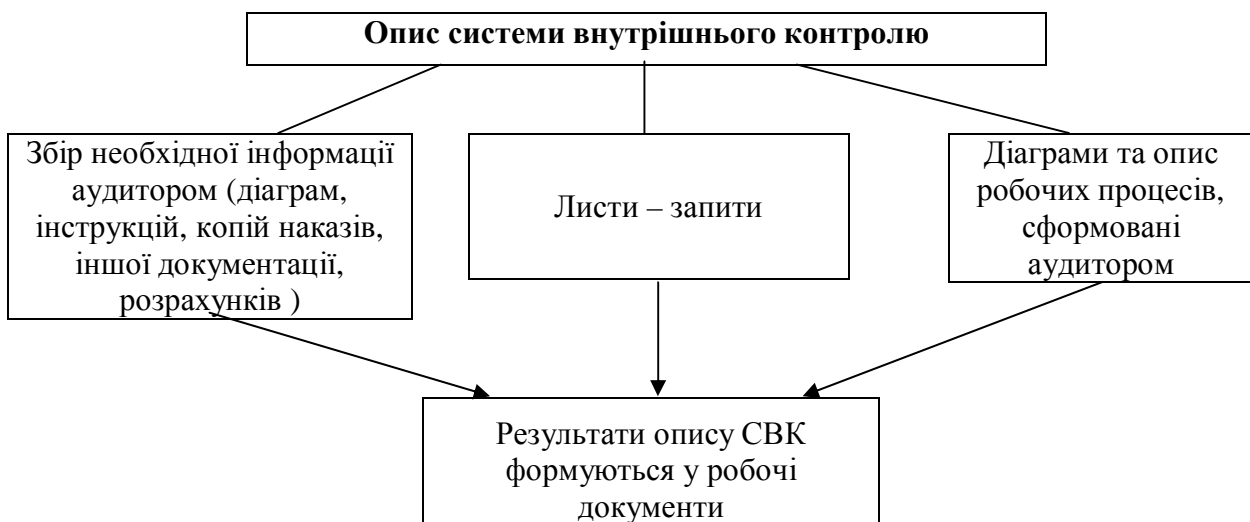

Рис. 3. 2. Опис системи внутрішнього контролю

Що стосується оцінки значущості контрольних механізмів, вони охоплюють наступні процедури:

- оцінка окремих компонентів системи внутрішнього контролю (якщо керівництвом підприємства не передбачено розмежування функціональних обов'язків – недостаток СВК, який враховується при загальній оцінці системи контролю);
- оцінка взаємодії окремих компонентів СВК (аудитор встановлює взаємодію окремих компонентів контрольного механізму з метою усунення дублювання та перевитрат при підготовці фінансової звітності).

При розробці ефективної системи внутрішнього контролю адміністрація підприємства ставить наступні основні завдання:

- адміністрація повинна мати надійну інформацію (система контролю повинна запобігати появі недостовірної інформації);
- внутрішній контроль повинен підтвердити застосування необхідних принципів ведення обліку;
- внутрішній контроль повинен попередити неефективне використання наявних ресурсів.

Основною метою оцінки системи внутрішнього контролю є створення бази для планування аудиту, а також для визначення змісту, часу проведення і обсягу аудиторських процедур, які знаходять своє відображення в аудиторському плані.

Система внутрішнього контролю визначає всі внутрішні правила та процедури контролю, запровадженні керівництвом підприємства для досягнення поставленої мети – забезпечення (в межах можливого) стабільного і ефективного функціонування підприємства, дотримання внутрішньої політики, збереження та раціонального розпорядження активами підприємства, запобігання та викриття фальсифікацій, перекручень та помилок, точність і повноту бухгалтерських записів, своєчасну підготовку надійної фінансової інформації. Система внутрішнього контролю виходить за межі таких аспектів, котрі безпосередньо стосуються тільки системи обліку і включає: облікову систему, середовище контролю, контрольні процедури.

Облікова система (інформаційна система, згідно МСА 315) – це послідовність завдань та записів суб'єкта господарювання, за допомогою яких відображають операції і яка є засобом ведення обліку. Вона включає накопичення, визначення, класифікацію, реєстрацію, аналіз і представлення звітності про господарські операції і забезпечення обліку наявних активів. Ефективна облікова система повинна відповідати наступним принципам її ведення:

- реальність;
- повнота;
- оцінка;

- класифікація;
- санкціонування;
- своєчасність;
- підготовка звітності.

Середовище контролю, в котрому відбуваються операції – заходи і записи, які характеризують загальне відношення керівництва, власників підприємства до діючої системи внутрішнього контролю, важливість діючої системи внутрішнього контролю для підприємства.

До чинників середовища контролю відносяться:

- діяльність ради директорів та її комітетів;
- філософія управлінського персоналу і стиль роботи;
- організаційна структура суб'єкта господарювання, методи розподілення функцій управління і відповідальності;
- управлінські методи контролю, в тому числі, кадрова політика і практика, а також порядок розподілу обов'язків.

Процедури контролю, відповідно до МСА 315 – це політика і процедури на додаток до середовища контролю, розроблені управлінським персоналом для досягнення конкретних цілей суб'єкта господарювання. Вони досить різноманітні і визначаються специфікою діяльності економічного суб'єкта. До найбільш поширених процедур контролю можна віднести:

- звітність, перевірка й підтвердження результатів порівнянь;
- перевірка арифметичної точності записів;
- контроль за прикладними програмами та середовищем комп'ютерних інформаційних систем;
- ведення і перевірка контрольних рахунків і пробних балансів;
- візування документів і контроль за документами;
- порівняння внутрішніх даних із зовнішніми джерелами інформації;
- порівняння результатів інвентаризації грошових коштів у касі, застави і запасів з даними обліку;
- обмеження прямого фізичного доступу до активів та записів;
- порівняння та аналіз фінансових результатів із сумами бюджету.

Узагальнюючи вище наведене, аудит системи внутрішнього контролю можна умовно поділити на такі основні ділянки:

- підготовка плану аудиту та оцінка аудиторського ризику;
- визначення помилок та викривлень інформації, які можуть виникнути на підприємстві;
- визначення (тестування): середовища контролю, системи обліку, процедур контролю, що застосовуються підприємством;
- оцінка структури системи контролю підприємства та ефективності її функціонування. У разі висловлення судження про низький рівень внутрішнього контролю, аудитор повинен переглянути план (програму)

перевірки. Як правило у таких випадках здійснюють спеціальні аудиторські процедури та збільшують кількість тестів;

- оцінка аудиторського ризику, при необхідності – внесення змін у план аудиту.

Документування інформації про структуру внутрішнього контролю та оцінку ефективності її функціонування є обов'язковим. Робочі документи формуються у вигляді анкет, блок – схем, описів, характеристик процедур контролю, письмових пояснень керівництва та працівників підприємства, висновків аудитора з питань, що досліджуються (Таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Тест внутрішнього контролю системи фінансового обліку

№ з/п	Зміст питання	Варіант відповіді			Примітки
		Так	Ні	Інформація відсутня	
1	Чи існує на підприємстві служба внутрішнього контролю?				
2	Кому підпорядкована ця служба: - головному бухгалтеру, - раді директорів, - керівництву, - інше				
3	Хто розробляє політику внутрішнього контролю?				
4	Чи існує на підприємстві взаємозамінність персоналу?				
5	Як часто здійснюється підвищення кваліфікації фахівців?				
6	Вимоги до фахівців внутрішнього контролю				
7	На підприємстві служба внутрішнього контролю використовує: - типові форми документів, - розроблені самостійно, - інші (вказати)				
8	Чи фінансова звітність до затвердження керівництвом перевіряється службою внутрішнього контролю?				
9	Чи формує та надає керівництву звіти про свою роботу служба внутрішнього контролю. (Якщо так, то вказати періодичність звітності)?				
10	Чи здійснює перевірку системи обліку та фінансової звітності ревізійна комісія. (Якщо так, то вказати періодичність перевірок)?				Копія акту
11	Чи затверджується звітність на річних загальних зборах акціонерів? (засновників)				Копія протоколу

Цю таблицю використовують у якості прикладу, вона охоплює лише невеликий перелік питань, котрий може бути збільшений аудитором залежно від масштабів та специфіки діяльності підприємства.

Після проведення оцінки СВА аудитор робить висновок (формує судження) щодо надійності системи обліку та внутрішнього контролю і на цій основі планує здійснення аудиторських процедур.

3.3. Ризики в аудиті та їх мінімізація

При проведенні аудиту завжди існує ймовірність, що окремі неточності в обліку та звітності можуть бути не виявлені і аудитор надасть позитивний звіт при суттєвій недостовірності інформації. Наслідком цього можуть бути об'єктивні (вибірковість аудиту) і суб'єктивні (рівень кваліфікації та компетентності аудитора та ін.) причини. В цьому випадку ведуть мову про проблему оцінки аудиторського ризику від розв'язання якої, в значній мірі, залежить якість наданих аудиторських послуг.

В загальному визначенні **ризик** є кількісною мірою небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий обсяг втрат від них. **Ризики означають** ймовірність втрати цінностей (об'єктів прав власності, фінансових, матеріальних, інформаційних, товарних ресурсів підприємства) в результаті діяльності, якщо її обставини та умови здійснення будуть змінюватися у напрямі, який відрізняється від передбаченого планами і розрахунками.

Відповідно до положень міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості **аудиторський ризик (Audit risk) полягає в тому**, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку в разі, якщо фінансова звітність суттєво викривлена. Аудиторський ризик є функцією ризиків суттєвого викривлення та ризику не виявлення.

Аудиторський ризик поділяють на ризики бізнесу аудитора та ризик аудиторської перевірки (професійні ризики). Структурну деталізацію кожної групи ризиків та характеристику окремих їх видів наведено в табл. 3.4. Визначені фактори поділу аудиторського ризику відповідають конкретним завданням аудиторського контролю.

Визначення аудиторського ризику, подане у міжнародних стандартах стосується ризику аудиторської перевірки. Аудитори, як правило, прагнуть зменшити цей ризик до допустимого для них рівня.

Таблиця 3.4

Класифікація ризиків аудиторської діяльності

Групи аудиторських ризиків	Види аудиторських ризиків	Характеристика аудиторських ризиків
1	2	3
1. Підприємницькі ризики (ризики бізнесу аудитора) – небезпека виникнення фінансових втрат (отримання збитків) від здійснення аудиторської діяльності		
1.1. Ризики господарських відносин з клієнтами	1.1.1. Ризик втрати клієнтів	Імовірність з будь-яких причин втратити клієнта
	1.1.2. Ризики зниження рівня платоспроможного попиту на аудит	Імовірність зниження рівня платоспроможного попиту на аудит внаслідок об'єктивних, і суб'єктивних причин, що може призвести до зменшення прогнозованих кількості й вартості замовлень на аудит
1.2. Ризики конкурентного середовища	1.2.1. Ризик неплатоспроможності клієнтів	Небезпека того, що послуги аудиторської фірми (аудитора) не будуть оплачені відповідно до умов договору з причин відсутності коштів у клієнта або його незадоволення результатами аудиту
	1.2.2. Ризики кон'юнктурної зміни ринку аудиторських послуг	Можливість виходу на ринок нових конкурентів, посилення конкурентного тиску
	1.2.3. Ризик недобросовісної конкуренції	Ризик порушення іншими особами норм і правил ринкової конкуренції
1.3. Ризики законодавчої сфери	1.3.1. Ризик нестабільності законодавства у сфері підприємництва	Можливість негативного впливу змін у законодавстві та нормативній базі аудиту на діяльність аудиторської фірми
	1.3.2. Ризик нестабільності нормативно-законодавчої бази у сфері аудиту	
2. Професійні ризики аудитора - ризики, які безпосередньо пов'язані з виконанням аудитором своїх професійних обов'язків		
2.1. Аудиторський ризик – небезпека, що аудитор зробить неправильний висновок у результаті виконаних ним аудиторських процедур	2.1.1. Властивий ризик	Являє собою сукупність можливих ризиків, пов'язаних з функціонуванням підприємства
	2.1.2. Ризик контролю	Небезпека, що недостовірна інформація, яка може виникнути і може бути суттєвою окремо або разом з іншою інформацією, не буде виявлена системою внутрішнього контролю, тобто небезпека, що внутрішній контроль не підтвердить або не виявить наявних помилок
	2.1.3. Ризик невиявлення	Небезпека, що аудиторські процедури, проведені аудитором стосовно конкретних об'єктів, не виявлять наявних помилок

РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

1	2	3
<p>2.2. Ризики при наданні супутніх аудиторських послуг</p>	<p>2.2.1. Консультаційний ризик</p>	<p>Небезпека надання неправильних консультацій клієнту</p>
	<p>2.2.2. Експертний ризик</p>	<p>Небезпека, що результат експертизи не відповідатиме реальним характеристикам об'єкта експертизи</p>
	<p>2.2.3. Інші ризики при наданні супутніх аудиту послуг</p>	<p>Небезпека, що аудиторські послуги надаватимуться неправильно, їх результат не відповідатиме поставленому завданню тощо</p>
<p>2.3. Додатковий аудиторський ризик при використанні клієнтом комп'ютерної інформаційної системи (КІС)</p>	<p>2.3.1. Ризики, пов'язані з технічними аспектами</p>	<p>Ризики, викликані браком: технічного обслуговування і контролю; оновлення апаратних засобів; фізичного захисту від крадіжок; системи протидії перепадам живлення; реєстрації роботи апаратного забезпечення</p>
	<p>2.3.2. Ризики, пов'язані з програмними аспектами</p>	<p>Ризики, викликані браком: антивірусних програм; останніх оновлень в операційних системах; ведення журналів операційних систем і прикладних програм. Ризики, пов'язані з: невиконанням перевірки цілісності програм і даних; використанням неліцензійного програмного забезпечення. Ризики, викликані помилками в алгоритмі програми</p>
	<p>2.3.3. Ризики, пов'язані з інформаційними аспектами</p>	<p>Ризики, викликані неефективністю організаційної політики розподілу або системи контролю доступу до інформації; шифрування інформації при її зберіганні та передачі; Ризики, викликані браком: контролю вхідної інформації; перевірки цілісності інформації; контролю правильності вхідної інформації. Ризики, викликані відсутністю архівації інформації</p>
	<p>2.3.4. Ризики, пов'язані з організацією обліку і контролю при використанні КІС</p>	<p>Ризики, викликані: слабкою підготовкою персоналу клієнта до роботи з КІС; браком розподілу обов'язків і відповідальності клієнта; неефективністю політики використання КІС; слабкою організацією внутрішнього контролю</p>
	<p>2.3.5. Ризики, пов'язані з кваліфікацією та досвідченістю аудитора, який працює з КІС</p>	<p>Ризик неправильної оцінки КІС. Ризик некоректної побудови тестів КІС. Ризик помилкового тлумачення тестів КІС</p>

Метою аудиторів є ідентифікування та оцінка ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилки у фінансовому звіті й тверджень через розуміння підприємства і його середовища, включаючи внутрішній контроль, та у такий спосіб забезпечивши основу для розробки і впровадження дій у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення.

Ризик аудиторської перевірки має такі три складові: властивий ризик; ризик, пов'язаний з невідповідністю функціонування системи внутрішнього контролю; ризик невиявлення. Характеристику складових ризику аудиторської перевірки наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Характеристика складових аудиторського ризику

Складові аудиторського ризику	Характеристика складових аудиторського ризику	Питання, які слід дослідити для оцінки аудиторського ризику
Властивий ризик	імовірність суттєвих перекручень залишку за певними обліковими рахунками чи певної категорії операції або можливість перекручень цих показників у комплексі з припущенням, що до них не застосовувалися заходи внутрішнього контролю підприємства. Цей ризик пов'язаний з діяльністю підприємства.	<ul style="list-style-type: none"> • доречні галузеві, регуляторні та інші зовнішні чинники, включаючи застосовану концептуальну основу фінансової звітності; • характер підприємства, в тому числі його діяльність; • структуру його власності та корпоративного управління; • види інвестицій, які здійснює підприємство та планує здійснити, включаючи інвестиції у підприємства спеціального призначення; • структуру і спосіб фінансування, для того щоб мати розуміння класів операцій, залишків на рахунках та розкриття інформації, які можна очікувати у фінансовій звітності; • вибір і застосування підприємством облікової політики, включаючи причини для внесення змін до неї. Аудитор повинен оцінити, чи є наказ про облікову політику та чи відповідає вона застосованій концептуальній основі фінансової звітності й обліковим політикам, які застосовуються у відповідній галузі; • цілі та стратегії підприємства і чи пов'язані з ними бізнес-ризик, які можуть призвести до ризиків суттєвого викривлення інформації.

РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

<p>Ризик, пов'язаний з невідповідністю функціонування системи внутрішнього контролю</p>	<p>ризик неефективності внутрішнього контролю, що може призвести до помилок та перекручень у звітності в цілому чи для класів операцій, залишків на рахунках і розкриття інформації</p>	<p>Розподіл внутрішнього контролю на 5 компонентів для цілей оцінки ризику створює корисну базу для розгляду аудитором того, як різні аспекти внутрішнього контролю суб'єкта господарювання можуть впливати на аудит:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) середовище контролю; б) процес оцінки ризиків підприємства; в) інформаційна система, включаючи пов'язані бізнес-процеси, доречні для фінансової звітності, та повідомлення інформації користувачам; г) заходи контролю; г) моніторинг заходів контролю.
<p>Ризик невиявлення</p>	<p>полягає у тому, що аудиторські процедури підтвердження не завжди можуть виявити помилки, що існують в обліку та звітності.</p>	<p>Ризик невиявлення безпосередньо пов'язаний з проведенням незалежних процедур перевірки. Певний ризик невиявлення помилок існує завжди, навіть коли аудитор перевірить 100% залишків за рахунками або всі види операцій, тому що більша частина аудиторських доказів має скоріше аргументаційний, ніж підсумковий характер.</p>

Існує взаємозв'язок між ризиком невиявлення та властивим ризиком і ризиком невідповідності системи внутрішнього контролю. За будь-яких обставин, незважаючи на розміри властивого ризику і ризику невідповідності системи внутрішнього контролю, аудитору слід виконати незалежні процедури згідно з програмою.

Аудитор повинен виконати процедури оцінки ризиків для отримання основи ідентифікації й оцінки ризиків суттєвого викривлення фінансової звітності та тверджень. Однак процедури оцінки ризиків самі по собі не надають достатніх та прийнятних аудиторських доказів, на яких ґрунтується думка аудитора. Процедури оцінки ризиків мають включати :

а) подання запитів до управлінського персоналу та інших працівників суб'єкта господарювання, які, на думку аудитора, можуть мати інформацію, яка, ймовірно, може допомогти при ідентифікації ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства або помилки. Значна частина інформації, отриманої аудитором у ході подання запитів, надається управлінським персоналом та особами, відповідальними за фінансову звітність. Однак аудитор може також отримувати інформацію або інші точки зору при ідентифікації ризиків суттєвого викривлення через подання запитів до інших осіб суб'єкта господарювання та інших працівників з різними рівнями повноважень. Наприклад: запити до тих, кого наділено найвищими

повноваженнями, можуть допомогти аудитору отримати розуміння середовища, в якому складається фінансова звітність;

- запити до персоналу підрозділу внутрішнього аудиту можуть надати інформацію щодо процедур внутрішнього аудиту, виконаних протягом року стосовно структури та ефективності внутрішнього контролю суб'єкта господарювання, і можуть дати відповідь на питання, чи задовільно відреагував управлінський персонал на результати таких процедур;
- запити до працівників, які займаються ініціюванням, обробкою або реєстрацією складних чи незвичайних операцій, можуть допомогти аудитору оцінити прийнятність вибору і застосування певної облікової політики;
- запити до внутрішнього юридичного консультанта підприємства можуть надати інформацію з таких питань, як судові справи, дотримання законів і нормативних актів, знання про шахрайство або підозрюване шахрайство, що може вплинути на результати діяльності, гарантії, післяпродажні зобов'язання, домовленості (наприклад, про створення спільних підприємств із діловими партнерами та значення контрактних умов); запити до персоналу відділу маркетингу або відділу реалізації можуть надати інформацію про зміни у маркетингових стратегіях, тенденціях реалізації або контрактних домовленостях з його клієнтами.

б) аналітичні процедури, виконані як процедури оцінки ризиків, можуть ідентифікувати ті аспекти діяльності, про які аудитор не знав, і можуть допомогти при оцінці ризиків суттєвого викривлення для створення основи для розробки і впровадження дій у відповідь на такі оцінені ризики. Аналітичні процедури, виконані як процедури оцінки ризиків, можуть включати як фінансову, так і не фінансову інформацію, наприклад зв'язок між реалізацією та площею торгової точки або обсягами проданих товарів.

в) спостереження та перевірка можуть супроводжувати подання запитів до управлінського персоналу й інших осіб, які надають інформацію про підприємство та його середовище. Приклади таких аудиторських процедур включають спостереження або перевірку операцій і документів (наприклад, бізнес-планів та стратегій), записів та інструкцій з внутрішнього контролю; звітів, складених управлінським персоналом (наприклад, квартальних звітів управлінського персоналу та проміжної фінансової звітності) і тими, кого наділено найвищими повноваженнями (наприклад, протоколів засідань ради директорів); адміністративних та виробничих приміщень.

Прийнятний аудиторський ризик означає суб'єктивно встановлений рівень ризику, котрий готовий взяти на себе аудитор. Полягає він у тому, що у фінансовій звітності будуть виявлені похибки після завершення аудиту і подання аудиторського звіту без застережень.

Якщо аудитор установлює для себе менший рівень аудиторського ризику, то це означає, що він прагне до більшої впевненості у тому, що фінансова звітність не має істотних погрешностей. Нульовий ризик означав би повну впевненість у цьому, а 100-відсотковий ризик – повну невпевненість. Повна

гарантія (нульовий ризик) точності фінансової звітності економічно не доцільна, бо для цього аудиторю необхідно не вибірково, а суцільним способом перевірити всю документацію, а також у разі потреби залучити до проведення аудиту технологів, маркетологів та інших фахівців. Такий аудит буде довготривалим, не оперативним, дорого коштуватиме для клієнта та не завжди сприятиме удосконаленню його діяльності.

Аудиторський ризик можна оптимізувати, якщо дослідити велику кількість аудиторських перевірок однорідних суб'єктів господарювання. Це дасть змогу встановити зміст суттєвих помилок та їх вплив на матеріальні інтереси клієнта й аудитора (аудиторської фірми), а результати досліджень репрезентувати на визначення аудиторського ризику у наступному аудиті на однорідні суб'єкти підприємницької діяльності.

В практиці аудиту передбачено моделювання аудиторського ризику. Обчислюється аудиторський ризик за моделлю, що була запропонована Американським інститутом дипломованих суспільних бухгалтерів (AICPA), яка має такий вигляд:

$$AP = BP \cdot PK \cdot PH,$$

де AP – прийнятний аудиторський ризик;

BP – властивий ризик;

PK – ризик, пов'язаний з невідповідністю функціонування системи внутрішнього контролю;

PH – ризик невиявлення.

Викладена модель аудиторського ризику є основою планування аудиту, оскільки дає змогу зрозуміти скоріше якісний, ніж кількісний взаємозв'язок окремих складових аудиторського ризику й оцінити обсяг майбутньої роботи. Модель більш придатна для приблизної оцінки, ніж для точного розрахунку аудиторського ризику. Показники допустимих значень аудиторського ризику наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Показники допустимих значень рівня аудиторського ризику

	Елементи аудиторського ризику	Допустимі значення	
		min	max
1.	Властивий ризик	0,5	1
2.	Ризик внутрішнього контролю	0,5	1
3.	Ризик невиявлення	визначається розрахунковим шляхом	

На практиці такі значення аудиторського ризику слід вважати граничними. Звідси випливає, що для складання більш ефективного плану необхідно визначити ризик невиявлення. Ризик невиявлення помилок

розраховується на основі видозміненої факторної моделі аудиторського ризику:

$$PH = AP / BP \cdot PK$$

Між ризиком не виявлення і необхідною кількістю аудиторських доказів існує обернено пропорційна залежність: зменшення ризику не виявлення помилок веде до необхідності збільшення обсягу даних для тестування.

Таким чином, аудиторський ризик у цілому перебуває в прямо пропорційній залежності від ризику невиявлення і в обернено пропорційній від планованого додаткового отримання в процесі тестування аудиторських доказів. Скорочення аудиторського ризику веде до скорочення ризику невиявлення, але при цьому збільшується обсяг даних для тестування з метою одержання доказів.

Розмір оцінки аудиторського ризику може не тільки виражатися у процентах, коефіцієнтах, абсолютному числовому значенні, а й визначатися аудитором якісними показниками: «низький», «середній», «високий», які часто застосовують на практиці.

3.4. Шахрайство та помилки в аудиті

У процесі виробництва на всіх стадіях ділової активності працівники підприємства можуть (за різних обставин) вдаватися до перекручень і фальсифікації, що знайде своє відображення у відхиленнях у фінансовій звітності. В результаті таких дій підприємство може зазнати значних матеріальних втрат, тому аудиторі в ході перевірки зобов'язані виявити такі неточності в результаті яких звітність суттєво перекручена.

Відхилення можуть бути суттєвими або несуттєвими. Відхилення від норм – це відхилення даних обліку у фінансовій звітності:

- від чинного законодавства;
- від нормативних актів, які регулюють діяльність підприємства та методологію обліку;
- внаслідок порушення принципів віднесення доходів і витрат до відповідних періодів;
- внаслідок недотримання єдності в розмежуванні обліку витрат, які відносяться до витрат виробництва, за рахунок прибутку та спеціальних джерел покриття;
- внаслідок недотримання ідентичності даних аналітичного обліку оборотам та залишкам за рахунками синтетичного обліку.

Класифікація відхилень у фінансовій звітності показана на рис. 3.3.

Як видно з рис. 3.3 правопорушення в облікових записах можна поділити на дві групи: допущені навмисно (шахрайство) і ненавмисно

(помилки). Відповідно до МСА 240 термін „шахрайство” означає навмисні дії однієї чи кількох осіб з управлінського персоналу, працівників або третіх сторін, результатом чого є подання викривленої інформації у фінансових звітах.

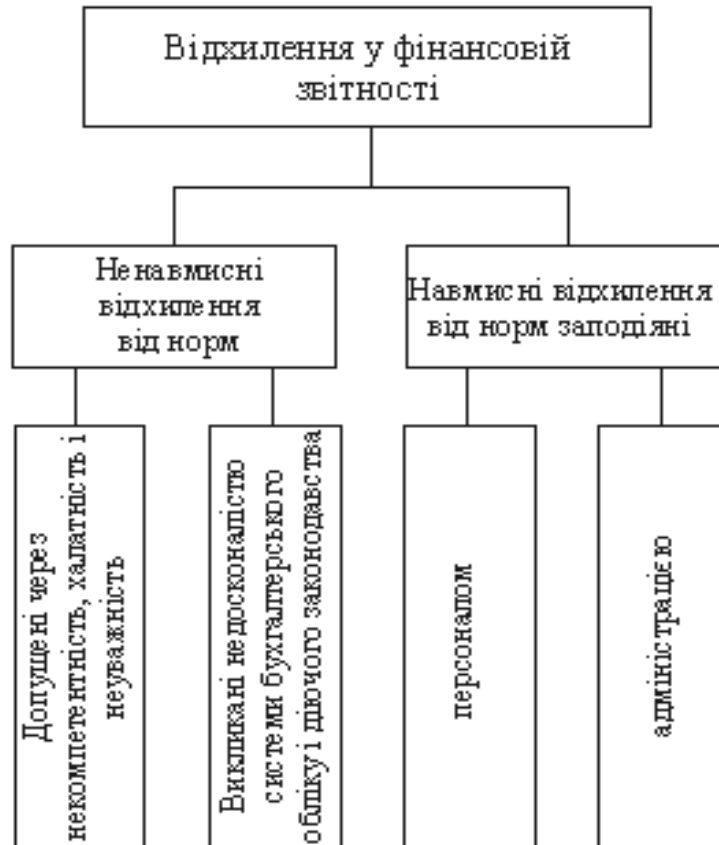

Рис 3. 3. Класифікація відхилень у фінансовій звітності

Шахрайство може включати такі дії:

- маніпуляція, фальсифікація чи зміна записів або документів;
- незаконне привласнення активів;
- приховування або пропуск інформації про результати операцій у записах або в документах;
- запис несуттєвих операцій;
- неправильне застосування облікової політики.

Згідно з МСА такі дії працівники роблять з метою перекрутити фінансову звітність. Практика проведення аудиту показує, що шахрайство частіше всього здійснює керівництво підприємства, оскільки не підпадає під найретельніший контроль, а тому може переступити перешкоди звичайного контролю. Наприклад, крадіжку основних засобів визначити не важко (інвентаризацією), важче виявити підкуп керівництва контрагентів, бо його не можливо знайти в облікових регістрах. Ще важче виявити випадки шахрайства при купівлі активів, передачі їх в оренду, операції за договорами

страхування у пов'язаних сторін підприємства. Такі господарські факти, як правило, здійснюються за цінами, які відрізняються від ринкових з метою підтримки доходу та відтік грошових коштів унаслідок „встановлення ціни”.

Виділяють шахрайство, до якого причетні один чи більше членів управлінського персоналу називають „шахрайством управлінського персоналу”, а шахрайство, в якому беруть участь лише рядові працівники, називають „шахрайством працівників”. У будь-якому випадку може бути змова з третіми сторонами за межами підприємства.

Аудитор розглядає випадки шахрайства, що належать до двох типів навмисних викривлень: викривлення, які є результатом неправдивої фінансової звітності, та викривлення, які є результатом незаконного привласнення активів.

До неправдивої фінансової звітності належать навмисні викривлення, пропуск загальних сум або розкриття інформації у фінансових звітах з метою введення в оману їх користувачів.

Незаконне привласнення активів включає крадіжку активів підприємства. Є багато способів незаконного привласнення активів, зокрема, розтрата, крадіжки майна чи матеріальних активів, сплата підприємством коштів за неотриманні товари та послуги; що часто супроводжується фальшивими чи оманливими обліковими записами або документами для приховування факту нестачі активів.

Шахрайство складається з мотиву для здійснення шахрайства й усвідомленого його здійснення. Свідоме викривлення фінансової звітності може здійснюватися через зовнішній та внутрішній тиск на управлінський персонал для досягнення очікуваних (і, можливо, нереальних) доходів, зокрема, коли управлінському персоналові треба приховати збитки. Усвідомлена можливість викривлення фінансової звітності може існувати, коли особа вважає, що внутрішній контроль можна обійти, наприклад, користуючись довірою або знаючи конкретні недоліки в системі внутрішнього контролю.

Коло учасників шахрайства, в принципі, обмежене. О.Редько подає їх перелік та ймовірність участі у ньому (табл. 3.7).

Відповідно до МСА 240 помилка означає ненавмисні огріхи у фінансових звітах, а саме:

- математичні або технічні помилки в основних записах та облікових даних;
- пропуск або неправильне тлумачення фактів;
- неправильне застосування облікової політики.

Існують фактори, які сприяють появі помилок і шахрайства, до них відносять:

- наявність залежності від одного чи декількох замовників чи постачальників;

- невідповідність наявності оборотних коштів швидкому зростанню обсягів виробництва;
- зміни в обліковій політиці чи у договірних відносинах, які призводять до значної зміни прибутку;
- нетипові фінансово-господарські операції;
- наявність здійснених платежів за послуги, які явно не відповідають розмірам наданих послуг;
- особливості організаційної структури та наявності в ній недоліків; не доукомплектування облікового персоналу;
- зростання можливості банкрутства у зв'язку з кризовим станом галузі.

Таблиця 3.7

Імовірність участі посадових осіб у фактах шахрайства, %

Сфера здійснення фактів шахрайства	Виконавці				
	посадова особа	кілька посадових осіб	керівництво фірми	керівництво фірми та персонал	керівництво фірми та керівництво третіх осіб
Кредитно-банківські операції			40	30	30
Валютні операції				60	40
Експортно-імпортні операції			20	30-40	40
Товарні операції	5-10	10	20	5-10	50
Касові операції	10	10-15	5	40	30
Операції неприбуткових організацій (трастові операції)			10	50	40
Перерахування боргу, переуступка права вимоги				50	50
Оплата праці	5-10	25	25	40	
Оподаткування				100	
Виплата дивідендів	5	20		75	
Операції з векселями				60	40
Операції з матеріальними цінностями	10-15	20	5	20	40

Причини виникнення шахрайства та помилок наведені в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Причини виникнення шахрайства та помилок

Причини помилок	Причини шахрайства
<ul style="list-style-type: none"> • арифметична помилка в облікових записах та регістрах; • логічна помилка в облікових записах та регістрах; • відсутність обліку; • невірне застосування П(С)БО при складанні звітності; • некомпетентність представників адміністрації; • постійні зміни до законів, інструкцій, методичних матеріалів, які стосуються обліку та оподаткування; • недостатні знання адміністрацією та обліковим персоналом чинного законодавства та методик обліку; • описка в первинних документах та облікових регістрах; • не відображення в обліку фактів, пов'язаних з фінансово-господарською діяльністю; • невірне застосування облікової політики 	<ul style="list-style-type: none"> • приховування істотної інформації в первинних документах та регістрах обліку; • фальсифікація первинних документів та регістрів обліку, в тому числі проведення фіктивних облікових записів (недоброякісних за критерієм дійсності); • навмисне невірне застосування Інструкції про проведення інвентаризації та достовірне підведення її підсумків; • невірна оцінка наслідків господарських фактів та подій; • незаконне використання активів; • знищення або відсутність записів чи документів за результатами проведених операцій; • наявність записів про господарські операції, які фактично не були здійснені; • безпідставне застосування пільг по податках до бюджету та збільшення розміру витрат, встановлених законодавством

Як відомо, наявність класифікації полегшує аналіз можливих помилок, тому доцільно їх назвати:

- помилки-причини – можуть бути випадковими, разовими (наприклад, невірне нарахування резерву сумнівних боргів). Помилки можуть виникати за випадкових причин, але значно впливають на фінансову звітність (наприклад, роботу виконував практикант);
- помилки разові – зустрічаються у виробничо-комерційній діяльності суб'єкта, як правило, не повторюються в обліку;
- помилки слідства – виникають з помилок-причин та викликають перекручення в нарахуванні зносу необоротних активів, визначенні сум витрат та собівартості, прибутку та бази для оподаткування;
- системні помилки – виникають тоді, коли певні господарські факти (наприклад, облік загальноновиробничих витрат) регулярно відображають з порушенням встановлених норм та методик, або коли не встановлено законодавством ніяких методик щодо ведення обліку (наприклад, податок на прибуток, розрахований згідно з податковим законодавством);

- істотні помилки, внаслідок яких перекручується точність та достовірність показників за їх змістом, а також впливають на взаємозв'язок та порівнянність показників фінансової звітності;
- фактичні помилки – виявляються аудитором під час перевірки конкретних господарських операцій;
- формальні помилки – це помилки, які не є істотними по відношенню до статей балансу та показників фінансової звітності. Виникають в тому випадку, коли не були завершені відповідні звірки з дебіторами та кредиторами, коли при складанні фінансової звітності не враховувалися відповідні вимоги чинного законодавства;
- спроектовані помилки – виявляються аудитором під час перевірки за наслідками вибіркового спостереження, при поширенні цих результатів на генеральну сукупність в цілому. Оцінити такі помилки можливо тільки приблизно;
- значні і незначні помилки – значення кожної окремої помилки носить відносний характер, тому що змінюється внаслідок зміни обставин. Значимість кожної помилки треба розглядати у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності з відповідною статтею балансу та фінансової звітності в цілому. Але аудитору слід пам'ятати, що велика кількість незначних помилок в сукупності може призвести до значного перекручення фінансової звітності.

Таке розмежування необхідне, коли потрібно дати загальну оцінку усім зібраним аудиторським доказам та достовірності фінансової звітності в цілому.

Встановивши помилки та факти обману (шахрайства), аудитор робить висновок щодо їх суттєвості, тобто можливості вплинути на рішення її користувача. На наявність „несуттєвих” помилок аудитор може не звертати уваги, тобто він не повинен перевіряти всю діяльність підприємства або всю його звітність з точністю до одиниць, в яких вона складена. Аудитор повинен брати до уваги дві сторони суттєвості: кількісну (чи перевищують знайдені відхилення кількісні критерії – рівень суттєвості) і якісну (чи суттєві виявлені в ході перевірки відхилення).

Рівень суттєвості – це найбільше значення помилки фінансової звітності починаючи з якої її кваліфікований користувач з великим ступенем імовірності робить неправильні висновки та приймає неправильні економічні рішення. Визначення суттєвості залежить від досвіду і кваліфікації аудитора та встановлюється ним самостійно для кожного клієнта з врахуванням специфіки його діяльності. При цьому до уваги беруть різні фактори:

- абсолютна величина помилки;
- відносна величина помилки (відношення ймовірної помилки до базової величини, за яку береться валовий прибуток, сума активів, сума поточних активів та ін.);

- зміст статті звітності (можливі помилки за рахунками ліквідованих активів розглядають як суттєвіші внаслідок їх відносної доступності для порушень);
- конкретні цілі використання аудиторського висновку;
- невизначеність фінансового стану підприємства тощо.

Аудитори повинні приділяти належну увагу перевірці правильності підсумкових даних у первинних документах та звітах, регістрах обліку відомостях, тому що помилки та шахрайства в цих документах призводять до перекручення даних про рівень витрат на виробництво і фінансових результатів, що в загальному веде до перекручення звітності.

Шахрайство та помилки розкриваються також під час арифметичного звіряння відповідності даних аналітичного обліку даним синтетичного.

В аудиторів в західних країнах існують „золоті правила” для виявлення помилок і шахрайства:

1. Не довіряти людям тільки через їх стан в суспільстві чи великий досвід.
2. Не пояснювати причину відхилень, а намагатись її з’ясувати.
3. Не припускати думки, що шахрайство неможливе на цьому підприємстві.
4. Відчувати особисту відповідальність за виявлені перекручення.
5. При виявленні потенційних проблем посилити контроль для зниження ризику.
6. Знати ситуації, які супроводжуються високим ризиком перекручень та їх ознаки.

В першу чергу для виявлення шахрайства аудитору необхідно:

- визначити можливу мету навмисного зловживання економічного суб’єкта;
- познайомитись з керівництвом, персоналом, оцінити їх моральний стан, умови праці та порядок її оплати;
- виявити імовірність появи перекручень (наявність охорони, контролю);
- виявити ознаки перекручень шляхом виконання аналітичних процедур;
- зробити суцільну та вибірково перевірку об’єктів з найбільшим ризиком невиявлених порушень.

Аудит пов’язаний з неминучим ризиком деяких суттєвих викривлень у фінансових звітах, навіть якщо він належним чином спланований і здійснений відповідно до МСА.

Ризик невиявлення суттєвих викривлень, спричинених шахрайством, вищий за ризик невиявлення суттєвих викривлень, які є результатом помилки, тому що шахрайство, як правило, супроводжується діями, спрямованими на його приховування, такими як змова, підробка документів, навмисне не відображення операцій або навмисне неправильне пояснення аудиторіві.

Якщо у процесі не буде виявлено протилежних свідчень, аудитор повинен прийняти пояснення як достовірні, а записи й документи як

справжні. Однак, він повинен спланувати та провести аудит керуючись принципом професійного скептицизму, враховуючи те, що які б досконалі не були системи фінансового обліку і внутрішнього контролю, вони можуть бути неефективні проти шахрайства, скоєного шляхом змови між працівниками (управлінським персоналом).

Аудитори виявляючи перекручення у фінансовій звітності, дають відповіді на послідовність питань, що показано на рис. 3. 4.

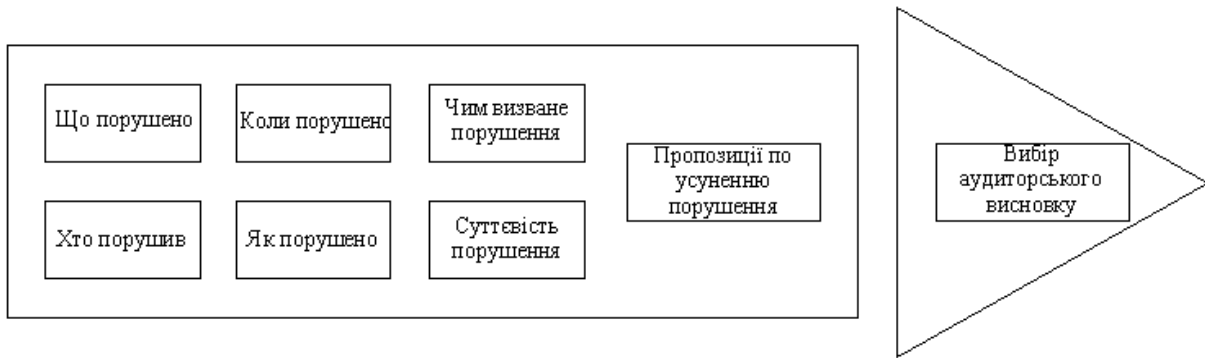

Рис 3.4. Послідовність дослідження аудитором можливих порушень

Плануючи аудит, аудитор розглядає ризик суттєвих викривлень у фінансових звітах, спричинених шахрайством та помилкою; а також робить запит до управлінського персоналу про те, чи були раніше виявлені будь-які факти шахрайства або суттєві помилки.

Оцінивши ризик, аудитор розробляє аудиторські процедури, щоб отримати обґрунтовану впевненість у тому, що викривлення, які спричинені шахрайством та помилкою і які є суттєвими для фінансових звітів й цілому, виявлено.

Аудитор мусить бути уважним та вміло застосовувати для розкриття змісту об'єктів контролю відповідні методи дослідження. При цьому потрібно описати зміст кожного факту помилки та вказати, який при цьому порушено закон або постанову Кабінету Міністрів України, або інші нормативні документи, подати пояснення посадових та третіх осіб із зазначенням тих, хто припустив помилку чи шахрайство, за чий наказом здійснено, розмір нанесеної матеріальної шкоди та інші наслідки. Аудитор не приймає фактів, основою яких є заява посадових осіб, не підтверджена документальними даними та даними фактичного контролю.

Аудитор наводить відповідні аудиторські докази того, що помилки та шахрайство, які можуть належати до суттєвих у фінансовій звітності підприємства, не знайдені, а якщо знайдені, то вони відповідним чином виправлені в обліку, і результат їх виправлення вплинув на окремі позиції фінансової звітності підприємства.

Якщо застосування аудиторських процедур, розроблених на основі оцінки ризику, вказує на можливе існування шахрайства чи помилок, аудитор повинен розглянути їх можливий вплив на фінансові звіти, а якщо аудитор вважає, що ці шахрайства або помилки можуть мати суттєвий вплив на фінансові звіти, то

йому слід виконати відповідні модифіковані (чи додаткові) процедури. Коли результати модифікованих (чи додаткових) процедур не спростували підозри щодо шахрайства чи помилок, аудитор має обговорити це питання з управлінським персоналом та розглянути, чи було це питання належним чином відображене або виправлене у фінансових звітах. Аудиторів слід розглянути можливий вплив цього на аудиторський висновок.

Аудитор повинен розглянути результати шахрайства та суттєвої помилки стосовно інших аспектів аудиту, зокрема достовірності пояснень управлінського персоналу. В зв'язку з цим аудитор переглядає оцінку ризику та достовірність пояснень управлінського персоналу, а також достовірність даних, отриманих від нього раніше.

Аудитор інформує управлінський персонал про виявлені фактичні дані якомога скоріше, якщо:

- аудитор підозрює, що є факт шахрайства, навіть якщо можливий вплив цього шахрайства на фінансові звіти несуттєвий;
- шахрайство або суттєва помилка справді були.

Виявлені факти шахрайства та значні помилки повинні бути доведеними. Коли виникають сумніви щодо непричетності керівництва підприємства до виявлених порушень, аудитор повинен порадитись з юристом щодо застосування відповідних законодавчих процедур.

Якщо аудитор дійде висновку, що шахрайство чи помилка мають суттєвий вплив на фінансові звіти й не були відповідно відображені або виправлені у фінансових звітах, аудитор повинен висловити умовно-позитивну або негативну думку.

У випадку перешкоди з боку посадових осіб щодо отримання достатніх відповідних аудиторських доказів для визначення того, чи є (або був) факт шахрайства чи помилки, який може бути суттєвим, аудитор висловлює умовно-позитивну думку, або відмовляється від висловлення думки про фінансові звіти на основі обмеженого обсягу аудиту.

Як правило, обов'язок аудитора дотримуватися конфіденційності не дозволяє йому повідомляти третю сторону про факти шахрайства або помилки, але існують певні обставини, коли аудитор не обов'язково повинен дотримуватись конфіденційності (в силу статуту, закону або рішення суду).

Аудитор може дійти висновку про те, що треба відмовитись від завдання, якщо суб'єкт господарювання не робить ніяких дій щодо виправлення ситуації стосовно шахрайства, які аудитор вважає необхідними. До факторів, що впливають на аудиторський висновок, належить також причетність найвищого управлінського персоналу, який може впливати на достовірність пояснень персоналу, а також на продовження співпраці з аудитором. Обираючи такий висновок, аудитор, як правило, звертається за юридичною консультацією.

Питання для самоконтролю до розділу 3

1. Які існують види аудиту відповідно до Міжнародних стандартів (Міжнародна концептуальна основа завдань з надання впевненості) ?
2. В чому полягає сутність суті і завдання з надання впевненості ?
3. Назвати загальні завдання аудиту на мікроекономічному рівні.
4. Назвати часткові завдання аудиту фінансової звітності.
5. Які Ви знаєте функціональні завдання аудиту залежно від виду послуг?
6. Яким чином класифікують інформацію про діяльність суб'єкта господарювання, з метою проведення контролю ?
7. Які процедури відносять до орієнтовного плану аудиту системи обліку?
8. Назвіть етапи аудиту системи внутрішнього контролю на підприємстві та дайте їх характеристику.
9. Назвіть завдання при розробці ефективної системи внутрішнього контролю підприємства?
10. Які процедури належать до факторів середовища контролю ?
11. Які процедури контролю належать до найбільш поширених ?
12. Дати визначення аудиторського ризику ?
13. Які існують види ризиків?
14. Що таке властивий ризик ?
15. Дати характеристику ризику системи внутрішнього контролю.
16. Що таке ризик не виявлення?
17. Назвіть ознаки суттєвих та несуттєвих відхилень в аудиті.
18. Які дії включає шахрайство?
19. Що можна вважати помилкою в аудиті?
20. Структура аудиторського звіту за результатами проведення аудиту фінансової звітності.

РОЗДІЛ 4 ЗБІР ТА ОБРОБКА АУДИТОРСЬКИХ ДОКАЗІВ

4.1. Система аудиторських доказів

Аудит, як наука і практична діяльність, нерозривно пов'язана з логікою мислення та пошуком аудиторських доказів для формування професійного судження аудитора. Види, джерела та методи отримання аудиторських доказів визначені Міжнародним стандартом аудиту 500 “Аудиторські докази”. Аудиторські докази – інформація, що використовує аудитор під час формулювання висновків, на яких ґрунтується аудиторська думка .

Доказ – це факт, який служить для підтвердження або спростування інформації про інший факт. У логіці структура доказу складається з тези, аргументу та демонстрації аргументу (рис. 4.1).

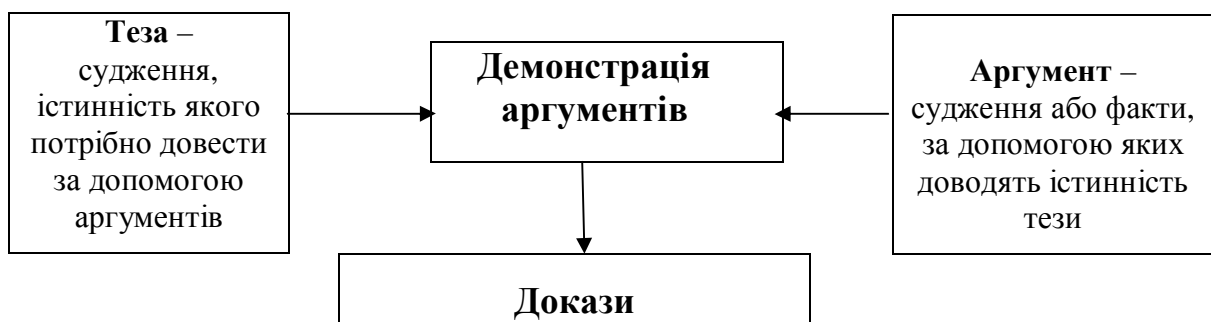

Рис. 4.1. Логічна структура доказу

Аудитор повинен отримати достатню кількість аудиторських доказів (інформації) з метою формування обґрунтованих висновків, на яких базується його думка.

Як стверджують М. О. Никонович, К.О. Редько, О.А. Юр'єва, теза є продуктом суб'єктивного підходу аудитора, який завдяки наявним аргументам її приймає або не приймає. На вибір аудитора впливають два основні чинники – довіра або впевненість у правильності аргументів, довіра або впевненість у правильності тези. В першому випадку, аргументи підкріплюють впевненість аудитора щодо отримання даних. У другому – формують логічний висновок щодо тези. Наприклад, якщо аудитор спираючись на професійний досвід, впевнений, що конкретна дебіторська заборгованість – безнадійна, з огляду на знання про конкретного дебітора, отримані з інших джерел, то він шукає аргументи, які лише посилять таку впевненість (процедура “підкріплення”). В іншому випадку, маючи сумнів у безнадійності дебіторської заборгованості, аудитор шукатиме різні нейтральні до дебітора, але цільові за метою перевірки аргументи, які дають

йому можливість визначитися з такою заборгованістю, як з безнадійною, або як з тією, що буде повернена (процедура “аргументації”).

Аудиторські докази можуть мати різну ступінь достовірності в залежності від джерела надходження інформації. На практиці розрізняють: внутрішні і зовнішні, змішані аудиторські докази.

Внутрішні аудиторські докази – інформація, отримана від економічного суб’єкта у письмовому або усному вигляді.

Зовнішні аудиторські докази – інформація, отримана від третьої сторони у письмовому вигляді (переважно аудитор надсилає запит).

Змішані аудиторські докази – інформація, отримана від економічного суб’єкта у письмовому, усному вигляді, а також документальне підтвердження від третьої сторони.

Найбільшу цінність й достовірність для аудиторської фірми мають зовнішні аудиторські докази, менш цінні – змішані, найменшу ступінь цінності і достовірності мають внутрішні аудиторські докази.

Залежно від характеру вони класифікуються на візуальні, документальні і усні.

Досить цікаву структуру аудиторських доказів з погляду мети аудиту подає С.М. Бичкова за такими критеріями:

- призначенням – предметні та допоміжні. Предметні докази безпосередньо встановлюють обставини предмета доказування або проміжні факти, на підставі яких робляться висновки про наявність чи відсутність предмета доказу. Допоміжні докази не мають самостійного значення та пов’язані з предметом доказу через предметні докази;

- роллю – емпіричні та математичні. Емпіричні базуються на досвіді або експерименті. Математичні – використовують як докази закони та аксіоми;

- способом доказу – прямі та зворотні докази. У прямому доказі істинність тези доказується безпосередньо істинними аргументами. Зворотні докази – істинність тези ґрунтується на хибності антитези;

- метою доказу – захищаючі та спростовуючі. Захищаючим є доказ, який обстоює тезу, істинність якої оскаржується. Спростовуючим є доказ, в якому обґрунтовується хибність тези, яка висунута;

- способом закріплення – особисті та матеріальні. До особистих доказів відносять пояснення сторін, персоналу замовника або третіх осіб. До матеріальних (речових) доказів належать матеріальні (фізична наявність) або письмові докази. Особливість письмового доказу – із моменту складання документа ніякі інші обставини суб’єктивного характеру не можуть вплинути на істинність вказаних у документі відомостей;

- наближенням до реальних подій – докази поділяються на природні (відбулась певна подія), штучні (опис певної події), раціонально аргументовані (припущення, які виводяться з доказової бази);

- відповідністю доказів фактам їх класифікують на первинні, вторинні та непрямі докази;

– джерелами докази поділяють на такі, які сформовані під контролем аудитора, під контролем керівництва об'єкта перевірки, під контролем третіх осіб.

У таблиці 4.1. наведена порівняльна характеристика аудиторських доказів.

Таблиця 4.1.

Порівняльна характеристика аудиторських доказів

Види аудиторських доказів	Ступінь надійності		Позитивне	Негативне
	СВК відсутня	СВК ефективна		
1. За джерелом походження				
Внутрішні	Низький	Середній	Легкодоступні для перевірки	Висока можливість шахрайства
Зовнішні	Високий	Високий	Більш надійні, низький ризик не виявлення зловживань	Вимагають залучення третіх осіб, що збільшує час перевірки
2. За характером				
Візуальні	Високий	Високий	Висока об'єктивність	Вимагають багато часу
Усні	Низький	Низький	Розширює уявлення про роботу клієнта	Низька або відсутня об'єктивність
Документальні				
- створені та зберігаються на підприємстві	Низький	Середній або високий	Легко замінюються	Висока можливість шахрайства
- створені третіми особами та зберігаються на підприємстві	Середній	Високий	Можливість зустрічного звіряння з третіми особами	Можливе маніпулювання, якщо особи підставні
- створені третіми особами та зберігаються у них	Високий	Високий	Незалежність і потенційно висока об'єктивність	Вимагають часу на листування і відвертості

Аудиторські докази повинні бути достатніми, належними і своєчасними. Достатність є виміром кількості, належність є виміром якості та відповідності конкретному твердженню та надійності (рис. 4.2).

На звіт аудитора, для підтвердження якого є достатні та відповідні аудиторські докази, впливають наступні чинники:

- аудиторська оцінка характеру та ступеня властивого ризику на рівні фінансового звіту й на рівні залишків на рахунках або класах операцій;
- характер системи фінансового обліку та внутрішнього контролю, а також оцінка ризику контролю;

- суттєвість статті, що перевіряється;
- досвід;
- результати аудиторських процедур;
- джерело та достовірність наявної інформації.

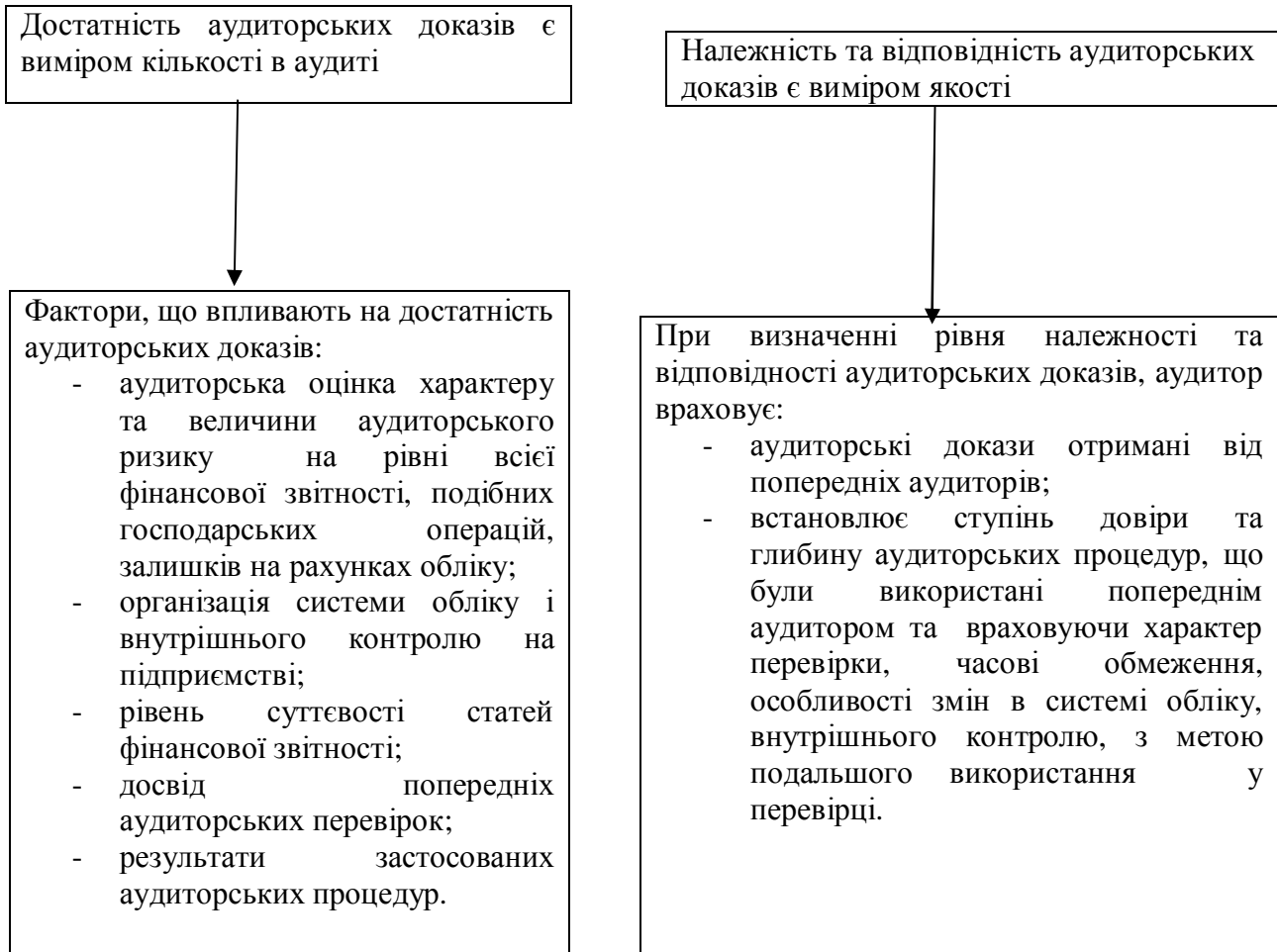

Рис. 4. 2. Достатність, належність та відповідність аудиторських доказів та чинники, що на них впливають

МСА 500 подає основні правила щодо визнання ступеня достовірності аудиторських доказів:

- аудиторські докази достовірніші, якщо отримані з незалежних джерел за межами суб'єкта господарювання;
- аудиторські докази, отримані з внутрішніх джерел, достовірніші, якщо відповідні процедури внутрішнього контролю є ефективними;
- аудиторські докази, отримані безпосередньо аудитором, достовірніші, ніж аудиторські докази, отримані опосередковано або шляхом припущення;

- аудиторські докази достовірніші, якщо вони існують у формі документів, що зберігаються на паперових, електронних чи інших носіях;
- аудиторські докази, отримані з оригіналів документів, достовірніші, ніж аудиторські докази, отримані з ксерокопій чи копій, переданих факсом .

При отриманні аудиторських доказів аудитор може використовувати певні твердження, що стосуються класу операцій, залишків на рахунках фінансового обліку та подання і розкриття інформації з метою формування основи для оцінки ризиків суттєвого викривлення.

Аудиторські докази складаються з первинних документів та облікових записів, що покладені в основу фінансової звітності, а також підтверджувальної інформації з інших джерел.

До аудиторських доказів належать (рис. 4.3) :

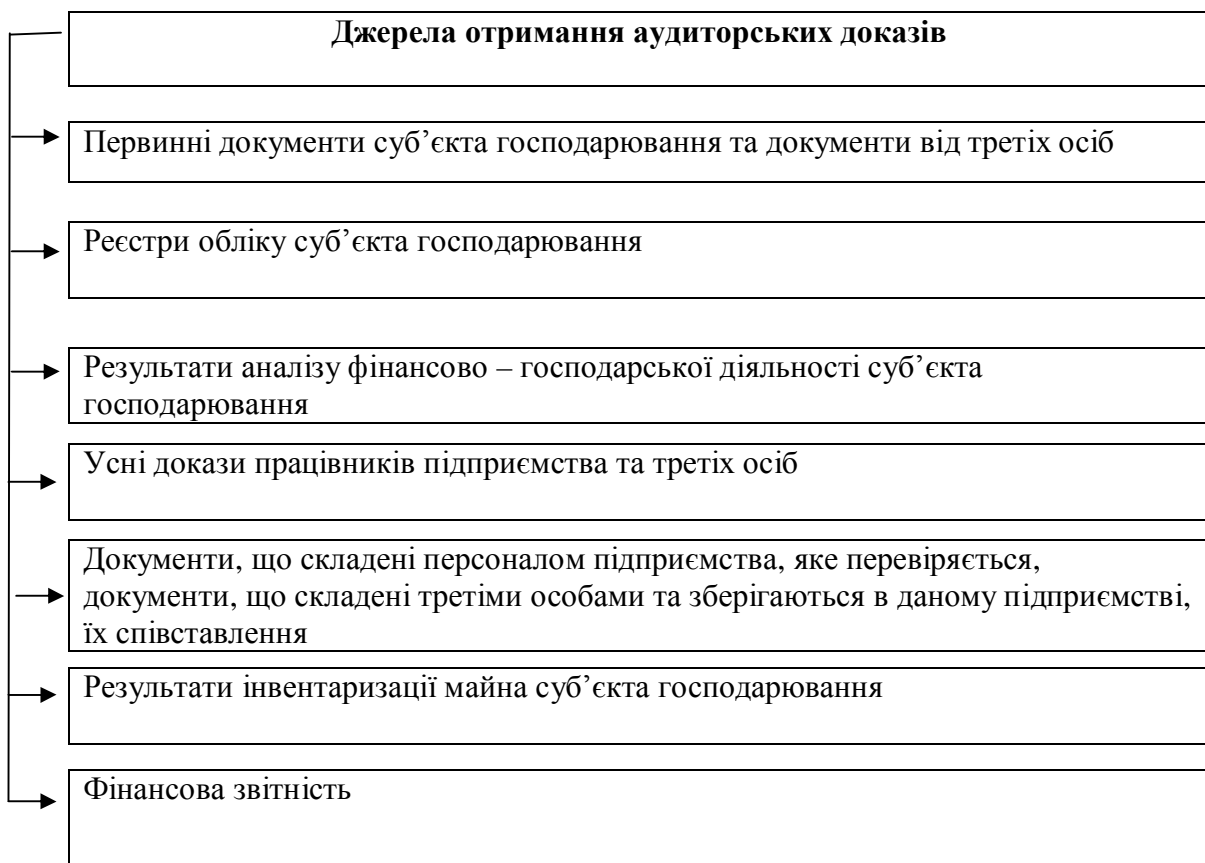

Рис. 4. 3. Джерела отримання аудиторських доказів

Аудиторські докази можна отримати в результаті належного поєднання тестів системи контролю та процедур перевірки на суттєвість. В деяких обставинах докази можуть бути одержані тільки в результаті застосування процедур перевірки на суттєвість.

Тести системи контролю – це тести, що виконуються для одержання аудиторських доказів щодо відповідності структури та ефективності функціонування системи обліку та внутрішнього контролю. Процедури

перевірки на суттєвість виконуються для одержання аудиторських доказів з метою виявлення суттєвих відхилень у фінансовій звітності і бувають двох типів, у вигляді:

- перевірок операцій та залишків по рахунках;
- аналітичних процедур.

Аудитор одержує аудиторські докази шляхом застосування таких процедур, як перевірка, спостереження, запит, підтвердження, підрахунок, аналітичні процедури.

Перевірка складається з вивчення облікових реєстрів, документів або матеріальних активів. Перевірка бухгалтерських реєстрів, документів надає аудиторські докази різного рівня надійності, залежно від їх характеру і джерела надходження, ефективності засобів внутрішнього контролю підприємства. До трьох основних категорій документальних аудиторських доказів, які мають для аудитора різний рівень надійності, належать:

- документальні аудиторські докази, які створені і зберігаються у третіх осіб;
- документальні аудиторські докази, які створені третіми особами і зберігаються на підприємстві;
- документальні аудиторські докази, які створені і зберігаються на підприємстві.

Спостереження – це отримання загальної уяви про можливості клієнта на основі візуального спостереження.

Запит – полягає у пошуку інформації, яку можна отримати від обізнаних осіб підприємства або поза його межами.

Підтвердження – полягає в отриманні аудитором підтверджувальної інформації, яка міститься в облікових реєстрах.

Підрахунок – полягає в перевірці арифметичної точності первинних документів та реєстрів обліку або у самостійному проведенні підрахунків.

Аналітичні процедури – полягають в аналізі найважливіших показників і співвідношень, включаючи підсумкове дослідження відхилень і взаємозв'язків, котрі суперечать іншій інформації, яка відноситься до цієї справи або відхиляється від показників, які очікуються.

Отже, підсумовуючи класифікацію аудиторських доказів за різними ознаками, порядок їх отримання та застосування, взаємозв'язок на рисунку 4.4 відобразимо схематично.

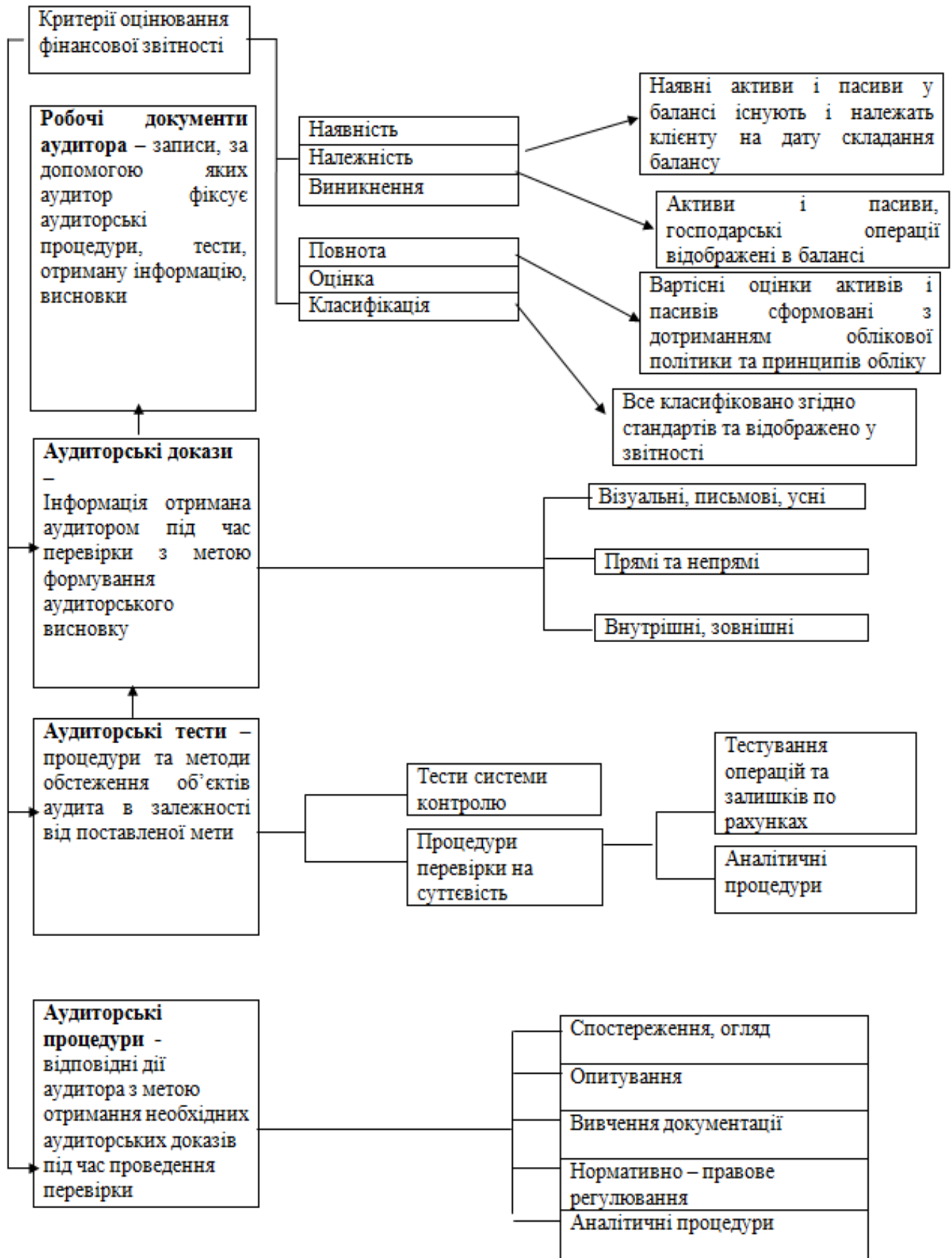

Рис. 4. 4. Аудиторські процедури з метою отримання аудиторських доказів

4.2. Робоча документація процесу аудіювання

Аудитор повинен документально оформити інформацію, яка є важливою з погляду формування доказів на підтримку аудиторської думки, а також доказів того, що аудиторську перевірку виконано згідно з МСА. Термін “документація” означає матеріали (робочі документи) підготовлені аудитором (і для аудитора) або одержані ним у зв’язку з проведенням аудиторської перевірки та зберігаються в нього. Робочі документи можуть бути у формі даних на папері, на плівці, на електронних чи інших носіях.

Документальне оформлення аудиторської перевірки складається з двох видів документації – робочої та підсумкової.

Таким чином, робоча документація – це записи, зроблені аудитором під час планування підготовки, проведення перевірки, узагальнення даних, а також документальна інформація отримана в процесі аудиторської перевірки від третіх осіб, підприємства – клієнта, чи усні відомості, матеріали співбесід, занотовані аудитором.

Робочі документи оформляються з метою:

- планування аудиторської перевірки;
- здійснення поточного контролю самим аудитором за ходом виконання аудиту згідно з планом та програмою;
- документального підтвердження виконаних аудитором процедур;
- збирання та узагальнення матеріалів стосовно перевірки фінансової звітності;
- складання та подання аудиторського висновку;
- документального оформлення оцінки величини аудиторського ризику;
- досягнення юридичної та інформаційної обґрунтованості перевірки;
- визначення рівня компетентності, професіоналізму та кваліфікації аудитора;
- контролю якості проведеної перевірки тощо.

Аудитор повинен складати робочі документи, які є достатньо повними і детальними забезпечення загального розуміння аудиторської перевірки.

Обсяги, види, склад та зміст робочих документів визначаються аудитором самостійно в кожному конкретному випадку. Але є ряд вимог та рекомендацій, яким повинні відповідати робочі документи:

- документи повинні бути складені в ході перевірки, складання їх після завершення перевірки не допускається;
- складаючи робочі документи, аудитору слід врахувати дані не лише за той період, який перевіряється, але й дані за попередній період;
- аудитор повинен відображати в робочих документах інформацію щодо планування аудиторської роботи, щодо характеру, часу та обсягу виконаних аудиторських процедур, їх результатів, а також висновків з отриманих аудиторських доказів;
- робочі документи мають містити пояснення аудитора щодо всіх важливих питань, які потребують висловлення думки, а також висновків

про них аудитору. Якщо питання стосовно принципів або суджень є складними, то в робочі документи треба вносити відповідні факти, що були відомі аудиторів на час формулювання висновків;

- документи мають відображати найсуттєвіші моменти, з яких аудитору необхідно висловити думку, охоплювати найважливіші напрямки перевірки і завдання, поставлені і вирішені аудитором;
- також повинні відображати стан та оцінку системи внутрішнього контролю на підприємстві, давати можливість оцінити фінансову звітність згідно із визначеними критеріями та ознаками;
- кожен документ повинен містити інформацію про те, звідки аудитор отримав зафіксовані у ньому дані, тобто треба вказувати джерело інформації;
- у документах доцільно зазначати посилання на інші робочі документи;
- також документ повинен містити дату складання і підпис аудитора;
- висновки, зроблені у робочих документах, повинні бути підтвердженні конкретними фактами.

Для того, щоб належною мірою стандартизувати, упорядкувати робочі документи, полегшити їх пошук, необхідно визначити набір обов'язкових реквізитів кожного документа. До обов'язкових реквізитів документів відносяться:

- назва підприємства клієнта;
- порядковий номер документа в аудиторському дос'є;
- період перевірки;
- строк перевірки;
- назва аудиторської фірми та її реєстраційний номер;
- прізвище аудитора, який складав документ;
- назва документа;
- мета складання;
- зміст документа (виклад виконаних процедур, результату проведеної перевірки, висновок);
- посилання на інші документи;
- дата перевірки документа;
- особистий підпис особи, яка склала документ та особи, яка його перевірила.

Слід зазначити і те, що аудитору важливо визначити форму і зміст робочих документів, на які згідно з п. 8 МСА 230 "Документація" впливають такі чинники:

- характер аудиторського завдання (тобто аудит, супутні аудиту послуги, узгоджені процедури, завдання органів судово-бухгалтерської експертизи тощо);
- форма (вид) аудиторського висновку (безумовно позитивний, умовно позитивний, негативний, відмова від думки);

- характер та складність бізнесу клієнта (аудит великих компаній які мають філії, дочірні підприємства вимагає складання значно більшої кількості робочих документів, ніж при перевірці підприємств малого бізнесу);
- характер і стан систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю суб'єкта господарювання (чим нижчий рівень аудиторського ризику при оцінці систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю і висловленні певної довіри до них, тим меншу кількість аудиторських процедур можна виконати і тим менше складається документів, і навпаки);
- використання у процесі аудиторської перевірки конкретних методів та прийомів;
- потреба (за певних обставин) у керівництві, нагляді й перевірці роботи, виконуваної асистентами (асистенти повинні досить детально описувати виконані ними процедури згідно з отриманим письмовим завданням від аудитора (це може бути деталізований план чи програми перевірки, спеціальні доручення тощо).

Зміст робочої документації значною мірою є питанням професійного судження аудитора, оскільки немає ні можливості, ані необхідності документувати кожне спостереження чи обстеження. Функції робочих документів аудитора наведені на рис 4.5.

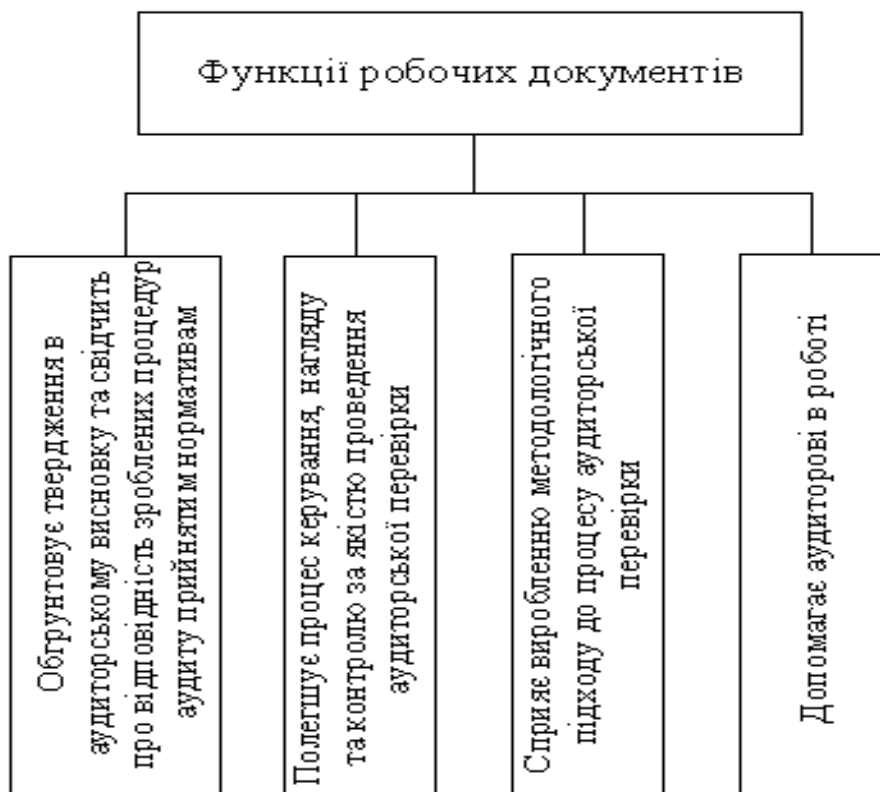

Рис. 4. 5. Функції робочих документів

До складу робочих документів, як правило, входять:

- інформація, що стосується правової форми та організаційної структури суб'єкта господарювання;
- копії важливих юридичних документів, угод, протоколів або витягів з них;
- інформація стосовно галузі промисловості, економічного та законодавчого середовища, в якому діє суб'єкт господарювання;
- докази процесу планування, включаючи програми аудиту та будь-які зміни до них;
- докази розуміння аудитором системи обліку та внутрішнього контролю;
- докази оцінки властивого ризику, ризику контролю та будь-які зміни цих оцінок;
- докази розгляду аудитором роботи внутрішнього аудиту й висновки з цього;
- аналіз операцій і залишків;
- аналіз важливих показників і тенденцій;
- записи про характер, час та обсяг виконаних аудиторських процедур та їх результати;
- докази, що робота асистентів була виконана під наглядом і перевірена;
- вказівки на те, хто й коли виконував аудиторські процедури;
- детальна інформація про процедури, застосовані до компонентів, фінансові звіти яких перевіряє інший аудитор;
- копії протоколів спілкування та листування з іншими аудиторами, експертами та іншими третіми сторонами;
- копії листів або записок з питань аудиту, повідомлених або обговорених із суб'єктом господарювання, зокрема умови, завдання й суттєві недоліки внутрішнього контролю;
- листи з поясненнями управлінського персоналу, одержані від суб'єкта господарювання;
- висновки аудитора із суттєвих аспектів аудиторської перевірки, виявлених за допомогою аудиторських процедур, включаючи те, як були розв'язані або враховані винятки чи незвичайні події, якщо вони були;
- копії фінансових звітів та аудиторського висновку.

В робочих документах обов'язково зберігаються копії листа зобов'язання аудиторської фірми про згоду на проведення аудиту, договору (з усіма додатками, доповненнями до договорів) на проведення даної аудиторської перевірки, аудиторського висновку та письмової інформації керівництву по закінченню перевірки.

Аудитор повинен намагатися найбільш повно задокументувати перевірку і водночас мінімізувати витрати робочого часу для підготовки документів. Для цього рекомендується робити ксерокопії облікових документів, реєстрів, звітності та інших записів підприємства; максимально залучати персонал підприємства до виконання технічної роботи зі збору необхідної аудитору інформації; складати комбіновані документи, в яких

одночасно відображати результати перевірки пов'язаних між собою рахунків або статей балансу, а також прокласифікувати їх.

Слід зазначити і те, що серед зарубіжних та вітчизняних економістів не існує єдиної точки зору щодо класифікації робочої документації.

Так професор Ф.Ф.Бутинець поділяє робочі документи залежно від тривалості взаємовідносин аудитора і підприємства - клієнта на:

- постійні – містять інформацію, що стосується аудиту окремих питань, які повторюються з року в рік (копії установчих та реєстраційних документів тощо);
- поточні – містять інформацію, яка стосується аудиту поточних періодів фінансово-господарської діяльності клієнта (каса, банк, реалізація та тощо).

Інші автори дають більш узагальнену класифікацію за сімома ознаками:

1. Часом ведення і використання:

- довготермінові;
- нетривалого використання.

2. Способом і джерелами отримання;

- від третіх осіб;
- від підприємства-клієнта;
- складені аудитором.

3. Характером інформації:

- правового характеру;
- про керівництво і персонал підприємства;
- про структуру і організацію підприємства;
- про економічні засади діяльності підприємств;
- про систему внутрішнього контролю;
- про систему обліку;
- аудиторські організаційно-функціональні документи;
- документи оцінки аудиторського ризику;
- аудиторські документи перевірки окремих статей і показників річного звіту;
- кореспонденція аудитора;
- підсумковий висновок;
- пропозиції та рекомендації.

4. Призначенням:

- оглядові;
- інформативні;
- перевірочні;
- підтверджуючі;
- розрахункові;
- порівняльні;
- аналітичні.

5. Ступенем стандартизації:

- стандартизовані;
 - довільної форми.
6. Формою подання:
- графічні;
 - табличні;
 - тестові;
 - комбіновані.
7. Технікою складання:
- ручні;
 - на машинних носіях.

У робочих аудиторських документах використовуються стандартизовані символи та умовні позначення, які повинні бути пояснені на початку досьє. Використовуються спеціальні символи та умовні позначення для економії часу на підготовку документа, зменшення його обсягу та наочності.

Кожна аудиторська фірма, як правило, розробляє свою систему символів, кодів та позначень. Деякі з них наведені в табл.4.2.

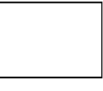
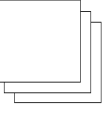
Робочі документи необхідно зберігати скомплектовано і в зведених для кожного клієнта папках (“файлах”).

Уся сукупність документів, складених (зібраних) аудитором у процесі перевірки фінансової звітності підприємства-клієнта, *називається аудиторським досьє* (папкою), яке має свій ідентифікаційний номер та назву.

Робочі документи в аудиторському досьє розміщуються у певній послідовності. Загальна структура робочої папки (досьє) документів аудитора має вигляд:

- титульна сторінка;
- зміст;
- умовні позначення, які вживаються у робочих документах;
- організаційні документи (договір, лист-зобов’язання, наказ про призначення групи аудиторів, попереднє листування з підприємством-клієнтом);
- план та програма аудиторської перевірки;
- документи, що дають загальну інформацію про створення та діяльність підприємства, його структуру;
- документи перевірки окремих статей звітності (рахунків) бухгалтерського обліку;
- звіт та висновок аудитора;
- рекомендації аудитора, результати аналізу фінансового стану підприємства та їх коментарі;
- копії перевіреної аудитором фінансової звітності, окремих первинних документів та поточних облікових регістрів;
- інші необхідні додатки (визначаються аудитором за потребою самостійно).

Символи та умовні позначення в робочих документах аудитора

Вид символу (позначення)	Зображення символу (позначення)	Пояснення значення, в якому вживається символ (позначення)
1	2	3
Символьні		Пунктування в різних варіантах (процедура виконана, помилок не виявлено)
	 або 	Документ будь-якого виду; цифрою позначається номер копії
	 або 	Документи будь-якого виду
		Посилання на певну інформацію
		Тимчасове вилучення інформації
		Бухгалтерська книга
		Операція виконана за документом
		Занесення книги або документа у файли
		Помилка
		Зв'язок з іншою сторінкою
	Потік документів або інформації	
Буквені	С	Сума перевірена
	П	Перевірочний розрахунок виконано
	У/Г	Узгоджено з Головною книгою
	Г/К	Головна книга
	ПА	Програма аудиту
Буквено-цифрові	РЮ-1	Робота виконана юристом
	РЕ-2	Робота виконана експертом
	РВА-3	Робота виконана внутрішнім аудитором

По закінченню перевірки робочі документи передаються для обов'язкового зберігання до архіву. Робочі документи повинні зберігатись в зброшурованому вигляді скомплектованими в папки ("файли"), заведені окремо для кожної перевірки або виду послуги, які надавалися аудиторською фірмою. Робоча документація повинна зберігатись в архіві не менше 5-ти років.

У разі повторних аудиторських перевірок деякі папки з робочими документами можна класифікувати як “постійні” аудиторські папки, що поповнюються новою інформацією, важливою для всіх аудиторських перевірок, на відміну від поточних аудиторських папок, що містять інформацію, пов’язану переважно з аудитом за один конкретний період.

Аудиторів слід використовувати відповідні процедури, щоб забезпечити конфіденційність і збереження робочих документів протягом періоду, достатнього для задоволення потреб суб’єкта професійної бухгалтерської практики, а також щоб задовольнити правові та професійні вимоги зберігання таких документів.

4.3. Узагальнення результатів аудиту

Аудиторський звіт – це офіційний документ, засвідчений підписом та печаткою аудиторської фірми, який складається у встановленому порядку за наслідками проведеного аудиту і містить у собі думку (висновок) аудитора стосовно достовірності фінансової звітності і її відповідності чинному законодавству.

Аудиторська думка може бути безумовно-позитивною (не модифікованою) і модифікованою (умовно-позитивною; негативною; аудитор може відмовитися від висловлення думки).

Безумовно-позитивний висновок – надається тоді, коли у аудитора відсутні будь-які суттєві зауваження з приводу та порядку ведення обліку, під час аудиторської перевірки не виявлено жодних суттєвих порушень. Крім того:

- аудитор отримав всю інформацію й пояснення необхідні для цілей аудиту;
- надана інформація достатня для відображення реального стану справ на підприємстві;
- інформація є достовірною з усіх суттєвих питань;
- фінансова звітність сформована відповідно до прийнятої на підприємстві облікової політики, обліковою системою, котра відповідає вимогам українського законодавства.

Будь-яка непевність чи незгода є підставою для модифікації аудиторського висновку. Висновок аудитора залежить від рівня непевності чи незгоди.

Основними причинами непевності можуть бути:

- неможливість одержання необхідної інформації через незадовільний стан обліку;
- неможливості виконання всіх необхідних процедур через обмеження в часі аудиторських перевірок, що встановлюються клієнтом;
- двохзначне тлумачення окремих положень законодавства.

Непогодження (незгода) виникає тоді, коли:

- знайдені помилки є суттєвими;
- господарські операції відображені з порушенням чинного законодавства.
- існують розходження в думках аудитора і клієнта стосовно повноти і способів відображення господарських операцій в обліку і звітності.

У всіх суттєвих випадках, коли аудитор формує висновок, який відрізняється від позитивного, він повинен описати всі суттєві причини непевності і незгоди.

При несуттєвій непевності чи несуттєвій незгоді аудитор формує умовно-позитивний висновок. Умовами подання такого висновку є:

- неможливість перевірки аудитором доцільності здійснення і правильності відображення господарських операцій, однак ці операції мають обмежений вплив на діяльність клієнта і не спотворюють дійсний фінансовий стан;
- виявлення операцій оформлених з порушенням чинного законодавства, однак вони мають обмежений вплив на діяльність клієнта і в цілому не викривляють його дійсний фінансовий стан.

При суттєвому непогодженні (фундаментальна незгода) аудитор формує висновок негативного характеру. Умовами подання такого висновку є:

- існування суттєвих помилок, які ставлять під сумнів достовірність фінансової звітності в цілому;
- невідповідність даних фінансової звітності обліковим даним;
- пряма фальсифікація облікових даних.

За таких умов дані фінансового обліку і фінансової звітності не дають достовірного уявлення про дійсний фінансовий стан.

При суттєвій (фундаментальній) непевності аудитор відмовляється від висловлення думки. Це відбувається тоді, коли аудитор не може отримати достатні і належні аудиторські докази для того, щоб зробити висновок, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвих викривлень.

Така ситуація може бути наслідком:

- неможливості перевірки окремих господарських фактів через запущеність чи неакуратне ведення фінансового обліку, а ці факти суттєво впливають на діяльність клієнта;
- відсутності аналітичного обліку;
- обмеження в часі аудиторської перевірки.

Рекомендації щодо форми аудиторського звіту дають МСА групи «Аудиторські висновки та звітність» (700; 705; 706; 710; 720).

В цілому, аудиторський звіт складається у довільній формі, але обов'язково у ньому повинні бути наявні наступні розділи:

1. Заголовок – містить:

- назву документа;
- аудитора (аудиторської фірми);
- назву підприємства, яке перевіряється;

- період перевірки.
2. Вступ – у ньому відображається:
- перелік перевірених форм фінансової звітності;
 - твердження, що фінансова звітність складена згідно принципів відображених у законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» і НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»;
 - розмежування відповідальності керівництва клієнта і аудитора.
3. Розділ, що описує обсяг робіт – у ньому відображається:
- зміст проведених робіт;
 - зазначається, що аудиторську перевірку проведено згідно МСА;
 - міститься твердження, що аудит було заплановано і проведено для забезпечення обґрунтованої впевненості у тому, що фінансові звіти не містять суттєвих викривлень.
4. Розділ в якому висловлена думка аудитора про достовірність фінансової звітності (у ньому слід чітко вказати на відповідність фінансової звітності у всіх суттєвих аспектах чинному законодавству і встановленим стандартам);
5. Дата аудиторського звіту – аудитор повинен зазначити дату, яка є датою завершення аудиторської перевірки;
6. Підпис – аудиторський звіт підписується директором аудиторської фірми (сертифікованим аудитором).
7. Адреса аудиторської фірми – вказується адреса дійсного місця знаходження аудиторської фірми.
- Аудиторський звіт розрахований на широке коло користувачів. Його публікація є свідченням того, фінансова звітність підприємства в усіх суттєвих аспектах відповідає чинному законодавству і встановленим стандартам.
- До аудиторського звіту клієнту може бути надана додаткова підсумкова документація, зміст і форму якої визначає аудитор відповідно до Положення з національної практики аудиту № 1 «Особливості узгодження умов завдання з обов’язкового аудиту та укладання договору про проведення обов’язкового аудиту з врахуванням вимог національного законодавства».
- Додаткова підсумкова документація за результатами перевірки не є обов’язковим елементом звітності. Така інформація за обсягом є більшою і містить детальну інформацію про всі аспекти аудиторської перевірки та рекомендації щодо усунення виявлених недоліків. Аудитор самостійно визначає необхідний зміст та форму додаткової підсумкової звітності, виходячи з умов укладеного договору.
- Формуючи аудиторський звіт аудитор повинен враховувати так звані подальші події, події, що відбуваються після дати складання фінансової звітності.

Згідно МСА 560 «Подальші події» такими є події, що відбуваються у період між датою фінансової звітності та датою аудиторського звіту, і події, які стають відомими аудитору після дати аудиторського звіту. Рекомендації щодо оцінювання подальших подій надає однойменний МСА.

Дата аудиторського звіту – дата, обрана аудитором для датування звіту щодо перевірки фінансової звітності відповідно до МСА 700.

Дата затвердження фінансової звітності – дата, коли всі звіти, що входять до складу фінансової звітності, включаючи відповідні примітки, складені, а особи, наділені відповідними повноваженнями, підтвердили, що несуть відповідальність за її достовірність.

Дата оприлюднення фінансової звітності – дата, коли аудиторський звіт і, перевірена аудитором, фінансова звітність стали доступними для перегляду третім особам.

Дата фінансової звітності – дата, на яку припадає кінець останнього періоду, який охоплює фінансова звітність.

Подальші події виникають:

- після складання фінансової звітності до підписання аудиторського звіту;
- після підписання аудиторського звіту, але до оприлюднення фінансових звітів;
- після оприлюднення фінансових звітів.

До таких подій належать:

- здійснення операцій з продажу майна, що було відображено у фінансовій звітності у складі активів;
- втрата частки активів з причин стихійного лиха;
- конфіскація майна;
- додатковий випуск акцій;
- об'єднання компаній, створення дочірніх підприємств та філій;
- банкрутство основного клієнта-покупця або основного постачальника і т.п.

Такі події потребують коригування фінансової звітності чи розкриття інформації про них у пояснювальній записці до неї за період, який перевіряється.

Якщо аудитору стає відомо про такі події, що суттєво впливають на діяльність підприємства до підписання аудиторського звіту, то йому слід перевірити їх належне відображення в обліку та розкриття у фінансовій звітності.

Аудитор не зобов'язаний виконувати будь-які аудиторські процедури стосовно фінансової звітності після дати аудиторського звіту. Проте якщо після підписання аудиторського звіту і до офіційного оприлюднення фінансової звітності, аудитору стає відомим факт, який може істотно вплинути на достовірність фінансової звітності клієнта, він повинен визначити доцільність внесення виправлень до фінансової звітності й аудиторського звіту, а також обговорити це питання з керівництвом клієнта.

Якщо керівництво вносить зміни до фінансової звітності підприємства, то аудитор повинен внести виправлення у результати аудиторської перевірки. Дата на аудиторському висновку ставиться не раніше дня підписання керівництвом зміненої фінансової звітності.

Якщо керівництво клієнта не вносить виправлень у фінансову звітність, а аудитор вважає це необхідним, то аудитор повинен модифікувати свою думку.

Якщо аудиторський звіт вже передано клієнтові, то аудитор повинен повідомити керівництво клієнта, яке відповідає за оприлюднення звітності, про недопустимість її публікації без коригування. Якщо фінансова звітність все-таки опублікована без змін, то аудитор повинен і вжити заходів для інформування про це її користувачів. Прийняти рішення про такі дії аудитору допомагають правова підтримка та рекомендації юриста.

Після оприлюднення фінансової звітності аудитор не зобов'язаний виконувати будь-які аудиторські процедури стосовно неї. Проте, якщо після опублікування фінансових звітів йому стає відомим факт, наявний на дату аудиторського звіту і який (якби був відомий йому на цю дату) змусив би змінити думку, то аудитор повинен переглянути свій висновок щодо достовірності фінансових звітів, обговорити це питання з управлінським персоналом, і видати новий звіт чи доповнення до попереднього (з новою датою) та вжити відповідних заходів для ознайомлення з ним зацікавлених сторін. Новий аудиторський звіт повинен містити посилання на те, що спонукало аудитора змінити попередній.

4.4. Повідомлення інформації з питань аудиту найвищому управлінському персоналу

У всіх випадках аудиту аудиторські організації зобов'язані повідомляти інформацію, яку виявлено під час аудиторської перевірки фінансових звітів і яка має значення для управління, найвищому управлінському персоналу суб'єкта господарювання. Останній, як правило, відповідає за досягнення суб'єктом господарювання його цілей, складання фінансових звітів і звітування зацікавленим сторонам.

Насамперед, аудитор повинен визначити коло осіб (особу), що належать до найвищого управлінського персоналу, беручи до уваги управлінську структуру даного суб'єкта господарювання, обставини завдання та відповідні закони, а також юридичні обов'язки цих осіб.

Якщо управлінська структура чітко не визначена, то аудитор узгоджує із економічним суб'єктом, кому потрібно повідомляти важливу для управління інформацію з питань аудиту. Даний аспект відображається у листі зобов'язання, тобто аудитор вказує, що повідомлятиме лише ту інформацію, яка має значення для управління і на яку він зверне увагу в результаті проведення аудиторської перевірки. Відповідно він не зобов'язаний

розробляти процедури спеціально з метою виявлення питань, що мають значення для управління. У листі – зобов'язанні також може бути описана форма, в якій буде повідомлятися дана інформація та зазначення відповідних осіб. Важливою умовою в роботі аудитора є дотримання професійної незалежності і об'єктивності.

Інформація, яка має значення для управління і отримання в процесі аудиту фінансових звітів, як правило, містить:

- загальний підхід до аудиторської перевірки та її обсяг; у тому числі будь-які очікувані обмеження обсягу аудиторської перевірки та будь-які додаткові вимоги;
- вибір або зміна важливої політики і методів бухгалтерського обліку, які мають (або можуть мати) суттєвий вплив на фінансові звіти суб'єкта господарювання;
- можливий вплив на фінансові звіти будь – яких суттєвих ризиків (наприклад, поточні розгляди судових справ), які слід розкривати у фінансових звітах;
- аудиторські коригування (як зафіксовані так і не зафіксовані суб'єктом господарювання), які спричиняють (або можуть спричинити) суттєвий вплив на фінансові звіти суб'єкта господарювання;
- суттєва невизначеність, що стосується подій або обставин що можуть викликати суттєві сумніви щодо дотримання суб'єктом господарювання принципу безперервності;
- інша інформація, що потребує уваги управлінського персоналу (зокрема, суттєві недоліки в системі внутрішнього контролю, інформація щодо чесності управлінського персоналу, а також випадків шахрайства за участю управлінського персоналу).

Свідчення, які містяться в письмовій інформації аудитора, повинні бути чіткими, змістовними. В необхідних випадках у письмовій інформації аудитора повинні бути обґрунтування кількісних розрахунків і оцінок, посилань на документи чинного законодавства.

У письмовій інформації аудитора повинно бути вказано, які із зроблених зауважень є суттєвими, а які ні, впливають або не впливають (чи можуть вплинути) перераховані зауваження та недоліки на висновки, зроблені аудитором.

Інформацію аудитор повинен повідомляти вчасно, адже це дає можливість особам, що відповідають за управління, вжити відповідних заходів.

Є дві форми повідомлення інформації: усна або письмова. На рішення аудитора, яку з них вибрати впливають такі фактори:

- розмір, операційна структура, організаційно-правова форма суб'єкта господарювання і процес повідомлення інформації суб'єкту господарювання, де проводиться аудиторська перевірка;

- характер, чутливість і важливість інформації з питань аудиту, яка має значення для управління.
- домовленості щодо регулярних зустрічей або звітування про інформацію з питань аудиту, яка має значення для управління;
- обсяг постійних контактів та контакти, що їх підтримує аудитор з найвищим управлінським персоналом.

Якщо аудитор повідомляє інформацію в усній формі, то він задокументовує в робочих документах повідомлену інформацію та отримані відповіді (у формі копій протоколів обговорень, проведених аудитором з найвищим управлінським персоналом).

Аудитор спочатку обговорює з управлінським персоналом інформацію з питань аудиту, яка має значення для управління, за винятком тієї інформації, яка ставить під сумнів компетентність або чесність управлінського персоналу. Повідомлення інформації повинно здійснюватись ефективно та належним чином. Інформація, яка повідомляється аудитором з питань аудиту, яка має значення для управління, має певний рівень конфіденційності. Аудитор звертається до законів і нормативних актів, перш ніж повідомляти інформацію особам, які відповідають за управління.

Питання для самоконтролю до розділу 4

1. Дайте визначення аудиторських доказів.
2. Обґрунтуйте логічну структуру доказів.
3. За якими ознаками класифікують аудиторські докази?
4. Які з доказів мають найбільшу цінність для аудитора?
5. Які вимоги до аудиторських доказів?
6. Охарактеризуйте джерела аудиторських доказів.
7. Що таке тести системи контролю? Дайте їх характеристику.
8. Які є процедури отримання аудиторських доказів?
9. Дайте визначення робочих документів аудитора.
10. Які є вимоги до оформлення робочих документів аудитора?
11. Як класифікують робочі документи аудитора?
12. Якими документами оформляють результат аудиту?
13. Які вимоги до складання аудиторського звіту?
14. Дайте характеристику структури аудиторського звіту.
15. Які є види аудиторських звітів? За яких умов їх надає аудитор?
16. Перерахуйте події, які відбулися після дати складання аудиторського звіту. Які дії аудитора в кожному із зазначених випадків?
17. У яких формах аудитори здійснюють повідомлення інформації з питань аудиту найвищому управлінському персоналу?

РОЗДІЛ 5 НАПРЯМИ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

5.1. Аудит фінансової звітності

Метою аудиту фінансової звітності є встановлення документально підтвердженої реєстрації фактів господарської діяльності та відповідного відображення їх у фінансовій звітності для надання зовнішнім користувачам повної, правдивої, неупередженої інформації про фінансово-економічний стан підприємства; оцінку правильності організації фінансового обліку; дотримання методології обліку; виявлення перекручень економічних показників обліку і звітності.

Аудиторська перевірка фінансової звітності включає:

- нормативну базу з регулювання аудиторської діяльності;
- предметну область проведення аудиту ;
- методику перевірки окремих розділів обліку і робіт, які підлягають аудиту.

Нормативну базу з організації аудиту поділяють на зовнішню і внутрішню.

Зовнішня нормативна база являє собою сукупність законів, положень, методичних матеріалів з фінансового обліку і звітності, оподаткування й аудиторських стандартів, які використовують аудитори для встановлення рівня відповідності ведення обліку і складання фінансової звітності підприємства цій базі. За наявності в аудитора чи в аудиторської фірми сучасних персональних ЕОМ (ПЕОМ) використовують різні інформаційно-довідкові системи: «Податки і фінансовий облік», «Консультант», „Ліга” та інші, що значно полегшує роботу аудитора, прискорює процес проведення перевірок, підвищує їхню якість. За умов ручної праці можна застосовувати допоміжні таблиці, довідники тощо.

Внутрішню нормативну базу становлять такі елементи, як облікова політика, різні методичні й інструктивні матеріали з організації обліку на конкретному підприємстві, які підлягають аналізу і зіставленню з діючою методологією аудиту

Предметний обсяг перевірок включає установчі й інші загальні документи підприємства, у тому числі й облікову політику, документи по рахунках і розділах обліку і звітності. Вивчаючи установчі та інші загальні документи замовника, можна одержати уявлення про підприємство, види діяльності, особливості технології й організації виробництва.

Аналіз облікової політики підприємства дозволяє виявити загальні відомості про організацію обліку в методичному, технічному і організаційному аспектах.

Центральне місце у проведенні перевірок займає аудит всіх рахунків фінансового обліку.

Перевірка правильності відображення необоротних активів у звіті про фінансово-майновий стан підприємства

Аудитор починає перевірку з підтвердження правильності класифікації та оцінки активів підприємства. Він повинен переконатися, що основні засоби, нематеріальні активи та інші необоротні активи підприємства оцінені достовірно у відповідності до критеріїв визнання за ПБО 7 «Основні засоби», ПБО 8 «Нематеріальні активи», ПБО 32 «Інвестиційна нерухомість» і ПБО 27 «Необоротні активи утримані для продажу» і відображені правильно в аналітичному та синтетичному обліку.

Аудитор повинен знати, що основні засоби обліковують за собівартістю придбання з урахуванням усіх витрат та пільг, здійснених при купівлі та підготовці до введення в експлуатацію.

Перевірка охоплює інформацію по кожній групі основних засобів: суму, ступінь зносу, метод нарахування амортизації. Необхідно також указати на причини обмеженого використання основних засобів та зібрати відомості про залишки вартості на початок і кінець звітнього періоду, приріст і вибуття.

Необхідно також підтвердити, що в обліку та звітності правильно відображені факти із надходження, реалізації, ліквідації, ремонту та модернізації основних засобів. Крім того, аудитор визначає правильність застосування прийнятого в обліковій політиці методу нарахування амортизації та його незмінність у звітному періоді.

Аудитор перевіряє інформацію про вартість нематеріальних активів, метод та період їх амортизації, непередбачені списання за звітний період.

Аудитор повинен знати, що облік і оцінка довгострокових фінансових інвестицій ведеться відповідно до ПБО 12 «Фінансові інвестиції». Довгострокові фінансові інвестиції обліковуються за собівартістю з урахуванням витрат на придбання (брокерські винагороди, державне мито, плата за банківські послуги).

Методами оцінки вартості довгострокових інвестицій є:

а) інвестиції, що не мають суттєвого впливу (менше 20%) – не ринкові акції – оцінюють за собівартістю; ринкові акції оцінюють за найменшою з оцінок собівартості або ринковою вартістю;

б) мають суттєвий вплив, але не мають контролю (від 20% до 50%)- оцінюють за методом участі в капіталі;

в) контроль (більше 50%) – фінансова звітність консолідується.

Аудитор встановлює метод оцінки вартості інвестицій; характеризує склад та ринкову вартість цінних паперів на початок і кінець звітнього періоду; оцінку керівництва підприємства відносно справедливої вартості довгострокових інвестицій; вказує джерела інформації про ринкову вартість цінних паперів і дату на яку вона подана; інформацію про внески у статутний капітал, що перевищує 20%.

Перевірка правильності відображення в звіті про фінансовий стан оборотних активів

Аудитор з'ясовує правильність оцінки запасів відповідно до ПБО 9 «Запаси». Зміну за звітний період методу оцінки вибуття запасів здійснюють відповідно до положень облікової політики.

Необхідно визначити:

а) метод оцінки, який використовують для обліку запасів:

при відпуску запасів у виробництво: FIFO, ідентифікаційній собівартості, середньозваженій собівартості, нормативній собівартості;

при відпуску у реалізацію – ціна продажу;

при відпуску запасів, виготовлених власними силами – згідно з ПБО 16 «Витрати»;

б) вартість малоцінних швидкозношуваних предметів, переданих в експлуатацію, списують повністю на витрати виробництва та надалі оперативно-кількісний облік таких предметів проводиться за місцем зберігання у розрізі матеріально-відповідальних осіб, протягом строку фактичного використання на забалансовому рахунку, або 50% в момент оприбуткування та 50% момент списання;

в) показати залишки вартості запасів за видами, а також за реальною ціною товари для продажу; описати обставини або події, які призвели до збільшення (зменшення) вартості запасів; показати вартість запасів, що передані в заставу.

Аудитор звертає увагу на правильність обліку і оцінки дебіторської заборгованості відповідно до ПБО 10 «Дебіторська заборгованість». Таку заборгованість відображають у звіті за «чистою вартістю реалізації», тобто з урахуванням резерву сумнівних боргів. Облік безнадійних боргів відбувається у той період, коли керівництво визнало борги безнадійними. Необхідно зібрати дані про прострочену дебіторську заборгованість, яку можна визнати простроченою, та перелік основних боржників з указанням причин, з яких заборгованість не буде погашена, окремо показати заборгованість афільованих осіб.

Аудитор підтверджує, що дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги реальна, підтверджена даними інвентаризації, і що резерв сумнівних боргів у звітному році створюється згідно з обліковою політикою.

Аудитор перевіряє відповідність обліку касових операцій на підприємстві Положенню про ведення касових операцій в національній валюті України, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 р. за №637 (зі змінами і доповненнями).

Крім того підтверджують залишки коштів, що відображені у звіті на перше число кожного місяця, відповідно до виписок банку.

При перевірці грошових коштів аудитором необхідно визначити джерела надходження іноземної валюти у звітному періоді та указати суми грошових коштів, використання яких є обмеженим.

Відносно витрат майбутніх періодів аудитор повинен отримати інформацію у випадку, якщо їх сума становить більше, ніж 5% вартості оборотних активів.

Перевірка інформації, наведеної у звіті про фінансовий стан власного капіталу підприємства

Аудитор підтверджує, що на підприємстві адекватно визначений власний капітал, його структура і призначення; статутний капітал сформований у відповідності з діючим законодавством України. Необхідно перевірити інформацію про кількість акцій, що знаходяться в обороті, їх номінальну вартість, про частину сплаченого й не сплаченого статутного капіталу та зміни у статутному капіталу протягом року, права, привілеї в голосуванні та розподілі дивідендів.

Перевіряють відомості про несплачені дивіденди й повернення капіталу та відомості про збільшення статутного капіталу, що відбулося за рахунок додаткової емісії або збільшення номінальної вартості акцій у зв'язку з індексацією основних фондів, розмір емісії, номінал акції.

Аудитор перевіряє наявність різниці між акціями, які випущені та повністю сплачені та акції, що були не оплачені та отримати окрему інформацію про суму іншого додаткового капіталу і дані про суму збільшення вартості основних засобів, незавершеного виробництва у зв'язку з індексацією.

Аудитор підтверджує формування резервного капіталу відповідно до статуту підприємства та визначає загальну суму нерозподіленого прибутку (непокритого збитку), який було отримано підприємством з початку діяльності.

Перевірка достовірності відображення у звіті про фінансовий стан зобов'язань та забезпечень

Відносно довгострокових зобов'язань аудитор перевіряє інформацію про суму забезпечених та незабезпечених довгострокових кредитів банку, проценти за кредитами, строки погашення, черговість платежів, а також дані про суму емісії забезпечених і не забезпечених боргових інструментів (облігації, векселі), доходів від них, строків погашення.

Окремо перевіряють інформацію про суму заборгованості за одержаними кредитами зі строком погашення до одного року та інформацію про умови кредитування: строк погашення; забезпечення цінними паперами; проценти, які повинні бути сплачені; види та умови випуску боргових цінних паперів зі строком погашення менше, ніж один рік.

Аудит поточних зобов'язань полягає у перевірці правильності обліку відповідно до ПБО 11 «Зобов'язання». Аудитор підтверджує, що у фінансовій звітності підприємства відображені реальні суми зобов'язань, що на підприємстві правильно обліковані й відображені у звіті поточні

зобов'язання та реальна сума зобов'язань у фінансовій звітності, що підтверджується даними інвентаризації.

Окремо перевіряють виконання Закону України «Про оплату праці» та Кодексу законів про працю у частині своєчасності та повноти розрахунків з оплати праці, а також виплат заробітної плати виключно грошима, виявляють прострочену заборгованість з виплат заробітної плати.

При перевірці кредиторської заборгованості аудитор звертає увагу на загальну суму боргу кредиторам за товари, роботи, послуги та заборгованість, строк сплати яких не настав, несплачені у строк, та кредитори, заборгованість яких перевищує 10% загальної суми кредиторської заборгованості.

Порядок складання Звіту про сукупний дохід (форма № 2) встановлено Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 (далі – НП(С)БО 1) «Звіт про сукупний дохід».

Аудитор підтверджує реальність і точність відображення фінансових результатів діяльності. Облік фінансових результатів на підприємстві проводиться згідно з ПБО 15 «Доходи», ПБО 16 «Витрати». Крім того аудитор підтверджує правильність класифікації і визначення доходів та витрат на підставі достовірних даних про виручку від реалізації послуг (робіт, продукції) і витрати підприємства.

Увага аудитора повинна бути зосереджена на перевірці складу витрат, порядку розподілу загальнопромислових витрат і їх обліку на підприємстві відповідно до ПБО 16 «Витрати» та Методичних рекомендацій щодо галузевих особливостей формування собівартості продукції (робіт, послуг) за економічними елементами.

Проведення аудиту складання Звіту про сукупний дохід у розрізі статей починають з Розділу 1 «Фінансові результати».

Під час проведення аудиту звертають увагу на правильність відображення у формі № 2 суми собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) або собівартості реалізованих товарів.

Для підприємств, які використовують для обліку витрат тільки рахунки класу 8 «Витрати за елементами», необхідно враховувати окремі особливості. Зокрема, виробничу собівартість продукції (робіт, послуг) вони формують лише в частині прямих витрат, а виробничі накладні витрати списують на фінансові результати в період їх утворення.

При перевірці валового прибутку або збитку визначають правильність розрахунку валового прибутку (збитку), як різницю між чистим доходом (виручкою) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Крім того, треба перевірити правильність відображення господарських фактів на рахунках синтетичного обліку.

Аудит адміністративних витрат виявляє відображення і формування складу адміністративних витрат відповідно до ПБО 16 «Витрати». До складу адміністративних витрат відносять загальногосподарські витрати, спрямовані

на обслуговування та управління підприємством. Витрати на управління і обслуговування підприємства відносять до витрат звітного періоду повністю шляхом включення до статті «Адміністративні витрати» форми № 2 і при цьому до складу виробничої собівартості продукції їх не включають.

Аудит витрат на збут установлює правильність відображення формування їх складу відповідно до ПБО 16 «Витрати». Витрати на збут, як і адміністративні витрати, відносять до витрат звітного періоду повністю шляхом включення до статті «Витрати на збут» форми №2 і до складу виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) їх не включають.

Під час проведення аудиту звертають увагу на правильність визначення інших фінансових доходів, до яких відносять дивіденди, проценти та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій, за винятком доходів, які обліковують за методом участі в капіталі.

При проведенні аудиту інших доходів визначають інші доходи, які виникають під час звичайної діяльності і не пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Дохід від безоплатно отриманих оборотних активів визначають у повній сумі у звітному періоді одержання таких активів, у той час коли дохід від безоплатно отриманих необоротних активів - у сумі амортизації цих активів одночасно з її нарахуванням.

При проведенні перевірки необхідно мати на увазі, що доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів включають до цієї статті без суми непрямих податків, нарахованих при їх реалізації згідно з чинним податковим законодавством. Далі перевіряють правильність визначення фінансового результату.

При проведенні аудиту фінансових витрат звертають увагу на правильність визначення суми таких витрат, оскільки часто їх плутають з інвестиційними витратами.

У процесі проведення аудиту інших витрат перевіряється правильність визначення інших витрат, які виникли у процесі звичайної діяльності (крім фінансових витрат), але не пов'язані безпосередньо з виробництвом та (або) реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг).

При аудиті перевіряють розрахунок остаточного фінансового результату (прибутку або збитку) від операційної діяльності підприємства за звітний період.

Аудит податку на прибуток вимагає перевірки його відображення за 1 квартал, 1 півріччя, 9 місяців і рік відповідно до декларації про прибуток підприємства. Перевіряють суму податку на прибуток у фінансовому обліку, на рахунках якого відображають факти залежно від перевищення чи зменшення суми податку на прибуток, відображеної в податковій декларації порівняно з цим податком, розрахованим за даними фінансового обліку.

Дані про суму чистого прибутку (збитку), відображені в Звіті про сукупний дохід, повинні відповідати даним кредитового (дебетового) сальдо рахунку 79 «Фінансові результати», відображеним у Головній книзі.

У розділі II Звіту про сукупний дохід наведені дані про інший сукупний дохід (доходи та витрати, які не включені до фінансових результатів підприємства), а також сукупний дохід (зміни у власному капіталі протягом звітного періоду внаслідок господарських фактів й інших подій (за винятком зміни капіталу за рахунок операцій із засновниками)).

У розділі III Звіту про сукупний дохід наводять елементи операційних витрат (на виробництво і збут, управління та інші операційні витрати).

Дані про суму витрат на оплату праці, відображені у формі № 2, повинні відповідати даним дебетового обороту за звітний період рахунку «Витрати на оплату праці», відображеним у Головній книзі.

При проведенні аудиту відрахувань на соціальні заходи перевіряють правильність визначення відрахувань на соціальні заходи, до складу яких відносять відрахування на:

- пенсійне забезпечення;
- соціальне страхування;
- індивідуальне страхування персоналу підприємства;
- інші соціальні заходи.

При проведенні аудиту амортизації встановлюють правильність визначення амортизаційних витрат, до складу яких відносять амортизацію: основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів. Дані про суму нарахованої амортизації, відображені у формі № 2, повинні відповідати даним дебетового обороту за звітний період рахунку 83 «Амортизація», відображеним у Головній книзі.

Аудит інших операційних витрат вимагає перевірки правильності визначення таких операційних витрат, які не увійшли до складу вищенаведених елементів. Дані про суми інших операційних витрат, відображені у формі № 2, повинні відповідати даним дебетового обороту за звітний період рахунку 84 «Інші операційні витрати», відображеним у Головній книзі.

Розділ IV Звіту про сукупний дохід заповнюють лише акціонерні товариства, прості або потенційно прості акції яких відкрито продають і купують на фондових біржах, а також товариства, які перебувають у процесі випуску таких акцій.

Визначення змісту, форми Звіту про рух грошових коштів та загальні вимоги до розкриття його статей передбачено П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Норми НП(С)БО 1 стосуються Звітів про рух грошових коштів підприємств і організацій усіх форм власності, крім банків і бюджетних установ. Звіт про рух грошових коштів складають з метою надання користувачам фінансової звітності повної, правдивої та неупередженої інформації про зміни, які відбувалися в грошових коштах підприємства та їх еквівалентах за звітний період.

Аудитор повинен знати, що до грошових коштів відносять готівку (у касі в національній та іноземній валютах), кошти на рахунках у банках (поточних та інших рахунках в національній та іноземній валютах) і депозити

до запитання. Звіт про рух грошових коштів взаємопов'язаний зі звітом про фінансовий стан та звітом про сукупний дохід.

Звіт про рух грошових коштів використовується разом з іншими формами фінансової звітності для: оцінювання змін у чистих активах, фінансовій структурі, впливу на суми й час потоків грошових коштів з метою коригування відповідно до умов та можливостей, що змінилися. Водночас, цей звіт усуває вплив застосування різних облікових методів для однакових подій та операцій. Дані про рух грошових коштів у цьому Звіті відображаються протягом звітного періоду в результаті класифікації за видами діяльності: операційна, інвестиційна й фінансова.

У П(С)БО 1 передбачено складання Звіту про рух грошових коштів операційної діяльності за прямим та непрямим методами на вибір підприємства.

Аудитору необхідно пам'ятати, що прямий метод полягає у відображенні руху грошових коштів у розрізі окремих фактів, а мета непрямого методу – показати причини змін та залишку грошових коштів. При використанні прямого методу в Звіті наводять усі види надходжень та виплат, різниця яких показує приріст або зменшення грошових коштів.

Суть непрямого методу полягає у відображенні в Звіті суми чистого прибутку (збитку), який коригується до величини чистої зміни грошових коштів, за виключенням впливу негрошових операцій і фактів, пов'язаних з інвестиційною та фінансовою діяльністю.

При аудиті звіту про рух грошових коштів необхідно:

- наводити надходження та видатки, які виникають у результаті операційної, інвестиційної діяльності, розгорнуто;
- якщо рух грошових коштів у результаті однієї операції включає суми, які належали до різних видів діяльності, то ці суми наводять окремо в складі відповідних видів діяльності;
- внутрішні зміни в складі грошових коштів до звіту не включають;
- не грошові операції (операції, які не потребують використання грошей та їх еквівалентів) у звіті не відображають (бартерні операції, безкоштовне отримання товарно-матеріальних цінностей, отримання активів шляхом фінансової оренди тощо);
- у звіті, складеному за прямим методом, показники за звітний період наводять в одній графі, залежно від впливу на грошовий потік: надходження – зі знаком плюс, а вибуття – у дужках;
- у звіті, складеному за непрямим методом для відображення даних звітного періоду призначено дві графи: у графі 3 наводять надходження грошових коштів, а в графі 4 – їх вибуття.

Звіт про рух грошових коштів (ф. № 3) перевіряють на підставі Звіту про фінансовий стан (ф. № 1), Звіту про сукупний дохід (ф. № 2), Звіту про власний капітал (ф. № 4), даних Головної книги, синтетичного та аналітичного фінансового обліку.

У складі річної фінансової звітності відповідно до Закону України від 16.07.1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» передбачено складання Звіту про власний капітал. Визначення змісту, форми звіту та загальні вимоги до розкриття його статей передбачено НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Звіт про власний капітал має достовірно й повно відображати результати роботи підприємства щодо збільшення або зменшення власного капіталу. Інформація, відображена в Звіті про власний капітал, має бути достовірною, без помилок і перекручень, які можуть вплинути на рішення користувачів фінансової звітності. Підставою для заповнення Звіту є дані синтетичного й аналітичного обліку, які мають бути тотожними.

Аудитор повинен знати, що оцінка й визначення власного капіталу залежать від застосовуваних методів оцінки й визначення активів і зобов'язань підприємства. Сума власного капіталу – це вартість майна підприємства, яка не є його поточною або реалізаційною вартістю і тому не відображає поточну на даний час вартість прав власників фірми. На суму власного капіталу впливають оцінка активів і кредиторська заборгованість, які використовують у фінансовому обліку підприємства.

Отримання прибутку є основною метою діяльності підприємства, реалізувати яку можна лише при збереженні та нарощуванні власного капіталу. Збереження капіталу здійснюється в разі, якщо підприємство заробляє прибуток за умови, що сума чистих активів на кінець року перевищує суму чистих активів на початок року після вилучення виплат власникам або внесків власників протягом звітного року.

Структуру Звіту про власний капітал побудовано за шаховим принципом та відповідно до структури Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.

Шаховий принцип побудови Звіту передбачає розміщення по горизонталі джерел утворення власного капіталу, а по вертикалі статей з відображенням інформації про його зміни.

Власний капітал за рівнем відповідальності поділяють на:

- капітал, суму якого визначають в установчих документах, з обов'язковою державною реєстрацією і обсяг якого не може бути меншим за встановлену законодавством суму;
- нереєстрований капітал – додатково вкладений капітал для ведення господарської діяльності підприємства.

До переліку джерел власного капіталу відповідно відносять: зареєстрований капітал, капітал в дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток, неоплачений капітал, вилучений капітал.

Здійснюючи аудит зареєстрованого капіталу, слід перевіряти правильність відображення розміру статутного (пайового) капіталу в обліку та з'ясувати:

- чи зафіксовано в засновницьких документах внески всіх засновників (учасників) (пайові внески членів КСП, ЖБК, споживчих товариств, кредитних спілок; інший зареєстрований капітал приватних підприємств);
- відповідність суми, що відображена в обліку фактичним внескам у формування статутного капіталу; чинність прийнятого рішення засновників (учасників) про збільшення або зменшення статутного капіталу;
- реєстрацію рішення про коригування статутного капіталу; відповідність скоригованої суми статутного капіталу даним звіту про фінансовий стан.

Статутний капітал акціонерного товариства складається із внесків акціонерів (учасників) і відображає власні джерела формування активів підприємства. Статутний капітал акціонерного товариства має бути поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, а відповідальність за зобов'язаннями має бути тільки в межах майна товариства. Слід звертати увагу на те, чи відповідає сума випущених простих акцій залишковому капіталу підприємства; чи надається власникам привілейованих акцій першочергове право при виплаті дивідендів і розподілі активів у разі ліквідації товариства; чи здійснено реєстрацію випуску акцій у Національній Комісії з цінних паперів та фондового ринку.

При створенні публічного акціонерного товариства з'ясовують: чи розповсюджуються акції шляхом відкритої підписки на них; яку встановлено тривалість строку відкритої підписки на акції (не може перевищувати шести місяців); чи вносять особи, які бажають придбати акції, на поточний рахунок акціонерного товариства не менш як 10 відсотків вартості акцій, які вони передплатили; чи видають засновники письмові зобов'язання про продаж відповідної кількості акцій.

Обсяг статутного капіталу акціонерного товариства може змінюватися відповідно до рішення зборів акціонерів, але зміни потрібно відображати в обліку тільки після державної реєстрації нової суми статутного капіталу. Під час здійснення аудиту перевіряють порядок, правильність визначення джерел збільшення статутного капіталу.

На додаткову емісію (випуск акцій) передплату проводять в тому ж порядку, що і на акції першої емісії, а джерелами збільшення статутного капіталу є:

- додаткові внески учасників;
- індексація основних засобів;
- реінвестування прибутку;
- нараховані дивіденди (в разі, коли прийнято рішення про виплату дивідендів акціями).

При підвищенні номінальної вартості акцій статутний капітал можна збільшувати за рахунок додаткових внесків учасників до встановленого рівня номінальної вартості акцій або за рахунок індексації основних засобів. У разі обміну раніше випущених облігацій акціонерного товариства на його ж акції, статутний капітал збільшують за рахунок довгострокових зобов'язань за облігаціями.

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства здійснюється шляхом:

- зменшення номінальної вартості акцій;
- зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості шляхом викупу їх у власників з метою анулювання.

Аудит за правильністю формування й використання пайового капіталу проводять за даними рахунку 402 «Пайовий капітал» на якому здійснюють облік і узагальнення інформації, передбаченої установчими документами про суми пайових внесків членів споживчого товариства, колективного сільськогосподарського підприємства, житлово-будівельного кооперативу, кредитної спілки підприємств споживчої кооперації та інших підприємств, у яких частина власного капіталу формується у вигляді пайових внесків. Під час здійснення перевірки з'ясовують джерело формування пайового капіталу, порядок визначення розмірів пайових внесків та їх повернення пайовикам, принцип нарахування дивідендів і правильність відображення операцій з пайовим капіталом на рахунках обліку. Розміри обов'язкових пайових внесків визначаються загальними зборами пайовиків з розрахунку потреби у власних оборотних коштах. У разі вибуття із членів підприємства та у разі його ліквідації обов'язкові пайові внески підлягають поверненню пайовикам.

Аудитору необхідно знати, що в оновленій фінансовій звітності з'явився такий вид капіталу, як капітал в дооцінках, що містить інформацію про дооцінку основних засобів, нематеріальних активів та фінансових інструментів. Крім цього, стаття дооцінки бере участь у формуванні іншого сукупного доходу підприємства.

Аудит правильності формування та використання додатково капіталу здійснюється за даними рахунку 42 «Додатковий капітал», який містить у собі такі показники власного капіталу, як емісійний дохід, вартість безкоштовно отриманих необоротних активів, сума коштів внесених засновниками понад статутний капітал, накопичені курсові різниці.

Резервний капітал – це сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства.

Планом рахунків передбачено ведення резервного капіталу на рахунку 43 «Резервний капітал». Здійснюючи аудит, перевіряють правильність формування, використання резервного капіталу та відображення його в обліку. Кошти резервного капіталу використовують відповідно до напрямів, передбачених в установчих документах: покриття непередбачених витрат у разі нестачі прибутку, погашення боргів при ліквідації товариства, виплата дивідендів за привілейованими акціями тощо. Залишки невикористаних коштів резервного капіталу переходять на наступний рік. Аналітичний облік резервного капіталу належить вести за напрямками використання. Дані синтетичного обліку за рахунком 43 «Резервний капітал» мають відповідати даним аналітичного обліку.

Нерозподілені прибутки – це сума прибутку, одержана в результаті господарсько-фінансової діяльності підприємства за вирахуванням прибутку, використаного в звітному періоді, включаючи податок на прибуток. Здійснюючи аудит, перевіряють правильність використання нерозподіленого прибутку та відображення його в бухгалтерському обліку. Аналітичний облік нерозподіленого прибутку слід вести за напрямками використання. Дані синтетичного обліку за субрахунком 441 «Прибуток нерозподілений» мають відповідати даним аналітичного обліку.

Неоплачений капітал – це сума заборгованості власників (учасників) за внесками до капіталу. Планом рахунків передбачено вести облік неоплаченого капіталу на рахунок 46 «Неоплачений капітал». Здійснюючи аудит, перевіряють збільшення та зменшення суми неоплаченого капіталу і відображення фактів на рахунках обліку. Збільшення неоплаченого капіталу відбувається в результаті:

- внесків засновників до статутного капіталу підприємства;
- зменшення номінальної вартості акцій;
- повернення засновникам підприємства їх внесків.

Зменшення неоплаченого капіталу відбувається в результаті:

- оголошення статутного капіталу після реєстрації підприємства;
- створення фондів за рахунок засновників.

Аналітичний облік неоплаченого капіталу ведуть за видами розміщених неоплачених акцій (для акціонерних товариств) та за кожним засновником (учасником) підприємства. Дані синтетичного обліку за рахунком 46 «Неоплачений капітал» мають відповідати даним аналітичного обліку. Здійснюючи перевірку, потрібно знати, що сума неоплаченого капіталу в Звіті про фінансовий стан наводиться в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу.

Вилучений капітал – фактична собівартість власної емісії або часток, викуплених товариством в його учасників. Здійснюючи аудит, перевіряють збільшення, зменшення вилученого капіталу та відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку. Різниця між номінальною і балансовою вартістю акцій, що анулюються, зменшує нерозподілений прибуток або додатковий капітал.

Аналітичний облік вилученого капіталу слід вести за видами акцій (внесків, паїв). Дані синтетичного обліку за рахунком 45 «Вилучений капітал» мають відповідати даним аналітичного обліку. Сума вилученого капіталу в Звіті про фінансовий стан наводиться в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу.

Перевірку правильності формування за кожною статтею власного капіталу здійснюють в розрізі джерел його формування: зареєстрованого, додатково вкладеного, резервного капіталу, нерозподіленого прибутку, неоплаченого й вилученого капіталу.

Висновок аудитора щодо фінансових звітів загального призначення

Метою Міжнародного стандарту аудиту (МСА 700) є встановлення стандартів і рекомендацій щодо висновку незалежного аудитора, який формує його в результаті проведення аудиторської перевірки повного пакету фінансових звітів загального призначення, підготовлених у відповідності до концептуальної основи фінансової звітності.

Як вказано в МСА 200 фінансовими звітами загального призначення є фінансові звіти, підготовлені у відповідності до концептуальної основи фінансової звітності, метою якої є задоволення потреб в загальній інформації широкого діапазону користувачів. Крім того МСА розглядає обставини, коли аудитор може надати безумовно-позитивний висновок, а необхідності в модифікації звіту аудитора немає. МСА 701 «Модифікація висновку незалежного аудитора» встановлює стандарти та надає рекомендації щодо модифікацій висновку (пояснювального параграфу, умовно-позитивного висновку, відмови від висловлення думки, негативного висновку).

МСА 800 «Висновок незалежного аудитора при виконанні завдань аудиту спеціального призначення» встановлює стандарти та надає рекомендації щодо форми та змісту аудиторського висновку при виконанні завдань з аудиту:

- а) повного пакету фінансових звітів, підготовлених у відповідності до іншої концептуальної основи обліку;
- б) одного з компонентів повного пакету фінансових звітів загального або спеціального призначення, наприклад, окремого звіту, конкретного рахунку, елементів рахунку або статей фінансового звіту;
- в) виконання контрактних угод;
- г) узагальнених фінансових звітів.

Аудиторський висновок повинен містити належним чином сформульоване судження аудитора щодо фінансових звітів.

Метою проведення аудиторської перевірки фінансових звітів є надання аудиторіві можливості висловити думку стосовно того, чи складені фінансові звіти в усіх суттєвих аспектах згідно з визначеною концептуальною основою для відображення в аудиторському висновку фрази «справедливо і достовірно відображають» або «відображають достовірно, в усіх суттєвих аспектах» є еквівалентними термінами.

Судження аудитора про те, чи «справедливо та достовірно відображають» або «представляють достовірно, в усіх суттєвих аспектах» інформацію фінансові звіти, робиться в контексті застосовної концептуальної основи фінансової звітності.

Таким чином, концептуальна основа фінансової звітності є для аудитора контекстом для оцінки достовірності відображення інформації фінансовими звітами включно з питанням, чи підготовлені та представлені фінансові звіти у відповідності до конкретних вимог концептуальної основи

фінансової звітності щодо окремих класів операцій, залишків на рахунках та розкриття.

Аудитор повинен оцінити висновки, зроблені завдяки отриманим аудиторським доказам, що будуть основою для формування його думки щодо фінансових звітів. Формуючи думку щодо фінансових звітів, аудитор оцінює на основі отриманих аудиторських доказів, чи є достатня впевненість, що фінансові звіти, взяті в цілому, не містять суттєвих викривлень. Цей процес включає висновки, чи було отримано достатньо відповідних аудиторських доказів для зменшення ризиків суттєвих викривлень фінансових звітів до прийняттого низького рівня і оцінку впливу невивірених ідентифікованих викривлень.

Формування думки, чи «справедливо й достовірно відображають» або «представляють достовірно, в усіх суттєвих аспектах» інформацію фінансові звіти відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності, включає оцінку, чи були фінансові звіти підготовлені та представлені у відповідності до конкретних вимог застосовної концептуальної основи щодо окремих класів операцій, залишків на рахунках та їх розкриття. Така оцінка вимагає розгляду (з точки зору застосовної концептуальної основи фінансової звітності) чи:

а) відповідає застосована облікова політика концептуальній основі фінансової звітності та обставинам;

б) прийнятні в даних обставинах облікові оцінки, зроблені управлінським персоналом;

в) є відповідною, надійною, порівняльною і зрозумілою інформація, подана у фінансових звітах;

г) дають фінансові звіти розкриття, що дозволить користувачам зрозуміти вплив суттєвих фактів та подій на інформацію, що міститься у фінансових звітах (наприклад, на фінансовий стан, фінансові результати та грошові потоки, якщо фінансові звіти готуються у відповідності до Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ)).

Формування думки, чи «справедливо та достовірно відображають» або «представляють достовірно, в усіх суттєвих аспектах» інформацію фінансові звіти відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності, включає також оцінку достовірності представлення фінансових звітів. Аудитор розглядає, чи відповідають фінансові звіти (з урахуванням всіх коригувань, зроблених управлінським персоналом в результаті аудиторської перевірки) його розумінню підприємства і середовища.

Аудитор розглядає загальне представлення, структуру та зміст фінансових звітів, чи достовірно представляють вони, включаючи розкриття в примітках, факти та події, які «справедливо та достовірно відображають» або «представляють достовірно, в усіх суттєвих аспектах» інформацію концептуальної основи фінансової звітності.

Як показано в МСА 210, аудитор розглядає прийнятність концептуальної основи фінансової звітності при вирішенні питання про приймання ним завдання.

Застосування концептуальної основи фінансової звітності, визначеної як прийнятна для фінансових звітів загального призначення, звичайно призводить до надання фінансових звітів, у яких відображена достовірна інформація.

Послідовність і логічність висловлення думки аудитора у випадках проведення аудиторської перевірки відповідно до МСА підвищує довіру до професії на глобальному ринку через легкість ідентифікації аудитів, що виконувались згідно з глобально визнаними стандартами. Вона також значно полегшує розуміння користувачами та ідентифікацію незвичних обставин, коли вони трапляються.

Елементами аудиторського висновку для тих аудиторських перевірок, що виконуються у відповідності до МСА є:

- а) заголовок;
- б) адресат;
- в) вступний параграф;
- г) відповідальність управлінського персоналу за фінансові звіти;
- д) відповідальність аудитора;
- е) аудиторська думка;
- є) інші обов'язки стосовно надання висновку;
- ж) підпис аудитора;
- з) дата аудиторського висновку;
- і) адреса аудитора.

Аудиторський висновок повинен мати заголовок, який би вказував на те, що це є висновок незалежного аудитора, наприклад «Висновок незалежного аудитора» і підтверджує, що аудитор виконав всі відповідні етичні вимоги стосовно незалежності, та відрізняє цей висновок незалежного аудитора від висновків, зроблених іншими.

Висновок аудитора адресують у відповідності до обставин завдання. Національні закони та нормативні акти часто вказують, кому повинні адресувати аудиторський висновок щодо фінансових звітів загального призначення в даній країні. Зазвичай, аудиторський висновок щодо фінансових звітів загального призначення адресують тим, для кого він готувався, як правило, для акціонерів або найвищого управлінського персоналу суб'єкта господарювання, фінансові звіти якого проходять аудиторську перевірку.

У вступному параграфі аудиторського висновку вказують суб'єкта господарювання та зазначають, що його фінансові звіти пройшли аудиторську перевірку. У вступному параграфі вказують:

- а) назву кожного з фінансових звітів, що складають повний пакет фінансових звітів;

б) посилання на важливі аспекти облікової політики та інші пояснювальні примітки;

в) дату та період, якого стосуються фінансові звіти.

Для виконання цієї вимоги вказується, що аудитор перевіряв фінансові звіти суб'єкта господарювання, що додаються (вказати назву повного пакету фінансових звітів), як це вимагається застосованою концептуальною основою фінансової звітності. Вказують дату і період, якого стосуються ці фінансові звіти, робиться посилання на важливі аспекти облікової політики та інші пояснювальні примітки.

У тих випадках, коли аудитор знає, що фінансові звіти будуть включатись в документ, де буде міститись ще інша інформація, наприклад, річний звіт, аудитор може, якщо це дозволяє форма представлення, вказати номер сторінок, на яких подані фінансові звіти. Це допоможе читачам ідентифікувати фінансові звіти, яких стосується висновок аудитора.

Аудитор повинен вказати в своєму висновку, що управлінський персонал несе відповідальність за підготовку та достовірне відображення інформації у фінансових звітах відповідно до застосованої концептуальної основи фінансової звітності:

а) розробки, впровадження і застосування внутрішнього контролю щодо підготовки й достовірного відображення інформації в фінансових звітах, що не містять суттєвих викривлень внаслідок шахрайства або помилок;

б) вибору й застосування відповідної облікової політики;

в) подання облікових оцінок, що є відповідними в даних обставинах.

В аудиторському висновку вказують, що відповідальністю аудитора є висловлення думки щодо фінансових звітів та результатів аудиторської перевірки, а відповідальність за підготовку та достовірне відображення інформації у цих звітах несе управлінський персонал, якщо аудит проводився у відповідності до Міжнародних стандартів аудиту. У висновку необхідно також пояснити, що ці стандарти вимагають від аудитора дотримання етичних вимог та відповідного планування і виконання аудиту для отримання достатньої впевненості, що фінансові звіти не містять суттєвих викривлень.

В аудиторському висновку вказують, що:

а) аудит включає виконання аудиторських процедур для одержання аудиторських доказів щодо сум та їх розкриття у фінансових звітах;

б) вибір процедур залежить від судження аудитора включно з оцінкою ризиків суттєвого викривлення фінансових звітів внаслідок шахрайства чи помилок.

Оцінюючи ризики, аудитор розглядає ті аспекти внутрішнього контролю, що стосуються підготовки й достовірного відображення інформації у фінансових звітах для розробки аудиторських процедур відповідно до обставин, а не для висловлювання думки щодо ефективності внутрішнього контролю суб'єкту господарювання.

в) аудит включає і оцінку відповідності використаної облікової політики, коректності облікових оцінок управлінського персоналу і загального представлення фінансових звітів.

В аудиторському висновку підкреслюється, що отримані аудиторські докази є достатньою та відповідною основою для висловлення аудиторської думки.

Безумовно-позитивну думку висловлюють тоді, коли аудитор дійшов висновку, що фінансові звіти справедливо й достовірно відображають (або представляють достовірно, в усіх суттєвих аспектах) стан фінансово-господарської діяльності відповідно до визначеної концептуальної основи фінансової звітності.

Якщо аудитор висловлює безумовно-позитивну думку, то в параграфі з висновком про це зазначають, що фінансові звіти справедливо та достовірно відображають (або представляють достовірно, в усіх суттєвих аспектах) інформацію відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності (крім тих випадків, коли законодавчі чи нормативні акти вимагають від аудитора використовувати інше формулювання висновку, в такому разі слід використовувати формулювання, встановлене цими актами).

У тих випадках, коли в якості застосовної концептуальної основи фінансової звітності використовують не Міжнародні стандарти фінансової звітності або Міжнародні стандарти фінансового обліку в державному секторі, посилання на концептуальну основу фінансової звітності у формулюванні висновку повинно вказувати на країну походження концептуальної основи фінансової звітності.

Аудиторський висновок вказує, що фінансові звіти «справедливо та достовірно відображають» або «представляють достовірно, в усіх суттєвих аспектах» інформацію, яку ці звіти повинні надавати (що визначається концептуальною основою фінансової звітності).

Стандарти, закони або загальноприйнята практика країни можуть вимагати від аудитора або дозволяти йому детально описувати питання, що надають додаткове пояснення стосовно відповідальності аудитора під час аудиторської перевірки фінансових звітів або стосовно аудиторського висновку щодо звітів. Такі питання можна розглянути в окремому параграфі після аудиторського висновку.

Аудиторський висновок повинен бути підписаний. Підписання висновку робиться від імені аудиторської фірми, особисто аудитора, або двома підписами, якщо це необхідно в конкретній країні.

Аудитор датує висновок щодо фінансових звітів датою не раніше, ніж дата, на яку він отримав достатні й відповідні аудиторські докази, на основі яких й буде базуватись його висновок щодо фінансових звітів. До достатніх та відповідних аудиторських доказів належать докази, якщо було підготовлено повний пакет фінансових звітів суб'єкта господарювання, а особи, які мають на те повноваження, визнали свою відповідальність за них.

5. 2. Аудит прогнозної фінансової інформації

Практика свідчить, що результати аудиту, які спрямовані на дослідження достовірності фінансової звітності, носять ретроспективний характер, однак, для підвищення ефективності розвитку підприємств потрібна об'єктивна комплексна оцінка їх діяльності на перспективу, що відповідає потребам користувачів інформації: власників, інвесторів, кредиторів, акціонерів, державних органів, третіх осіб тощо. Це зумовлює необхідність здійснення аудиту прогнозної фінансової інформації.

Аудит прогнозної фінансової інформації виступає важливим фактором організації планового розвитку системи управління підприємством з метою його фінансового оздоровлення, збільшення рентабельності, зростання ринкової привабливості, залучення інвестиційних проектів тощо.

Аудит прогнозної фінансової інформації є дослідженням фінансово-господарської діяльності підприємства при змінах його зовнішнього та внутрішнього середовища в майбутньому. Цей аудит стосується майбутніх фінансових станів, фінансових результатів, руху грошових коштів суб'єкта господарювання або окремих сторін його фінансово-господарської діяльності.

Прогнозна фінансова інформація може бути підготовлена на основі аналізу подій, котрі ймовірно виникнуть у майбутньому. Така інформація є досить суб'єктивною, оскільки вона формується на підставі аналізу подій, котрі можуть виникнути в майбутньому і ймовірних кроків та заходів клієнта у випадку виникнення таких подій, тому підготовка такої інформації потребує великого досвіду та вміння аудитора.

Метою перевірки прогнозної фінансової інформації є висловлення думки аудитора відносно цієї інформації для підвищення довіри до неї.

Відповідальність за зміст прогнозної фінансової інформації несе керівництво суб'єкта господарювання, а відповідальність за висловлення думки про неї – аудитор. Прогнозна фінансова інформація може бути представлена у трьох формах (див. рис.5.1).

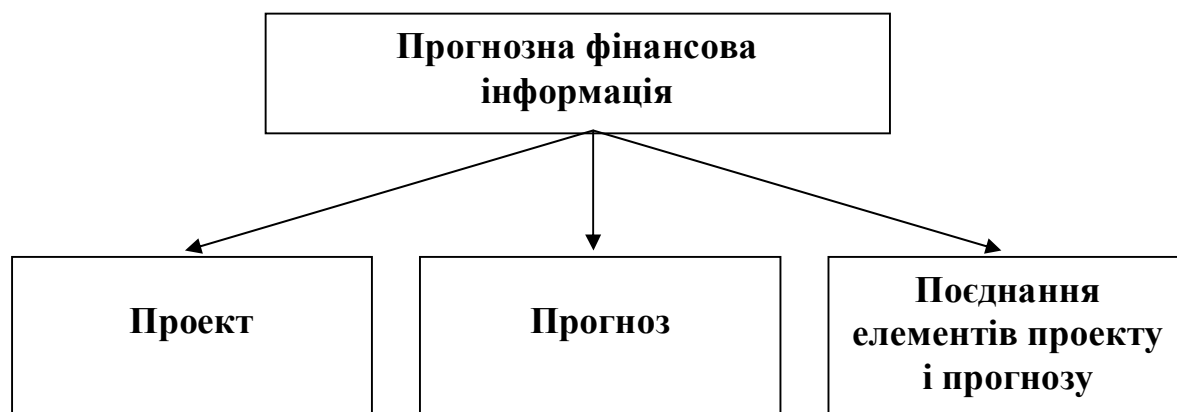

Рис. 5. 1. Форми представлення прогнозної фінансової інформації

Прогнозом є фінансова інформація перспективного характеру, яка висвітлює майбутні події, що, на думку клієнта, можуть статися і розробки відповідних заходів керівництва стосовно стратегічного плану.

Прогнозна фінансова інформація може бути підготовлена у вигляді одно- чи багатоваріантного прогнозу. Основу одноваріантного прогнозу складають припущення про те, що передбачені події відбудуться і керівництвом будуть вжиті наперед визначені дії. Основу багатоваріантного прогнозу становлять припущення стосовно можливості настання різних майбутніх подій у результаті дій керівництва з розробки детальних планів довгострокового існування підприємства в майбутньому.

Проектом є інформація перспективного характеру, підготовлена з використанням гіпотетичних оцінок майбутніх подій і заходів керівництвом клієнта аудиторської перевірки.

Залежно від цілей підготовки, прогнозна фінансова інформація може бути підготовлена у вигляді окремих показників або на основі типових форм фінансової звітності (рис. 5. 2).

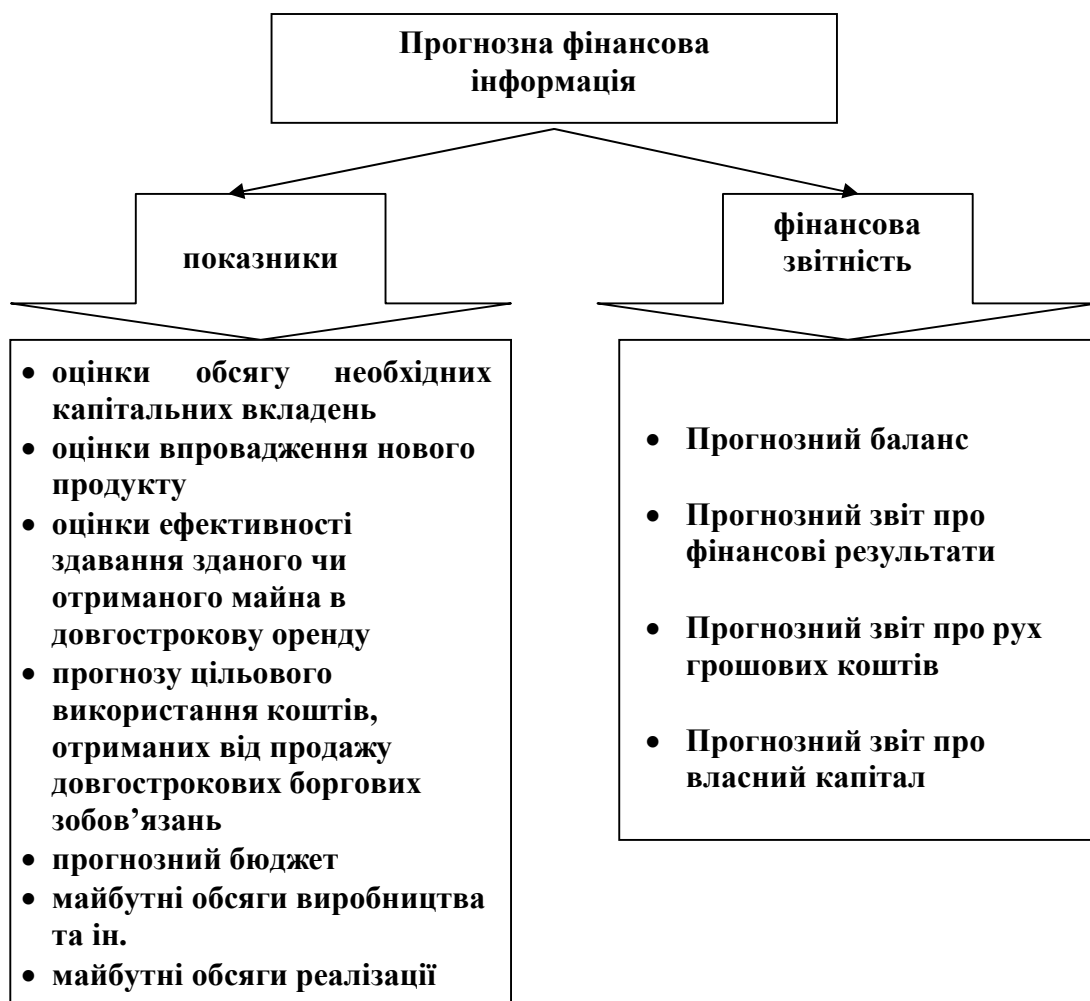

Рис. 5. 2. Показники перспективного характеру та форми прогновної фінансової звітності

Завдання аудитора, який перевіряє прогностну фінансову інформацію, полягає у доведенні таких припущень:

- твердження, отримані клієнтом, при використанні ним найкращого методу оцінки, мають розумну підставу;
- твердження гіпотетичного характеру ґрунтуються на достовірній інформації;
- фінансова інформація перспективного характеру правильно підготовлена;
- всі істотні твердження враховують дані попередньої фінансової звітності.

У зв'язку з тим, що основою прогностної фінансової інформації є події і дії, які можуть виникнути в майбутньому, до завдань аудиторів не відноситься висловлення думки про те, чи будуть досягнуті прогнозовані результати (за винятком тих ситуацій, коли аудитор вважає себе достатньо компетентним у даному питанні).

Рішення щодо можливості прийняття аудитором завдання з перевірки прогностної фінансової інформації повинно базуватися на основі даних, отриманих після проведення ряду процедур:

- аналізу напрямків використання прогностної фінансової інформації (за призначенням чи ні);
- визначення кола користувачів (широке чи обмежене);
- класифікації інформації з точки зору припущень, на підставі яких вона виконана (проект, прогноз чи їх поєднання);
- визначення форми, в якій інформація подана (фінансовий звіт, елементи фінансового звіту);
- аналізу періоду, який охоплює прогностна фінансова інформація з точки зору його тривалості;
- аналізу реалістичності припущень;
- перевірки відповідності інформації тим цілям, для яких вона призначена.

Аудитор може дійти висновку про неможливість прийняття завдання за умови, що припущення, які покладені в основу прогностної фінансової інформації є явно нереалістичними, або інформація не відповідає поставленому завданню.

При оцінці можливості використання припущень аудитор повинен використовувати фактичну інформацію про діяльність суб'єкта господарювання і враховувати період, який охоплює прогностна фінансова інформація. Більший період перевірки прогностної фінансової інформації вказує на меншу застосовуваність припущень, прийнятих при її підготовці та більшу ймовірність викривлень у розрахунках.

У випадку, якщо аудитор приймає завдання, він повинен надіслати замовнику лист-зобов'язання та узгодити при цьому умови завдання.

Послідовність проведення аудиту прогностної фінансової інформації має складатися з етапів, відображених на рис. 5. 3.

Деталізуючи інформацію, яка відображена на рис. 5. 3, відзначимо особливості кожного із етапів. Зокрема, на першому етапі здійснюється усвідомлення необхідності проведення аудиту прогностної фінансової інформації, узгоджуються базові питання, що стосуються організації його проведення. Крім того, на даному етапі перевірки визначаються основні напрями використання прогностних даних, обираються методи перевірки.

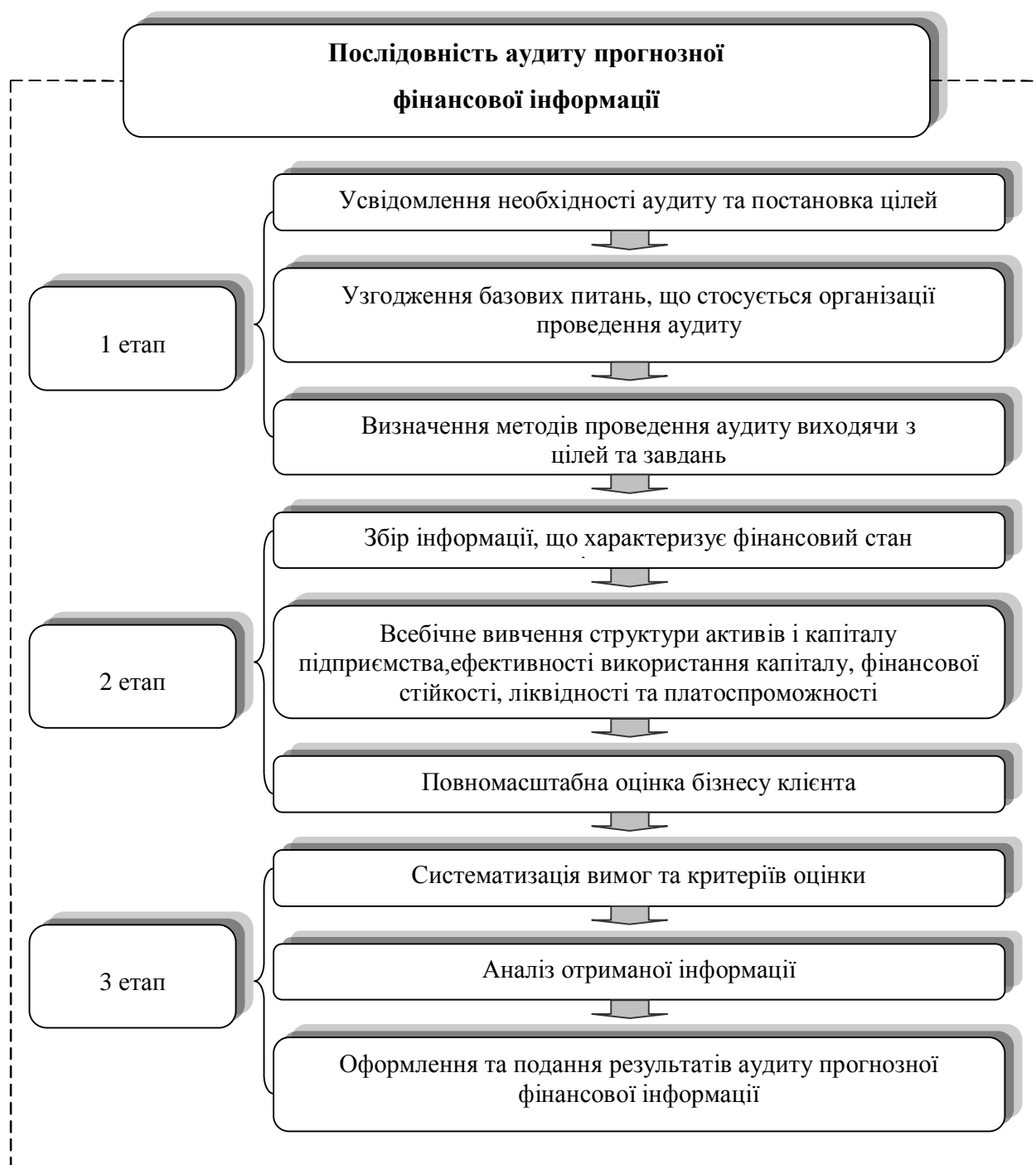

Рис. 5. 3. Модель аудиту прогностної фінансової інформації

При аудиті прогностної фінансової інформації, перш за все, використовуються методи економічного аналізу. Їх застосування необхідне

для перспективної оцінки найважливіших показників і співвідношень, одержання інформації про існуючі відхилення, виявлення тенденцій розвитку фінансово-господарської діяльності підприємства, надання науково обгрунтованих рекомендацій стосовно підвищення ефективності використання його потенціалу. Ці методи ґрунтуються на проведенні вибірових розрахунків прогностичних показників, а також порівняння показників, що досліджуються, з середньогалузевими чи аналогічними показниками суб'єктів цієї ж галузі бізнесу.

За останній період часу збільшилося різноманіття методів аудиторської перевірки. Все частіше використовуються формалізовані методи:

- методи прогнозу екстраполяції (метод найменших квадратів, метод експотенційного згладжування, метод ковзаючих середніх, метод адаптивного згладжування);
- методи моделювання (структурного, матричного, сітьового, імітаційного моделювання).

Іноді при дослідженні прогнозу фінансової інформації аудитор не можуть формалізувати і врахувати вплив багатьох факторів через значну складність об'єкту прогнозування. У таких випадках, виходячи зі специфіки об'єктів і завдань, поряд із формалізованими, можуть бути використані змістовні методи аналізу (метод побудови сценаріїв, метод генерації ідей, метод комісій, метод «Делфі», матричний метод тощо).

Використання різноманітних аналітичних методів дає можливість аудитору дослідити об'єкт з різних боків, що, своєю чергою, підвищує якість прогнозу. За необхідності, виходячи із специфіки діяльності об'єкта перевірки та завдань прогнозування, аудитор може залучити до співпраці експерта, який володіє потрібними знаннями щодо досліджуваних аудитором питань.

Другий етап передбачає проведення всебічного аналізу фінансового стану підприємства. Здійснення такого аналізу є невід'ємною частиною аудиту прогнозу інформації, оскільки дозволяє збільшити достовірність прогнозу і виявити основні фактори негативного впливу на прогнозну оцінку.

Адекватність аудиту прогнозу інформації залежить від процедур та логіки побудови моделі перевірки.

При виконанні завдання з перевірки прогнозу фінансової інформації аудитор повинен зібрати достатні і доречні докази, на основі яких має бути сформульовано висновок. Одержані докази мають підтвердити надійність та реальність висловлених аудитором припущень.

Аудитор повинен переконатися, що прийняті припущення відповідають цілям підготовки прогнозу інформації і, відповідно, потребам її потенційних користувачів. При цьому аудитор має отримати від керівництва підприємства письмові роз'яснення стосовно цілей використання такої інформації.

У письмових роз'ясненнях керівництво повинно підтвердити свою відповідальність за зміст прогнозу.

Зібрані аудитором докази повинні підтвердити правильність підготовки та адекватність подання прогнозової інформації. Вважається, що інформація подана адекватно, якщо дотримуються такі вимоги:

- інформація викладена ясно і неупереджено;
- припущення і їх реальність розкрито в поясненнях до прогнозової інформації;
- облікова політика в частині, що відноситься до прогнозних показників, розкрита в поясненнях до прогнозів фінансової звітності;
- зміни облікової політики, в порівнянні з останнім звітним періодом (в частині, що відноситься до прогнозних показників) і причини цих змін, які розкриті в поясненнях до неї;
- прогнозна інформація складається станом на певну дату, а письмові роз'яснення керівництва підтверджують можливість застосування припущень саме на цю дату.

При збиранні доказів, аудитору слід ознайомитися з аудиторським звітом за попередній період, і, базуючись на професійному судженні, визначити обсяг перевірки фактичної інформації і встановити необхідні процедури.

При визначенні ймовірності наявності в прогнозній інформації істотних перекручень аудитору слід розглянути:

- особливості процесу підготовки прогнозової інформації;
- наявність застережень в аудиторському звіті про фінансову звітність суб'єкта за попередній період;
- можливість використання даних фінансової звітності суб'єкта за попередній період, аудит якого не проводиться;
- інші обставини.

При виявленні істотних відхилень у розрахунках аудитор повинен зважати на взаємозв'язок окремих показників прогнозової інформації, особливо:

- між елементами фінансової інформації, які, як очікується аудитором, повинні відповідати аналогу, що базується на досвіді суб'єкта аудиту (наприклад, розміру валового прибутку, розміру капіталу тощо);
- між фінансовою інформацією та відповідною інформацією не фінансового характеру (витратами на оплату праці і кількістю працівників; торгівельною площею та товарообігом або розміром запасів та ємністю складів тощо).

Якщо фактична інформація приведена як частина прогнозової фінансової інформації, аудитор, базуючись на професійному судженні, повинен визначити, в якій мірі фактична інформація повинна бути перевірена і які процедури щодо неї повинні бути проведені.

Якщо результат прогнозу поданий з діапазоном значень, аудитор має переконатися, що обґрунтування меж діапазону прогнозу, який зроблено виходячи з даних меж, не введе в оману потенційних користувачів прогнозової фінансової інформації.

На даному етапі проведення аудиторської перевірки включає попереднє вивчення бізнесу клієнта. Дослідження бізнесу клієнта залежно від галузевої та індивідуальної специфіки підприємства варіюється з погляду більшої або меншої його деталізації. Повномасштабна перевірка діяльності підприємства повинна включати:

- оцінку положення підприємства на ринку і його здатності адаптуватися до умов економічної кон'юнктури;
- оцінку фінансового стану підприємства;
- оцінку внутрішньої виробничої ефективності;
- оцінку інвестиційної політики і ефективності залучення засобів для капітальних вкладень.

Кожен із напрямів перевірки має свої особливості. Зокрема, метою оцінки положення підприємства на ринку і його здатності адаптуватися до умов економічної кон'юнктури є перевірка ефективної ринкової стратегії підприємства, тобто наскільки оптимально постачальницька і збутова політика підприємства може пристосуватися до зміни зовнішнього економічного середовища. Для цього проводяться попередні розрахунки впливу запропонованих управлінських заходів на фінансові результати та оцінка передбачуваного ефекту від їх прийняття.

Оцінку фінансового стану підприємства здійснюють з метою визначення оптимальної величини фінансових резервів, яка, з одного боку, достатня для нормальної платоспроможності підприємства і, таким чином, зводить до мінімуму втрати від фінансового ризику а, з іншого, не є завищеною, тобто не вилучає зайвих оборотних ресурсів підприємства з поточної господарської діяльності.

При здійсненні оцінки внутрішньої виробничої ефективності перевіряють стан та використання ресурсів підприємства. Результатом такого дослідження стає розробка управлінських заходів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, а також розрахунок прогнозного ефекту від здійснення даних заходів.

У процесі оцінювання інвестиційної політики і ефективності залучення засобів для капітальних вкладень, аналізують оптимальність інвестиційної політики підприємства, ефективність фінансування і освоєння капітальних вкладень, а також визначають раціональність розподілу засобів підприємства між поточною діяльністю і капіталовкладеннями, оцінюють ефективність і ступінь фінансового ризику найбільших інвестиційних проектів і обґрунтовують оптимальність вибраної стратегії залучення засобів для фінансування інвестиційної діяльності.

Третій етап є заключним при проведенні аудиту прогнозової фінансової інформації. На цьому етапі обговорюють додаткову документацію, яку передають замовнику та формують аудиторський звіт. У ньому висловлюють, як правило, середній рівень впевненості щодо прогнозової інформації, оскільки одержані докази часто носять емпіричний характер.

Звіт щодо перевірки прогнозової фінансової інформації має містити:

- назву документа;
- адресат висновку;
- вказівку на те, що перевірка прогнозової інформації проводилась відповідно до стандартів;
- вказівку на відповідальність керівництва суб'єкта за зміст інформації;
- вказівку на відсутність або наявність фактів, які свідчать про незастосовність припущень, прийнятих при підготовці прогнозової інформації;
- вказівку на те, що фактичні результати можуть істотно відрізнятися від прогнозних;
- думку аудитора стосовно правильності підготовки інформації на основі прийнятих припущень і адекватності її надання;
- дату висновку;
- адресу і телефон аудитора;
- підпис аудитора, який здійснив перевірку прогнозової фінансової інформації.

Найважливішим елементом Звіту щодо перевірки прогнозової інформації є висловлення судження аудитора, яке має включати його узагальнення:

- про застосування припущень, які перевірялися;
- про правильність підготовки інформації на основі прийнятих припущень;
- про адекватність надання інформації;
- про можливість використання інформації у визначених суб'єктом цілях;
- рекомендації щодо обмеженого використання та поширення конфіденційної інформації.

Якщо аудитор установив, що припущення є неприйнятними, або прогнозна фінансова інформація невірно підготовлена на основі цих припущень, або ж інформація подана не адекватно, то у Звіті про результати перевірки прогнозової інформації повинні бути викладені обставини, які обумовили судження аудитора.

Якщо з деяких причин аудитор не може провести необхідні процедури, він має відмовитися від висловлення своєї думки у Звіті про результати перевірки прогнозової фінансової інформації і викласти в ньому обставини, які спричинили обмеження обсягу робіт.

5. 3. Аудит маркетингової діяльності

З розвитком ринкової економіки підвищується роль підприємств як суб'єктів ринкових відносин, що вимагає принципово нового підходу до вирішення їх проблем на основі використання сучасних методів комерційної роботи. Фінансово-господарська діяльність підприємств повинна бути спрямована, перш за все, на активізацію збутової діяльності, яка сприятиме вирішенню триединого завдання: задоволення суспільних та індивідуальних потреб у відповідній продукції, прискорення реалізації товарів і оборотності вкладених коштів та посилення ролі підприємств на ринку.

Досягнення зазначених завдань повинно здійснюватись не тільки силами самого підприємства, а й при допомозі зовнішніх консультантів, зокрема аудиторів. У таких умовах виникла потреба проведення маркетингового аудиту, яка обумовлена отриманням інформації, що характеризує фінансово-господарську діяльність підприємства, а також складових елементів середовища, яке його оточує та координації на цій основі діяльності системи управління з метою досягнення поставлених цілей.

Поняття маркетингового аудиту сформувалося внаслідок інтеграції двох наук: маркетингу й аудиту. Це вимагає об'єднання в теорії аудиту досягнень кожної з них.

Структуру терміна «маркетинг» утворюють дієслово market і суфікс ing, що в перекладі означає ринок, збут. Таким чином, маркетинг досліджує питання, що пов'язані із збутовою діяльністю підприємства, а синтез маркетингу й аудиту дає можливість об'єднати діяльність підприємства на ринку із сферою контролю. Це дозволяє діагностувати проблеми та визначати перспективи розвитку підприємства.

Отже, маркетинговий аудит є комплексним аудиторським дослідженням маркетингового середовища підприємства, яке включає оцінку його виробничо-збутової діяльності, а також виявлення проблем і прихованого потенціалу, які перешкоджають досягненню оперативних і стратегічних цілей та отриманню бажаного результату.

Мета маркетингового аудиту полягає у виявленні тих напрямів діяльності, де існують проблеми, та розробці рекомендацій щодо шляхів підвищення ефективності маркетингової діяльності суб'єкта господарювання.

Аудит маркетингової діяльності не є обов'язковим для підприємства, а тому він здійснюється лише на добровільній основі за напрямками, відображеними на рис. 5. 4.

Розрізняють внутрішній і зовнішній аудит. Зовнішній маркетинговий аудит досліджує макросередовище і мікросередовище підприємства (А, В), а внутрішній - всі аспекти його діяльності, включаючи основні операції, що здійснюються в процесі руху товарів і послуг, а саме: матеріально-технічне постачання, виробництво, продаж і післяпродажне обслуговування (С, D, E).

Як свідчить рисунок 5.4, проведення аудиту за обраними напрямками створює можливості для аналізу тенденцій ринку, виявлення зміни факторів макро- та мікросередовища, визначення цілей та стратегії маркетингу, організації перевірок циклів ділової активності підприємства.

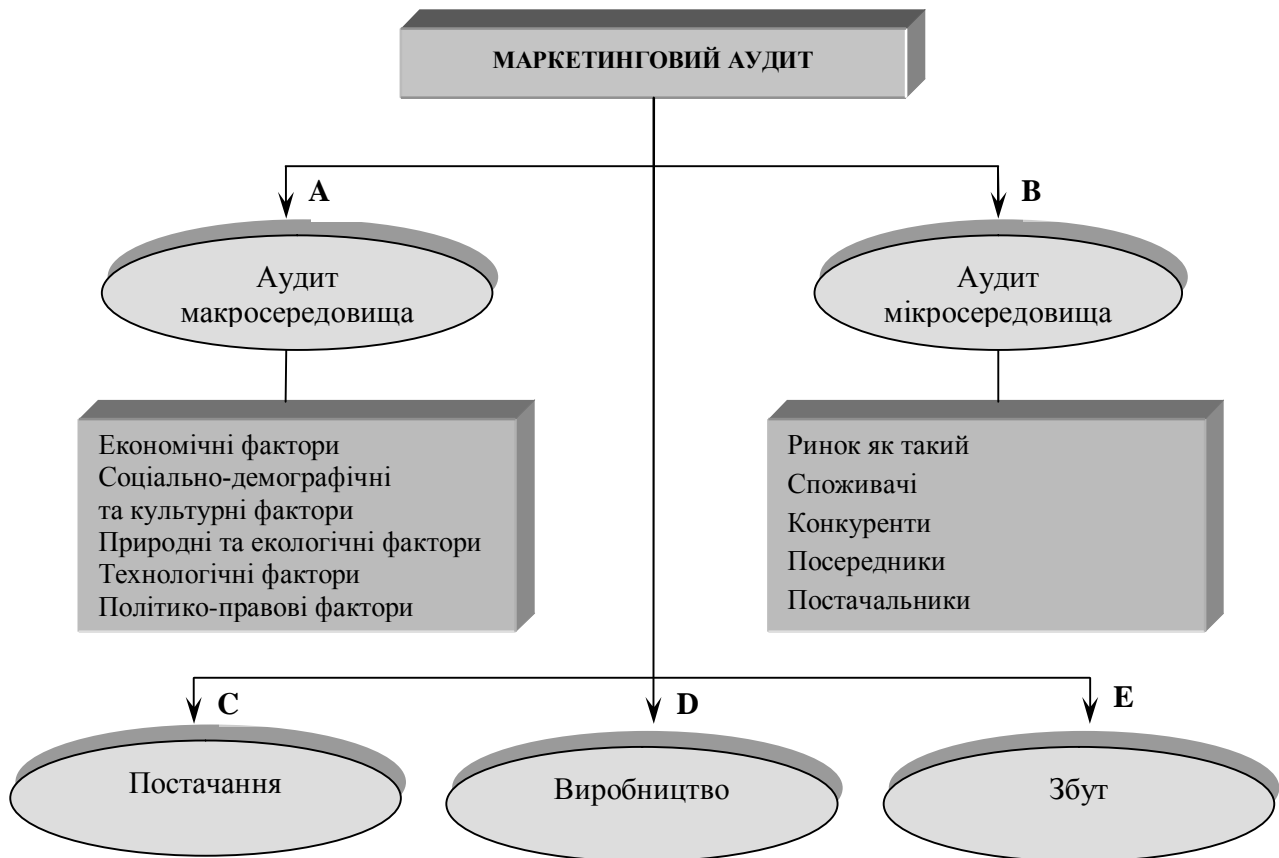

Рис. 5.4. Напрями проведення маркетингового аудиту

Аудиторське дослідження маркетингової діяльності підприємства доцільно проводити у випадках коли:

- прийнята раніше стратегія та завдання, що нею визначаються, морально застаріли і не відповідають новим умовам зовнішнього середовища;
- за відносно короткі терміни значно посилились ринкові позиції основних конкурентів, зросла їх агресивність, підвищилась ефективність форм і методів їх роботи;
- підприємство зазнало відчутної поразки на ринку: різко скоротилися обсяги продажу його продукції, втрачені деякі ринки, асортимент містить товари пониженого попиту, багато традиційних покупців товарів підприємства дедалі частіше відмовляються від їх придбання тощо.

Послідовність проведення маркетингового аудиту визначається етапами, відображеними на рис. 5. 5.

Рис. 5.5. Модель маркетингового аудиту

На першому етапі здійснюється вивчення особливостей підприємства (видів діяльності, організації, структури, номенклатури продукції, ринків збуту); перспектив розвитку підприємства; облікового, аналітичного та контрольного

процесів на підприємстві; вивчення загального підходу до проведення аудиту, включаючи можливе використання внутрішнього контролю, проблемних напрямків аудиту; оцінки ступеня ризику; вивчення попереднього варіанта плану та стратегії аудиторської перевірки, визначених обсягів робіт, конкретних виконавців, а також встановлення планового рівня суттєвості.

Другий етап зосереджує увагу на узгодженні із замовником плану перевірки, обсягу робіт, термінів її проведення, форми представлення результатів аудиту; узгодженні рівня відповідальності аудиторської фірми і замовника, визначенні вартості аудиторських послуг; закріпленні досягнутих домовленостей між аудиторською фірмою і замовником шляхом підписання необхідних документів, а також підготовці необхідної нормативно-правової бази для перевірки.

Третій етап маркетингового аудиту передбачає вирішення завдань, до яких відносять зниження маркетингових ризиків підприємства, а саме:

- ризику незатребуваності продукції;
- ризику неефективності цінової політики підприємства;
- ризику невідповідності якості товару вимогам споживачів;
- ризику неефективності організації системи збуту на підприємстві.

Застосування маркетингового аудиту дає можливість: по-перше – уникнути витрат на виготовлення незатребуваної ринком продукції, по-друге – оптимізувати діапазон цін, по-третє – усунути неякісні товари із асортименту, а також адаптувати збутову діяльність підприємства до вимог та запитів ринку тощо.

На даний час маркетингові ризики займають значне місце в системі підприємницьких ризиків. Специфічною характеристикою цих ризиків є те, що вони можуть виникнути не тільки під впливом внутрішньої невизначеності підприємства, але й невизначеності в розвитку зовнішніх факторів, пов'язаних із недетермінованістю економічних процесів та відсутністю повної інформації про ринкове середовище.

Маркетингові ризики спричиняються як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. Об'єктивні маркетингові ризики зумовлені факторами, які впливають на підприємство із зовні і виникають внаслідок дії макросередовища (економічні, політико-правові, соціально-демографічні, екологічні та технологічні ризики) та мікросередовища суб'єкта господарювання (торговельно-збутові, споживацькі, комунікаційні, конкурентні та постачальницькі ризики).

Суб'єктивні ризики залежать від самого підприємства: структури, організації діяльності, співпраці підрозділів та ін. Їх дію можна мінімізувати шляхом підвищення кваліфікації кадрів служби маркетингу, залучення до її роботи досвідчених фахівців, вивчення досвіду діяльності у минулому, ретельного контролю за ходом маркетингової діяльності тощо.

Аудиторське дослідження маркетингових ризиків підприємства повинно здійснюватися послідовно:

- Виявлення та ідентифікація ризиків.
- Якісної та кількісної оцінки маркетингових ризиків.
- Планування реакції на ризики.
- Моніторингу ризиків.

Спершу виявляються та ідентифікуються ризики, а також фактори їх виникнення.

При виявленні ризиків аудиторів доцільно використовувати такі методи, як бенчмаркінг, метод експертних оцінок, метод сценаріїв, метод аналізу ключових факторів успіху, а при їх ідентифікації - SWOT-аналіз, ЕТОР-аналіз, SPACE-аналіз, PIMS-аналіз, імітаційне моделювання, економетричне моделювання.

Далі проводиться якісна та кількісна оцінка ризиків з метою визначення їх впливу на успіх виробничо-збутової діяльності підприємства.

При оцінці маркетингових ризиків доцільно застосовувати такі методи: аналізу доцільності витрат, експертних оцінок, використання аналогів, аналізу сильних і слабких сторін діяльності підприємства тощо. Складність оцінки ризиків пов'язана з нечіткими цілями маркетингових програм і відсутністю регламентації основних процесів при прийнятті рішень.

Оцінка маркетингових ризиків може здійснюватися аналогічно аналізу сильних і слабких сторін діяльності підприємства. При цьому кожен із маркетингових критеріїв повинен розглядатися як свідчення про наявність або відсутність загроз діяльності підприємства. Оцінка має здійснюватися від -1 до +1, при якій -1 є свідченням слабких сторін, а +1 – сильних сторін виробничо-збутової діяльності підприємства.

Маркетинговими критеріями оцінки можуть бути: якість виготовленої продукції, її ціна, ефективність збуту на підприємстві, імідж продукції, її конкурентоздатність та престижність тощо. Інтерпретація результатів оцінки маркетингових ризиків підприємства має здійснюватися відповідно до даних таблиці 5.1.

Таблиця 5.1

Інтерпретація результатів оцінки маркетингових ризиків підприємства

Значення оцінки маркетингових ризиків	Інтерпретація результатів оцінки
менше -0,8	Скоріш за все негативний результат
від -0,8 до -0,6	Значні шанси отримання негативного результату
від -0,6 до -0,3	Незначні шанси отримання негативного результату
від -0,3 до +0,3	Ситуація невизначеності
від +0,3 до +0,6	Незначні шанси отримання позитивного результату
від +0,6 до +0,8	Значні шанси отримання позитивного результату
більше +0,8	Скоріш за все позитивний результат

Значення оцінки маркетингових ризиків та їх інтерпретація дає можливість керівництву підприємства, використовуючи результати економічного аналізу, уникати можливих загроз і ліквідувати їх шкідливі наслідки.

Аудиторське дослідження передбачає розробку шляхів реагування на ризики, визначення процедур і методів усунення негативних наслідків ризикових подій. Зазвичай потрібні кілька варіантів стратегій реагування на ризики. Для цього розглядаються можливості використання методів управління ризиками для їх різних видів. До найпоширеніших методів управління ризиками віднесемо такі, як уникнення ризиків чи відмова від них, прийняття ризиків на себе, запобігання збиткам, зменшення обсягу збитків, страхування, самострахування, розподіл ризиків, отримання додаткової інформації, лімітування. Зазначимо, що на даний час єдиної методичної бази регулювання маркетингових ризиків не існує.

Аудитору доцільно проводити моніторинг ризиків, здійснювати постійний контроль та оцінювати ефективність вжитих заходів щодо їх мінімізації.

Показник ефективності вжитих заходів щодо мінімізації маркетингових ризиків доцільно визначати за такою формулою:

$$Кевз = ВЗб : (Вп + Вл) \quad (5.1)$$

де Кевз - критерій ефективності вжитих заходів у сфері маркетингу;

ВЗб - зменшення збитку у сфері маркетингу;

Вп - здійсненні підприємством превентивні витрати у сфері маркетингу;

Вл - здійсненні підприємством ліквідаційні витрати у сфері маркетингу.

Як свідчить формула (5.1), ефективність вжитих заходів у сфері маркетингу залежить від обсягу попередженого збитку, а також витрат на здійснення превентивних заходів та ліквідації наслідків негативних подій. Аудитор має звернути увагу на максимізацію обсягу збитку та мінімізацію витрат.

Витрати на розробку та реалізацію превентивних заходів сприяють зниженню частоти настання негативних подій у сфері маркетингу, а ліквідаційні витрати - подоланню наслідків негативних подій. Превентивні витрати можна легко оцінити, а ліквідаційні - носять ймовірностний характер і точній оцінці не підлягають.

Результати розрахунку показника ефективності вжитих заходів дозволяють розробити стратегію заходів та здійснювати ранжування загроз, ефективно розподіляючи засоби на їх протидію. При цьому доцільно визначати пріоритет загроз за допомогою показника математичного очікування:

$$O_z = I_z \times V_z, \quad (5.2)$$

де O_z – математичне очікування певної загрози у сфері маркетингу;

I_z – імовірність настання певної загрози у сфері маркетингу;

V_z – величина витрат від певної загрози у сфері маркетингу.

Показник математичного очікування певної загрози, який визначається згідно з формулою 5.2, слід використовувати для визначення оптимального розміру превентивних витрат у сфері маркетингу.

Заходи щодо зміцнення економічної безпеки повинні узгоджуватися з цілями діяльності підприємства та ресурсами, що є в наявності, а також сприяти досягненню високих фінансово-економічних результатів.

На четвертому етапі проведення маркетингового аудиту формується основна й додаткова підсумкова документація, що передається замовнику.

Оскільки маркетинговий аудит не є разовим заходом, а являє собою постійний і безупинний процес, то доцільним є доповнення процесу його проведення етапом супроводу. Така потреба продиктована необхідністю періодичного консультування підприємства стосовно впровадження у практику рекомендацій експертів, внесення необхідних коригувань у рекомендації тощо.

Додатково до перерахованих процесів, аудит поширюється на, так звану, підтримуючу діяльність підприємства: підписання контрактів на закупівлі, розвиток технологій управління персоналом та поглиблення інфраструктури організації. Усе це знаходиться за рамками традиційної маркетингової діяльності, проте маркетингова стратегія підприємства залежить від усіх перерахованих складових.

Науково обґрунтована система аудиторського дослідження маркетингової діяльності підприємства здатна досягти ефективних цільових результатів вітчизняних підприємств.

5.4. Аудит охорони навколишнього середовища

Протягом останніх десятиліть відбуваються радикальні зміни в різних сферах життя і діяльності людей. Людина, будучи джерелом глобальних перетворень в економіці, впливає на оточуюче середовище, а наслідки її діяльності призводять до порушення балансу екосистеми.

Екологічна ситуація у світі погіршується стрімкими темпами та набула загрозливого характеру. Внаслідок екологічних перевантажень погіршилася якість життя населення України. За оцінками вчених, вклад екологічного фактора у погіршення здоров'я населення оцінюється на рівні 10–30%, у тому числі за онкологічними захворюваннями – близько 50%. Промисловими підприємствами і транспортом України щороку здійснюється викидів близько 6 млн. тонн забруднюючих речовин, що становить 150 кг на кожного

громадянина країни. У водні басейни потрапляє більше 14 млрд. кубічних метрів стічних вод, або близько 300 тис. л у розрахунку на кожного мешканця. Більше 75% відходів виробництва є токсичними для навколишнього середовища і здоров'я людини .

Подальше погіршення екологічної ситуації може призвести до незворотніх процесів і, як наслідок, спричинити екологічну кризу, за якої стан оточуючого середовища може стати непридатним для людської життєдіяльності. У зв'язку з цим виникають проблеми, пов'язані із створенням стійкого й екологічно безпечного розвитку суспільства, які на даний час набувають особливої актуальності. У таких умовах виникла необхідність комплексного вирішення цих проблем за допомогою екологічного аудиту, на практичну реалізацію якого покладаються великі надії.

Екологічний аудит з'явився у 70-х роках минулого століття в економічно розвинутих країнах, зокрема, США, Канаді, Японії тощо. Передумовами для його появи та розвитку стали свідоме розуміння погіршення стану довкілля, необхідність чіткого регламентування охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів, застосування жорстких санкцій економічного характеру до порушників екологічного законодавства.

У міжнародній практиці екологічний аудит реалізований у практичний механізм діяльності, що ґрунтується на законодавчій і нормативно-методичній базі, має широку організаційну інфраструктуру і оснащений кваліфікованими кадрами екологічних аудиторів.

У сучасних умовах в Україні також виникає необхідність здійснення екологічного аудиту, що викликано реаліями ринкової економіки, вимогами національного законодавства та міжнародних угод, потребою гармонізації екологічних та економічних аспектів розвитку економіки.

Екологічні проблеми України загалом не відрізняються від відомих світових проблем:

- зміна клімату, зокрема ослаблення озонового рівня;
- забруднення атмосфери з утворенням кислотних опадів й отруйних речовин;
- забруднення вод (морів та річок) важкими металами і хімічними сполуками;
- виснаження і забруднення поверхневих вод і ґрунту;
- скорочення площі лісів;
- зниження здатності природного середовища до самоочищення і самовідновлення;
- утворення збудників нових захворювань рослин, тварин і людини.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України.

Основні організаційні засади виконання аудиторських завдань у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні визначені у Законі «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 р. №1862-IV та у «Положенні про сертифікацію екологічних аудиторів» від 12 січня 2005 р. №8. Державне регулювання екологічного аудиту представлено також низкою законодавчо-нормативних актів: законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу», «Про охорону атмосферного повітря», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки», Постановою № 2751-XII «Про порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища» тощо.

Екологічним аудитом є документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Оцінка відповідності діяльності об'єкта екологічного аудиту вимогам законодавства та його впливу на оточуюче середовище здійснюється за напрямками:

- використання земельних та водних ресурсів;
- забруднення атмосфери та ґрунту;
- утилізація відходів;
- енергоспоживання та енергозберігання;
- безпечність продуктів харчування та товарів масового вжитку;
- ліквідація аварійних ситуацій у сфері охорони навколишнього природного середовища тощо.

Об'єктами екологічного аудиту є:

- підприємства, установи та організації, їх філії та представництва чи об'єднання, окремі виробництва, інші господарські об'єкти;
- системи екологічного управління;
- інші об'єкти, передбачені законом.

Екологічний аудит може проводитися щодо підприємств, установ та організацій, їх філій та представництв чи об'єднань, окремих виробництв, інших господарських об'єктів у цілому або щодо окремих видів їх діяльності.

Суб'єктами екологічного аудиту є:

- замовники;
- виконавці екологічного аудиту;

- керівники чи власники об'єктів екологічного аудиту (у разі проведення обов'язкового екологічного аудиту, замовником якого є зацікавлені органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування).

Замовниками екологічного аудиту можуть бути зацікавлені центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, інші фізичні та юридичні особи.

Виконавцями екологічного аудиту можуть бути фізичні та юридичні особи (екологічні аудитори), кваліфіковані для здійснення екологічного аудиту відповідно до законодавства.

Екологічний аудит в Україні проводиться з метою забезпечення додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяльності.

Основними завданнями екологічного аудиту є:

- збір достовірної інформації про екологічні аспекти виробничої діяльності об'єкта екологічного аудиту;
- встановлення відповідності об'єктів екологічного аудиту вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту;
- оцінка впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища;
- оцінка ефективності, повноти і обґрунтованості заходів, що вживаються для охорони навколишнього природного середовища на об'єкті екологічного аудиту.

Конкретні завдання екологічного аудиту в кожному окремому випадку визначаються замовником, виходячи з його потреб, характеру діяльності об'єкта екологічного аудиту, законодавства України. Екологічний аудит проводиться в процесі приватизації об'єктів державної власності, іншої зміни форми власності, зміни конкретних власників об'єктів, а також для потреб екологічного страхування, в разі передачі об'єктів державної та комунальної власності в довгострокову оренду, в концесію, створення на основі таких об'єктів спільних підприємств, створення, функціонування і сертифікації систем екологічного управління, а також здійснення господарської та іншої діяльності.

Екологічний аудит в Україні за формою здійснення може бути добровільним та обов'язковим.

Добровільний екологічний аудит здійснюється стосовно будь-яких об'єктів екологічного аудиту на замовлення зацікавленого суб'єкта за згодою керівника чи власника об'єкта екологічного аудиту.

Обов'язковий екологічний аудит здійснюється на замовлення зацікавлених органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування щодо об'єктів або видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, відповідно до переліку, що затверджується Кабінетом Міністрів України, у таких випадках:

- банкрутство;

- приватизація, передача в концесію об'єктів державної та комунальної власності, крім визначених законом випадків;
- передача або придбання в державну чи комунальну власність;
- передача у довгострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності;
- створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств;
- екологічне страхування об'єктів;
- завершення дії угоди про розподіл продукції;
- в інших випадках, передбачених законом.

Екологічний аудит поділяється на види:

- внутрішній;
- зовнішній.

Внутрішній екологічний аудит об'єкта проводиться на замовлення його власника чи органу, уповноваженого на управління ним, для власних потреб.

Зовнішній екологічний аудит проводиться на замовлення інших зацікавлених суб'єктів.

Екологічний аудит повинен здійснюватись із дотриманням принципів незалежності, конфіденційності, наукової обґрунтованості, законності, достовірності, неупередженості, документального підтвердження, персональної відповідальності аудитора.

Основними видами послуг екологічного аудиту можуть бути:

- здійснення прогностичної та фактичної експертної оцінки у вартісному виразі екологічних наслідків діяльності господарюючого суб'єкта;
- екологічне та економічне обґрунтування запровадження ресурсозберігаючих і природоохоронних технологій та обладнання;
- еколого-економічна оцінка ризику здійснення інвестиційних проектів;
- оцінка збитків та інших втрат, екологічних наслідків від аварій, техногенних катастроф, стихійного лиха;
- оцінка ефективності природоохоронної діяльності господарюючих суб'єктів;
- оцінка та моніторинг екологічних аспектів при приватизації державних підприємств;
- експертиза адміністративної діяльності та управлінської політики господарюючих суб'єктів з питань екології;
- аудиторський супровід виводу підприємства з експлуатації;
- аудиторський захист корпоративних інтересів;
- оцінка програм ресурсозбереження;
- інші екологічні аудиторські послуги.

Екологічний аудит повинен проводитися на підставі договору між замовником та виконавцем.

Виконавці екологічного аудиту несуть визначену законом та договором відповідальність перед замовником за виконання зобов'язань та достовірність висновків екологічного аудиту.

Замовник екологічного аудиту має право на відшкодування збитків, заподіяних неправомірними діями виконавців екологічного аудиту під час проведення екологічного аудиту.

При проведенні обов'язкового екологічного аудиту, замовником якого є зацікавлений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, договір укладається після письмового погодження з керівником або власником об'єкта екологічного аудиту.

Виконання спеціальних аудиторських завдань доручається лише особі, яка має відповідну вищу освіту, досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років підряд та якій видано в установленому порядку сертифікат на право здійснення такої діяльності.

Підготовка та перепідготовка екологічних аудиторів може здійснюватися на базі вищих навчальних закладів, закладів післядипломної освіти та інших акредитованих навчальних закладів. Після закінчення навчання за результатами іспиту особа отримує відповідний диплом або прівіляний до нього документ.

Сертифікат на право проведення екологічного аудиту видається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища. Термін чинності сертифіката становить три роки.

Чинність сертифіката може бути припинена достроково чи зупинена на строк до одного року органом, який видав сертифікат, або в судовому порядку у разі грубих порушень, допущених під час проведення екологічного аудиту (недостовірність оцінок, необ'єктивність аналізу фактичних даних, порушення етичних норм тощо), неодноразових, підтверджених замовниками, керівниками (власниками) об'єктів екологічного аудиту або іншими екологічними аудиторами, фактів низької якості проведення екологічного аудиту, порушення законодавства про екологічний аудит.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, веде реєстр екологічних аудиторів та юридичних осіб, що мають право на здійснення екологічного аудиту.

Забороняється проведення екологічного аудиту органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, особам, яким законом заборонено займатися підприємницькою діяльністю.

Забороняється здійснювати екологічний аудит господарських об'єктів екологічним аудиторам, якщо вони мають акції цих об'єктів, або у іншій формі мають безпосереднє відношення до них.

Екологічний аудит на військових, оборонних та інших об'єктах, інформація про які становить державну таємницю, проводиться відповідно до Закону України «Про екологічний аудит», з урахуванням інших законодавчих актів.

Термін проведення екологічного аудиту визначається договором.

Методичне забезпечення організації еколого-аудиторської діяльності та проведення екологічного аудиту здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища за участю зацікавлених центральних органів виконавчої влади.

Фінансування проведення екологічного аудиту забезпечується його замовником на умовах та в порядку, які визначаються договором на проведення екологічного аудиту.

Фінансування обов'язкового екологічного аудиту може здійснюватись за рахунок коштів Державного бюджету України або місцевих бюджетів.

Процес екологічного аудиту умовно можна поділити на три основних етапи:

1. Підготовка до здійснення екологічного контролю на підприємстві.
2. Дослідження та збір інформації.
3. Завершення перевірки і розробка рекомендацій.

Як свідчить рис.5.6, кожен з етапів екологічного аудиту деталізується реалізацією конкретних аудиторських завдань та виконанням певних процедур. Розглянемо кожен з етапів та внесемо певні коригування з метою оптимізації організаційної моделі екологічного аудиту.

На першому етапі аудитор повинен визначити мету та завдання екологічного аудиту, а також встановити перелік питань, які потребують першочергового вирішення. Аудитору слід вивчити екологічну ситуацію на підприємстві, ознайомитися з його екологічною політикою та визначити існуючі проблеми. Доцільно розробити перелік питань й провести анкетування керівництва стосовно охорони навколишнього природного середовища, вивчити внутрішню документацію з досліджуваних проблем. Далі аудитору слід укласти договір на здійснення екологічного аудиту. Після цього необхідно розробити стратегію аудиторської перевірки й скласти програму із зазначенням конкретних процедур контролю, термінів їх виконання, виконавців та місця проведення.

На другому етапі аудитор повинен зібрати й підготувати необхідну для проведення перевірки інформацію. При цьому він повинен провести огляд території та приміщення; вивчити виробничі процеси; здійснити необхідні випробування, аналізи, експертизу, заміри тощо; виявити зони потенційного екологічного ризику, оцінити ефективність та економічність системи заходів підприємства щодо зменшення екологічного ризику. Аудитору доцільно оцінити систему екологічного менеджменту підприємства.

Для здійснення деяких експертних оцінок можуть залучатися спеціалізовані установи й фахівці. На даному етапі екологічний аудитор повинен зібрати достатню кількість аудиторських доказів для подальшого формування своєї думки щодо досліджуваних екологічних питань. Докази мають бути надійними та достовірними.

Зібрані докази екологічного аудиту повинні використовуватися для визначення відповідності об'єкта екологічного аудиту вимогам законодавства

України про охорону навколишнього природного середовища та нормативно-правових актів щодо охорони навколишнього природного середовища.

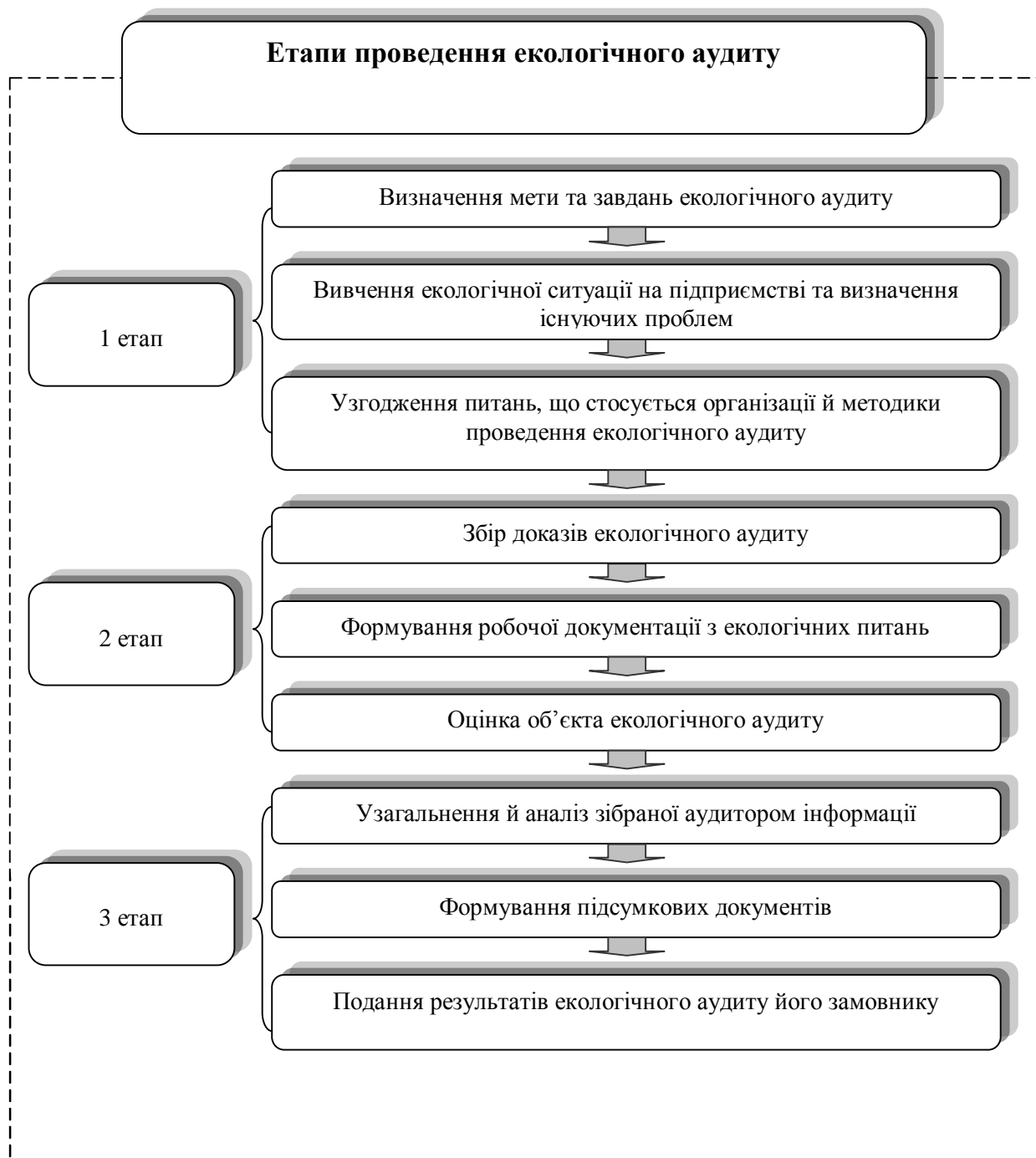

Рис. 5.6. Модель екологічного аудиту

Усі дані повинні оцінюватися згідно зі встановленими критеріями, які є кількісними та якісними показниками, заснованими на місцевих, регіональних, національних або міжнародних вимогах. Отримані докази та результати власних суджень аудитор повинен зафіксувати у робочих документах. За кожним із досліджуваних питань має бути сформований проміжний висновок.

Як і при будь-якому аудиті, екологічний аудит має свої ризики. Основний з них полягає у невідповідній інтерпретації та оцінці досліджуваних аудитором питань. Причинами можуть бути надмірна довіра до даних екологічного менеджменту і системи внутрішнього контролю підприємства, низька надійність, достовірність та повнота зібраної інформації, недостатня кількість проведених аудиторських процедур, шахрайство керівництва або персоналу підприємства, ризик вибіркової перевірки, неправильно обрана методика перевірки. У процесі екологічного аудиту можуть використовуватись такі методи і способи контролю, як спостереження, огляд, опитування, анкетування, тестування, документальна перевірка, контрольні заміри, підрахунок, лабораторний аналіз, економічний аналіз, оцінка, запит, моделювання, вибіркова перевірка.

На третьому етапі екологічного аудиту зібрана інформація має бути узагальнена, повинні бути зроблені підсумки. Попередні результати мають бути доведені до керівництва підприємства. Екологічний аудитор за результатами перевірки повинен сформулювати висновки та розробити рекомендації, які в подальшому будуть передані замовникові екологічного аудиту.

Результати екологічного аудиту мають відображатися у формі Звіту про екологічний аудит. Звіт про екологічний аудит може бути позитивним, умовно позитивним (із застереженням) або негативним.

Звіт є офіційним документом, що містить професійну оцінку екологічного аудитора щодо відповідності діяльності об'єкта екологічного аудиту законодавству про охорону навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, а також іншим критеріям екологічного аудиту. Звіт про екологічний аудит може містити рекомендації щодо заходів, які необхідно вжити для усунення виявлених невідповідностей. Звіт про екологічний аудит є власністю його замовника і підставою для прийняття ним відповідних рішень. Крім замовника, звіт має подаватися органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, за ініціативою якого проводився екологічний аудит. Оприлюднення результатів екологічного аудиту дозволяється в межах, визначених Законом України «Про екологічний аудит» та договором на проведення такого аудиту.

Висновки екологічного аудиту мають характер рекомендацій і не є обов'язковими для керівництва підприємства.

Для покращення екологічної ситуації в Україні необхідним є проведення екологічного аудиту. Підвищення ефективності екологічного аудиту можливе за умови зацікавленості керівництва та власників підприємства у проведенні аудиту, відповідальності фахівців при здійсненні аналізу всіх екологічних аспектів, а також узгодженості роботи аудиторів й спеціалістів підприємства.

Вважаємо, що екологічний аудит повинен стати обов'язковим елементом роботи вітчизняних аудиторів, що підвищить рівень якості їхньої діяльності та сприятиме подальшій інтеграції нашої держави в європейське та світове економічне співтовариство.

Питання для самоконтролю до розділу 5

1. Охарактеризуйте процес аудиторської перевірки правильності відображення в балансі необоротних активів.
2. Розкрийте сутність аудиторської перевірки правильності відображення в звіті про фінансовий стан оборотних активів.
3. Охарактеризуйте процес аудиторської перевірки відображення в звіті про фінансовий стан власного капіталу підприємства.
4. Зазначте порядок проведення перевірки достовірності відображення у звіті про фінансовий стан зобов'язань та забезпечень.
5. Розкрийте особливості здійснення аудиторської перевірки кожної із форм звітності.
6. Охарактеризуйте форму та зміст підсумкової документації аудитора щодо фінансових звітів загального призначення.
7. Розкрийте сутність аудиторської перевірки прогностної фінансової інформації.
8. Визначте мету і завдання аудиторської перевірки прогностної фінансової інформації.
9. Вкажіть форми представлення прогностної фінансової інформації.
10. Зазначте особливості прийняття завдання та планування перевірки прогностної фінансової інформації.
11. Вкажіть особливості збору аудиторських доказів при виконанні завдання з перевірки прогностної фінансової інформації.
12. Визначте послідовність аудиту прогностної фінансової інформації.
13. Визначте форму та зміст підсумкової документації щодо перевірки прогностної фінансової інформації.
14. Розкрийте сутність маркетингового аудиту.
15. Визначте мету і завдання маркетингового аудиту.
16. Зазначте особливості виконання спеціальних аудиторських завдань у сфері маркетингу.
17. Розкрийте сутність та вкажіть види маркетингових ризиків.
18. Зазначте основні етапи маркетингового аудиту.
19. Розкрийте особливості використання аналітичних процедур у процесі здійснення маркетингового аудиту.
20. Визначте порядок узагальнення результатів маркетингового аудиту.
21. Розкрийте сутність, мету та завдання екологічного аудиту.
22. Визначте необхідність проведення екологічного аудиту.
23. Визначте порядок застосування кваліфікаційних вимог до професії аудитора при виконанні спеціальних аудиторських завдань у сфері охорони навколишнього природного середовища.
24. Розкрийте особливості виконання спеціальних аудиторських завдань у сфері охорони навколишнього природного середовища.
25. Дайте характеристику основних етапів екологічного аудиту.
26. Визначте порядок узагальнення результатів екологічного аудиту.

РОЗДІЛ 6. ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

6.1. Внутрішній аудит як складова системи управління

*“Виживає не найсильніший чи найрозумніший,
а найбільш сприйнятливий до змін” (Чарльз Дарвін)*

Ефективність системи обліку з точки зору менеджменту досить сумнівна, оскільки не дає повної інформації, необхідної для своєчасного ухвалення рішень, в результаті чого керівники структурних підрозділів і окремі фахівці, які не завжди володіють відповідними знаннями та інформацією, можуть приймати рішення, що мають важливе значення для підприємства і можуть не тільки збільшити його прибутки, а й спричинити збитки. Яким би професійним не був менеджмент, актуальним стає питання контролю за станом справ, одним із дієвих інструментів якого може стати внутрішній аудит. Більше того, під питанням стоять проблеми достовірності інформації для інвесторів, кредиторів, партнерів по бізнесу, суспільства, що потребує удосконалення методів розкриття інформації та підтвердження її правдивості аудитором.

Наділений багатогранними характеристиками аудит (як вид практичної діяльності, як напрям наукових досліджень, як інформаційна система) визнається управлінцями об'єктивною необхідністю, що обумовлено складністю законодавства, податкової та інших регулюючих і дозвільних систем.

Бізнес-середовище в Україні оцінюється як найгірше серед постсоціалістичних країн Європи, проте експерти Світового банку відзначають, що Україна має великий потенціал. Відповідно з рейтингом Світового банку «Doing Business» (легкість бізнесу) в 2015 році Україна посідає 96 позицію серед 189 країн світу, поступаючись таким країнам, як Польща (32), Болгарія (38), Румунія (48), Білорусь (57), Росія (62). Молдова (63). Не вдалося державі посилити свої позиції у світових рейтингах у частині конкурентоспроможності економіки та якості середовища¹. Кримінальна економіка відтворює відповідні відносини у бізнесі, займається яким небезпечно, адже технології шахрайства не відстають від розвитку техніки та дотримання безпеки. Наприклад, зовсім недавно ми почули про технології віднімання успішного бізнесу або фінансово привабливих активів, так звані «рейдинг - технології» (Raider у перекладі з англійської означає грабіжник, нападник).

Необхідність внутрішнього аудиту пов'язана також з дією негативних

¹ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org>

факторів, що виникають внаслідок відсутності стратегічного планування, некваліфікованого управління, недостатності внутрішнього контролю.

Зарубіжні економісти, в цілому, однастайні у своєму визначенні внутрішнього аудиту, який вони трактують як незалежну оцінку всередині організації для перевірки та визначення ефективності її діяльності, надаючи йому різних можливостей: від оцінки адекватності різних видів контролю та аналізу системи обліку до надання рекомендацій, порад тощо¹.

Повчальний досвід щодо необхідності внутрішнього аудиту в системі управління наводять економісти США, де здійснюється перехід від індустріальної стадії розвитку суспільства до постіндустріальної.

Економічна система постіндустріальної цивілізації ставить підприємства в умови жорсткої конкуренції та постійних змін, що вимагає від менеджерів розуміння зовнішнього та внутрішнього середовища, вміння об'єктивно оцінювати ситуацію і розвиток бізнес-процесів. Для цього потрібно використовувати універсальні системи показників з метою оцінки бізнесу, що ставить високі вимоги до організації та якості управління і його інформаційної системи. Потреба в якісній інформації (проблема визначення поняття якості інформації для економічних суб'єктів також залишається відкритою) зростає одночасно з розвитком інформаційного суспільства та превалювання інформаційної складової успішного існування на ринку.

У цих умовах особливого значення набуває внутрішній аудит, за допомогою якого теоретичні дослідження у сфері контролю почали спрямовуватися не на фінансовому та господарському його аспекті, а на управлінському! Відбувається перехід від пасивного контролю до його активної форми з метою прогнозування й обґрунтування організаційних та економічних рішень стосовно ведення фінансово-господарської діяльності.

Вищий рівень управління безпосередньо не займається контролем повсякденної діяльності структурних підрозділів підприємства, в зв'язку з чим відчуває потребу в інформації, що формується на більш низькому рівні. Потреба у внутрішньому аудиті зумовлена тим, що менеджери не мають достатньо часу для перевірки виконання вказівок і часто не володіють специфічними інструментами такої перевірки². Вищий рівень не може своєчасно виявити приховані недоліки та відхилення, тому на допомогу приходять внутрішні аудитори, які виконують такі роботи як захист від помилок і зловживань, визначення "зон ризику", усунення майбутніх недоліків або відхилень, ідентифікація та "посилення" слабких сторін у системах управління та інші. Дії аудиторів доповнюються обговоренням проблем з вищими органами управління. Внутрішній аудит є одним із способів контролю за правомірністю та ефективністю діяльності підрозділів

¹ Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон. – М.: КРМГ: Аудит «Контакт», 1993. – С. 466; Адамс Роджер. Основы аудита / Роджер Адамс – М.: ЮНИТИ, 1995. – С.26

² Мудрик Ю.В. Внутрішній аудит як елемент вдосконалення системи контролю на підприємстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Economics/7_97614.doc.htm

підприємства¹.

Так, розвиток світової економіки свідчить, що недостатній контроль призводить до банкрутства великих підприємств, серед яких американські компанії такі як: холдинг **Lehman Brothers** (активи: \$691 млрд. і 80 дочірніх компаній), автомобільний гігант **General Motors** (активи: \$91 млрд.), **Банк Washington Mutual** (активи: \$327,9 млрд.), потужна страхова і фінансова компанія **Conseco** (активи: \$61 млрд.), **Chrysler** (активи: \$39 млрд.), **Thornburg Mortgage** (активи: \$36,5 млрд.), **PG&E (Pacific Gas and Electric Co)** (активи: \$36 млрд.). Банкрутство телекомунікаційної компанії **WorldCom** (активи: \$103,9 млрд.) пов'язано зі скандалом, який розгорнувся навколо фінансових махінацій на суму \$11 млрд. і за наслідками якого колишній генеральний директор компанії Берні Ебберс (Bernie Ebbers) був засуджений на 25 років. Скандал 2001 року, пов'язаний із фінансовими махінаціями, розвалив найбільшу в США енергетичну, електричну й газову компанію **Enron** (активи: \$65,5 млрд.) Проти кількох представників вищого керівництва висунули звинувачення у різноманітних махінаціях². Можна стверджувати, що внутрішній аудит був або неефективний, або відсутній.

Корпоративні скандали були пов'язані і з роботою відомих аудиторських фірм в США та Західній Європі. Розслідування довели причастність співробітників аудиторської компанії «Артур Андерсен» (Arthur Andersen) до фінансових афер Енрон, які власне і були розробниками схем шахрайських операцій та в передчутті скандалу знищили документацію і перешкоджали правосуддю. Так, одна з провідних аудиторських фірм світу фактично припинила своє існування, а "велика шістка" міжнародних аудиторських фірм перетворилась у "четвірку": Deloitte&Touche або Deloitte Touche Tomatsu International, Ernst& Young, KMPG і Price Waterhouse, що злилася з Coopers& Lybrand.

Це знизило довіру до професійного рівня зовнішнього аудиту та викликало інтерес до внутрішнього аудиту, який стає невід'ємною складовою якісного корпоративного управління і ознакою надійності підприємства чи корпорації.

Разом з тим, наявність внутрішнього аудиту може бути нормативною вимогою для певного організаційного типу підприємств. Наприклад, правила Нью-Йоркської та Лондонської фондових бірж вимагають щоб в компанії було організовано внутрішній аудит в якості обов'язкової умови для внесення акцій цієї компанії в лістинговий список. Відповідно до рекомендацій Базельської угоди з банківського нагляду банківські організації створюють служби внутрішнього аудиту для незалежної оцінки контрольної системи банку.

¹ Суть і основні відмінності внутрішнього аудиту: Заголовок з екрану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsbrickworks.com/osnovn-zasadi-audit/255-sut--osnovn-vdmnost-vnutrshnogo-audit.html>

² Внутрішній аудит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/ekonomika/virobnictvo/1466>

Акціонери домагаються впливу на Ради директорів, отримання більшого обсягу інформації про їх структури і комітети, про винагороди виконавчим директорам. Вимога щодо наявності служби внутрішнього аудиту стає актуальною і для власників, котрі не є безпосередніми керівниками підприємства і користуються послугами найманих менеджерів.

Зі зростанням масштабів діяльності багаторівневий апарат управління постає перед проблемами обміну інформацією, координації рішень, при цьому зростає ймовірність прийняття різними ланками постанов, які суперечать одна одній. Ускладнюється контроль різних ланок управління з боку центрального керівництва, що збільшує ризик помилок і зловживань. Якщо організація має географічно розташовані філіали або відділення, в яких місцеве керівництво приймає самостійні рішення, виникає необхідність здійснювати контроль і оцінку прийнятих рішень у цілому, для чого потрібна достовірна якісна інформація.

Світовий досвід розвитку економіки свідчить, що успіх у бізнесі супроводжує лише тих суб'єктів господарювання, в яких вищий рівень управління. Удосконалення процесу управління та формування стратегій розвитку підприємства посилює роль і значення корпоративного контролю, оскільки однією з важливих його завдань є ефективний розвиток організації. Разом з тим, при ускладненні організаційної структури управління кожний новий ієрархічний її рівень породжує додаткову можливість для зловживань і порушень, отже, об'єктивно призводить до виникнення нових об'єктів контролю на рівні менеджменту середньої ланки, персоналу та вищого менеджменту - виконавчої дирекції корпорацій.¹

Ми визначаємо зміст аудиту як безперервний процес, який полягає у сприянні досягненню мети засобами моніторингу для оцінки роботи компанії та її підрозділів на різних етапах діяльності (планування, впровадження, виробництво та ін.), що виступає як одна з функцій менеджменту, для об'єктивної оцінки різних аспектів управління та створення інформації для прийняття рішень. Вузьке трактування внутрішнього аудиту, яке окремі автори пов'язують виключно з контролем облікової системи або підміняють загальними фразами про контроль не має аргументованих доведень.

Більшість дослідників трактують аудит як процес перевірки з метою отримання підтверджень достовірності облікової інформації. Основою аудиторської перевірки за цією теорією є порівняння звітної інформації з обліковими регістрами, первинними документами, перевірка логічного взаємозв'язку звітних даних (колація), пряме порівняння облікових даних з фактичним майновим станом підприємства (інвентаризація).² Завдання

¹ Шухман М. Е. Організація внутрішнього аудиту в корпораціях [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.09 /М.Е. Шухман; Державний вищий навчальний заклад "Одеський держ. економічний ун-т". - О., 2009. - 22 с.

² Никольская Ю.П., Мерзликина Е.М. Аудит: уч. Пособие. – М.: Изд-во МГУП, 2000 – 144 с. [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.hi-edu.ru>

аудиту в цьому варіанті зводилося до двох альтернативних підходів прямого послідовного аудиту: від документів до звітності, від звітності до документів.

Розвиток такої теорії полягав у розкритті помилок, а тому сама теорія отримала назву *поліцейської теорії* або «теорії сторожового собаки». Аудитор – «сторожова собака», завданням якої є охорона майна власників шляхом перевірки фактичного стану подій, які мали місце в минулому, чим дають відповідь на питання, про стан справ в минулому.

На зміну поліцейській теорії прийшла «*теорія контролінгу*», яка змістила мету аудиту з «мертвих документів» на «живу організацію» внутрішнього контролю на підприємстві. «Сторожова собака» переорієнтовується на «собаку-шукача», який повинен показати власнику наскільки ефективно працювала наймана адміністрація.

Соколов Я. В. та Бичкова С. М. наводять приклад, який показує відмінності між двома цими теоріями: підприємство за звітний рік отримало певну суму прибутку і проаналізуємо цей факт згідно з описаними теоріям. Провівши детальну перевірку підприємства «сторожові пси» стверджують, що реальний прибуток дорівнює обліковому його відображенню. Аудит вважається виконаним. Завдання ж «шукачів» зводиться до того, щоб дослідивши діяльність адміністрації, управлінські рішення, показати власникам, що адміністрація у випадку ефективної роботи могла б отримати не X прибутку, а $(X + Д)$, але, якщо б працювала гірше, то прибуток міг би бути і менше, тобто $X - Д$. У цьому випадку аудиторські процедури зводяться до непрямих методів, що розкривають слабкі місця в управлінні і увагу аудитора концентрується на тому, щоб саме ці слабкі місця були перевірені. В даному випадку мова не йде про усунення всіх відхилень, включаючи порушення правил обліку, а про їх значущість. Матеріальними (або істотними) вважаються ті відхилення, які можуть вплинути на прийняті управлінські рішення, тому аудитор повинен їх виявити. Такий підхід розкриває механізм управління підприємством і дозволяє виявити невикористані резерви, що має і свої недоліки, зокрема те, що ступінь об'єктивності звітних даних при цьому знижується.¹

Існує *консалтинговий підхід* до трактування аудиту, який пов'язує його з ефективністю діяльності підприємства. У публікації 1983 М. Шерер, Д. Кент зводять завдання аудиту не до підтвердження звітності, не до аналізу її адекватності та виявленню дієвості внутрішнього контролю, а до аналізу ефективності роботи самого підприємства². Ефективність роботи підприємства визначається ефективністю роботи його співробітників і, насамперед, адміністрації. Аудит розуміється як одна з форм консалтингу власників щодо якості роботи найманої адміністрації. У літературі ця теорія також носить назви «теорія агентів» і «теорія собаки-поводиря». Це викликано тим, що аудитор в цьому разі виступає не як охоронець чужого

¹ Соколов Я.В., Бичкова С.М. Роль теории аудита в процессе подготовки кадров // Аудиторские ведомости, 1998. № 2.– С.15-20

² Sherer M., Kent D. Auditing and Accountability, Paul Chapman, London, 1988. – p.29

добра, не наглядяч, а помічник власників та адміністраторів. Передбачається, що конфлікт між власниками та адміністрацією відсутній і аудитор допомагає обом сторонам прийти до згоди. Згідно з тлумаченням С.М.Бичкової, суть теорії агентів полягає у тому, що вона переносить акцент з документів на людей - господарюючих суб'єктів, а ми вже говорили раніше про розгляд самого процесу обліку як процесу взаємодії різних груп, що беруть участь у господарському процесі¹. При цьому мета аудиту - показати, як розподіляються частки фінансових результатів залежно від реального внеску в нього різних груп. У цьому випадку, на думку С.М. Бичкової і Я.В. Соколова, аудитор в значній мірі лікар або священник, що допомагає людям встановити справедливий баланс інтересів.

Консалтинговий підхід дозволяє з'ясувати те, що лежить за документами поза зареєстрованими фактами господарського життя, при цьому вона спрямована не в минуле, а в майбутнє². В межах цього підходу широко використовують стохастичні методи, орієнтовані на математичні дисципліни - теорію ймовірностей, теорію інформації, лінійне програмування, теорію ігор, а також метод «директ-костинг» в управлінському обліку.

Біхевіористичний підхід трактує поведінку аудитора як таку, що зумовлюється стимулами і на кожен стимул у нього повинна бути відповідна реакція. В якості основних особливостей можна виділити факт, що найважливішими процедурами стають:

- тести, причому тестування суб'єктивної поведінки навіть важливіше за тестування документів;
- розрахунок невизначеності або ризику, в умовах якого приймаються ті чи інші рішення.

Дослідивши інші підходи до трактування аудиту («підтвердження кредитоспроможності», модератора, соціального контролю тощо³) можемо зробити висновок про те, що в розвитку аудиту виділяють три етапи⁴:

1. Виникнення і розвиток підтверджуючого, зовнішнього, незалежного, класичного в його розумінні аудиту. На цьому етапі роль внутрішнього аудиту полягала в дотриманні внутрішнього контролю та підтвердженні достовірності обліку. В сучасних умовах така його роль втрачається, тобто заміщується новими формами.

2. Розвиток системно-орієнтованого аудиту, де аудитори виконували консультаційні функції та спостерігали (оцінювали) систему внутрішнього контролю. На цьому етапі внутрішній аудит оволодів функціями оцінки систем управління, контролю та обліку, визначення їх ефективності.

¹ Бичкова С.М. Доказательства в аудите. - М.: Финансы и статистика, 1998. - 176 с. – С. 5

² Никольская Ю.П., Мерзликина Е.М. Аудит: уч. Пособие. – М.: Изд-во МГУП, 2000 – 144 с. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru>

³ Бичкова С.М. Доказательства в аудите. - М.: Финансы и статистика, 1998. - 176 с.– С. 4

⁴ Воронина Л.И. Воронина Л.И. Основы современного бухгалтерского учета и аудита: Учебное пособие: В 2 частях. Ч. 2. Основы аудита. - М.: 1999. - 304 с. – С. 9

3. Аудит, орієнтований на ризик та прогнозування змін – сучасний етап розвитку аудиту. Внутрішній аудит в цьому контексті набуває функцій аналізу зовнішнього середовища та управління ризиками.

Результатом роботи служби внутрішнього аудиту має бути економічна безпека підприємства, для чого використовують методи виявлення помилок і шахрайств та їх запобігання, а також розробляють та контролюють виконання антикризових заходів.

В зарубіжній практиці виділяють кілька підходів до проведення аудиту:

- підтверджуючий аудит (фінансовий) – полягає в перевірці значної кількості фактичного матеріалу з метою підтвердження достовірності фінансової звітності;
- операційний аудит – відстежує надійність облікових процедур з отримання й обробки облікових даних, що традиційно склалися на підприємстві (процедури з обліку основних засобів, запасів, праці та її оплати тощо);
- системний аудит – полягає в оцінюванні надійності та ефективності системи внутрішнього контролю та інформаційної системи обліку. Таким чином необхідно оцінити ризик того, що в системах обліку і контролю є певні недоліки, які слід усунути;
- аудит зон ризику – вивчає та визначає зони ризику діяльності клієнта та визначає альтернативи вирішення ситуацій. Такий підхід до проведення аудиту є найбільш перспективним, оскільки він є менш затратним, тому що скорочує термін проведення аудиту та його трудомісткість.

В сучасному розумінні внутрішній аудит повинен дати значно більше і до нього ставляться такі вимоги:

- можливість проведення експертизи;
- генерація бізнес-ідей та стратегічних ініціатив;
- формулювання ідей, які кидають виклик існуючій практиці і приводять до росту ефективності бізнесу.

Знайти баланс між ризиком – витратами – цінністю і спричинити позитивні зміни – ось основні сучасні завдання внутрішнього аудиту, який не лише контролює здійснення певних трансакцій та достовірність їх відображення в обліковій системі, а креативно і творчо підходить до виконання своїх обов'язків, що приносить позитивний ефект бізнесу і дає йому певні переваги та вигоди.

Внутрішній аудит оцінює раціональність використання власності, що істотно впливає на виявлення і мобілізацію резервів виробництва, сприяє підвищенню ефективності і якості роботи, посиленню режиму економії, виявленню та усуненню причин і умов, які сприяють виникненню втрат, недостач і розкрадань.

Враховуючи історичний розвиток внутрішнього аудиту та його еволюцію, спричинену розвитком економічних умов та способів функціонування підприємств в умовах постійних змін оточуючого

середовища та росту ризиків, доцільно його розглядати в різних аспектах діяльності підприємства в такому порядку:

1. Оцінка стану та ефективності систем внутрішнього контролю, обліку та управління, які дозволяють виявляти комерційні ризики й аналізувати та управляти ними.

2. Ефективність окремих бізнес-процесів і напрямів фінансово-господарської діяльності підприємства (сприяння менеджерам в удосконаленні бізнес-процесів).

3. Управління ризиками на основі аналізу їх причин і можливого попередження.

4. Виявлення помилок і шахрайств та їх запобігання.

5. Розробка та здійснення антикризових заходів службою внутрішнього аудиту (реалізація прийнятої стратегії бізнесу).

Внутрішній аудит повинен бути незалежним від підрозділів і мати значний статус у концепції управління підприємством. Запровадження різних форм внутрішнього аудиту дасть можливість детальніше контролювати роботу підрозділів, а саме:

- фінансовий аудит, головною метою якого є перевірка достовірності внутрішньої і зовнішньої фінансової звітності;
- операційний аудит, спрямований на оцінювання систем, процедур і т.д. та аналізу організаційної структури;
- стратегічний аудит, метою якого є перевірка виконання стратегій та їх перспективності;
- управлінський аудит, основним завданням якого є оцінювання рівня управління, його стратегії й політики.

Одночасне проведення різних видів аудиту дасть можливість оцінити всі сторони діяльності підприємства більш об'єктивно з використанням великого обсягу актуальної інформації.

На жаль, невизначеність з поняттям внутрішнього аудиту у вітчизняній науці і практиці тягне за собою різноманіття таких категорій як види внутрішнього аудиту (класифікація), об'єкт та предмет внутрішнього аудиту, або ж надання цим категоріям різного змістового навантаження. З ґносеологічної точки зору розбіжності в термінології стримують формування чи подальший розвиток теорії (або ж концепції) внутрішнього аудиту, викликають невизначеність базових понять, невідповідність теоретичних трактувань їх практичній реалізації.

Історично внутрішній аудит та його організаційні форми змінюються: в 90-х роках ХХ ст. його сутність сприймали як частину внутрішнього контролю, завдання та функції його визначалися завданнями фінансового менеджменту, в основному зосереджуючись на проблемах достовірності відображення фактів господарської діяльності, оподаткування і безпеки активів.

У процесі розширення поля діяльності підприємств і ускладнення організації системи контролю відбувається еволюція в розкритті визначення поняття «внутрішній аудит», що призводить до зміщення акцентів з підтвердження ефективності конкретних внутрісистемних контрольних процедур аудиторами та зосередження уваги на особливостях функціонування управляючої та підконтрольної підсистем та ефективності функціонування підприємства в цілому та системи управління ризиками зокрема. В західних компаніях внутрішній аудит існує десятки років, але за останній час його роль змінилася. Аудит перестав виконувати тільки контрольні функції і в більшій мірі орієнтується на вирішення сумнівів у відношенні до ризиків і ефективності роботи компанії.

Таким чином, внутрішній аудит в своєму розвитку з функції перевірки та підтвердження фінансової інформації переростає в функцію, яка охоплює різні аспекти функціонування підприємства та дає оцінку систем внутрішнього контролю й управління і впевненість щодо ефективності функціонування бізнес-процесів та управління ризиками.

Зростання ризиків, пов'язаних з інтенсивним розвитком бізнесу та зміною його змістового навантаження, потребує ефективною та функціонально централізованою системою внутрішнього контролю, посилення вимог до якості фінансової інформації, що є важливими зовнішніми факторами для розуміння сучасної ролі внутрішнього аудиту.

Аудит сприяє підприємству у досягненні поставленої мети, за допомогою використання систематизованого та послідовного підходів до оцінки ефективності процесів управління ризиками, контролю і корпоративного управління, переростаючи таким чином у дієвий інструмент, що дозволяє виявити можливості підвищення ефективності бізнесу і стає конкурентною перевагою на ринку.

Сучасна аудиторська діяльність спрямована на реалізацію фінансового аудиту історичної інформації і при цьому вона не призначена для дослідження стратегічних перспектив розвитку суб'єктів господарювання, повинна бути доповнена внутрішнім аудитом, як частиною загальної системи управління, що є одним з факторів стабілізації економіки підприємства та удосконалення менеджменту на основі стратегії розвитку і ефективного контролю за діяльністю.

Сутність внутрішнього аудиту пов'язують з необхідністю його запровадження на великих підприємствах з двох і більше рівневою структурою управління, з філіями та іншими відокремленими підрозділами, що необхідно для контролю з боку керівництва вищого рівня за діяльністю керівників нижчих рівнів у поточному, наступному та стратегічному режимах. Стратегічна спрямованість проявляється через зростання акціонерної вартості компанії та участь у реалізації перетворень та ініціатив – від впровадження нових систем до реструктуризації бізнесу.

У цьому контексті внутрішній аудит виступає як процес спостереження за ефективністю поточного функціонування підприємства та його

можливостей розвитку на перспективу. Система внутрішнього контролю повинна бути підпорядкована завданням стратегічного розвитку, адже внутрішній аудитор володіє інформацією про всі важливі аспекти діяльності підприємства та інструментарієм для узагальнення і аналізу даних. Саме тому внутрішній аудит стає джерелом інформації для об'єктивної оцінки реального стану справ та прогнозу на майбутнє. Більше того, окремі вчені визначають стратегічний аудит як незалежну експертну діяльність служби внутрішнього аудиту, спрямовану на оцінку стану стратегічного планування¹

У якості універсального закону пізнання набула розвитку теорія систем, на основі якої в науці про контроль розвивається два напрями: кібернетичний та ризик-орієнтований підхід. Використання системного (кібернетичного) підходу для вивчення внутрішнього аудиту дозволить вивчити його як складну систему, що утворена з окремих елементів з багаточисельними внутрішніми та зовнішніми зв'язками і як підсистему внутрішньогосподарського контролю, що дозволить отримати більш повне уявлення про нього і виявити причинно-наслідкові зв'язки між окремими частинами цього об'єкта. Концепція ризик-орієнтованої діяльності, що ґрунтується на теорії ризиків, з'явилася порівняно недавно і розглядає контроль як діяльність, спрямовану на зниження ризиків, які виникають у процесі досягнення мети бізнесу. Вивчаючи внутрішній аудит в світлі цієї концепції чи то в ході її реалізації, дає можливість зрозуміти його характеристики і можливості в управлінні будь-якими об'єктами.

Об'єднуючи кібернетичну та ризик-орієнтовану концепції можна виділити системи, але не за функціональною ознакою «управління-підпорядкування», як традиційно було прийнято, а в розрізі таких складових теорії пізнання як об'єкт (контрольне середовище та ідентифіковані ризики), способи (моніторинг), інструменти (методи), джерела інформації.

Незважаючи на схожість завдань зовнішнього та внутрішнього аудиту за формою, вони відрізняються за глибиною досліджень і спрямованістю. Зовнішній аудит відносно поверховий, оскільки базується, в основному, на оприлюднюваній стандартній звітності, а внутрішній – враховує специфіку діяльності підприємства і його внутрішню звітність та документи, які не цікавлять зовнішнього аудитора: прогноз прибутків, прогноз продаж, невідкладні заходи, виконання яких повинно бути здійснено в короткі терміни; перспективні заходи, програми оновлення та інновацій в обладнання, аналіз кошторисів і витрат, вплив розвитку виробничих, соціальних, економічних та політичних тенденцій на виробничо-господарську діяльність підприємства; співставлення аналітичних даних і виявлення помилок у звітності тощо².

Проте не можна виділяти в якості основного користувача інформації лише керівництво підприємства та ігнорувати інтереси власників.

¹ Кіреєв О.І. Внутрішній аудит у банку: Навчальний посібник / О.І.Кіреєв, О.С.Лобунь, М.П.Кравець та ін.– К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 220 с. – С. 43

² Внутрішній аудит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/ekonomika>

Внутрішній аудит надає інформацію вищій ланці менеджменту про організацію фінансово-господарської діяльності, сприяє створенню ефективної системи обліку і внутрішнього контролю, перешкоджає виникненню порушень і підтверджує достовірність звітів її відокремлених структурних підрозділів. Служби контрольно-ревізійні можуть бути трансформовані у відділи внутрішнього аудиту, які вирішують більш широкий спектр завдань і краще відповідають специфіці сучасних економічних умов.

Філософія внутрішнього аудиту, як система професійних знань, орієнтується на філософію національного бізнесу. Як слушно зазначає проф. Редько О.Ю., «... в умовах тотальної (неминучої – В.С.) індивідуалізації, креативності, децентралізації бізнесу й управління (в т.ч. обліку), перманентної економічної невизначеності та інформаційної недостатності, аудитор, як суворий арбітр між учасниками бізнес-процесів у суспільстві, повинен бути затребуваним і сприйнятим. Інтернет, сучасні системи зв'язку, нові технології в сфері обробки інформації, розмивання національних кордонів, єдиний економічний простір – все це суттєво вплинуло на суспільну свідомість та суспільну практику. Та чи торкнулись ці зміни філософії аудиту? Ні. Йому притаманні косметичні зміни в порядку та форматі надання професійних послуг та незмінність філософії».¹

Середовище функціонування внутрішнього аудиту залежить від атмосфери та корпоративної культури фірми, які формують свідоме ставлення її працівників до проблем отримання інформації про бізнес. «Професійне аудиторське мислення поступово починає інтегрувати зовнішній аудит у внутрішній (яко-би для бізнесу), зберігаючи одночасно ілюзію зовнішнього (для суспільства)»²

Достовірність фінансової звітності та ефективність управління, безпека бізнесу та його стратегічно правильний розвиток базуються не лише на контролі, в т.ч. контролі облікової системи, а й на системі контролю та дотриманні морально-етичних норм.

Впровадження внутрішнього аудиту в посттоталітарному суспільстві зустрічає масовий опір або ж не розуміння суті, адже філософія та стиль управління, розуміння ефективності та ставлення до неї з боку керівництва, регламенти моніторингу фінансової та нефінансової інформації, відношення до ризиків, їх виявлення і нейтралізації, ділова репутація, імідж тощо – це поняття не вітчизняної економічної науки та практики.

Масштаби та ефективність використання внутрішнього аудиту залежать від цікавості до нього власників, ступеня розуміння ролі, місця і значення виконання контрольних функцій вищим рівнем менеджменту.

Та чи готові менеджери користуватися послугами служби внутрішнього аудиту? Недоброзичливе ставлення пояснюється неусвідомленням того, що

¹ Редько О.Ю. Аудит в посттоталитарном обществе. Философский аспект / О.Ю.Редько – НЦУА, Киев-2011, 22 с.

² Там же

аудитор контролює не виконавців, а робочий процес з метою виявлення недоліків процесів, правил і процедур, що перешкоджають чи сприяють досягненню високих результатів. Внутрішній аудит не повинен приводити до перекосів у системі управління, а тому його функції повинні бути не розпорядчими, а допоміжними.

Існують різні погляди на сутність і філософію внутрішнього аудиту на підприємстві. Зокрема виділяють такі напрями:

- внутрішній аудит перевірки фінансово-облікової інформації, наведеної у фінансовій звітності. Вітчизняні вчені, та й практики розуміють внутрішній аудит таким, що спрямований на підтвердження достовірності фінансової звітності компанії і правильності нарахування та сплати податкових платежів. У цьому випадку внутрішній аудит фактично виконує функцію зовнішнього аудиту і дублює його, тим самим знижуючи свою ефективність;
- внутрішній аудит як частина системи внутрішнього контролю, що потребує постійного моніторингу і оцінки ззовні системи з метою виявлення і усунення існуючих недоліків і зростання ефективності діяльності, проте, оціночна діяльність не повинна входити в систему внутрішнього контролю, оскільки це призводить до конфлікту інтересів оцінюючого суб'єкта, тому служба внутрішнього аудиту повинна бути незалежним підрозділом підприємства для здійснення оціночної форми контролю;
- оцінка контрольного середовища підприємства, яка враховує принцип – чим складніша організаційна структура організації, тим досконалішою та гнучкішою повинна бути система внутрішнього контролю як органічна сукупність учасників контролю, контрольних процедур та методик контролю. Навіть вдало спроектована і організована система внутрішнього контролю потребує оцінки своєї ефективності, як з точки зору досягнення поставлених цілей, так і з точки зору економічності. Для цього і слугує система внутрішнього аудиту, завданням якої є оцінка ефективності системи внутрішнього контролю, що дозволяє провести необхідні зміни в системі;
- моніторинг і оцінка системи внутрішнього контролю зовнішнім і незалежним від неї суб'єктом дозволяє своєчасно виявляти і усувати недоліки, не допускаючи виникнення несприятливих подій. Ця форма контролю реалізується шляхом проведення перевірок і оцінок працездатності і ефективності системи;
- елемент системи ефективного управління, коли внутрішній аудит спрямовують на створення і підтримку надійної та ефективної системи внутрішнього контролю а також виявлення і зниження ризиків. Аудитор в цьому випадку є *«Очіма і вухами вищого рівня менеджменту»*;
- основа економічної безпеки, що включає функцію незалежної оцінки всіх аспектів діяльності, яка здійснюється всередині організації і

спрямована на формування у менеджерів (власників) компанії впевненості в тому, що існуюча система контролю надійна і відповідає їх управлінським потребам.

Так, Хома Д.¹ виділяє внутрішній аудит в інтересах власників і (або) менеджменту, що теж не може бути правильним, адже інтереси керівництва і власників суттєво відрізняються. Ці відмінності пояснюються, в першу чергу тим, що власники вкладають свій капітал і зацікавлені в його збереженості і ефективному використанні, тоді як керівництво іноді готове піддавати ці кошти зовсім невиправданому ризику, допускати різного роду промахи в роботі, а в окремих випадках і махінації з метою отримання власної вигоди. Проф. Ф. Бутинець зауважує, що внутрішній аудит який підпорядковується керівництву а не власнику є недоцільним².

Система аудиту надає для системи управління додаткову інформацію про господарську діяльність, яка через регулюючу функцію управління (її розширення) може здійснити необхідний зв'язок між виробничими, технологічними і економічними системами підприємства. Уводячи в систему кількісні та якісні показники можна здійснити аналіз і оцінку якості й ефективності діяльності підприємства, як системи, так і окремих його підрозділів, що виділяються в якості елементів внутрішнього контролю та прогнозування тенденцій цих показників і напрямів розвитку виробництва.

Аудит враховує внутрішнє контрольне середовище підприємства, що дозволяє обрати необхідну структуру, визначити передумови для досягнення завдань контролю, основні з яких реалізується на практиці в системі обліку, планування і прогнозування, економічної безпеки, управління ризиками, інформаційної безпеки, управління якістю тощо.

Внутрішній аудит допомагає досягти поставлених цілей, на основі використання економічної інформації для оцінки ефективності процесів управління ризиками, контролю і корпоративного управління. До компетенції внутрішнього аудиту входить перевірка, оцінка та звітування про діяльність керівників та персоналу щодо досягнення цілей, поставлених перед ними власниками³.

Принциповим положенням внутрішнього аудиту є його відмінність від зовнішнього, яка полягає в контролі зсередини компанії, а не під впливом зовнішніх факторів (законодавство), а метою стає не підтвердження достовірності фінансової інформації, що звужує мету і приносить мало користі, а вивчає на науковій основі ефективність підприємства та удосконалення організації й управління виробництвом, виявлення й мобілізацію резервів його росту, безпеку бізнесу та управління ризиками.

¹ Хома Д.М. Внутрішній аудит у підвищенні ефективності діяльності підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 [Електронний ресурс] / Д. М. Хома; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2010. – 21 с.

² Бутинець Ф.Ф. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: Монографія / Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко; за ред. Ф.Ф. Бутиця. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 564 с. – С. 224

³ Колін Сазерленд, Джон Бедді. Посібник з внутрішнього аудиту [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bank-audit.ucoz.ua/>

До функцій внутрішнього аудиту, залежно від його концептуального трактування відносять організацію і координацію дій з метою збереження активів компанії; перевірку об'єктивності облікової і фінансової інформації, стимулювання підвищення ефективності фінансових операцій; контроль за визначеною економічною політикою і процедурами компанії.

До функцій внутрішнього аудиту відносять: консультаційну; інформаційну; захисну; контрольну; аналітичну; координаційну. Критичний аналіз економічної літератури та окремих наукових праць дозволили узагальнити та доповнити перелік функцій служби внутрішнього аудиту, до яких можна включати:

Моніторинг системи контролю – відповідальність за оцінку засобів контролю, моніторинг їх функціонування і надання рекомендацій з їх вдосконалення;

Вивчення фінансової та нефінансової інформації – відповідальність за огляд інструментів, які використовують для виявлення, вимірювання, класифікації та відображення інформації;

Огляд видів діяльності та окремих бізнес-процесів підприємства – вивчення економічності, ефективності і результативності діяльності включаючи не фінансові аспекти діяльності організації;

Огляд дотримання законодавства та внутрішніх регламентів підприємства – перевірка дотримання вимог законодавства та інших зовнішніх вимог, а також вимог економічної політики і розпоряджень керівництва та інших внутрішніх вимог;

Управління ризиками – допомога у виявленні й оцінці ризиками, а також сприяння удосконаленню системи управління ризиками і внутрішнього контролю;

Корпоративне управління – участь у процесі управління; досягнення цілей у сфері корпоративної етики і цінностей; управління результатами діяльності і підзвітності; доведення інформації про ризики і контроль до відома відповідних функцій в організації; установлення ефективної взаємодії між особами, наділеними керівними повноваженнями, аудиторами і керівництвом.

Створення служби внутрішнього аудиту яка б максимально гарантувала відсутність помилок і нештатних ситуацій в роботі, не повинно бути основною метою компанії. Більш ефективною є система, яка може виявляти і ліквідувати помилки і проблеми до їх появи (наприклад система внутрішнього контролю з використанням моделі управління ризиками підприємства Комітету спонсорських організацій Комісії Тредвея (COSO)), тим самим підвищуючи ефективність роботи,

Організаційна структура внутрішнього аудиту має виражену ієрархічну підпорядкованість перед безпосереднім керівником, визначені обов'язки і відповідальність кожного відділу, оперативний рівень контролю діяльності персоналу і об'єктивну оцінку результатів роботи. Контроль якісного стану процедур з розробки та запровадження нових продуктів, систем, процесів,

систем та процедур захисту активів; систем та процедур, що визначають адекватність та достовірність облікових даних, рекомендацій щодо змін до внутрішньої облікової політики, процедур та систем контролю¹ повинні виконувати усі підрозділи та відділи служби внутрішнього аудиту, які визначають (кожний на своїй ділянці) регламенти контролю та функціональні обов'язки контрольної ланки; технологію моніторингу функціонування системи (обліку, контролю, управління) з метою зниження ризику, попередження фінансових зловживань, ефективне використання ресурсів та майна, спрощення та зниження трудомісткості контрольної роботи та ін.

Аудит належить до інтелектуального виду діяльності, що вивчає складні та неоднорідні процеси і системи. В основу їхнього дослідження покладено діалектичний метод, що дозволяє вивчати об'єкт у взаємозв'язку з окремими елементами системи. Аналіз літератури свідчить про відсутність обґрунтованого підходу до проблем визначення об'єктів внутрішнього аудиту. Найчастіше об'єктами визначають функціональні та виробничі структурні підрозділи, а також види діяльності (банківські операції, система внутрішнього контролю тощо). Необхідно зазначити, що об'єкти внутрішнього аудиту можуть бути різними, залежно від внутрішніх особливостей та економіки суб'єкта, а також теоретичної візуалізації внутрішнього контролю. Оскільки складність об'єктів визначає конкретні завдання, то логічно систематизувати їх за циклами виробничо-господарської діяльності з подальшою деталізацією через бізнес-процеси та напрями роботи внутрішніх аудиторів (таблиця 6.1)².

Таблиця 6.1

Систематизований склад об'єктів внутрішнього аудиту

Цикли виробничо-господарської діяльності	Бізнес-процеси	Напрямки дій посадових осіб з внутрішньогосподарського контролю
1. Цикли основної (поточної) діяльності		
1.1. Придбання ресурсів	Закупка матеріалів та інших ресурсів Отримання послуг Оренда Наймання персоналу та ін. в залежності від специфіки діяльності	За групами матеріалів та інших ресурсів За групами постачальників За групами орендодавців За категоріями персоналу
1.2. Використання ресурсів	Використання матеріалів Використання праці та ін. в залежності від	За виробничими процесами (переділами) За видами продукції

¹ Колін Сазерленд, Джон Бедді. Посібник з внутрішнього аудиту [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bank-audit.ucoz.ua/>

² Шухман М. Е. Організація внутрішнього аудиту в корпораціях [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.09 /М.Е. Шухман; Державний вищий навчальний заклад "Одеський держ. економічний ун-т". - О., 2009. - 22 с.

	специфіки діяльності	За виробничими підрозділами (цехами) і т.д.
1.3. Продажі		За сегментами ринку За видами продукції За групами покупців і т.д.
1.4. Розрахунки з поточної діяльності		За сегментами ринку За видами продукції За групами покупців і т.д.
2. Цикли інвестиційної діяльності		
Цикли виробничо-господарської діяльності	Бізнес-процеси	Напрямки дій посадових осіб з внутрішньогосподарського контролю
2.1. Придбання активів	Придбання основних засобів Створення основних засобів Придбання нематеріальних активів Фінансові інвестиції	За видами активів За сегментами діяльності За підрозділами і т.д. в залежності від суттєвості та організації обліку
2.2. Використання активів	Амортизація Витрати на утримання та експлуатацію Модернізація та реконструкція Доходи від володіння та ін.	За видами активів За сегментами діяльності За підрозділами і т.д.
2.3. Вибуття активів	Продаж Інше вибуття, в тім числі ліквідація	За видами активів За сегментами діяльності За підрозділами За видами вибуття і т.д.
2.4. Розрахунки з інвестиційної діяльності		За видами активів За групами контрагентів За сегментами діяльності і т.д.
3. Цикли фінансової діяльності		
3.1. Залучення капіталу	Залучення власного капіталу Залучення запозиченого капіталу	За видами акцій, інших цінних паперів За видами кредитів та позик За термінами залучення За цілями залучення і т.д. в залежності від суттєвості
3.2. Використання капіталу	Використання цільових коштів Нарахування доходів власникам Нарахування відсотків та інше	За видами акцій, інших цінних паперів За видами кредитів та позик За термінами залучення За цілями залучення і т.д.
3.3. Повернення капіталу	Розрахунки з учасниками по дивідендах Розрахунки з викупу акцій Розрахунки з позичальниками	За видами акцій, інших цінних паперів За видами кредитів та позик За термінами залучення За цілями залучення і т.д.

Для організації системи внутрішнього аудиту, високого якісного рівня який би задовольняв потреби в інформації, що сприяло би зниженню ризиків, потрібна певна робота з розробки методичних матеріалів. Еволюція внутрішнього аудиту призвела до часткової подібності його методів з методами аудиту і контролінгу. Проте, внутрішній аудит за змістом і методами його проведення, у значній мірі виступає інформаційною базою для зовнішнього аудиту, оскільки використовує загальнотеоретичні методи контролю та специфічні методи аудиту. У зв'язку з тим, що внутрішній аудит у сучасному вигляді виходить за межі функцій контролю та стає орієнтованим на збільшення вартості бізнесу й гарантування прийняттого рівня ризиків, то його завдання, функції та методи повинні постійно уточнюватися на кожному з історичних етапів розвитку економіки.

Методами внутрішнього аудиту мали б стати методи отримання інформації про стан системи, методи оцінки достовірності цієї інформації, методи збору доказів достовірності інформації й адекватності її розкриття для позиціонування організації в діловому світі, а в перспективі – методи, які спрямовані на розширення функцій внутрішнього аудиту та його орієнтацію на не фінансову складову бізнес-процесів. Необхідно враховувати також вплив окремих господарських процесів на результативність та ефективність функціонування підприємства, що потребує аналізу можливостей внутрішнього аудиту щодо зниження інформаційного ризику організації та оцінки економічного потенціалу.

Можливі різні варіанти здійснення внутрішнього контролю та аудиту. Перевагою створення власного підрозділу внутрішнього аудиту є обізнаність аудиторів з особливостями підприємства та його бізнесу, набутий досвід та навички можна використовувати для підвищення професійного рівня персоналу. Проте, в цьому випадку, проблемою стає недотримання принципу незалежності або ж ризик зниження керованості самої служби.

Організація внутрішнього аудиту на засадах аутсорсингу (здійснення внутрішнього аудиту спеціалізованими зовнішніми службами на основі договору) чи ко-сорсингу (створення служби внутрішнього аудиту в рамках компанії із залученням експертів спеціалізованої компанії або зовнішнього консультанта) дає можливість вносити певну гнучкість в постановці питань і використанні аудиторських ресурсів та отримати доступ до передових технологій і методик. Разом з тим, такий підхід на великих підприємствах призведе до фінансових витрат (через великі обсяги робіт і вартість їх виконання залученими працівниками), до ризику неврахування окремих особливостей підприємства чи специфіки бізнесу.

Важливим є ефективність внутрішнього аудиту, як і контролю в цілому, оскільки це складна і достатньо суб'єктивна категорія, яка, попри те, може бути представлена визначеними критеріями та показниками. В цілому, загальна ефективність будь-чого вимірюється через сукупність отриманих ефектів: економічного; соціального; організаційного. Існує проблема в

перетворенні отриманого результату чи то у вартісному вираженні соціального ефекту чи економічного.

Результатом роботи служби внутрішнього аудиту має бути трансформація підходу до управління стратегічними та фактичними ризиками, мінімізація ризиків економічних злочинів. Результатами роботи для підприємства повинна бути не виявлення фактів і порушень а превентивний характер, створення умов для недопущення порушень, що призведе до зростання ефективності системи внутрішнього аудиту для управління. У зв'язку з цим інструментом внутрішнього аудиту повинна стати методика, заснована на теорії управління ризиками, що дозволить своєчасно виявляти і аналізувати проблеми, порушення, випадки шахрайства тощо. Технологія проведення кількісної оцінки ризиків бізнес-процесів підприємства полягає у використанні теорії ймовірностей і економіко-математичних методів, що дозволяє визначити перелік суттєвих бізнес-ризиків, отримати їх вартісну характеристику і ранжувати за рівнем небезпеки (можливого збитку) для корпорації (рис.б.1)¹.

Наслідками недостатнього використання ресурсів та можливостей внутрішнього аудиту є відсутність належного управлінського контролю і системи підзвітності, невміння формувати високу культуру контролю; неефективне виявлення і оцінка ризиків; відсутність поділу повноважень; незадовільний обмін інформацією між різними рівнями керівництва в ієрархічній системі, особливо при повідомленні про проблеми на верхній рівень; неефективний моніторинг та процес усунення недоліків

Для подальшого розвитку внутрішнього аудиту та його практичного використання необхідно обґрунтувати і удосконалити принципи його організації, з метою підвищення ефективності в умовах удосконалення якості управління підприємством; дослідити методичні особливості системи внутрішнього аудиту; виявити вплив специфічних особливостей систем управління на організацію внутрішнього аудиту.

Не вирішеними залишилися проблеми контролю якості роботи внутрішніх аудиторів, проблеми ефективності, економічної доцільності, уточнення понятійного апарату та розробки теорії внутрішнього аудиту.

¹ Шухман М. Е. Організація внутрішнього аудиту в корпораціях [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.09 /М.Е. Шухман; Державний вищий навчальний заклад "Одеський держ. економічний ун-т". - О., 2009. - 22 с.

Рис. 6.1. Схема організації робіт при плануванні внутрішнього аудиту на базі ризик-орієнтованого підходу

У сучасному світі головним ресурсом розвитку стають творчі здатності людини, її енергія, ініціатива, що призводить до ускладнення управління організаціями, необхідності розумного поєднання виробничої стратегії і ризик-менеджменту, облікової та податкової політики, якісного обліково-аналітичної підтримки управлінських рішень, що потребує створення надійних систем внутрішнього контролю. У системі управління підприємством внутрішній аудит слід розглядати як важливий і невід'ємний елемент, що перевтілює систему внутрішнього контролю і сприяє вирішенню різноманітних стратегічних, тактичних та оперативних задач на різних рівнях управління. Первісна орієнтація внутрішнього аудиту на перевірку достовірності фінансової звітності, оцінку дотримання внутрішніх правил компанії і вимог, встановлених законодавством, а також рекомендації з питань внутрішньої політики. В процесі переходу до постіндустріального суспільства поняття внутрішнього аудиту під впливом різноманітних чинників еволюціонує, визначається значно ширше як структурно-функціональна одиниця корпоративної контрольної ланки, яка поєднує методики і процедури, що полягають в систематичному моніторингу і різнопланових внутрішньо фірмових перевірках, в тому числі достовірності складання і надання фінансової інформації, а також оцінці, результату на оптимальність і спрямована на акумулювання зусиль на продуктивному та ефективному використанні можливостей підприємства за рахунок об'єктивної оцінки його слабких та сильних сторін.

Внутрішній аудит виступає важливою ланкою системи управління, яка отримує від нього об'єктивні і незалежні гарантії того, що бізнес процеси ефективні і ризик обмежується прийнятним рівнем на основі інформації та оцінки ефективності контрольованого середовища. Можливою є інтеграція внутрішнього аудиту з іншими управлінськими структурами підприємства за умови логічно обґрунтованого визначення його ієрархічного рангу.

Таким чином, реалізація функції внутрішнього аудиту спрямована на досягнення завдань ефективного менеджменту, зокрема, таких як отримання максимальної віддачі від мінімального вкладення ресурсів, створення економічної інформації для своєчасного прийняття управлінських рішень, координація дій корпоративного менеджменту, раціональна організація системи внутрішнього контролю та інших напрямів діяльності персоналу підприємства.

6.2. Внутрішній аудит ефективності бізнес-процесів

*“Вдосконалюватися - означає змінюватися,
бути досконалим – означає змінюватися часто”
Уїнстон Черчіль*

Теорія організації (Дослідження організації або Організаційна наука від англ. *Organizational studies*) – включає систематичне вивчення та застосування знань про те, як діють люди залучені до організації. Організація (від *грец. ρυαλον* – інструмент) – цільове об'єднання ресурсів для досягнення певної мети. Частіше всього термін вживається для означення порядку розподілу виконання завдань між учасниками для досягнення певної колективної мети.

Організація внутрішнього аудиту є економічним процесом та засобом досягнення мети, які полягають в порівнянні корисності системи внутрішнього контролю та бізнес-процесів підприємства з витратами на його проведення, а також в інформуванні керівництва про реальну ситуацію та стан бізнесу.

Завдання внутрішнього аудиту ефективності бізнес-процесів полягають у виявленні і кількісній оцінці недоліків, мінімізації їх, одержанні даних про потенційні можливості тощо.

Організація внутрішнього аудиту бізнес-процесів може проводитися за такою схемою:

- визначення загальної концепції виділення бізнес-процесів та їх вивчення;
- вибір видів контролю та визначення завдань;
- планування процесу внутрішнього аудиту (об'єктів і суб'єктів перевірки, и обсягу й засобів, термінів і тривалості);
- проведення певних дій з визначення дійсних і наданих значень, параметрів і норм;
- встановлення ідентичностей й розбіжностей;
- вироблення остаточних результатів;
- повторний огляд рішення та його документування;
- повідомлення рішення;
- аналіз і ступінь відповідальності;
- пропозиції щодо усунення недоліків.

Що ж таке бізнес процеси та якою є логіка та доцільність їх виділення? Бізнес-процес (англ. *Business - Process*) – будь-яка діяльність, що має вхідний продукт, додає вартість до нього, та продукує вихідний продукт для внутрішнього або зовнішнього споживача.

Існують три види бізнес-процесів:

1. Процеси управління – бізнес-процеси, які управляють функціонуванням системи. Прикладом управлінського процесу є корпоративне управління та стратегічний менеджмент.

2. Основні – бізнес-процеси, які формують основний бізнес компанії і створюють основний потік доходів. Прикладами операційних бізнес-процесів є постачання, виробництво, маркетинг, збут.

3. Сервісні – бізнес-процеси, які обслуговують основний бізнес, серед них облік та кадрова робота.

Бізнес-процес починається з вивчення потреб споживачів і завершується його задоволенням.

Внутрішні аудитори можуть унаочнювати бізнес-процеси підприємства за допомогою діаграм бізнес-процесу та програмних засобів, наприклад ARIS (скор. від англ. *Architecture of Integrated Information Systems* – методологія і програмний продукт для структурованого опису, аналізу та вдосконалювання бізнес-процесів підприємства, підготовки до впровадження складних інформаційних систем і контролінгу бізнес-процесів), що дає можливість визначати фактори впливу, які мають реальні наслідки для подальшої діяльності підприємства; отримати орієнтири для майбутніх перевірок; пояснити причинно-наслідкові зв'язки між управлінням бізнес-процесами та їх ефективністю.

Розпочинається внутрішній аудит бізнес-процесів з вивчення документації про бізнес та підрозділи компанії, за тим проводиться оцінка та аналіз їх фактичного стану.

Внутрішньому аудиту піддаються структурні підрозділи, бізнес-процеси і цикли діяльності підприємства. Між циклами діяльності підприємства та об'єктами внутрішнього аудиту існує взаємозв'язок: на кожному з циклів реалізуються певні методи внутрішнього аудиту (рис. 6.2).

Загальна оцінка ефективності внутрішнього аудиту ґрунтується на вивченні циклів бізнесу. Логіка виділення циклів має свою специфіку, що залежить від виду діяльності та його техніко-технологічних особливостей, корпоративної культури та управління.

Складність господарських процесів вимагає особливо ретельного проведення аудиту окремих об'єктів. При оцінці ефективності системи внутрішнього аудиту доцільно використовувати, так званий, кумулятивний ефект сильних і слабких сторін управлінського контролю. Наприклад, навіть якщо система внутрішнього контролю або її частина оцінюється в цілому як ефективна, внутрішній аудитор може відзначити можливість ризику зловживання процедурами контролю на конкретній ділянці спостереження.

Завданнями, що стоять перед СВА при аудиті ефективності внутрішнього контролю бізнес-процесів є:

- моніторинг дотримання принципів корпоративного управління;
- оцінка надійності і ефективності СВК, а також необхідність надання консультаційної підтримки менеджменту підприємства

на етапі розробки систем і процедур внутрішнього контролю;

- оцінка системи управління ризиками;
- оцінка ефективності й економічності управління бізнес-процесами.

Рис 6.2. Об'єкти внутрішнього аудиту

Аудит ефективності СВК за бізнес-процесами вимагає розробки заходів, що складаються з добору, оцінки та аналізу аудиторських доказів, у межах системи внутрішнього контролю бізнес-процесів і вираження думки аудитора про ступінь їх надійності.

У сучасних умовах удосконалення бізнес-процесів (комплексу операцій структурних підрозділів, дочірніх підприємств) виступає важливою складовою підвищення ефективності операційної діяльності підприємства. Структурування діяльності у вигляді бізнес-процесів є основою сучасної концепції управління, що сприяє зниженню непродуктивних витрат та підвищує якість продукції. Схема управління бізнес-процесами на підприємстві складається з таких елементів, як опис, регламентація та внутрішній аудит бізнес-процесів.

Внутрішній аудит охоплює різні етапи управління бізнес-процесами. На етапі розробки бізнес-процесу та підготовки документації про його функціонування (вдосконалення) внутрішні аудитори виконують функції консультування. Після впровадження бізнес-процесів згідно із затвердженими регламентами вони здійснюють планові або позапланові аудиторські дослідження питань щодо функціонування бізнес-процесів відповідно до діючих нормативних положень. Для розуміння аудиторами сутності та дії окремих елементів бізнес-процесів необхідно використовувати регламентні документи – схеми, графіки, технічну документацію, які розкривають порядок їх регламентації. Такі регламенти можуть бути основою для складання плану та програми аудиторського завдання.

Проведення внутрішнього аудиту циклів діяльності підприємства й бізнес-процесів спрямовують на розробку рекомендацій з поліпшення їх функціонування та підвищення ефективності (табл. 6. 2).

Концепція управління бізнес-процесами передбачає детальний і системний пошук можливих шляхів їх удосконалення або, якщо це доцільно, то кардинальних зрушень на основі інновацій. Аналіз та оцінка методів контролю бізнес-процесів при проведенні внутрішнього аудиту сприяють поліпшенню умов ведення бізнесу та підвищенню якості результатів діяльності підприємства.

Розуміння цілей і змісту бізнес-процесів дозволяє аудиторів формувати судження щодо результативності роботи персоналу і надавати відповідальним посадовим особам і вищому менеджменту обґрунтовані рекомендації щодо шляхів підвищення надійності внутрішнього контролю на підприємстві та ефективності системи управління.

Таблиця 6.2

Етапи і склад робіт з внутрішнього аудиту бізнес-процесів

Етапи робіт	Склад робіт
Визначення об'єкта дослідження	Ухвалення рішення щодо проведення аудиту; вибір об'єкта та цілей аудиту; комплектація аудиторської групи та розподіл обов'язків.
Моделювання та вивчення бізнес-процесів	Проведення попередньої наради з керівником бізнес-процесу; наукова концепція та елементи процесів; виявлення проблем у функціонуванні; вивчення нормативних документів з точки зору регламентації процесів тощо.
Організація і планування аудиту	Пошук інформації про бізнес-процес та його організацію. Розробка плану і програми аудиту, нормування ресурсів для проведення аудиту, розробка робочої документації аудитора. План проведення аудиту за підрозділами, темами, об'єктами, термінами проведення аудиту. Проведення інструктажу членів аудиторської групи. Узгодження строків проведення внутрішнього аудиту з керівником бізнес-процесу (підрозділу, підприємства).
Збір та обробка інформації про бізнес-процес	Анкетування керівників та фахівців бізнесу-процесу за планом проведення робіт; Збір та обробка інформації відповідно до форм робочих документів аудитора. Методи дослідження бізнес-процесів у їх фактичному стані та динаміці (моделювання бізнес-процесів, їх класифікація, виявлення зовнішніх та внутрішніх факторів ризику, що впливають на бізнес-процеси, оцінка заходів із зниження ризиків у функціонуванні бізнес-процесів
Рекомендації з удосконалення бізнес-процесів	Схеми внутрішнього контролю бізнес-процесів та їх поліпшення. Методи виявлення сильних і слабких сторін, загроз і можливостей. Стратегія розвитку бізнесу на тривалу перспективу. Розробка рекомендацій з удосконалення внутрішнього контролю бізнес-процесів
Аналіз інформації та підготовка звіту	Порівняння інформації про бізнес-процеси з еталоном (планом), нормативів і регламентів та вимог до інформації, отриманої для менеджменту. Виявлення недоліків. Проведення заключної наради з керівником бізнес-процесу: ознайомлення менеджерів з результатами внутрішнього аудиту. Формування звітів для керівників підприємства і менеджерів різних рівнів управління.
Моніторинг результатів аудиту	Спостереження за усуненням недоліків та пропозицій щодо удосконалення бізнес-процесів згідно з прийнятим календарним графіком з впровадження змін у бізнес-середовищі

Таким чином, оцінку ефективності підприємств доцільно проводити у розрізі бізнес-процесів, використовуючи для цього такі групи показників: показники виконання (час виконання процесу, кількість працівників, що беруть участь у виконанні процесу), вартості (вартість виконання процесу та його підтримки в стані очікування), ефективності (відношення фактичного часу виконання процесу до планового часу виконання, додана вартість, створена процесом), якості (ступінь задоволеності користувача результатами процесу), моніторингу (охопленість інформаційною системою), регульованості (можливість управління бізнес-процесом).

Одним із завдань аудиту є удосконалення корпоративного управління, що підвищує роль внутрішнього аудиту в компанії. Для вирішення цього завдання необхідно удосконалювати роботу у сфері організації і методології внутрішнього аудиту. Сферами уваги сучасного внутрішнього аудиту повинні бути всі бізнес-процеси компанії, причому для компанії результатом роботи внутрішнього аудиту повинні стати не констатація фактів порушень і суми встановленого збитку, а посилення попереджувального, превентивного характеру роботи, створення умов для недопущення порушень, що призведе до зростання ефективності (рівня корисності) роботи аудиторів для системи управління компанією.

Для внутрішнього аудиту бізнес-процесів потрібно розібрати основні процедури внутрішнього контролю та ідентифікувати контрольні дії за ними в розрізі: закупки, виробництво, маркетинг, продажі, інвестиції і фінанси, фінансова та управлінська звітність та ін.

Моделювання бізнес-процесів, як правило, здійснюється та використовується бізнес-аналітиками і менеджерами, які прагнуть підвищити ефективність процесу та їх якість. У великих компаніях без формалізації і опису бізнес-процесів складно досягнути належного рівня виконавської і технологічної дисципліни. Формалізація і опис бізнес-процесів є ключовою умовою для їх автоматизації та контролю. Взаємозв'язана система бізнес-процесів зображає комплекс завдань і функцій структурних підрозділів, виконання яких є обов'язковим у процесі діяльності компанії. Моделювання бізнес-процесів, незалежно від актуальної чисельності персоналу компанії, на будь-якому етапі її еволюційного розвитку, дозволяє закріпити ті або інші функції не тільки за конкретними структурними підрозділами й за конкретними фахівцями. В міру збільшення чисельності персоналу, створення нових структурних підрозділів можна гнучко перерозподіляти функції і завдання структурних підрозділів.

6.3. Розробка антикризових заходів та боротьба з шахрайством

Розуміючи циклічність розвитку підприємства та можливості виникнення економічних криз (фаза економічного циклу, під час якої відбувається різке порушення відтворювальних пропорцій шляхом спаду виробництва, недовантаження виробничих потужностей та ін.), внутрішні аудитори організують контроль причин виникнення кризових ситуацій і пропонувати заходи щодо їх попередження, або моніторити виконання антикризових заходів ризик-менеджерами організації.

Учені і практики в галузі економічних наук зазвичай розглядають кризові явища як негативні аспекти у розвитку економічних систем. Проте, у світлі діалектичного закону єдності та боротьби протилежностей це виглядає дещо по іншому і кризи можна розглядати не тільки зі сторони її руйнівного ефекту, зважаючи на ступінь гостроти, а й зі сторони радикального оновлення підприємства.

Оскільки криза (від грец. $\chi\rho\iota\sigma\iota\zeta$ – вихід, закінчення) – це рішення, поворотний пункт, тяжкий перехідний стан, поворотний пункт або результат)¹, то її можна також розглядати як переломний момент у розвитку підприємства, який спонукає до змін і може бути так само потрібен системі, що розвивається, як і стабільний стан.

Кризи можуть протікати явно і легко виявлятися, а можуть бути малопомітними і відбуватися в прихованій формі. Криза, яка зачіпає систему в цілому, породжує ланцюг складних проблем, вирішення яких залежить від своєчасності їх виявлення і професіоналізму в управлінні підприємством.

Оскільки стабільний стан і криза виступають постійними антагонізмами в розвитку будь-якої системи, в тому числі і підприємства, то реагувати на кризу при її появі недостатньо, а це вимагає у роботі внутрішніх аудиторів використання стратегії попередження кризи, своєчасного виявлення її ознак та розробки заходів для зменшення негативного впливу на підприємство та його модернізацію.

Внутрішній аудитор володіючи інформацією про діяльність об'єкта, повинен вміти передбачати причини і джерела виникнення криз та проектувати механізм їхнього розв'язання.

Причини криз, що виникають на підприємствах, є множинними. Вони можуть бути *об'єктивними* - пов'язаними з циклічним розвитком системи, потребами модернізації, реструктуризації, дією зовнішніх чинників, і *суб'єктивними*, що відображають помилки менеджерів в управлінні, недоліки в організації виробництва, недосконалість інноваційної і інвестиційної політики (рис. 6.3). Причини криз можуть носити також природний (форс-мажорні явища) та техногенний характер, пов'язаний з діяльністю людини.

¹ Словник іншомовних слів

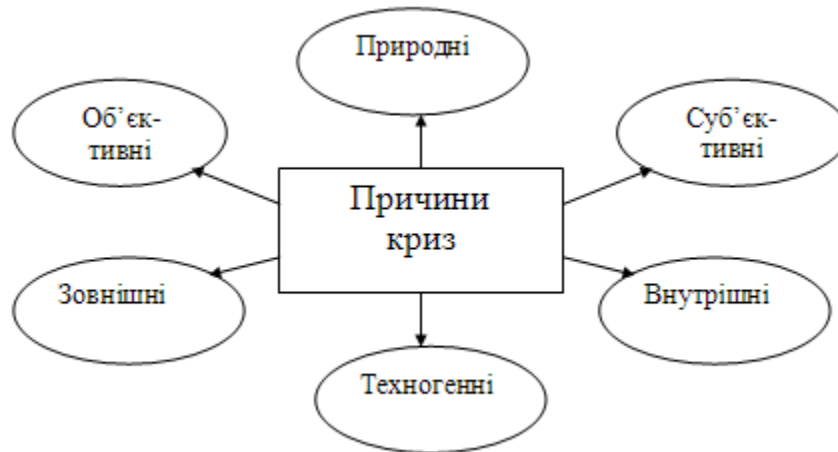

Рис. 6.3. Можливі причини виникнення криз

Виділяють чотири основні групи *внутрішніх чинників*, які зумовлюють розвиток кризової ситуації:

- збитки підприємства, зокрема пов'язані з невчасним оновленням асортименту продукції, нездатністю товару успішно конкурувати з іншими товарами, які знаходяться на ринку;
- великі витрати на виробництво і збут товару, через нераціональну структуру управління, застосування дорогих технологій, засобів і предметів праці тощо;
- втрата рівня культури виробництва і культури організації праці, включаючи технічний рівень виробництва, психологічну атмосферу в управлінській системі чи колективі;
- відсутність стимулів до ефективної праці у персоналу.

Внутрішні аудитори усвідомлюють, що небезпека кризи існує завжди і її необхідно передбачати і прогнозувати. Існують загальні і локальні кризи. Загальна криза охоплює всю соціально-економічну систему, тобто ціле підприємство. Локальна криза охоплює тільки частину підприємства, тобто деякі його підрозділи. До локальних криз належать: криза збуту; криза діяльності; фінансова криза; криза менеджменту; криза організаційної структури підприємства; криза платоспроможності.

Різні наслідки кризи визначаються її характером й антикризовим управлінням, що може пом'якшувати кризу, або загострювати її.

Кризи пов'язують з крайнім загостренням протиріч в організації, що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі. Якщо вчасно не виявити кризу, то вона буде розвиватися, прогресувати і може викликати загрозу банкрутства підприємства.

Банкрутство означає визнану судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури.

Банкрутство може бути реальним, фіктивним або навмисним.

Реальне виникає в результаті ведення неефективної, збиткової діяльності та ризикових операцій, що приводять до катастрофічних втрат капіталу, які не дозволяють підприємству здійснювати ефективну господарську діяльність.

Фіктивне банкрутство виникає внаслідок навмисного оголошення підприємством своєї неплатоспроможності з метою отримання відстрочки своїх кредитних зобов'язань чи знижки з суми кредиторської заборгованості.

Навмисне банкрутство виникає внаслідок навмисного створення керівником чи власником стану неплатоспроможності підприємства в особистих інтересах чи інтересах інших осіб у результаті навмисного некомпетентного фінансового управління.

Основними ознаками банкрутства можуть бути:

- серйозні порушення фінансової стійкості підприємства, які заважають здійсненню його господарської діяльності;
- перевищення фінансових зобов'язань підприємства над його активами. Такий стан відображається показником «чиста від'ємна вартість підприємства», який відображає обсяг перевищення позиченого капіталу над сумою його активів;
- суттєва незбалансованість у рамках відносно тривалого періоду обсягів його грошових активів (тривале перевищення обсягу негативного грошового потоку над позитивним і відсутність перспектив перелому цієї негативної тенденції);
- тривала неплатоспроможність підприємства, викликана низькою ліквідністю його активів (значне перевищення невідкладних фінансових зобов'язань над сумою залишків його грошових засобів і активів у високоліквідній формі, що носить хронічний характер);
- суттєві втрати в основній діяльності, що відображаються в хронічному спаді виробництва, скороченні обсягів продажу і хронічній збитковості;
- наявність простроченої дебіторської і кредиторської заборгованості;
- збільшення до небезпечних розмірів позиченого капіталу;
- хронічний дефіцит власного оборотного капіталу;
- хронічне невиконання зобов'язань перед інвесторами, кредиторами і акціонерами (виплата процентів, дивідендів, повернення позик);
- постійне збільшення тривалості обороту капіталу;
- використання короткотермінових позичених засобів для довгострокових вкладень;
- використання нових джерел фінансування на відносно не вигідних умовах.

Діагностика банкрутства являє собою систему цільового фінансового аналізу, який спрямований на виявлення параметрів кризового розвитку, що може призвести до банкрутства підприємства у майбутньому.

Антикризове управління вимагає від менеджерів проведення незвичайних і нетрадиційних (а іноді навіть і неприйнятних) для

нормального стану заходів. Склад і набір таких засобів залежить від тих конкретних причин і помилок, які призвели до виникнення кризової ситуації. Проте, основною відмінністю ефективних антикризових заходів є підвищений ризик операцій, який недопустимий за звичайних умов. Високий ризик може прямо або побічно вплинути на появу того або іншого виду неспроможності.

Для запобігання критичному і катастрофічному рівням дії ризику в організації формується система методів попередньої діагностики і можливого захисту від банкрутства. Сукупність цих методів являє собою «систему антикризового управління». Реалізація системи антикризового управління припускає використання певної технології дослідження.

Внутрішні аудитори разом з керівниками отримують і вивчають результати такого аналізу або беруть участь у його проведенні, щоб виявити ознаки банкрутства, яке наближається.

Здійснення такої політики передбачає вирішення проблем:

- періодичного дослідження фінансового стану організації з метою раннього виявлення ознак його кризового розвитку, що викликають загрозу банкрутства;
- прогнозування і визначення масштабів кризового стану організації;
- вивчення основних чинників, що зумовили кризовий розвиток організації;
- формування цілей і вибір основних механізмів антикризового фінансового управління організацією при загрозі банкрутства;
- впровадження внутрішніх механізмів фінансової стабілізації організації; вибір ефективних форм санації організації;
- фінансування ліквідаційних процедур при банкрутстві організації, виконуваних ліквідаційною комісією.

Завдання внутрішніх аудиторів полягає в діагностиці передбачуваного банкрутства на ранніх стадіях його виникнення, своєчасному розпізнанні негативних змін і пропозиції ухвалення таких управлінських рішень, які сприятимуть зниженню впливу негативних процесів на фінансовий стан організації. Це дозволяє своєчасно відреагувати на проблему і скористатися механізмом захисту або обґрунтувати необхідність застосування певних процедур для реорганізації підприємства.

Про можливе банкрутство можна говорити за наявності таких якісних показників:

- погана система фінансової звітності і нездатність контролювати витрати;
- недосвідченість керівництва організації;
- наявність спаду виробництва в промисловості;
- нездатність підприємства отримувати відповідне фінансування і значні кредитні обмеження на його використання;
- нездатність погасити прострочені зобов'язання;

- некваліфіковане управління організацією;
- впровадження бізнесу в сфері, де у менеджерів немає досвіду роботи і де помітна їх некомпетентність;
- нездатність організації швидко переорієнтуватися у зв'язку із змінами на ринку, йти в ногу з часом, особливо в технологічно орієнтованому бізнесі;
- високий рівень комерційного ризику;
- незадовільне страхове покриття;
- здійснення незаконних шахрайських дій;
- недооблік особливостей циклічної діяльності бізнесу;
- нездатність виробництва до змін запитів споживачів;
- сприйнятливості до зниження витрат на енергію;
- облік потенційної ненадійності постачальників;
- перегляд боргових і орендних угод;
- недостатньо якісна система фінансової та управлінської звітності.

До банкрутства можуть привести такі кількісні показники:

- низьке відношення обсягу грошових коштів до загальних зобов'язань;
- високе відношення боргових зобов'язань до акціонерного капіталу і високе відношення боргових зобов'язань до загальної суми активів;
- незначний дохід на інвестиції;
- невисока рентабельність;
- незначна величина відношення нерозподіленого прибутку до загальної суми активів;
- низьке відношення оборотного капіталу до загальної суми активів
- низьке відношення оборотного капіталу до продажу;
- недостатній рівень відношення необоротних активів до середньострокових і довгострокових зобов'язань;
- нестабільний прибуток;
- невеликі розміри компанії, визначувані обсягами продажу (або) загальною сумою активів;
- різке зниження ціни акцій компанії, облігацій і прибутку;
- істотне збільшення коефіцієнта, що характеризують зміни ціни акції компанії щодо ринкового індексу;
- велика різниця між ринковою ціною акції і її балансовою вартістю;
- зниження дивідендних платежів;
- зростання середньозваженої вартості капіталу компанії;
- високе відношення постійних витрат до загальних;
- нездатність підтримувати необхідний рівень необоротних активів.

Якщо внутрішні аудитори або фахівці організації, діяльність яких контролюють внутрішні аудитори, зможуть з достатньою точністю передбачити, що підприємство наближається до фінансової кризи, то

керівництво зможе вчасно захистити його впровадивши коригувальні заходи.

Аналіз потенційного банкрутства, який спрямований на вироблення політики антикризового фінансового управління передбачає використання методів фінансового аналізу. Алгоритм такого аналізу може здійснюватись в такій послідовності:

1. Визначення об'єктів моніторингу, які реалізують загрозу банкрутства.

Як показує зарубіжний і вітчизняний досвід, у сучасних економічних умовах практично всі аспекти господарської діяльності можуть створювати загрозу банкрутства підприємства. Тому систему моніторингу потрібно організувати шляхом виділення найбільш суттєвих об'єктів. До них, як правило, відносять: чистий грошовий потік, структуру капіталу, склад фінансових зобов'язань і боргових прав, склад активів, склад поточних витрат підприємства, рівень ефективності використання капіталу, рівень ризику (таблиця 6.3)

2. Формування системи індикаторів оцінки загрози банкрутства та їх диференціація за рівнем небезпеки для фінансового розвитку підприємства

Показники-індикатори поділяють на абсолютні (виражені абсолютною сумою) та відносні (виражені відносними величинами).

Таблиця 6.3

Система важливих показників-індикаторів загрози банкрутства

Об'єкти спостереження можливого банкрутства	Показники-індикатори			
	абсолютні	негативна тенденція, критичне значення	відносні	негативна тенденція, критичне значення
1	2	3	4	5
Чистий грошовий потік	Сума чистого грошового потоку підприємства	Зменшення, менше 0	1. Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку	Зниження, менше 1
	Сума чистого грошового потоку операційної, інвестиційної і фінансової діяльності	Зменшення, менше 0	2. Коефіцієнт ліквідності грошового потоку 3. Коефіцієнт рентабельності грошового потоку 4. Коефіцієнт реінвестування грошового потоку	Зниження, менше 1 Зниження, менше 1 Зниження, близьке до 0
Структура капіталу	Сума власного капіталу	Зменшення	Коефіцієнт автономії	Зниження, рівне 0
	Сума позиченого капіталу	Збільшення	Коефіцієнт фінансового важеля	Збільшення, більше 1

РОЗДІЛ 6. ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Склад активів підприємства	Сума необоротних активів	Збільшення	Коефіцієнт маневрування	Зменшення, менше 0,2
	Сума оборотних активів	Зменшення	Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власним оборотним капіталом	Зменшення, менше 0,1
	Сума грошових активів	Зменшення	Коефіцієнт майна виробничого призначення	Зменшення, менше 0,5
			Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Зменшення, менше 0,2
			Коефіцієнт проміжної ліквідності	Зменшення, менше 0,6
			Коефіцієнт загальної ліквідності	Зменшення, менше 1,5
Коефіцієнт Бівера	Не перевищує 0,2			
Склад фінансових зобов'язань і боргових прав	Сума довгострокових зобов'язань	Зменшення	Коефіцієнт співвідношення довгострокових і короткострокових зобов'язань	Зменшення
	Сума короткострокових зобов'язань	Збільшення		
	Обсяг дебіторської заборгованості	Збільшення	Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованостей	Збільшення
	Обсяг кредиторської заборгованості	Збільшення		
	Період інкасації дебіторської заборгованості	Збільшення	Співвідношення періоду обороту дебіторської і кредиторської заборгованостей	Збільшення
	Тривалість обороту кредиторської заборгованості	Збільшення		
Загальна сума поточних витрат	Загальна сума змінних витрат	Збільшення	Коефіцієнт витрати місткості продукції	Збільшення, більше 1
	Загальна сума постійних витрат	Збільшення	Коефіцієнт операційного важеля	Збільшення
Рівень ефективності	Сума прибутку	Зменшення	Рентабельність капіталу	Зменшення, менше 1

використання капіталу	Чистий дохід	Зменшення	Оборотність капіталу	Зменшення
	Зона безпеки підприємства, що відображає різницю між фактичним і беззбитковим обсягом продажу	Зменшення, дорівнює 0	Коефіцієнт, що відображає зону безпеки підприємства	Зменшення дорівнює 0
Рівень ризику			Рівень ризику фондового портфеля	Збільшення
			Ризик здійснення реальних інвестиційних проектів	Збільшення

Оснoву такої оцінки складає порівняння фактичних показників-індикаторів з плановими (нормативними) їх значеннями і виявлення відхилень у динаміці. Ріст негативних відхилень у динаміці, досягнення ними критичних значень характеризує наростання кризових явищ фінансової діяльності, які створюють загрозу банкрутства.

Прогнозування потенційного банкрутства можливе також на основі дискримінантних факторних моделей Альтмана, Таффлера та інших західних економістів, а також аналітичних моделей, напрацьованих вітчизняною господарською практикою.

3. Виявлення і оцінка основних факторів, які зумовлюють кризовий стан підприємства

Передумовою виникнення банкрутства є взаємодія різноманітних факторів, що мають об'єктивний і суб'єктивний характер і зумовлюються операційною, інвестиційною і фінансовою діяльністю підприємства.

4. Оцінка терміновості реагування на окремі кризові явища у фінансовому розвитку підприємства і розробка заходів його фінансової стабілізації.

Досить нескладна за часом і трудомісткістю оцінка фінансового благополуччя організації у формі експрес-аналізу, який може здійснюватися за допомогою різних програмних засобів. Внутрішні аудиторі разом з керівниками організації повинні отримувати і вивчати результати такого аналізу (або навіть брати участь в його проведенні), щоб виявити ознаки банкрутства, що наближається та інших ознак підприємницького ризику. Алгоритм його проведення можливо буде коригуватися залежно від конкретних завдань внутрішніх аудиторів, але в цілому він може бути представлений таким чином:|

1. Порівняльний аналіз складу і динаміки балансу.
 - 1.1. Аналіз структури Звіту про фінансовий результат.
 - Структура майна, капіталу та зобов'язань.
 - Величина чистих активів.
 - Складання аналітичного балансу-нетто.
 - 1.2. Аналіз динаміки Звіту про фінансовий результат.
 - Тенденції зростання (зниження) власного оборотного капіталу і зобов'язань.
 - Тенденції зростання (зниження) чистих активів.
 - 1.3. Аналіз структурної динаміки Звіту про фінансовий результат
 - Динаміка «проблемних» статей балансу (збитки, прострочена заборгованість та ін.).
 - Динаміка «проблемних» статей балансу (збитки, прострочена заборгованість та ін.).
 - Вивчення різких, незвичайних змін окремих статей балансу.
2. Аналіз ліквідності Звіту про фінансовий результат.
 - 2.1. Аналіз ліквідності активів за термінами реалізації.
 - Найбільш ліквідні активи.
 - Активи, що швидко реалізуються.
 - Активи, що поволі реалізуються.
 - Активи, що важко реалізуються.
 - 2.2. Аналіз зобов'язань за термінами.
 - Найбільш термінові зобов'язання.
 - Короткострокові зобов'язання.
 - Довгострокові зобов'язання.
 - Постійні зобов'язання.
 - 2.3. Комплексна оцінка ліквідності
 - Поточна ліквідність.
 - Абсолютна ліквідність.
 - Термінова ліквідність.
3. Аналіз фінансової стійкості.
 - 3.1. Аналіз неплатежів.
 - Заборгованість із заробітної плати.
 - Позики банку неоплачені в строк.
 - Прострочена заборгованість постачальникам.
 - Недоїмка до державного і місцевого бюджетів.
 - 3.2. Аналіз запасів і витрат на їх формування.
 - Абсолютна стійкість.
 - Нормальна стійкість.
 - Нестійкий фінансовий стан.
 - Кризовий фінансовий стан.
 - 3.3. Аналіз показників, що визначають стан оборотних і необоротних коштів.

- Рівень власного капіталу.
 - Співвідношення позикового і власного капіталу.
 - Покриття необоротних активів власним капіталом.
 - Співвідношення оборотного і необоротного капіталу.
4. Аналіз ділової активності.
- 4.1. Аналіз складу виручки.
 - Частка виручки від основної діяльності у всіх доходах.
 - Частка доданої вартості у виручці від реалізації.
 - 4.2. Аналіз оборотності оборотного капіталу.
 - Оборотність поточних активів.
 - Оборотність дебіторської заборгованості.
 - Термін зберігання запасів.
 - Співвідношення оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості.
5. Аналіз фінансових результатів.
- 5.1. Аналіз прибутку.
 - Частка прибутку від основної діяльності в загальній сумі прибутку.
 - Рівень маржинального доходу.
 - Вплив факторів на прибуток.
 - 5.2. Аналіз рентабельності.
 - Рентабельність реалізації.
 - Рентабельність активів.
 - Рентабельність власного капіталу.
 - Рентабельність основної діяльності.
6. Аналіз фінансової спроможності.
- 6.1. Аналіз вірогідності банкрутства.
 - Поточна ліквідність.
 - Наявність власного оборотного капіталу.
 - Відновлення платоспроможності.
 - 6.2. Аналіз стійкості економічного зростання.
 - Темп зростання власного капіталу.
 - Вплив факторів ризику.
 - Динаміка показників платоспроможності.
 - Відповідність основних показників нормативним значенням.

Систематичне проведення експрес-аналізу дозволяє виявляти слабкі місця і негативні тенденції. Внутрішній аудитор може визначити сторони бізнесу, які схильні до найбільшого ризику та організувати по них деталізований аналіз в розрізі кожного сегменту звітності, кожного циклу діяльності, за найбільш слабкими ділянками обліку і контролю.

Оцінка результативності бізнесу здійснюється в три етапи. **На першому етапі** збирають необхідні дані, **на другому** ці дані аналізують та оцінюють, **на третьому** - отримані результати об'єднують.

Для оцінки результативності бізнесу використовують такі системи показників: **BSC (Balanced Scorecard - BSC), система показників відповідальності (ASC), модель ділової переваги (Business Excellence Model - BEM), піраміда результативності МакНейра.**

Система показників BSC охоплює стратегічно важливі напрями компаній. Основна сфера впровадження BSC - це переважно великі міжнародні диверсифіковані компанії. Для впровадження цієї системи з самого початку повинна бути створена проектна група, до складу якої входять відповідальні працівники підприємства і консультанти. Саме ця група спеціалістів реалізовує проект впровадження і вона ж несе відповідальність за його успіх. Перше завдання проектної групи - визначення цілей. За допомогою представлення обраних цілей і завдань у вигляді моделі стратегічних зв'язків проектна група визначає взаємозв'язки "причина - результат" між обраними цілями. Потім обрані показники аналізують і пропонують висновки для здійснення управлінських дій.

Система показників відповідальності (ASC)- призначена для пошуку своєрідного "балансу інтересів" між самим підприємством і різними зацікавленими сторонами. Послідовність впровадження моделі ASC є такою:

Ідентифікація відповідальності зацікавлених сторін.

Визначення зон відповідальності кожної із зацікавлених груп осіб і визначення стимулів, наданих підприємством цим групам.

Ранжування внесків і стимулів за пріоритетом (важливістю).

Визначення показників для кожного внеску і стимулу.

Практичне застосування вибраних показників для підготовки і прийняття стратегічних управлінських рішень.

Модель ділової переваги (Business Excellence Model - BEM) має в цілому статичний характер; її елементами виступають стратегічні сфери і взаємозв'язки між ними, що визначаються з допомогою, так званої, "імовірнісної логіки". У системі стратегічного управління BEM можуть застосовувати на двох рівнях:

1. На пасивному рівні – як шаблон або контрольний тест для структуризації цінностей і стратегій підприємства згідно з критеріями моделі.

2. Активний рівень - здійснення щорічної перевірки результативності діяльності фірми, її управління і системи планування бізнесу; визначення змін, які потрібно внести в системи планування й управління.

Піраміда результативності МакНейра використовується для тотального управління якістю, організації виробництва та функціонального обліку. Піраміда результативності включає чотири організаційні рівні підприємства, а також двосторонню комунікаційну систему, яку використовує для впровадження корпоративної конкурентної стратегії. Завдання з впровадження стратегічного бачення вищого керівництва у практичну діяльність фірми і показники ефективності її роботи розглядають як зв'язуючі ланки між такими поняттями, як стратегія і діяльність.

Для групування даних використовується матрицю *“Важливість / Результативність”*. Цю модель застосовують при розробці стратегії підприємства для групування та ранжування факторів конкурентоздатності, таких як рівень витрат, якість, гнучкість тощо. У процесі аналізу вибирають лише ті фактори, які є суттєвими для прийняття стратегічних рішень. Кожний з цих факторів повинен мати відповідну вагу, згідно з якою оцінюють їх важливість.

Основна роль у системі антикризового управління підприємством відводиться використанню внутрішніх механізмів фінансової стабілізації, а їх використання доцільне тоді, коли на підприємстві спостерігаються ознаки поточної, критичної і надкритичної неплатоспроможності. Не виключене використання в якості стабілізаційних заходів і санації системи заходів, що реалізуються з допомогою сторонніх фізичних і юридичних осіб, спрямованих на запобігання оголошення підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації.

Внутрішня фінансова стабілізація в умовах кризової ситуації здійснюється за такими етапами:

Ліквідація неплатоспроможності, тобто відновлення здатності підприємства здійснювати платежі за своїми невідкладними фінансовими зобов'язаннями.

Механізм фінансової стабілізації може включати:

- а) ріст позитивного грошового потоку;
- б) прискорене скорочення фінансових зобов'язань.

Ріст позитивного грошового потоку в короткотерміновому періоді досягається за рахунок продажу короткострокових і довгострокових інструментів фінансового інвестування; наднормативних виробничих запасів; обладнання, яке не використовується; уцінки важколіквідних видів товарно-матеріальних цінностей до рівня ціни попиту з подальшою їх реалізацією та інших заходів.

Прискорене скорочення короткотермінових фінансових зобов'язань, яке сприяє зниженню обсягу негативного грошового потоку в короткотерміновому періоді, досягається за рахунок реструктуризації портфеля короткострокових фінансових кредитів з переводом окремих з них у довготермінові, відстрочки платежу за окремими формами внутрішньої кредиторської заборгованості підприємства та інших заходів .

Мета цього етапу фінансової стабілізації вважається досягнутою, якщо ліквідована поточна неплатоспроможність підприємства, тобто обсяг надходжень грошових засобів перевищує обсяг невідкладних фінансових зобов'язань у короткотерміновому періоді. Особливістю даного етапу стабілізаційних заходів є те, що загрозу банкрутства не ліквідовано, а відкладено на пізніше.

Відновлення фінансової стійкості підприємства.

Ліквідація поточної неплатоспроможності без відновлення до безпечного рівня фінансової стійкості підприємства не дозволить йому уникнути загрози банкрутства.

При абсолютній фінансовій стійкості підприємства обсяг сформованих ним фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел дорівнює необхідному обсягу їх споживання. Таким чином, спожиті фінансові ресурси повинні мати виключно внутрішнє походження.

Якщо обсягу власних фінансових ресурсів недостатньо, то економічний розвиток підприємства буде супроводжуватися ростом частки позиченого капіталу, що, відповідно, веде до зниження фінансової стійкості підприємства.

В умовах кризового стану підприємства модель антикризового фінансового управління повинна передбачати перевищення обсягу власних фінансових ресурсів підприємства над обсягом їх споживання. Чим у більшій мірі підприємство має позитивну різницю відповідних грошових потоків (надходження і витрачання фінансових ресурсів), тим швидше воно досягне точки фінансової рівноваги в процесі виходу із кризи.

Збільшити обсяг власних фінансових ресурсів можна за рахунок:

- правильної цінової політики, що передбачає додатковий обсяг операційного прибутку;
- раціонального використання матеріальних і трудових ресурсів;
- скорочення витрат і підвищення ефективності основного виробництва, відмови від деяких видів діяльності, що обслуговували основне виробництво (будівництво, ремонт, транспорт та ін.) і переходу до послуг спеціалізованих організацій;
- більш повного використання виробничих потужностей;
- підвищення якості продукції;
- проведення прискореної амортизації активної частини основних засобів з метою росту обсягу амортизаційного потоку; своєчасної реалізації майна з високим рівнем зношеності, або майна, що не використовується;
- додаткової емісії акцій чи залучення додаткового пайового капіталу; збільшення частки реінвестованого прибутку і т.п.

Скорочення необхідного рівня споживання власних фінансових ресурсів можливе при:

- зниженні інвестиційної активності підприємства;
- відкладенні розрахунків за нарахованими дивідендами і процентами до завершення фінансової стабілізації підприємства;
- зниженні розміру відрахувань, що здійснюються за рахунок прибутку та інших заходів, що дозволяють збалансувати грошові потоки в довгостроковому періоді.

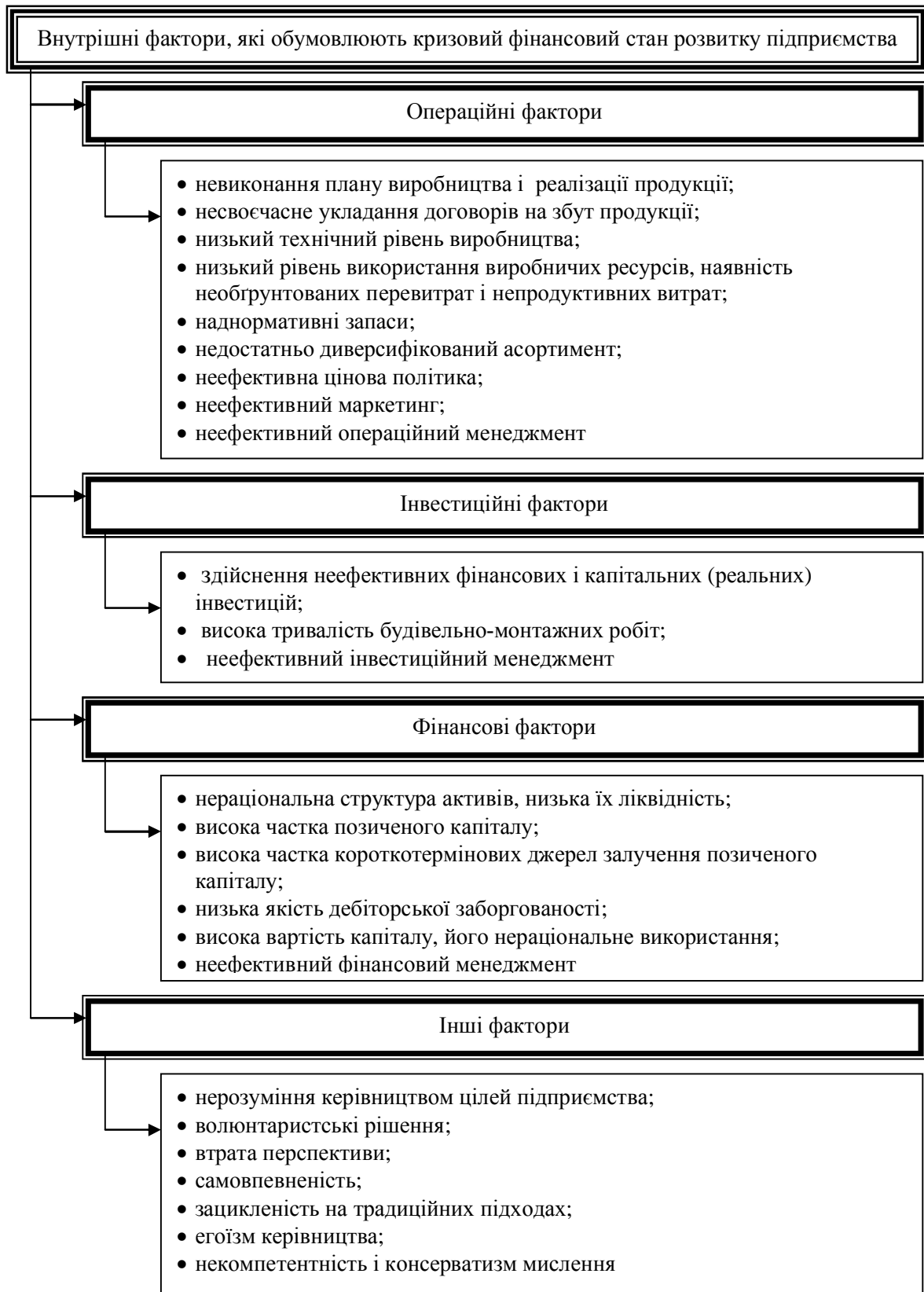

Рис. 6.4. Внутрішні передумови виникнення банкрутства

Мета цього етапу стабілізаційних заходів вважається досягнутою, коли

відновлено фінансову рівновагу підприємства. Про це свідчать коефіцієнти його фінансової стійкості.

Зовнішні механізми стабілізаційних заходів, спрямовані на виведення підприємства з кризового фінансового стану за допомогою сторонніх юридичних чи фізичних осіб.

Санація – система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника.

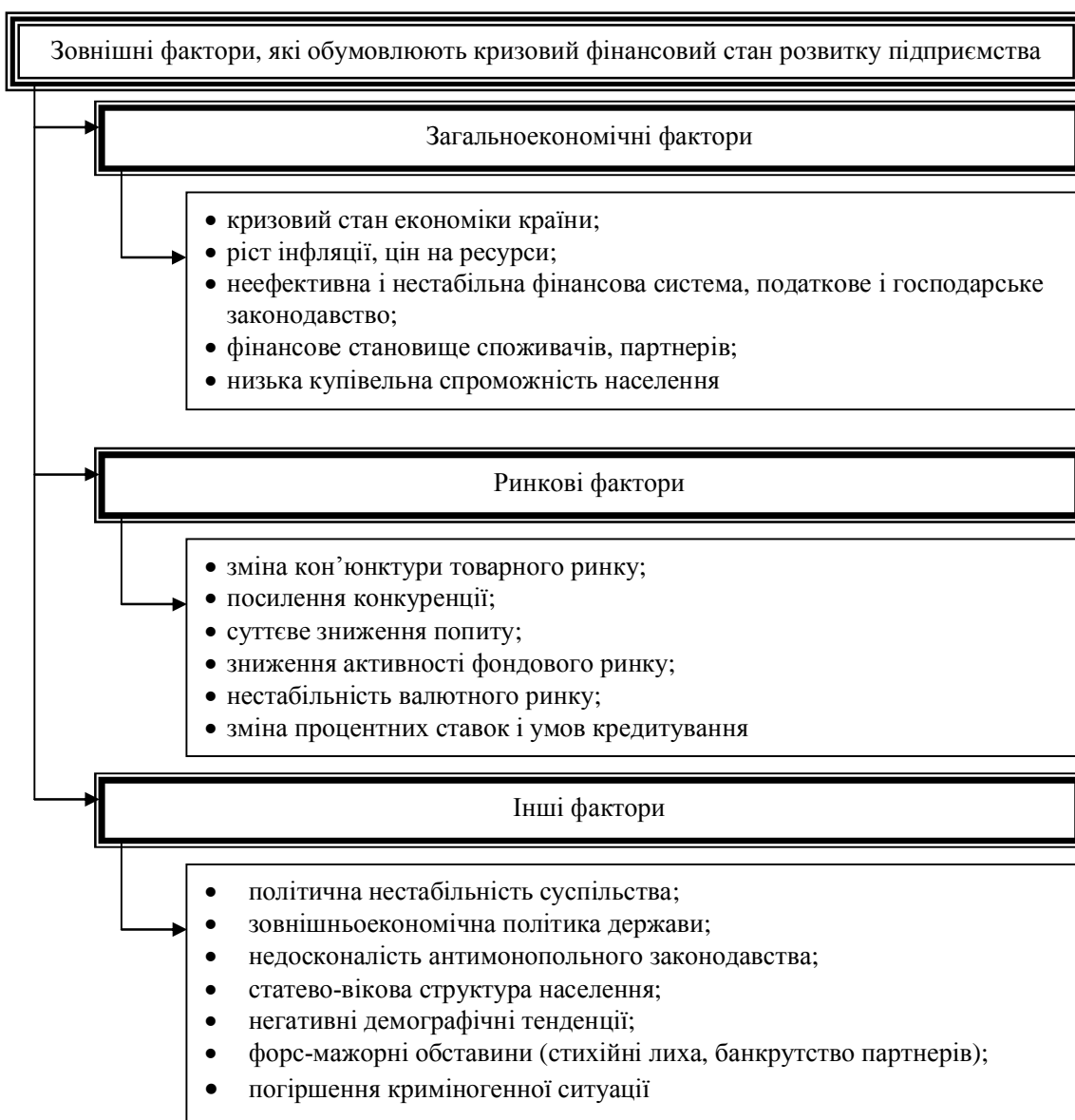

Рис. 6. 5. Зовнішні передумови виникнення банкрутства

Кризові явища в світовій економіці змусили підприємства приділяти значну увагу достовірності, об'єктивності та релевантності фінансової інформації. Рівень довіри до показників фінансової звітності визначається ступенем ефективності системи внутрішнього контролю, яка спрямована на попередження помилок та викривлень облікової інформації. Підприємства внаслідок шахрайства втрачають величезні кошти, репутацію та конкурентне становище на ринку, а інколи і весь бізнес. Неефективна система контролю - це головна передумова виникнення ризиків шахрайства.

Відповідно до визначення, запропонованого Асоціацією сертифікованих спеціалістів із розслідування шахрайства (ACFE), «шахрайство» - це використання службового становища для цілей особистого збагачення шляхом неналежного використання або крадіжки власності чи ресурсів організації¹.

Комплексна програма боротьби з шахрайством має включати в себе оцінку ризиків, створення системи управління ризиками шахрайства та розробку механізму елімінування наслідків шахрайства та попередження їх у майбутньому.

Метою розробки підприємствами ефективної програми боротьби з шахрайством є вирішення таких завдань:

- досягнення розуміння менеджментом підприємства, ролі бізнесу систем обліку, контролю і аналізу;
- опис взаємодії засобів контролю, розмежування прав доступу працівників до різних рівнів інформації, розробка посадових інструкцій;
- проведення роботи з оцінки ризиків, розробка кодексу корпоративної етики та створення механізмів зворотного зв'язку на корпоративному рівні між персоналом та менеджментом.

Дієва програма протидії шахрайству повинна відповідати бізнес-цілям підприємства та очікуванням ринку і має складатися з таких етапів:

1. Оцінка. Співставлення існуючої системи контролю з вимогами законодавства та світовою практикою, враховуючи зарубіжний досвід проведення розслідувань фактів шахрайства всередині компанії.

2. Визначення ризиків. Визначення зацікавлених сторін, меж необхідного аналізу стану існуючої системи управління ризиками шахрайства та шляхів її удосконалення.

3. Розробка програми вимагає комплексного підходу до змісту програми та системи контролю спрямованої на попередження, виявлення та реагування на факти шахрайства.

4. Запровадження стосується реалізації комплексної програми та ефективної системи контролю в компанії, призначення відповідальних працівників з числа вищого керівництва компанії за функціонування засобів контролю.

¹ Борьба с корпоративным мошенничеством // DeloitteToucheTohmatsuLimited. – П. 2007. – С. 5

Комплексна програма має включати такі напрями боротьби з шахрайством:

1. Попередження – зниження ризиків виникнення шахрайства шляхом створення кодексу корпоративної етики, проведення семінарів на тему протидії шахрайству та розподілу повноважень між співробітниками.

2. Виявлення – своєчасне розкриття фактів шахрайства та інших неправомірних дій, шляхом оцінки на постійній основі ризику шахрайства, використання анонімних опитувань, контрольних перевірок, проведення зовнішніх аудиторських перевірок, планування та бюджетування діяльності компанії та відслідковування відхилень від планових показників.

3. Реагування – прийняття заходів, щодо виправлення ситуації, яка склалася та усунення наслідків шахрайства, шляхом проведення внутрішніх розслідувань, залучення зовнішніх експертів з метою проведення незалежного фінансового аналізу неправомірних дій та оцінки матеріальної шкоди завданої підприємству, консультування стосовно санкцій та штрафів до винних осіб.

За напрямками боротьби з шахрайством можна виокремити основні елементи комплексної системи контролю (табл.6.4).

Таблиця 6.4

Приклад основних елементів комплексної програми протидії шахрайству

Попередження	Виявлення	Реагування
Нагляд з боку ради директорів/аудиторського комітету Функції виконавчого керівництва всіх рівнів Функції внутрішнього аудиту		
Оцінка ризику шахрайства	«Гарячі лінії» і механізм зворотнього зв'язку	Порядок проведення внутрішніх розслідувань
Кодекс корпоративної етики та внутрішньо фірмові стандарти, посадові інструкції тощо	Аудит та поточний контроль	Дисциплінарна відповідальність та система підзвітності
Уважність при наборі персоналу та виборі контрагентів	Аналіз даних використовуваних в процесі розслідувань	Порядок розкриття інформації
Система внутрішніх комунікацій та навчань		Порядок проведення заходів по виправленню порушень

4. Попередження. Деталізуючи деякі елементи запропонованої комплексної програми боротьби з шахрайством необхідно зазначити, що рада директорів має виконувати наглядову функцію та відгравати значну роль в

функціонуванні системи контролю, спрямованої на зниження ризику шахрайства. Рада директорів разом з виконавчим керівництвом повинна нести відповідальність за створення відповідної «атмосфери» всередині підприємства та дотримання етичних принципів і відповідних стандартів ділової практики.

Для реалізації своїх обов'язків рада директорів може делегувати функції з нагляду за ризиками шахрайства спеціальному комітету, наприклад, Аудиторському комітету, який, виконуватиме такі завдання:

- оцінка та обговорення питань, виявлених в процесі аналізу ризику шахрайства;
- обговорення з внутрішніми та зовнішніми аудиторами результатів оцінки якості системи контролю компанії, яка спрямована на боротьбу з шахрайством.

Для визначення ефективності систем контролю важливо щоб відповідальність за управління ризиками покладалась на осіб, які мають значні повноваження чи відіграють значну роль у політиці компанії. Наприклад, генеральний директор, керуючи компанією у певному стилі, може створити необхідну атмосферу в колективі та відігравати ключову роль в розповсюдженні культури етичних та професійних стандартів всередині підприємства. Генеральний директор має подавати приклад поведінки для своїх співробітників, приділяючи необхідну увагу боротьбі з шахрайством, а також змушуючи відповідати тих осіб у керівництві підприємства, в чіх підрозділах трапляються факти шахрайства.

Для ефективної боротьби з шахрайством на підприємстві варто призначити людину, яка буде нести відповідальність за протидію ризикам шахрайства. В її обов'язки має входити координація дій внутрішніх аудиторів у розслідуванні фактів шахрайства, а також вирішення таких питань:

- координація дій з оцінки та управління ризиками, пов'язаними з шахрайством на підприємстві;
- визначення основних аспектів політики та стандартів корпоративної культури;
- контроль структури та функціонування системи контролю, націленої на боротьбу з шахрайством;
- звітування перед Радою директорів та/або Аудиторським комітетом за результатами проведеної роботи щодо управління ризиками пов'язаних з шахрайством.

Функції служби внутрішнього аудиту відіграють важливу роль у боротьбі з шахрайством. Ця служба покликана допомагати керівництву підприємства в роботі з попередження, виявлення та реагування на ризики шахрайства. Внутрішні аудитори мають відповідати за виконання таких функцій:

- оцінювання складу та ефективності реалізації засобів контролю з боротьби із шахрайством;
- оцінка ризиків шахрайства та розробка стратегій зниження цих ризиків;
- надання звітів Раді директорів/Аудиторському комітету про проведення оцінки системи внутрішнього контролю та розслідування фактів шахрайства та інших заходів.

Оцінка ризиків шахрайства допомагає вищому керівництву підприємства зрозуміти унікальний склад ризиків, виявити недоліки та слабкі місця в системі, яка повинна покривати такі ризики, та затвердити комплексну програму боротьби з шахрайством, в якій визначити необхідні засоби контролю для зниження таких ризиків.

Керівництво має слідкувати, щоб оцінка ризиків проводилась в цілому по підприємству, включаючи всі значні підрозділи, процеси та відношення з клієнтами, що вимагає кодекс етики.

Кодекс корпоративної етики – це один з найважливіших інструментів доведення до працівників інформації, щодо основних стандартів, які регулюють їх поведінку на роботі. Якщо в кодексі правильно прописати всі аспекти та довести їх до співробітників, це буде слугувати не тільки підтвердженням політики підприємства, а й визначить культуру компанії, буде демонструвати схильність керівництва дотримуватися етичних принципів.

Служба внутрішнього аудиту має розробити комплексний план перевірок та поточного контролю, який би враховував отримані результати в процесі оцінки ризиків, пов'язаних з шахрайством.

План перевірок та поточного контролю має охоплювати напрями діяльності, які зорієнтовані на характер та ступінь ризиків. Всі ризики необхідно ранжувати відповідно до рівня ймовірності: чим вищий рівень ймовірності, тим вищий має бути пріоритет контролю ризику.

Більшість ризиків шахрайства (як фактичних так і потенційних) можуть міститися у фінансових та операційних даних компанії. Вони можуть бути виявлені за допомогою спеціальних інструментів та методів. Для проведення превентивного аналізу даних слід використовувати аналітичні та перехресні тести. В результаті таких тестів можуть бути виявлені неявні зв'язки, які допоможуть розкрити схеми шахрайства та протиправних дій, які раніше могли бути не поміченими керівництвом компанії.

5. Реагування. Механізм реагування на виявлені факти шахрайства має відповідати за провадження превентивних заходів та елімінавання шкоди, завданої внаслідок протиправних дій.

При виявленні фактів шахрайства менеджмент підприємства має ініціювати проведення внутрішнього розслідування для з'ясування обставин та отримання доказів здійснення протиправних дій, з метою вибору правильної лінії поведінки.

У ході проведення внутрішнього розслідування керівництво зможе з'ясувати наявні проблеми контролю та не допустити розголосу фактів шахрайства за межі підприємства, що у разі втручання в справу державних слідчих органів могло б неминуче статися.

Налагоджена та надійна система дисциплінарної відповідальності працівників - це ефективний засіб контролю, який можна використати для протидії шахрайству¹. Дисципліна має бути заходом з додержання працівниками всіх принципів та правил компанії. За порушення дисципліни слід застосовувати санкції та штрафи, що має попередити ухилення в майбутньому працівників від виконання норм корпоративної культури та продемонструє, що керівництво компанії ставить управління ризиками, як пріоритетне завдання. Також важливим дисциплінуючим аспектом є притягнення до відповідальності менеджерів за порушення з боку своїх підлеглих. Менеджери мають нести відповідальність, у випадках коли вони знали або повинні були знати про факти шахрайства, але своєчасно на них не реагували.

Комплексна програма протидії шахрайству пов'язана з управлінням ризиками та створення надійної системи контролю. Ефективна система внутрішнього контролю здатна мінімізувати ризики шахрайства з метою надання впевненості керівництву підприємства та зовнішнім користувачам звітності в її об'єктивності та достовірності.

Запропонований комплексний підхід до боротьби з шахрайством дозволяє вирішувати проблему шахрайства за різними напрямками: попередження, виявлення, реагування. Розробка комплексної програми відіграє важливу роль, оскільки допомагає керівництву компанії побачити механізм контролю в цілому та звернути увагу на підвищення ефективності функціонування конкретних засобів контролю. Засоби контролю тісно пов'язані між собою, а їх системне та комплексне застосування може дати свій синергетичний ефект для протидії шахрайству. Жоден окремо взятий засіб контролю не буде мати значного впливу на вирішення проблеми боротьби з шахрайством.

Запровадження на практиці комплексної програми боротьби з шахрайством допоможе керівництву створити ефективну систему управління ризиками, надійно оцінювати стан системи контролю, отримувати об'єктивну інформацію про фінансовий стан компанії.

¹ Европейське дослідження по вопросам управления рисками мошенничества, 2012 год. Результаты для Украины. // Ernst&Young. – И. – С. 18.

Питання для самоконтролю до розділу 6

1. Необхідність розвитку внутрішнього аудиту.
2. Аспекти діяльності підприємства, які перевіряє служба внутрішнього аудиту.
3. Економічна суть і необхідність внутрішнього аудиту.
4. Етапи оцінки системи внутрішнього контролю на підприємстві.
5. Етапи планування роботи служби внутрішнього аудиту.
6. Етапи процесу проведення внутрішнього аудиту.
7. Етичні вимоги до внутрішніх аудиторів.
8. Завдання внутрішнього аудиту.
9. Мета діяльності служби внутрішнього аудиту.
10. Основні питання, які має відобразити внутрішній аудитор у рекомендаціях керівництву за результатами перевірки.
11. Основні принципи внутрішнього аудиту.
12. Основні функції внутрішніх аудиторів.
13. Особливості проведення внутрішнього аудиту виявлення ознак неплатоспроможності та ознак дій з приховування банкрутства при проведенні внутрішнього аудиту.
14. Планування внутрішнього аудиту.
15. Роль служби внутрішнього аудиту в спостереженні та контролі за ризиками.
16. Суть об'єктів внутрішнього аудиту та їх характеристика.
17. Поняття і завдання антикризового управління.
18. Фактори виникнення кризових ситуацій.
19. Ознаки можливого банкрутства та його прогнозування.
20. Експрес-аналіз фінансового стану підприємства.
21. Методи боротьби з шахрайством.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Адамс Р. Основы аудита: [пер. с англ.] / Р. Адамс; под ред. Я.В. Соколова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с.: ил.
2. Аренс А., Лоббек Дж. Аудит: [пер. с англ.]; гл. редактор серии проф. Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 1995. - 560 с.
3. Аудит: [учеб. пособие] / В.А. Ерофеева, В.А. Пискунов, Т.А. Битюкова. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М.: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – 638 с.
4. Аудит Монтгомери / Ф.Л. Дефлиз, Г.Р. Дженик, В.М. О'Рейлли, М.Б. Хирш; [пер. с англ. под ред. Я.В. Соколова]. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. – 542 с.
5. Бодюк А.В. Методологічні та нормативно-правові аспекти аудиту підприємницької діяльності: [монографія] / А.В. Бодюк. – К.: Кондор, 2005. – 356с.
6. Бондар В.П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / В.П. Бондар – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 456 с.
7. Бондаренко Н.О., Понікаров В.Д., Попова С.М. Аудит суб'єктів підприємницької діяльності: [навчальний посібник] / Н.О. Бондаренко, В.Д. Понікаров, С.М. Попова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 300 с.
8. Бутинець Ф.Ф. Аудит: [підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф.Ф. Бутинець. – [3-е вид., доп. і перероб.]. – Житомир: ПП «Рута», 2005. – 512 с.
9. Бутинець Ф.Ф., Малюга Н.М., Петренко Н.І. Аудит: стан і тенденції розвитку в Україні та світі: [монографія] / Ф.Ф. Бутинець, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко. - [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 564 с.
10. Гончарук Я.А., Рудницький В.С. Аудит: [навч. посіб.] / Я.А. Гончарук, В.С. Рудницький. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2007. – 443 с.
11. Додж Р. Краткое руководство по стандартам и нормам аудита: [пер. с англ; предисловие С.А. Стукова] / Р. Додж– М.: Финансы и статистика; ЮНИТИ, 1992. – 240 с.
12. Дорош Н.І. Аудит: теорія і практика / Н.І. Дорош. – К.: Знання, 2006. – 495 с.
13. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про аудиторську діяльність» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2738-15> – Назва з екрану
14. Мінародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видання 2012 року. Ч.1 і Ч.2

- [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.apu.com.ua/files/temp/Audit_2012_1.pdf - Назва з екрану.
15. Озеряков А.С. Финансовый аудит и аудит эффективности в системе ГФК / А.С. Озеряков // Финансы, 2008. – № 10. – С. 79-80
 16. Основы аудита / под ред. доктора экономических наук, профессора Р.П. Булыги. – Ростов н/Д: Феникс, 2010. – 317 с.
 17. Основы аудита: [учебное пособие]; под ред. М.В. Мельник. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 368 с.
 18. Панкова С.В. Международные стандарты аудита: [учеб. пособие] / С.В. Панкова. – М.: Экономистъ, 2004. – 158 с.
 19. Петрик О.А. Аудит: методологія і організація: [монографія] / О.А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2003. – 260 с.
 20. Петрик О.А., Фенченко М.Т. Аудит у зарубіжних країнах: [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / О.А. Петрик, М.Т. Фенченко; за заг. ред. О.А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2002. – 168 с.
 21. Проблеми і перспективи розвитку аудиту в Україні [Текст] : [монографія] / М. С. Пушкар, Я. В. Мех, Р. Р. Кулик [та ін.] ; за заг. ред. М. С. Пушкаря. – Тернопіль : Карт-бланш, 2012. – 220 с.
 22. Проскуріна Н. М. Процедурне забезпечення аудиту. Теорія та практика : [моногр.] / Н. М. Проскуріна. – К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2011. – 739 с.
 23. Проскуріна Н. М. Якість аудиторських послуг в Україні: реалії та перспективи / Н. М. Проскуріна, В. П. Коваленко // Економічний часопис ХХІ. – 2010. – № 9–10. – С. 53–57.
 24. Редченко К.І. Аудит стратегічних управлінських рішень, прогнозів та проєктів: [монографія] / К.І. Редченко. – Львів: Видавництво ЛКА, 2001. – 402 с.
 25. Редько О. Аудиторські послуги в Україні : перші кроки до ринку / О. Редько // Бухгалтерський обл ік і аудит. – 2008. – № 11. – С. 48–55.
 26. Редько О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія: [монографія] / О. Ю. Редько. – К.: ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2008. – 493 с .
 27. Рішення Аудиторської палати України Про затвердження Переліку послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) від 27.09.2007 р., № 182/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=vr82_230-07 – Назва з екрану
 28. Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон. [перев. с англ.]. – М.: КРМГ, Аудиторская фирма “Контакт”, 1993. – 496 с.
 29. Рогуленко Т.М. Основы аудита: [учебник] / Т.М. Рогуленко, С.В. Пономарева. – [2-е изд., доп. и перераб.] – М.: Флинта: МПСИ, 2008. – 512 с.
 30. Рудницький В.С. Процедури моделювання та прийняття рішень в процесі аудиту: [монографія] / В.С. Рудницький, О.М. Бунда. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 200 с.

31. Савченко В.Я. Аудит: [навч. посіб.] / В.Я. Савченко. – [вид. 2-ге, без змін]. – К.: КНЕУ, 2006. – 328с.
32. Скобара В.В. Аудит: методологія і організація / В.В. Скобара. – М.: Дело и сервис, 1998. – 576 с.
33. Смирнов Э.А. Введение в теорию общего аудита / Э.А. Смирнов // Аудитор, 1996. – № 1. – С. 11-18
34. Сопко В.В., Шило В.П., Верхоглядова Н.І., Ільїна С.Б., Брадул О.М. Організація і методика проведення аудиту: [навчально-практичний посібник] / В.В. Сопко, В.П. Шило, Н.І. Верхоглядова, С.Б. Ільїна, О.М. Брадул. – [2-е вид., перероб. та доповн.]. – К.: ВД „Професіонал”, 2006. – 576с.
35. Чернелевський Л.М., Беренда Н.І. Аудит [навч. посібник] / Л.М. Чернелевський, Н.І. Беренда. – К.: Міленіум, 2002р. – 466с.
36. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит: [учебник] / А.Д. Шеремет, В.П. Суйц. – [5-е узд., перераб. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 448 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПЕРЕЛІК

та зміст Стандартів, та інших документів випущених Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості (РМСАНВ) станом на 1 січня 2014 р.

Групи стандартів та інших документів	Номер та назва стандарту та іншого документа	Короткий зміст стандарту та іншого документа
1	2	3
	Передмова до Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, надання впевненості та супутніх послуг	Видана для полегшення розуміння сфери застосування та статусу документів, виданих РМСАНВ відповідно до повноважень РМСАНВ
	Глосарій термінів	Дано визначення термінів, що використовуються в Стандартах, Положеннях з практики та інших документах виданих РМСАНВ
Міжнародні стандарти контролю якості (МСКЯ)	1. Контроль якості для фірм, що виконують аудити та огляди фінансової звітності, а також інші завдання з надання впевненості і супутні послуги	Цей стандарт розглядає відповідальність фірми за її систему контролю якості для аудитів та оглядів фінансової звітності, а також іншого надання впевненості та супутніх послуг. Його слід застосовувати разом із відповідними етичними вимогами
Концептуальна основа	Міжнародна концептуальна основа завдань з надання впевненості	Визначає й описує елементи та цілі завдання з надання впевненості, а також ідентифікує завдання, до яких застосовуються Міжнародні стандарти аудиту (МСА), Міжнародні стандарти завдань з огляду (МСЗО) і Міжнародні стандарти завдань з надання впевненості (МСЗНВ)

АУДИТИ ІСТОРИЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ		
200-999 Міжнародні стандарти аудиту (МСА)		
200-299 Загальні принципи та відповідальність	200. Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту	Цей стандарт розглядає загальну відповідальність незалежного аудитора під час проведення аудиту фінансової звітності відповідно до МСА. Зокрема, він установлює загальні цілі незалежного аудитора та пояснює характер і обсяг аудиту, призначеного для надання можливості незалежному аудитору досягнути цих цілей. Цей стандарт також пояснює сферу застосування, статус і структуру МСА, а також містить вимоги, що встановлюють загальну відповідальність незалежного аудитора, застосовну в усіх аудитах, у тому числі зобов'язання дотримуватися вимог МСА
	210. Узгодження умов виконання завдань з аудиту	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора під час узгодження умов завдання з аудиту з управлінським персоналом і за потреби з тими, кого наділено найвищими повноваженнями. Це охоплює обґрунтування наявності певних передумов для проведення аудиту, відповідальність за які несе управлінський персонал і за потреби ті, кого наділено найвищими повноваженнями
	220. Контроль якості аудиту фінансової звітності	Цей стандарт розглядає конкретну відповідальність аудитора стосовно процедур із контролю якості аудиту фінансової звітності. Він також розглядає за потреби відповідальність спеціаліста за огляд контролю якості завдання. Цей стандарт слід застосовувати разом із відповідними етичними вимогами
	230. Аудиторська документація	Цей стандарт розглядає конкретну відповідальність аудитора за складання аудиторської документації для аудиту фінансової звітності
	240. Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності. Зокрема, в ньому йдеться про те, як слід застосовувати МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» та МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» стосовно ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства
	250. Розгляд законодавчих та	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за розгляд законодавчих та

	нормативних актів при аудиті фінансової звітності	нормативних актів при аудиті фінансової звітності. Цей стандарт не застосовується до інших завдань з надання впевненості, в яких аудитора запрошують конкретно для тестування і надання звіту окремо про дотримання вимог конкретних законодавчих та нормативних актів
	260. Повідомлення інформації з питань аудиту тим, кого наділено найвищими повноваженнями	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за повідомлення інформації з питань аудиту фінансових звітів тим, кого наділено найвищими повноваженнями. Хоча цей стандарт й стосується аудиту всіх суб'єктів господарювання незалежно від структури його управління чи розміру, застосовуються особливі міркування, якщо всі ті, кого наділено найвищими повноваженнями, беруть участь в управлінні суб'єктом господарювання, а також вони застосовуються до зареєстрованих на біржі суб'єктів господарювання. Цей стандарт не встановлює вимоги щодо повідомлення аудитором інформації управлінському персоналу або власникам суб'єкта господарювання, якщо вони також не виконують ролі управління
	265. Повідомлення інформації про недоліки внутрішнього контролю тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за повідомлення в належний спосіб інформації тим, кого наділено найвищими повноваженнями, та управлінському персоналу про недоліки внутрішнього контролю, які ідентифікував аудитор під час аудиту фінансової звітності. Цей стандарт не встановлює додаткову відповідальність аудитора стосовно отримання розуміння внутрішнього контролю, а також розробки і виконання тестів заходів контролю понад вимоги МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» і МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики». МСА 260 «Повідомлення інформації з питань аудиту тим, кого наділено найвищими повноваженнями» встановлює додаткові вимоги і надає рекомендації щодо відповідальності аудитора за повідомлення інформації з аудиту тим, кого наділено найвищими повноваженнями
300-499 Оцінка ризиків та дії у відповідь на	300. Планування аудиту фінансової звітності	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за планування аудиту фінансової звітності і написаний в

оцінені ризики		контексті постійного аудиту. Додаткові міркування стосовно першого завдання з аудиту ідентифіковано окремо
	315. Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за ідентифікацію та оцінку ризиків суттєвого викривлення фінансових звітів через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища, включаючи його внутрішній контроль
	320. Суттєвість при плануванні та проведенні аудиту	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за застосування концепції суттєвості під час планування та проведення аудиту фінансової звітності. В МСА 450 «Оцінка викривлень, ідентифікованих під час аудиту» пояснюється, як застосовується суттєвість під час оцінки впливу ідентифікованих викривлень на сам аудит і впливу невиправлених викривлень, якщо такі є, на фінансову звітність
	330. Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за розробку та провадження дій у відповідь на ризики суттєвого викривлення, ідентифіковані й оцінені аудитором відповідно до МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» під час аудиту фінансової звітності
	402. Аудиторські міркування стосовно суб'єктів господарювання, які звертаються до організацій, що надають послуги	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора суб'єкта господарювання за отримання достатніх і прийнятних аудиторських доказів у випадках, якщо суб'єкт господарювання використовує послуги однієї або більше організацій, що надають послуги. Особливо це має відношення до того, як аудитор застосовує вимоги МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» і МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» для отримання розуміння такого клієнта включно з питаннями внутрішнього контролю, які стосуються аудиту, достатнього для ідентифікації та оцінки ризиків суттєвого викривлення, а також розробки і виконання подальших аудиторських процедур у відповідь на оцінені ризики
	450. Оцінка викривлень,	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за оцінку впливу

ДОДАТКИ

	ідентифікованих під час аудиту	ідентифікованих викривлень на сам аудит і впливу невикривлених викривлень, якщо такі є, на фінансову звітність
500-599 Аудиторські докази	500. Аудиторські докази	Цей стандарт розглядає, з чого складаються аудиторські докази під час аудиту фінансової звітності, та відповідальність аудитора за розробку й виконання аудиторських процедур для отримання достатніх і прийнятних аудиторських доказів, що дадуть йому можливість сформулювати обґрунтовані висновки, на яких ґрунтуватиметься думка аудитора
	501. Аудиторські докази -додаткові міркування щодо відібраних елементів	Цей стандарт розглядає додаткові міркування аудитора при отриманні достатніх та прийнятних аудиторських доказів відповідно до МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики», МСА 500 «Аудиторські докази» та інших застосовних МСА щодо окремих аспектів запасів, судових справ і претензій, які стосуються суб'єкта господарювання, а також інформації за сегментами під час аудиту фінансової звітності
	505. Зовнішні підтвердження	Цей стандарт розглядає використання аудитором процедур зовнішнього підтвердження для отримання аудиторських доказів відповідно до вимог МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» і МСА 500 «Аудиторські докази». У ньому не розглядаються запити щодо судових справ і претензій, що підпадають під дію МСА 501 «Аудиторські докази - додаткові міркування щодо відібраних елементів»
	510. Перші завдання з аудиту - залишки на початок періоду	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора щодо залишків на початок періоду під час виконання першого завдання з аудиту. Крім сум у фінансовій звітності залишки на початок періоду включають також чинники, які існували на початок періоду, наприклад, умовні та позабалансові зобов'язання. Якщо у фінансових звітах міститься порівняльна фінансова інформація, застосовними є також вимоги та поради МСА 710 «Порівняльна інформація – відповідні показники і порівняльна фінансова звітність». У МСА 300 «Планування аудиту фінансової звітності» наведено додаткові вимоги та поради стосовно дій аудитора до початку виконання першого завдання з аудиту

	520. Аналітичні процедури	Цей стандарт розглядає питання використання аудитором аналітичних процедур (аналітичних процедур по суті). Він також стосується питання відповідальності аудитора за виконання аналітичних процедур наприкінці аудиту, які б допомогли аудитору в формулюванні загального висновку щодо фінансової звітності. В МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища» висвітлюється використання аналітичних процедур як процедур оцінки ризиків. У МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» містяться вимоги та рекомендації щодо характеру, часу й обсягу аудиторських процедур у відповідь на оцінені ризики; ці аудиторські процедури можуть включати також аналітичні процедури по суті
	530. Аудиторська вибірка	Цей стандарт застосовується в тому разі, якщо аудитор прийняв рішення використати аудиторську вибірку під час виконання аудиторських процедур. Він розглядає використання аудитором статистичної та нестатистичної вибірки при розробці й відборі аудиторських вибірки, виконанні тестів заходів контролю та детальному тестуванні, а також оцінці отриманих результатів
	540. Аудит облікових оцінок, у тому числі облікових оцінок за справедливою вартістю, та пов'язані з ними розкриття інформації	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за облікові оцінки, в тому числі облікові оцінки за справедливою вартістю, та пов'язані з ними розкриття інформації під час аудиту фінансової звітності. Зокрема, він уточнює, як слід застосовувати МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» та інші відповідні МСА стосовно облікових оцінок. Він також містить вимоги і рекомендації відносно викривлень в індивідуальних облікових оцінках та ознаки можливої упередженості управлінського персоналу
	550. Пов'язані сторони	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора стосовно відносин та операцій з пов'язаними сторонами під час аудиту фінансової звітності. Так, у ньому показано, як слід застосовувати

		положення МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики» та МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» стосовно ризиків суттєвого викривлення у зв'язку з відносинами і операціями з пов'язаними сторонами
	560. Подальші події	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора, що стосується подальших подій під час аудиту фінансової звітності
	570. Безперервність	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора під час аудиту фінансової звітності, пов'язану з використанням управлінським персоналом припущення про безперервність діяльності при складанні фінансової звітності
	580. Письмові запевнення	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за отримання письмових запевнень від управлінського персоналу або за потреби від тих, кого наділено найвищими повноваженнями, під час аудиту фінансової звітності.
600-699 Викорис-тання роботи інших фахівців	600. Особливі міркування – аудити фінансової звітності групи (включаючи роботу аудиторів компонентів)	Цей стандарт розглядає особливі міркування, що застосовуються до аудитів групи, зокрема до тих завдань, в яких беруть участь аудитори компонентів
	610. Використання роботи внутрішніх аудиторів	Цей стандарт розглядає відповідальність зовнішнього аудитора, якщо під час отримання аудиторських доказів використовується робота підрозділу внутрішнього аудиту
	620. Використання роботи експерта аудитора	Цей стандарт розкриває відповідальність аудитора, що стосується роботи особи або організації, які володіють спеціальними знаннями в галузі іншій, ніж бухгалтерський облік або аудит, і робота яких у цій галузі використовується аудитором, щоб допомогти йому отримати достатні та прийнятні аудиторські докази
700-799 Аудиторські висновки та звітність	700. Формулювання думки та надання звіту щодо фінансової звітності	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за формулювання думки щодо фінансової звітності. Він також розглядає форму і зміст аудиторського звіту, що надається за результатами аудиту фінансової звітності

	705. Модифікація думки у звіті незалежного аудитора	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за надання відповідного звіту за обставин, якщо, формулюючи думку та надання звіту щодо фінансової звітності», аудитор доходить висновку про необхідність модифікації аудиторської думки щодо фінансової звітності
	706. Пояснювальні параграфи та параграфи з інших питань у звіті незалежного аудитора	Цей стандарт розглядає включення до аудиторського звіту додаткової інформації, якщо аудитор вважає за потрібне: а) привернути увагу користувачів до питання чи питань, поданих або розкритих у фінансовій звітності, які, за судженням аудитора, настільки важливі, що є фундаментальними для розуміння фінансової звітності користувачами; б) привернути увагу користувачів до будь-якого питання чи питань, які не були подані або розкриті у фінансовій звітності, проте, за судженням аудитора, є доречними для розуміння користувачами проведеного аудиту, відповідальності аудитора та аудиторського звіту
	710. Порівняльна інформація – відповідні показники і порівняльна фінансова звітність	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора, пов'язану з порівняльною інформацією при проведенні аудиту фінансової звітності. У разі, якщо аудит фінансової звітності за попередній період проводився попереднім аудитором або аудит фінансової звітності не проводився, застосовуються також вимоги та інструкції МСА 510 «Перші завдання з аудиту - залишки на початок періоду» щодо залишків на початок періоду
	720. Відповідальність аудитора щодо іншої інформації в документах, що містять перевірену аудитором фінансову звітність	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора щодо іншої інформації в документах, які містять перевірену аудитором фінансову звітність та аудиторський звіт щодо неї. Якщо відсутні окремі вимоги за конкретних обставин завдання, аудиторська думка не стосується іншої інформації та аудитор не несе конкретної відповідальності за визначення того, чи належно подано іншу інформацію. Однак аудитор ознайомлюється з іншою інформацією, оскільки суттєві невідповідності між перевіреною аудитором фінансовою звітністю та іншою інформацією ставлять під сумнів достовірність перевіреної аудитором фінансової звітності

800-899 Спеціалізовані сфери	800. Особливі міркування – аудити фінансової звітності, складеної відповідно до концептуальних основ спеціального призначення	Цей стандарт розглядає особливі міркування щодо застосування МСА в процесі аудиту фінансової звітності, складеної відповідно до концептуальної основи спеціального призначення. Цей стандарт не позбавляє чинності інших МСА; він не має також за мету вирішувати всі особливі міркування, які можуть виникнути в умовах завдання
	805. Особливі міркування – аудити окремих фінансових звітів та певних елементів, рахунків або статей фінансового звіту	Цей стандарт розглядає особливі міркування щодо використання МСА серій 100-700 під час аудитів окремих фінансових звітів або певного елемента, рахунку або статті фінансового звіту. Окремий фінансовий звіт або певний елемент, рахунок чи стаття фінансового звіту можуть бути складені відповідно до концептуальної основи загального призначення або концептуальної основи спеціального призначення. У разі складання відповідно до концептуальної основи спеціального призначення МСА 800 «Особливі міркування – аудити фінансової звітності, складеної відповідно до концептуальних основ спеціального призначення» також використовується у зв'язку з аудитом
	810. Завдання з надання звіту щодо узагальнення фінансової звітності	Цей стандарт розглядає відповідальність аудитора за завдання з надання звіту щодо узагальненої фінансової звітності, основою для складання якої була фінансова звітність, аудит якої проводився відповідно до МСА тим самим аудитором
1000-1100 Нотатки з міжнародної практики аудиту (НМПА)		
	1000. Особливі міркування під час аудиту фінансових інструментів	Метою цих Нотатків є: а) надання попередньої інформації про фінансові інструменти; б) обговорення аудиторських міркувань стосовно фінансових інструментів.
АУДИТИ ТА ОГЛЯДИ ІСТОРИЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ		
2000-2699 Міжнародні стандарти завдань з огляду (МСЗО)		
	2400. Завдання з огляду фінансової звітності (раніше МСА 910)	Метою цього стандарту є встановлення положень і надання рекомендацій щодо професійної відповідальності фахівця-практика, в разі, якщо він не є аудитором суб'єкта господарювання, приймає завдання з огляду фінансової звітності, а також щодо форми та змісту звіту, який надає фахівець практик у зв'язку з таким оглядом. Фахівець-практик, який є аудитором суб'єкта господарювання,

		залученим до виконання завдання з огляду проміжної фінансової звітності, виконує відповідно до МСЗО 2410 „Огляд проміжної фінансової інформації, що виконується незалежним аудитором суб’єкта господарювання”. Цей стандарт стосується огляду фінансової звітності. Проте його слід застосовувати, адаптуючи залежно від конкретних обставин до завдань з огляду іншої історичної фінансової інформації. Рекомендації МСА можуть бути корисними фахівцю практику при застосуванні цього МСЗО
	2410. Огляд проміжної фінансової інформації, що виконується незалежним аудитором суб’єкта господарювання	Метою цього стандарту є встановлення положень та надання рекомендацій щодо професійної відповідальності аудитора при виконанні завдання з огляду проміжної фінансової інформації клієнта з аудиту, а також щодо форми та змісту звіту
ЗАВДАННЯ З НАДАННЯ ВПЕВНЕНOSTI, ЩО НЕ Є АУДИТАМИ ЧИ ОГЛЯДАМИ ІСТОРИЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ		
3000-3699 Міжнародні стандарти завдань з надання впевненості (МСЗНВ)		
3000-3399 Застосовні до всіх завдань з надання впевненості	3000. Завдання з надання впевненості, що не є аудитами чи оглядами історичної фінансової інформації	Метою цього стандарту є встановлення основних принципів і процедур, а також надання рекомендацій професійним практикуючим бухгалтерам для виконання завдань з надання впевненості, що не є аудитами чи оглядами історичної фінансової інформації, на які поширюється сфера застосування МСА або МСЗО
3400-3699 Стандарти для спеціалізованих сфер	3400. Перевірка прогнозної фінансової інформації (раніше МСА 810)	Метою цього стандарту є встановлення положень і надання рекомендацій стосовно завдань з перевірки та надання висновку щодо прогнозної фінансової інформації, у тому числі процедури перевірки найкращих оцінок і гіпотетичних припущень. Цей стандарт не застосовується для перевірки прогнозної фінансової інформації, вираженої в загальній чи оповідальній формі, яка була виявлена під час обговорень з управлінським персоналом або під час аналізу річного звіту суб’єкта господарювання, хоча багато які з процедур, описаних у ньому, можуть бути доречними для такої перевірки
	3402. Звіти з надання впевненості щодо	Цей стандарт розглядає завдання з надання впевненості, які виконує

ДОДАТКИ

	заходів контролю в організації, що надає послуги	професійний практикуючий бухгалтер з метою надання звіту про заходи контролю в організації, що надає послуги суб'єктам господарювання – користувачам для використання ними та їх аудиторам. Цей звіт імовірно буде доречним для внутрішнього контролю суб'єктів господарювання-користувачів, оскільки він стосується фінансової звітності. Він доповнює МСА 402 «Аудиторські міркування стосовно суб'єктів господарювання, які звертаються до організацій, що надають послуги», оскільки звіти, складені відповідно до цього стандарту, можуть надати прийнятні докази згідно МСА 402
	3410. Завдання з надання впевненості щодо звітів з парникових газів	Цей стандарт розглядає завдання з надання впевненості щодо звітів суб'єкта господарювання з парникових газів
	3420. Завдання з надання впевненості щодо складання гіпотетичної фінансової інформації, яка включається в проспект емісії	Цей стандарт розглядає завдання з надання достатньої впевненості, яке приймає фахівець-практик, з надання звіту щодо складання відповідальною стороною гіпотетичної фінансової інформації, яка включається в проспект емісії
СУПУТНІ ПОСЛУГИ		
4000-4699 Міжнародні стандарти супутніх послуг (МССП)		
	4400. Завдання з виконання узгоджених процедур стосовно фінансової інформації (раніше МСА 920)	Метою цього стандарту є встановлення положень і надання рекомендацій стосовно професійної відповідальності аудитора під час роботи над завданням з виконання узгоджених процедур стосовно фінансової інформації, а також форми і змісту звіту, що надається аудитором у зв'язку з виконанням такого завдання
	4410. Завдання з підготовки інформації	Цей стандарт розглядає відповідальність фахівця-практика, коли його залучають, щоб допомогти управлінському персоналу в складанні та поданні історичної фінансової інформації без утримання будь-якої впевненості стосовно цієї інформації та надати звіт про це завдання відповідно до цього стандарту

ПЕРЕЛІК
та зміст Міжнародних стандартів професійної практики
внутрішнього аудиту (далі -Стандарти) випущених Інститутом
внутрішніх аудиторів за станом
на 01. 01. 2014 р.

№ з/п	Шифр стандарту	Назва стандарту	Зміст стандарту
1	2	3	4
СТАНДАРТИ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК			
1.	1000	Цілі повноваження та обов'язки	Цілі, повноваження та обов'язки відділу внутрішнього аудиту повинні бути офіційно визначені в статуті внутрішнього аудиту та відповідати Визначенню внутрішнього аудиту, Кодексу етики та <i>Стандартам</i> . Керівник внутрішнього аудиту повинен періодично переглядати статут (положення) внутрішнього аудиту та надавати його вищому виконавчому керівництву та раді на затвердження.
2.	1000.A1		Характер аудиторських послуг, що надаються організації, повинен бути визначений в статуті (положенні) внутрішнього аудиту. У разі надання аудиторських послуг сторонам поза межами організації, характер таких послуг також повинен бути визначений у статуті (положенні) внутрішнього аудиту.
3.	1000.K1		Характер консультаційних послуг повинен бути визначений в статуті (положенні) внутрішнього аудиту.
4.	1010	Визнання Визначення внутрішнього аудиту, Кодексу етики та Стандартів у статуті (положенні) внутрішнього аудиту	Обов'язковий характер Визначення внутрішнього аудиту, Кодексу етики та <i>Стандартів</i> повинен визначатися статутом (положенням) внутрішнього аудиту. Керівнику внутрішнього аудиту слід обговорювати Визначення внутрішнього аудиту, Кодекс етики та <i>Стандарти</i> з вищим виконавчим керівництвом та радою.
5.	1100	Незалежність і об'єктивність	Відділ внутрішнього аудиту повинен бути незалежним, а внутрішні аудитори повинні бути об'єктивними при виконанні своїх обов'язків.
6.	1110	Організаційна незалежність	Керівник внутрішнього аудиту повинен звітувати такому рівню керівництва в організації, який дає можливість відділу внутрішнього

ДОДАТКИ

			аудиту виконувати свої обов'язки. Керівник внутрішнього аудиту повинен принаймні щорічно надавати раді підтвердження щодо організаційної незалежності відділу внутрішнього аудиту.
7.	1110.A1		Функція внутрішнього аудиту повинен бути незалежним від втручання інших осіб у процес визначення обсягу діяльності внутрішнього аудиту, виконання роботи та звітування результатів.
8.	1111	Пряма взаємодія з радою	Керівник внутрішнього аудиту повинен звітувати та взаємодіяти безпосередньо з радою.
9.	1120	Індивідуальна об'єктивність	Внутрішні аудитори повинні мати справедливе неупереджене ставлення та уникати будь-якого конфлікту інтересів.
10.	1130	Обмеження незалежності та об'єктивності	Якщо незалежність або об'єктивність є обмеженими або можуть сприйматися як такі, деталі про обмеження повинні бути розкриті відповідним сторонам. Суть розкриття буде залежати від характеру обмеження.
11.	1130.A1		Внутрішні аудитори повинні утримуватися від проведення оцінки операційної діяльності, за яку вони раніше були відповідальними. Об'єктивність вважається обмеженою, якщо внутрішній аудитор перевіряє ту діяльність, за яку він відповідав протягом попереднього року.
12.	1130.A2		Аудиторські завдання щодо обов'язків, за які керівник внутрішнього аудиту несе відповідальність, повинні виконуватися під наглядом зовнішньої по відношенню до відділу внутрішнього аудиту сторони.
13.	1130.K1		Внутрішні аудитори можуть надавати консультаційні послуги щодо операційної діяльності, за яку вони раніше були відповідальними.
14.	1130.K.2		Якщо внутрішнім аудиторам потенційно загрожує обмеження незалежності або об'єктивності при виконанні запропонованих консультаційних послуг, така інформація повинна бути розкрита замовнику завдання до його прийняття.
15.	1200	Професійна компетентність та належна ретельність	Завдання повинні виконуватися із застосуванням професійної компетентності та з належною ретельністю
16.	1210		Внутрішні аудитори повинні володіти знаннями, навичками та іншими компетенціями, необхідними для виконання покладених на них обов'язків. Відділ внутрішнього аудиту в цілому повинен володіти або набути знання, навички або інші вміння, необхідні для виконання своїх обов'язків.

17.	1210.A1		Керівник внутрішнього аудиту повинен звернутися за компетентними консультаціями та допомогою у випадку, якщо внутрішні аудитори не мають достатніх знань, навичок чи інших вмінь, необхідних для виконання завдання в цілому або його частини.
18.	1210.A2		Внутрішні аудитори повинні мати достатні знання для того, щоб оцінити ризик шахрайства та спосіб управління таким ризиком в організації, але не передбачається, що внутрішній аудитор повинен володіти такою ж компетенцією, що й особа, основним обов'язком якої є виявлення та розслідування фактів шахрайства.
19.	1210.A3		Внутрішні аудитори повинні мати достатні знання про ключові ризики та контролі інформаційних технологій, а також про доступні технологічні методи аудиту для виконання своєї роботи. Однак, не очікується, що всі внутрішні аудитори повинні мати компетентність внутрішнього аудитора, головним обов'язком якого є аудит інформаційних технологій.
20.	1210.K1		Керівник внутрішнього аудиту повинен відмовитись від завдання з надання консультаційних послуг або отримати компетентну консультацію та допомогу, якщо внутрішнім аудиторам бракує знань, навичок або інших вмінь, необхідних для виконання завдання в цілому або його частини.
21.	1220	Належна професійна ретельність	Внутрішні аудитори повинні проявляти ретельність та застосовувати вміння, що очікуються від розсудливого та компетентного внутрішнього аудитора. Належна професійна ретельність не означає, що аудитор не має права на помилку.
22.	1220.A1		Внутрішній аудитор повинен проявляти належну професійну ретельність з огляду на: <ul style="list-style-type: none"> • Обсяг роботи необхідний для досягнення цілей завдання; • Відносну складність, суттєвість або значущість питань, до яких застосовуються аудиторські процедури; • Адекватність та ефективність процесів корпоративного управління, управління ризиками та контролю; • Ймовірність значних помилок, шахрайства або невідповідності; та • Витрати на аудиторські послуги відносно можливих вигод.
23.	1220.A2		Як прояв належної професійної ретельності, внутрішні аудитори повинні розглядати

ДОДАТКИ

			можливість використання технологічних методів аудиту та інших методів аналізу даних.
24.	1220.A3		Внутрішній аудитор повинен бути особливо уважним щодо значних ризиків, які можуть вплинути на цілі, операційну діяльність або ресурси. Однак, самі аудиторські процедури, навіть виконані з належною професійною ретельністю, не гарантують виявлення всіх значних ризиків.
25.	1220.K1		Внутрішні аудитори повинні проявляти належну професійну ретельність під час виконання консультаційних завдань, звертаючи увагу на: <ul style="list-style-type: none"> • Потреби та очікування замовників, включаючи характер, визначення термінів проведення та звітування результатів завдання; • Відносну складність та обсяг робіт, необхідних для досягнення цілей завдання; та • Витрати на консультаційне завдання відносно можливих вигод.
26.	1230	Постійний професійний розвиток	Внутрішні аудитори повинні удосконалювати свої знання, навички та інші вміння шляхом постійного професійного розвитку.
27.	1300	Програма забезпечення та підвищення якості	Керівник внутрішнього аудиту повинен розробити та підтримувати програму забезпечення та підвищення якості, що охоплюватиме всі аспекти діяльності внутрішнього аудиту.
28.	1310	Вимоги до програми забезпечення та підвищення якості	Програма забезпечення та підвищення якості повинна включати як внутрішні, так і зовнішні оцінки.
29.	1311	Внутрішні оцінки	Внутрішні оцінки повинні включати: <ul style="list-style-type: none"> - постійний моніторинг діяльності відділу внутрішнього аудиту; та - періодичні самооцінки або оцінки, що виконуються іншими співробітниками організації, які володіють достатніми знаннями практики внутрішнього аудиту.
30.	1312	Зовнішні оцінки	Зовнішні оцінки повинні проводитися щонайменше один раз на п'ять років кваліфікованим незалежним експертом або групою експертів, які не є співробітниками організації. Керівник внутрішнього аудиту повинен обговорити з радою: <ul style="list-style-type: none"> • форму та періодичність зовнішніх оцінок; та • кваліфікацію і незалежність

			зовнішнього експерта або групи експертів, у тому числі будь-який потенційний конфлікт інтересів.
31.	1320	Звітність за програмою забезпечення та підвищення якості	Керівник внутрішнього аудиту повинен звітувати результати програми забезпечення та підвищення якості вищому виконавчому керівництву та раді.
32.	1321	Використання фрази «відповідає Міжнародним стандартам професійної практики внутрішнього аудиту»	Керівник внутрішнього аудиту може стверджувати, що відділ внутрішнього аудиту відповідає Міжнародним стандартам професійної практики внутрішнього аудиту, тільки якщо це підтверджується результатами програми забезпечення та підвищення якості.
33.	1322	Розкриття інформації про невідповідність	Якщо невідповідність Визначенню внутрішнього аудиту, Кодексу етики або <i>Стандартам</i> впливає на загальний обсяг або діяльність відділу внутрішнього аудиту, керівник внутрішнього аудиту повинен розкрити інформацію про невідповідність та її вплив вищому виконавчому керівництву та раді.
СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ			
34.	2000	Управління відділом внутрішнього аудиту	Керівник внутрішнього аудиту повинен ефективно управляти відділом внутрішнього аудиту для того, щоб вона додавала вартості організації.
35.	2010	Планування	Керівник внутрішнього аудиту повинен розробити ризик-орієнтований план для визначення пріоритетів відділу внутрішнього аудиту, які відповідають цілям організації.
36.	2010.A1		План завдань відділу внутрішнього аудиту повинен базуватися на документально оформленій оцінці ризиків, що проводиться щонайменше раз на рік. В даному процесі повинні розглядатися побажання вищого виконавчого керівництва та ради.
37.	2010.A2		Керівник внутрішнього аудиту повинен з'ясовувати та враховувати очікування вищого виконавчого керівництва, ради та інших зацікавлених осіб відносно висновків внутрішнього аудиту.
38.	2010.K1		Керівнику внутрішнього аудиту слід розглядати прийняття консультаційного завдання, виходячи з того, наскільки таке завдання може покращити управління ризиками, додати вартості та покращити діяльність організації. Прийняті завдання повинні включатися до плану.

ДОДАТКИ

39.	2020	Надання інформації та затвердження	Керівник внутрішнього аудиту повинен надавати на розгляд та затвердження вищому виконавчому керівництву та раді плани відділу внутрішнього аудиту та потреби у ресурсах, включаючи інформацію про значні проміжні зміни. Керівник внутрішнього аудиту повинен також повідомляти про вплив обмежень у ресурсах.
40.	2030	Управління ресурсами	Керівник внутрішнього аудиту повинен забезпечити відповідність, достатність та ефективне використання ресурсів внутрішнього аудиту для виконання затверженого плану.
41.	2040	Політика й процедури	Керівник внутрішнього аудиту повинен встановлювати політики та процедури для управління відділом внутрішнього аудиту.
42.	2050	Координація діяльності	Для визначення належного обсягу та мінімізації подвійної роботи керівнику внутрішнього аудиту слід сприяти обміну інформацією і координувати діяльність з іншими внутрішніми й зовнішніми сторонами, що надають аудиторські та консультаційні послуги.
43.	2060	Звітування вищому виконавчому керівництву та раді	Керівник внутрішнього аудиту повинен періодично звітувати вищому виконавчому керівництву та раді щодо цілей, повноважень та обов'язків відділу внутрішнього аудиту, а також виконання аудиторського плану. Звітність повинна також містити інформацію про вплив значних ризиків, проблеми контролю, у тому числі про ризики шахрайства, проблеми корпоративного управління та з інших питань, що є важливими або щодо яких було зроблено запит вищим виконавчим керівництвом або радою.
44.	2070	Зовнішній постачальник послуг та відповідальність організації за внутрішній аудит	Якщо роботу відділу внутрішнього аудиту виконує зовнішній постачальник послуг, цей постачальник повинен повідомити організацію про її відповідальність за підтримання ефективної роботи відділу внутрішнього аудиту.
45.	2100	Сукупність роботи внутрішнього аудиту	Використовуючи систематичний та послідовний підхід, відділ внутрішнього аудиту повинен оцінювати та сприяти удосконаленню процесів корпоративного управління, управління ризиками та контролю.
46.	2110	Корпоративне управління	Відділ внутрішнього аудиту повинен оцінювати та надавати відповідні рекомендації, спрямовані на удосконалення процесу корпоративного управління щодо досягнення наступних цілей:

			<ul style="list-style-type: none"> ● Підтримання відповідних етичних принципів і цінностей у рамках організації; ● Сприяння ефективного управління діяльністю організації та її відповідальності; ● Надання інформації стосовно ризиків і контролю відповідним підрозділам організації; ● Координування діяльності та обмін інформацією між радою, зовнішніми і внутрішніми аудитором та керівництвом.
47.	2110.A1		Відділ внутрішнього аудиту повинен оцінювати опис, впровадження та ефективність цілей, програм і заходів організації, пов'язаних з питаннями етики.
48.	2110.A2		Відділ внутрішнього аудиту повинен оцінювати, чи сприяє управління інформаційними технологіями організації реалізації стратегії та цілей організації.
49.	2120	Управління ризиками	Відділ внутрішнього аудиту повинен оцінювати ефективність процесів управління ризиками та сприяти їх удосконаленню.
50.	2120.A1		Відділ внутрішнього аудиту повинен оцінити вплив ризику в сфері корпоративного управління, операційної діяльності та інформаційних систем організації з огляду на: <ul style="list-style-type: none"> ● Досягнення стратегічних цілей організації; ● Достовірність та цілісність фінансової та операційної інформації; ● Ефективність та продуктивність операційної діяльності та програм; ● Захист активів; та ● Дотримання законів, нормативних документів, політик, процедур та договірних зобов'язань.
51.	2120.A2		Відділ внутрішнього аудиту повинен оцінити можливість виникнення шахрайства та способи управління ризиками шахрайства.
52.	2120.K1		Під час виконання консультаційних завдань внутрішні аудитор повинні розглянути ризики, що стосуються цілей завдання, та пам'ятати про існування інших значних ризиків.
53.	2120.K2		Внутрішні аудитор повинні використовувати знання про ризики, отримані під час виконання консультаційних завдань, при оцінці процесів управління ризиками організації.
54.	2120.K3		Допомагаючи керівництву в розробці або вдосконаленні процесів управління ризиками,

ДОДАТКИ

			внутрішні аудитори повинні утримуватися від прийняття на себе управлінських обов'язків, тобто від фактичного управління ризиками.
55.	2130	Контроль	Відділ внутрішнього аудиту повинен сприяти організації в забезпеченні ефективних контролів за допомогою оцінки їх ефективності та продуктивності, а також шляхом підтримання їх постійного вдосконалення.
56.	2130.A1		Відділ внутрішнього аудиту повинен оцінити достатність і ефективність контролів відповідно до ризиків у сфері корпоративного управління, операційної діяльності та інформаційних систем організації з огляду на: <ul style="list-style-type: none"> • Досягнення стратегічних цілей організації; • Достовірність та цілісність фінансової та операційної інформації; • Ефективність та продуктивність операційної діяльності та програм; • Захист активів; та <ul style="list-style-type: none"> • Дотримання законів, нормативних документів, політик, процедур та договірних зобов'язань.
57.	2130.K1		Внутрішні аудитори повинні використовувати знання про контролі, отримані під час виконання консультаційних завдань, при оцінці процесів контролю в організації.
58.	2200	Планування завдання	Внутрішні аудитори повинні розробляти та документально оформлювати для кожного завдання план роботи, що включає мету, обсяг, визначення його термінів проведення й розподіл ресурсів.
59.	2201	Фактори, що необхідно враховувати при плануванні	У ході планування завдання внутрішні аудитори повинні враховувати: <ul style="list-style-type: none"> • Цілі об'єкту перевірки, а також способи, за допомогою яких об'єкт контролює свою діяльність; • Значні ризики, пов'язані з об'єктом перевірки, його цілями, ресурсами та операційною діяльністю, а також методи утримання потенційного впливу ризиків на прийнятному рівні; • Адекватність і ефективність процесів корпоративного управління, управління ризиками та контролю об'єкту перевірки в порівнянні з релевантною структурою або моделлю; <p>Можливості значного удосконалення процесів корпоративного управління, управління ризиками та контролю об'єкту перевірки.</p>

60.	2201.A1		При плануванні завдання для зовнішніх сторін внутрішні аудитори повинні досягти порозуміння щодо цілей, обсягу, відповідальності та інших очікувань, включаючи обмеження на розповсюдження результатів завдання і доступ до робочих документів завдання, та зафіксувати вищенаведене у письмовій формі.
61.	2210.K1		Внутрішні аудитори повинні досягти порозуміння з замовниками консультаційного завдання щодо цілей, обсягу, відповідальності та інших очікувань замовника. Для значущих завдань така домовленість має бути оформлена документально.
62.	2210	Цілі завдання	Цілі повинні визначатися для кожного завдання.
63.	2210.A1		Внутрішні аудитори повинні провести попередню оцінку ризиків, пов'язаних з об'єктом перевірки. Цілі завдання повинні відображати результати цієї оцінки.
64.	2210.A2		Внутрішні аудитори повинні розглядати ймовірність значних помилок, шахрайства, невідповідності або інших ризиків при розробці цілей завдання.
65.	2210.A3		Для оцінки корпоративного управління, управління ризиками та контролю необхідні адекватні критерії. Внутрішні аудитори повинні встановити ступінь адекватності встановлених керівництвом та/або радою критеріїв, щоб визначити, чи були досягнуті поставлені цілі та завдання. Якщо керівництво визначило адекватні критерії, внутрішні аудитори повинні використовувати їх при наданні власних оцінок. У випадку неадекватності критеріїв внутрішні аудитори разом із керівництвом та/або радою повинні розробити прийнятні критерії оцінки.
66.	2210.K1		Цілі консультаційних завдань повинні охоплювати процеси корпоративного управління, управління ризиками та контролю в тій мірі, яка була узгоджена з замовником.
67.	2210.K2		Цілі консультаційних завдань повинні відповідати цінностям, стратегії та цілям організації.
68.	2220	Обсяг завдання	Встановлений обсяг завдання повинен бути достатнім для досягнення цілей завдання.
69.	2220.A1		Обсяг завдання повинен включати розгляд відповідних систем, документів, персоналу та майна, включаючи й ті, що знаходяться під контролем третіх сторін.

ДОДАТКИ

70.	2220.A2		Якщо у ході виконання аудиторського завдання, виникає можливість надати значущі консультаційні послуги, слід досягти певної домовленості щодо цілей, обсягу, відповідальності та інших очікувань і доводити результати консультаційних завдань у відповідності до консультаційних стандартів.
71.	2220.K1		Під час виконання консультаційних завдань внутрішні аудитори повинні переконатись, що обсяг завдання є достатнім для досягнення узгоджених цілей. Якщо внутрішні аудитори виявляють обмеження обсягу під час виконання завдання, такі обмеження повинні обговорюватися з замовником, щоб визначити, чи продовжувати виконання завдання.
72.	2220.K2		Під час виконання консультаційних завдань внутрішні аудитори повинні розглядати контролю, що стосуються цілей завдання, та бути уважними щодо значних недоліків контролю.
73.	2230	Розподіл ресурсів завдання	Внутрішні аудитори повинні визначити, які ресурси є відповідними і достатніми для досягнення цілей завдання, виходячи з характеру й ступеню складності кожного завдання, часових обмежень і наявності ресурсів.
74.	2240	Робоча програма завдання	Внутрішні аудитори повинні розробляти та документувати робочі програми, що дозволяють досягти цілей завдання.
75.	2240.A1		У робочих програмах повинні визначитися процедури збору, аналізу, оцінки і документування інформації в процесі виконання завдання. Робоча програма повинна бути затверджена до початку її виконання. Будь-які зміни програми повинні оперативно затверджуватися.
76.	2240.K1		Робочі програми консультаційних завдань можуть відрізнятися за формою та змістом в залежності від характеру завдання.
77.	2300	Виконання завдання	Внутрішні аудитори повинні збирати, аналізувати, оцінювати й документально оформлювати інформацію в обсязі, достатньому для досягнення цілей завдання.
78.	2310	Збір інформації	Внутрішні аудитори повинні зібрати достатній обсяг надійної, релевантної та корисної інформації для досягнення цілей завдання.
79.	2320	Аналіз та оцінка	Внутрішні аудитори повинні формулювати висновки та результати завдання на основі відповідного аналізу й оцінок.

81.	2330.A1		Керівник внутрішнього аудиту повинен контролювати доступ до документів завдання. Перш ніж передавати такі документи зовнішній стороні, керівник внутрішнього аудиту повинен одержати погодження вищого виконавчого керівництва та/або юрисконсульта (за необхідності).
82.	2330.A2		Керівник внутрішнього аудиту повинен розробити вимоги до збереження документів завдання незалежно від носія, на якому вони зберігаються. Ці вимоги повинні узгоджуватися з внутрішніми розпорядчими документами організації та будь-якими нормативними чи іншими відповідними вимогами.
83.	2330.K1		Керівник внутрішнього аудиту повинен розробити політики щодо захисту та зберігання документів консультаційного завдання, а також щодо їх надання внутрішнім та зовнішнім сторонам. Такі політики повинні узгоджуватися з внутрішніми розпорядчими документами організації та будь-якими нормативними чи іншими вимогами, що стосуються справи.
84.	2340	Контроль за виконанням завдання	Для досягнення поставлених цілей, забезпечення якості роботи й підвищення кваліфікації аудиторського персоналу потрібен належний контроль за виконанням завдання.
85.	2400	Звітування результатів	Внутрішні аудитори повинні звітувати результати завдання.
86.	2410	Критерії звітування	Звіти повинні включати цілі та обсяг завдання, а також відповідні висновки, рекомендації та плани заходів.
87.	2410.A1		Заключний звіт щодо результатів завдання повинен за необхідності містити висновок внутрішніх аудиторів. Виданий висновок повинен враховувати очікування вищого виконавчого керівництва, ради та інших зацікавлених сторін, а також повинен бути підтверджений достатнім обсягом надійної, релевантної та корисної інформації.
88.	2410.A2		Якщо результати діяльності об'єкта завдання задовільні, внутрішнім аудиторам рекомендується зазначати це в аудиторських звітах.
89.	2410.A3		У випадку надання результатів завдання зовнішнім сторонам, звіт повинен містити вказівки про обмеження в поширенні та використанні його результатів.
90.	2410.K1		Звіт про хід виконання та результати консультаційного завдання буде відрізнятися за формою та змістом залежно від характеру завдання та потреб замовника.

ДОДАТКИ

91.	2420	Якість звітів	Звіти повинні бути точними, об'єктивними, чіткими, стислими, конструктивними, вичерпними та своєчасними.
92.	2421	Помилки та упущення	Якщо в заключному звіті є значні помилки та упущення, керівник внутрішнього аудиту повинен надати відкориговану інформацію всім сторонам, які отримали початковий варіант звіту.
93.	2430	Використання фрази «Виконано у відповідності до Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту»	Внутрішні аудитори можуть офіційно повідомляти, що їхні завдання «виконані у відповідності до Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту», тільки якщо це підтверджується результатами програми забезпечення та підвищення якості.
94.	2431	Розкриття інформації про невідповідність	Якщо невідповідність Визначенню внутрішнього аудиту, Кодексу етики чи Стандартів впливає на окреме завдання, звіт за результатами повинен розкривати: <ul style="list-style-type: none"> ● Принцип або правило поведінки Кодексу етики чи Стандартів, якого не було повністю дотримано, ● Причину(и) невідповідності, та ● Вплив невідповідності на завдання та надані результати завдання.
95.	2440	Поширення результатів	Керівник внутрішнього аудиту повинен звітувати результати відповідним сторонам.
96.	2440.A1		Керівник внутрішнього аудиту несе відповідальність за звітування заключних результатів особам, які можуть забезпечити їхній належний розгляд.
97.	2440.A2		Якщо інше не передбачено правовими, законодавчими або регулятивними вимогами, керівник внутрішнього аудиту, перед наданням результатів зовнішнім сторонам, повинен: <ul style="list-style-type: none"> ● оцінити потенційний ризик для організації; ● проконсультуватися відповідно до обставин із вищим виконавчим керівництвом та/або юрисконсультом організації; ● контролювати поширення шляхом накладення обмежень на використання результатів.
98.	2440.K1		Керівник внутрішнього аудиту несе відповідальність за звітування замовникам заключних результатів консультаційних завдань.

99.	2440.K2		В ході виконання консультаційного завдання можуть бути виявлені недоліки корпоративного управління, управління ризиками та контролю. У випадках, коли такі недоліки є значущими для організації, інформація щодо них повинна надаватися вищому виконавчому керівництву та раді.
100.	2450	Загальні висновки	Виданий загальний висновок повинен враховувати очікування вищого виконавчого керівництва, ради та інших зацікавлених сторін, а також повинен бути підтверджений достатнім обсягом надійної, релевантної та корисної інформації.
101.	2500	Моніторинг подальших заходів	Керівник внутрішнього аудиту повинен розробити та підтримувати систему моніторингу реагування на результати, надані керівництву.
102.	2500.A1		Керівник внутрішнього аудиту повинен встановити процес подальшого контролю, щоб простежити та переконатися в тому, що заходи керівництва були ефективно впроваджені або вище виконавче керівництво прийняло ризик незастосування заходів.
103.	2500.K1		Відділ внутрішнього аудиту повинен проводити моніторинг реагування на результати консультаційних завдань в обсязі, погодженому з замовником.
104.	2600	Звітування про прийняття ризику	Якщо керівник внутрішнього аудиту робить висновок, що вище керівництво прийняло такий рівень ризику, що може бути неприйнятним для організації, то керівник внутрішнього аудиту повинен обговорити це питання з вищим виконавчим керівництвом. Якщо керівник внутрішнього аудиту встановлює, що питання не було вирішено, керівник внутрішнього аудиту повинен звітувати про дане питання раді.

**Національні стандарти внутрішнього аудиту для банків
за станом на 01.01.2014 р.**

Шифр стандарту	Назва стандарту	Зміст стандарту
1.	Керівництво службою внутрішнього аудиту	У стандарті зазначаються: - об'єкти аудиторського контролю; - сутність, причини появи банківських ризиків та фактори, що на них впливають; - відповідальність та обов'язки керівників служби внутрішнього аудиту; - напрямки взаємодії зовнішніх та внутрішніх аудиторів.
2.	Незалежність	Визначає статус служби внутрішнього аудиту банку. Незалежність дає змогу внутрішнім аудиторам робити правдиві й неупереджені висновки, що необхідні для належного проведення аудиторської перевірки. Це досягається в результаті організаційного визначення статусу та об'єктивності служби внутрішнього аудиту.
3.	Професійна компетентність	Стандарт передбачає огляд професійних якостей та норм поведінки внутрішніх аудиторів. Усі працівники служби (відділу) внутрішнього аудиту повинні мати певний професійний досвід і володіти необхідними знаннями й навичками. Внутрішні аудитори повинні також дотримуватися певних норм поведінки, а саме: бути обережними, досвідченими, компетентними; правильно застосовувати діючі стандарти, процедури та методи внутрішнього аудиту; знати принципи і методи бухгалтерського обліку тощо.
4.	Обсяг робіт	Визначає, що Правління та Рада банку здійснюють загальне керівництво щодо обсягу робіт та напрямів діяльності банку, які підлягають аудиту.
5.	Планування і виконання аудиторської перевірки	Розкривається процес здійснення аудиторської перевірки, вимоги до складання програми перевірки та робочої документації.
6.	Складання аудиторського висновку	Цей стандарт розглядає зміст аудиторського висновку за результатами перевірки, а також висвітлює процедуру опрацювання висновків та рекомендацій внутрішнього аудиту, яка передбачає проведення їх обговорення з працівниками підрозділу банку, що перевіряється.

Додаток 4

Структура та зміст Стандартів внутрішнього аудиту щодо організації та проведення такого аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади за станом на 01.01.2014 р.

Групи стандартів внутрішнього аудиту	Назва розділів стандартів внутрішнього аудиту	Короткий зміст стандартів внутрішнього аудиту
I. Загальні положення		Ці стандарти застосовуються структурними підрозділами внутрішнього аудиту, утвореними в установах при проведенні ними внутрішнього аудиту.
II. Загальні стандарти внутрішнього аудиту	Розділ 1. Основні внутрішні документи з питань внутрішнього аудиту	Основними внутрішніми документами з питань внутрішнього аудиту є положення про підрозділ внутрішнього аудиту, посадові інструкції працівників підрозділу внутрішнього аудиту, внутрішні документи з питань проведення внутрішнього аудиту.
	Розділ 2. Компетентність та підвищення кваліфікації працівників підрозділів внутрішнього аудиту	Працівники підрозділу внутрішнього аудиту повинні володіти необхідними знаннями та мати досвід роботи для виконання своїх функціональних обов'язків, а також постійно удосконалювати свої знання, підвищувати кваліфікацію, у тому числі шляхом самоосвіти.
	Розділ 3. Незалежність та об'єктивність внутрішнього аудиту	Внутрішній аудит повинен здійснюватися незалежно та об'єктивно. Організаційна незалежність передбачає пряме підпорядкування та підзвітність підрозділу внутрішнього аудиту керівнику установи. Функціональна незалежність передбачає недопущення виконання працівниками підрозділу внутрішнього аудиту функцій, не пов'язаних із здійсненням внутрішнього аудиту та не визначених у положенні про підрозділ внутрішнього аудиту. Об'єктивність вимагає від працівників внутрішнього аудиту здійснювати свою діяльність неупереджено, без формування свого висновку під впливом третіх осіб та уникати конфлікту інтересів.

III. Стандарти діяльності з внутрішнього аудиту	Розділ 1. Напрями проведення внутрішнього аудиту	Сфера застосування внутрішнього аудиту охоплює такі напрями діяльності: - оцінка діяльності установи щодо ефективності функціонування системи внутрішнього контролю, ступеня виконання і досягнення цілей, визначених у стратегічних та річних планах, ефективності планування і виконання, якості надання адміністративних послуг та виконання контрольно-наглядових функцій, завдань, визначених актами законодавства, а також ризиків, які негативно впливають на виконання функцій і завдань установи (аудит ефективності); - оцінка діяльності установи щодо законності та достовірності фінансової і бюджетної звітності, правильності ведення бухгалтерського обліку (фінансовий аудит); - оцінка діяльності установи щодо дотримання актів законодавства, планів, процедур, контрактів з питань стану збереження активів, інформації та управління державним майном (аудит відповідності).
	Розділ 2. Планування діяльності з внутрішнього аудиту	Планування діяльності з внутрішнього аудиту здійснюється підрозділом внутрішнього аудиту та включає комплекс дій, спрямованих на формування, погодження та затвердження піврічних планів проведення внутрішнього аудиту. Піврічні плани проведення внутрішнього аудиту формуються на підставі оцінки ризиків у діяльності установи та визначають теми внутрішніх аудитів.
	Розділ 3. Ведення баз даних	Підрозділ внутрішнього аудиту установи складає та веде базу, яка містить дані щодо об'єктів внутрішнього аудиту.
	Розділ 4. Організація внутрішніх аудитів	Організація внутрішнього аудиту передбачає розподіл трудових ресурсів, планування внутрішнього аудиту та складання за його результатами програми. Для досягнення цілей та підвищення якості внутрішнього аудиту призначається керівник аудиторської групи. Якщо внутрішній аудит проводиться однією посадовою особою, вона вважається керівником аудиторської групи.
	Розділ 5. Проведення	Проведення внутрішнього аудиту передбачає збір аудиторських доказів

	внутрішнього аудиту	працівниками підрозділу внутрішнього аудиту із застосуванням методів, методичних прийомів і процедур, що підвищують обґрунтованість висновків за його результатами.
	Розділ 6. Документування ходу та результатів внутрішнього аудиту	Документальне оформлення внутрішнього аудиту складається з двох видів документів: робочих та офіційних. Робочі документи – це запис (форми, таблиці), за допомогою яких працівник підрозділу внутрішнього аудиту фіксує проведені прийоми та процедури внутрішнього аудиту, тести, отриману інформацію і відповідні висновки, які здійснюються під час його проведення. До робочої документації вноситься інформація, яка підтверджує висновки, викладені в аудиторському звіті. Офіційним документом є аудиторський звіт – документ, складений за результатами внутрішнього аудиту, який містить відомості про хід внутрішнього аудиту, стан системи внутрішнього контролю, аудиторський висновок. До аудиторського звіту додаються рекомендації щодо удосконалення діяльності установи залежно від характеру виявлених проблем.
	Розділ 7. Моніторинг врахування рекомендацій за результатами внутрішнього аудиту	Здійснення моніторингу впровадження аудиторських рекомендацій передбачає здійснення заходів працівниками підрозділу внутрішнього аудиту щодо отримання інформації від відповідальних за діяльність про реалізацію аудиторських рекомендацій.
IV. Стандарти звітування, моніторингу, формування та зберігання справ, взаємодії з органами державної влади та оцінки якості за результатами внутрішнього аудиту	Розділ 1. Звітування про діяльність підрозділу внутрішнього аудиту	Керівник підрозділу внутрішнього аудиту раз на півріччя в терміни, визначені керівником установи, у письмовій формі звітує перед ним про результати діяльності підрозділу внутрішнього аудиту.
	Розділ 2. Формування та зберігання справ внутрішнього аудиту	Справи формуються з присвоєнням номера та обов'язковою реєстрацією в журналі обліку аудиторських звітів і складаються з розпорядчих документів на проведення внутрішнього аудиту, його програми, офіційної та робочої документації з додатками, відомостей про заходи, вжиті за результатами внутрішнього аудиту, та іншої інформації, пов'язаної з впровадженням рекомендацій. Керівник підрозділу внутрішнього аудиту відповідає за збереження, передачу до архіву і знищення

		справ внутрішніх аудиторів.
	Розділ 3. Надання інформації про результати внутрішнього аудиту	Інформація про результати внутрішнього аудиту надається за зверненням органів державної влади з дотриманням установлених вимог законодавства та внутрішніх документів з питань проведення внутрішнього аудиту щодо розголошення інформації з обмеженим доступом та конфіденційної інформації.
	Розділ 4. Взаємодія підрозділу внутрішнього аудиту з органами державної влади	Взаємодія з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та правоохоронними органами здійснюється підрозділом внутрішнього аудиту в межах його повноважень відповідно до законодавства.
	Розділ 5. Скарги на дії працівників підрозділу внутрішнього аудиту	Скарги на дії працівників підрозділу внутрішнього аудиту, що надходять до установи, розглядаються у встановленому законодавством порядку.
	Розділ 6. Забезпечення та підвищення якості внутрішнього аудиту, оцінка якості внутрішнього аудиту	Оцінка якості внутрішнього аудиту здійснюється керівником підрозділу внутрішнього аудиту (внутрішня оцінка якості) та Держфінінспекцією, її територіальними органами (зовнішня оцінка якості).

Навчальне видання

АУДИТ

Авторський колектив:

Пушкар Михайло Семенович, д.е.н., професор
Лучком Михайло Романович, д.е. н., професор
Будник Людмила Андріївна, к.е.н., доцент
Голяш Ірина Дмитрівна, к.е.н., доцент
Данилюк Ірина Вадимівна, к.е.н., доцент
Рожелюк Вікторія Миколаївна, к.е.н, доцент
Романів Світлана Романівна, к.е.н., доцент
Саченко Світлана Іванівна, к.е.н., доцент
Семанюк Віта Зеновіївна, к.е.н., доцент
Серединська Віра Миколаївна, к.е.н., доцент
Шашкевич Олександр Любомирович, к.е.н.доцент
Щирба Ірина Маркіянівна, к.е.н., старший викладач
Щирба Маркіян Теодорович, к.е.н., доцент

*За редакцією доктора економічних наук
професора Пушкаря Михайла Семеновича*

Навчальний посібник

Підписано до друку 15.06.201 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк.22,75. Обл.-вид. Арк 23,69.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Карт-бланш»

46011, м. Тернопіль, вул. Дорошенка, 16.
Тел.: (0352) 43-54-98, 24-47-98; факс: 43-55-44.
E-mail: cb@ukr.net. Web: www.carte-bl.narod.ru

Свідоцтво на здійснення видавничої діяльності – серія ТР № 4 від 10.І.2001 р

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
Свідоцтво платника податку: Серія Е № 897220
м. Тернопіль, вул. Просвіти, 6.
тел. 8 097 299 38 99, 42-23-88
E-mail: tooums@ukr.net